S. EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS PRESBYTERI COMMENTARIORUM IN JEREMIAM PROPHETAM LIBRI SEX . **(C)**

Prologus.

833-834 Post explanationes duodecim Prophetarum, Isaiae, Danielis, et Ezechielis, ad extremum in Jeremiam manum mittimus, tibi, frater Eusebi, ejusdem [*Al.* eosdem] Commentariolos dedicantes, ut Evangelicum virum Matthaeo evangelistae copules, quem ante annos plurimos strictis sensibus, te hortante, disserui. Et quia volumen longissimum est, et in plerisque manifesta historia texitur, illud prudentiam tuam admoneo, ne quaeras in hoc latam explanationem; super his maxime, quae jam et in Prophetis aliis dicta sunt, et per se patent intelligentiae. Sicque conabor notariorum manu scribere, ut nihil desit in sensibus, cum multum desit in verbis. Stamina tibi atque subtegmina et licia praeparabo, tu pulcherrimam vestem ipse conficito; ut non solum nos audire, sed et alios docere possis. Libellum autem Baruch, qui vulgo editioni Septuaginta copulatur, nec habetur apud Hebraeos, et ψευδεπίγραφον Epistolam Jeremiae nequaquam censui disserendam, sed magis Jeremiae ordinem, librariorum errore confusum, multaque quae desunt, ex Hebraeis fontibus digerere, ac complere: ut novum ex veteri, verumque pro corrupto atque falsato Prophetam teneas: parvipendens obtrectatorum rabiem, qui non solum verba, sed syllabas quoque nostrorum verborum calumniantur: in eo se scire aliquid arbitrantes, si de alienis operibus detrahant: ut nuper indoctus calumniator erupit, qui Commentarios **835-836** meos in Epistolam Pauli ad Ephesios reprehendendos

putat. Nec intelligit, nimia stertens vecordia, leges Commentariorum, in quibus multae diversorum ponuntur opiniones, vel tacitis, vel expressis Auctorum nominibus, ut lectoris arbitrium sit, quid potissimum eligere debeat, decernere: quamquam et in primo ejusdem operis libro praefatus sim, me vel propria, vel aliena dicturum: et ipsos Commentarios, tam veterum Scriptorum esse, quam nostros. Quod non videns praecursor ejus Grunnius, olim nisus est carpere. Cui duobus respondi libris, ubi quae iste quasi sua profert, et alio jam calumniante, purgata sunt: ut praeteream contra Jovinianum volumina, in quibus dolet virginitatem nuptiis, et nuptias digamiae, digamiam polygamiae esse praelatam.

Nec recordatur stolidissimus, et Scotorum pultibus praegravatus, nos in ipso dixisse opere: «Non damno digamos, immo nec trigamos, et si fieri potest octogamos: plus aliquid inferam, etiam scortatorem recipio poenitentem: quidquid aequaliter licet, aequali lance pensandum est.» Legat ejusdem operis Apologiam, quam ante annos plurimos adversus magistrum ejus gaudens Roma suscepit: et tunc animadvertet, alienis se vocibus blasphemare; et in tantum esse imperitum, ut ne maledicta quidem habeat propria: sed inimicorum etiam olim sepultorum contra nos utatur rabie. Sed jam propositum opus aggrediendum est.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I.---Vers. 1 seqq.) *Verba Jeremiae filii Helciae de sacerdotibus qui fuerunt in Anathoth in terra Benjamin: quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Josiae filii Amon regis Juda, in tertio decimo anno regni ejus. Et factum est in diebus Joacim filii Josiae regis Juda, usque ad consummationem undecimi anni Sedeciae filii Josiae regis Juda, usque ad transmigrationem Jerusalem, in mense quinto.* Caeteri prophetae, ut Isaias, Osee, Joel, fuerunt ante captivitatem decem tribuum Israel, sive duarum tribuum, Judae et Benjamin. Alii post captivitatem: ut Daniel, Aggaeus et Zacharias. Jeremias autem et Ezechiel imminente captivitate vaticinium texuerunt: sed alter eorum in terra Juda: alter in Babylone. Jeremias cum esset adhuc puer, prophetare cepit anno tertio decimo Josiae filii Amon regis Judae. Prophetavitque in imperio ejus annis decem et novem: et postea sub Joacim filio ejus annis undecim: et sub Sedecia, qui ultimus fuit regum Juda, annis undecim, usque ad quintum mensem, quando a Babyloniis capta est Jerusalem. Joachaz vero et Jechoniae terni menses (quorum alter in Aegyptum, alter **837** cum matre ductus est in Babylonem) in supradictis annis computantur: per hoc ab exordio prophetiae suae usque ad captivitatem Jerusalem, in qua et ipse captus est, prophetavit annis quadraginta et uno: praeter illud tempus quando ductus est in Aegyptum. Ibique prophetavit in Taphnis, ut hoc ipso volumine continetur. Pro verbis Jeremiae, Septuaginta posuerunt, *Verbum Dei quod factum est ad Jeremiam* **(Jerem. XLIII, 8)**: hoc videlicet sensu, quod verba Jeremiae verbum sit Domini. Fuit autem de genere sacerdotum, qui habitabant contra septentrionem Jerusalem in tertio milliario, et viculo Anathoth. Simulque admirabilis clementia Domini, quod jam captivitate vicina, et Babylonio

exercitu vallante Jerusalem, nihilominus populum ad poenitentiam provocat, malens salvare conversos, quam perdere delinquentes. Pro transmigratione, quod omnes alii voce consona transtulerunt, Septuaginta posuere *captivitatem.* Post exordium autem vaticinationis Jeremiae, tricesimo quinto prophetiae ejus anno, Ezechiel in Babylone his qui cum eo capti fuerant, exorsus est prophetare.

(Vers. 4, 5.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Priusquam te formarem in utero, novi te; et antequam exires de vulva, sanctificavi te: Prophetam in gentibus dedi te.* Non quo ante conceptionem, ut haeresis suspicatur, fuerit Jeremias: sed quo praesciret eum futurum Dominus, cui necdum facta jam facta sunt, secundum illud quod Apostolus loquitur: *Qui vocavit ea quae non erant, quasi ea quae essent* **(Rom. IV, 17)**. Quod autem sanctificatur in utero, juxta illud Apostoli debemus accipere: *Postquam autem placuit ei, qui me segregavit de utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me; ut evangelizarem illum in gentibus* **(Galat. I, 15)**. Joannes quoque Baptista sanctificatur in utero, et sanctum Spiritum accipit, et movetur in vulva, et per os matris loquitur **(Luc. I)**. Quod autem dixit, *Prophetam in gentibus dedi te,* illud vult intelligi, quod in ipso postea Propheta lecturi sumus, quod non solum Jerusalem, sed et multis in circuitu gentibus prophetarit. Quidam hunc locum super Salvatore intelligunt, qui proprie Propheta gentium fuit; et per Apostolos vocavit omnes nationes. Iste enim vere priusquam in utero virginali formaretur, et antequam exiret de vulva matris, sanctificatus in utero est; et notus **838** Patri, quippe qui semper in Patre, et in quo semper Pater.

(Vers. 6.) *Et dixi: Ah, ah, ah, Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum.* LXX: *Et dixi, o Domine Deus, nescio loqui, quia juvenis sum.* Detestatur officium quod pro aetate non potest sustinere, eadem verecundia qua et Moyses tenuis et gracilis vocis esse se dicit **(Exod. IV et 6)**. Sed ille quasi magnae robustaeque aetatis corripitur; huic pueritiae datur venia, quae verecundia et pudore decoratur.

(Vers. 7, 8.) *Et dixit Dominus ad me: Noli dicere, Puer sum, quoniam ad omnia quae mittam te, ibis, et universa quaecumque mandavero tibi, loqueris. Ne timeas a facie eorum: quia ego tecum sum, ut eruam te, dicit Dominus.* Ne aetatem, inquit, consideres; alio enim propheta loquente, didicisti: *Cani hominis sunt sapientia ejus* **(Sap. IV, 9)**: tuae sit tantum voluntatis ut pergas; me habebis comitem, quo cuncta adjuvante complebis: aperi os tuum et implebo illud **(Psal. LXXX)**. Nec consideres multitudinem eorum ad quos et contra quos locuturus es: sed me, qui tecum sum, ut eruam te, dicit Dominus. Liberat autem Dominus, non quo Propheta persecutionibus careat et angustiis, quippe cum legamus eum multa perpessum; sed ut patiens omnia superet, nec cedat angustiae.

(Vers. 9.) *Et misit Dominus manum suam, et tetigit os meum: et dixit Dominus ad me: Ecce dedi verba mea in ore tuo.* Notandum quod hic manus mittatur Dei, quae tangat os Prophetae, et dicatur ei: *Ecce dedi verba mea in ore tuo;* in Isaia autem scriptum sit: *Et missus est ad me unus de Seraphim, et in manu habebat carbonem quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum et dixit: Ecce tetigit iste labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua mundabit* **(Isa. VI, 6, 7)**. Ibi enim quia solidae et perfectae aetatis erat, et ipse

simpliciter confitetur quod immunda labia habeat, et habitet in medio populi polluta labia habentis: mittitur unus de Seraphim, qui non manu, sed forcipe et carbone tangat os ejus et iniquitates auferat, et mundet peccata. Hic autem ipsius Dei manus mittitur, per quam cuncta operatus est, et quae in alio loco brachium dicitur: non ut peccata auferat, quae per pueritiam multa non fecerat; sed ut loquendi gratiam tribuat. Porro Ezechiel librum devorat et intus et foris scriptum, tam sacramenta divina, quam simplicem historiam continentem. Jeremiae os tangitur, **839** et Domini verba tribuuntur, ut confidentiam accipiat praedicandi. Pulchreque juxta litteram manus mittitur, ut humanorum artuum videns similitudinem, tactum manus non reformidet.

(Vers. 10.) *Ecce ego constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et disperdas, et dissipes, et aedifices, et plantes.* Hoc quod nos de Hebraico addidimus, *dissipes,* sive *deponas,* in Septuaginta non habetur. Et considerandum quod quatuor tristibus duo laeta succedant. Neque enim aedificari poterant bona, nisi destructa essent mala: nec plantari optima, nisi eradicarentur pessima. Omnis enim plantatio, quam non plantavit coelestis Pater, eradicabitur: et aedificatio quae supra petram non habet fundamentum, sed in arena exstructa est, sermone Dei suffoditur atque destruitur. Illam autem quam consumet Jesus spiritu oris sui, et destruet adventu praesentiae suae, omnem scilicet sacrilegam perversamque doctrinam, disperdet in perpetuum. Porro ea quae elevantur contra scientiam Dei, et in sua confidunt sapientia, quae apud Deum stultitia est, dissipabit atque deponet: ut aedificentur pro bis humilia, et in locum superiorum quae destructa sunt et evulsa, exstruantur

atque plantentur, quae Ecclesiasticae conveniunt veritati: et impleatur illud quod dicit Apostolus, *Dei aedificatio, Dei agricultura estis* **(II Cor. III, 9)**. Multi hunc locum super personam Christi intelligunt: *Jeremias* enim interpretatur *excelsus Domini:* qui destruxit regna diaboli, quae sibi in montis ostenderat excelso: adversarias perdiderit potestates, delens chirographum errorum in cruce. De quibus et in Psalmo post historiae veritatem τροπικῶς loquitur: *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt-reges terrae, et principes convenerunt in unum* **(Psal. II, 1, 2)**. Pro his evulsis, destructis, et perditis, et in inferiora detractis, aedificatur atque plantatur Ecclesia Dei. Super Jeremiae autem persona nulla dubitatio est. Legimus enim in consequentibus **(Ad. cap. XXV)**, quod in manu accipiat calicem meri plenum; et propinare jubeatur cunctis in circuitu nationibus.

(Vers. 11, 12.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi, Virgam vigilantem ego video. Et dixit Dominus* **840** *ad me: Bene vidisti: quia vigilabo ego super verbum meum ut faciam illud.* Pro virga vigilante, LXX *baculum nuceum* transtulerunt. Laborandum igitur nobis est, ut breviter Hebraeam etymologiam Latinus lector intelligat. SECED *nux* dicitur: *vigilia* autem, vel *vigil,* sive *vigilare* appellatur SOCED (). Unde et in posterioribus, pardus vigilans hoc nomine ponitur. Ab eo igitur quod dicitur *nux,* propter verbi similitudinem ad *vigilis* intelligentiam nomen allusit: quod quidem et in Daniele juxta Theodotionem scriptum est, ut ab arboribus πρίνου et σχίνου, *ilice* videlicet et *lentisco,* scissio atque serratio adulteris presbyteris decernatur. Alioquin et in

principio Geneseos a *viro,* qui dicitur IS (), mulier appellatur ISSA (), quasi quaedam *virago,* eo quod de viro sumpta sit. Pro *baculo nuceo, virgam vigilantem,* Aquila et Symmachus; Theodotio vero *amygdalinam* transtulerunt. Vigilat autem virga, cuncta populi peccata considerans, ut percutiat et corripiat delinquentes. Unde et Apostolus scribit peccantibus: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate et spiritu mansuetudinis* **(I Cor. IV, 23)**? Ista est virga, vel baculus, de qua David loquitur: *Virga tua et baculus tuus, ipsa me consolata sunt* **(Ps. XXII, 5)**. Pulchreque posuit, *consolata sunt.* Ad hoc enim Dominus corripit, ut emendet. Et quomodo nux, sive amygdalum, amarissimam habet corticem, et testa durissima cingitur, ut detractis austerioribus et duris, fructus dulcissimus reperiatur: sic omnis correptio, et labor continentiae, amara quidem videtur ad praesens: sed fructus parit dulcissimos. Unde et vetus illa sententia est: Litterarum radices amarae, fructus dulces. Quidam virgam vigilantem atque nuceam, intelligunt Dominum, de quo dicit Isaias: *Exiet virga de radice Jesse* **(Isa. XI, 1)**. Unde et virga Aaron, quae putabatur emortua, in resurrectione Domini floruisse narratur.

(Vers. 13, 14.) *Et factum est verbum Domini secundo ad me dicens: Quid tu vides? et dixi, Ollam succensam ego video: et faciem ejus a facie Aquilonis. Et dixit Dominus ad me: Ab Aquilone aperientur* (sive *exardescent) mala super omnes habitatores terrae.* Quibusdam gradibus, peccantibus tormenta tribuuntur; ut paulatim veniant ad salutem. **841** Qui noluerint, percutiente virga, emendari, mittuntur in ollam aeneam atque succensam, de qua plenius scribit Ezechiel, quae a facie Aquilonis accenditur **(Ezech. XXIV)**,

Babylonium [Al. Babyloniorum] regem significans et urbem Jerusalem. Pulchreque insertur: *Ab Aquilone exardescent mala super omnes habitatores terrae:* vel terrae Judae, vel certe universae terrae, de quibus in Apocalypsi scriptum est: *Vae super omnes habitatores terrae* **(Apoc. VIII, 13)**. Sancti enim non sunt habitatores terrae: sed advenae atque peregrini, quorum unus dicit: *Advena ego sum super terram; et peregrinus sicut omnes patres mei* **(Psal. XXXVIII, 13)**. Et alius: *Parvi sunt et pessimi dies mei, quibus ego peregrinor in terra* **(Gen. XLVII, 9)**. Unde et Petrus Catholicam Epistolam scribit advenis atque peregrinis Ponti, Galatiae et Cappadociae **(I Petr. I)**. Et juxta mysticos intellectus Salomon loquitur: *Aquilo durus ventus* **(Prov. XXV, 23)**: nomine autem dexter vocatur ab his videlicet, qui ejus obriguere frigore, et calorem fidei perdiderunt.

(Vers. 15, 16.) *Quia ecce convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus, et venient et ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, et super omnes muros ejus in circuitu, et super universas urbes Judae. Et loquar judicia mea cum eis super omni malitia eorum, qui dereliquerunt me, et libaverunt diis alienis et adoraverunt opus manuum suarum.* Nulli dubium, multas gentes et singularum gentium reges Babylonio regi fuisse subjectos, qui, obsessa Jerusalem, posuerunt in circuitu, et maxime in exitibus portarum thronum suum atque tentoria, ne quis eorum qui clausi erant posset erumpere: et non solum Jerusalem, sed et omnes urbes Judae simili obsidione vallatas. Cumque, ait, capta fuerit civitas, tunc loquar ad eos recta fuisse judicia mea, et recepisse singulos, quae merebantur: non pro caeteris vitiis, quibus subjacet humana conditio; sed

maxime pro idololatria, per quam deserentes me, adoraverunt opera manuum suarum. Quidam hunc locum in bonam partem accipiunt, quod videlicet hi qui in olla aenea excocti fuerint, per cruciatus ante purgati, postea principes sint Jerusalem: et postquam misertus eorum fuerit Dominus, tunc exprobret eis, quia se deserto, simulacra venerati sunt. Sed haec violenta et prava interpretatio est: ne calumniam faciat tractator indoctus.

(Vers. 17.) *Tu ergo accinge lumbos tuos: et surge, et loquere ad eos omnia, quae ego praecipio tibi.* **842** Et Job praecipitur, ut accingat lumbos suos **(Job. IV)**: et Apostolis **(Luc. XII)**, ut accinctis lumbis, quos Elias **(IV Reg. I)** et Joannes Baptista **(Matth. III)** zonis mortificavere pelliceis, lucernas teneant in manibus suis, praedicationis videlicet Evangelicae. Quicumque igitur sermones locuturus est Dei, debet accingere lumbos suos, sciens quod diaboli omnis virtus in lumbis sit **(Job. XL)**; et justus dicat in Psalmis: *Lumbi mei impleti sunt illusionibus* **(Psal. XXXVII, 8)**. Cumque accinxerit lumbos, audiat illud quod scriptum est: *Surge qui dormis, et elevare: et illuminabit te Christus* **(Ephes. V, 14)**; ut semper vigilans, et de somno consurgens, loquatur quae sibi praeceperit Deus.

Ne timeas a facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum. Sive ut Septuaginta, et caeteri habent interpretes: *ne forte timere te faciam.* Et est sensus juxta translationem nostram: Noli timere a facie eorum: me enim adjutore, eos timere non poteris. Juxta Septuaginta: Noli timere a facie eorum, habeto meae confidentiam jussionis. Si enim non obtuleris, quod habes, ut timere desinas, derelinquam te, et tradam timori, et quodammodo videbor timere te facere, dum

relinquo formidini. Hoc autem significat, quod semper amanda sit veritas: nec timenda hominum multitudo, qui increpiti [*Al.* intrepidi] correptionem non sustinent; sed insidias tendunt ei, a quo corripiuntur. Quodque juxta LXX sequitur: *quia tecum sum ut liberem te, dicit Dominus,* in Hebraico non habetur. Et est sensus: Eruam te, non in eo ut tibi nullus insidietur; sed in eo, ut patiens insidias, non delinquas.

(Vers. 18, 19.) *Ego quippe dedi te hodie* (sive *Ecce posui te in hac die) in civitatem munitam, et in columnam ferream, et in murum aeneum super omnem terram: regibus Juda, principibus ejus, et sacerdotibus, et populo terrae. Et bellabunt adversum te, et non praevalebunt: quia tecum ego sum, ait Dominus, ut liberem te.* Describit sermo divinus, cur Propheta timere non debeat. Ego, inquit, posui, sive dedi te hodie, hoc est, in praesenti vita, donec vocatur hodie, quasi civitatem firmissimam: non ut unam domum, nec turrim, aut aliqua moenia **(Matth. V)**; sed omnem civitatem, quae sita super montem latere non potest. De qua scriptum est: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* **(Psal. LXXXVI, 2)**. Et: *Ego civitas firma, civitas quae oppugnatur* **(Isa. XXVII, 3)**. Et, *in columnam,* inquit, *ferream,* de qua scribit Apostolus: *Columna et firmamentum veritatis* **(I Tim. III, 15)**. **843** Unde Petrus et Joannes, qui putabantur columnae Ecclesiae, dextras dederunt Paulo et Barnabae communionis. Nec hoc sufficit, sed *in murum,* ait, *aeneum,* qui nulla violatur rubigine, nec caesus imbribus deperit; sed vetustate fit [*Al.* sit] fortior. Eris autem talis contra reges et principes et populum, non cujuslibet loci, sed terrae; iis qui terrena sapiunt, et coelestia non noverunt, qui habent imaginem χοϊκοῦ et non

coelestis. Hi, inquit, *bellabunt adversum te, et non praevalebunt.* Cur quaeso? Quae est tantae fortitudinis causa, ut nec reges, nec principes, nec sacerdotes, nec populi adversus unum praevaleant? Sequitur: *Quia tecum ego sum, ait Dominus, ut liberem te.* Si quando reges Juda, qui interpretatur *confessio,* et principes ejus et sacerdotes et populi, episcopi videlicet et presbyteri et diaconi, et vulgus vile atque ignobile, contra sanctum virum consurgere voluerint, habeat fidei firmitatem, et timere desistat: quia, Domino auxiliante, superabit.

(Cap. II.---Vers. 1.) *Et factum est verbum Domini ad me dicens: Vade, et clama in auribus Jerusalem dicens.* Hoc in Septuaginta non habetur: sed sub asteriscis de Theodotionis editione additum est, qui verbum Hebraicum CARATH (), pro quo nos diximus *clama;* sive *praedica,* interpretatus est, *lege.* Et lectionem enim et clamorem et praedicationem pro sui ambiguitate significat. Aures autem Jerusalem, pro auribus habitatorum ejus debemus accipere.

(Vers. 2.) *Haec dicit Dominus: Recordatus sum tui, miserans adolescentiam tuam et charitatem desponsationis tuae: quando secuta me es in deserto, in terra quae non seminatur.* LXX: *Haec dicit Dominus: Recordatus sum misericordiae adolescentiae tuae, et dilectionis perfectionis tuae.* Plenius hoc in Ezechiel dicitur **(Ezech. I)**, quando sibi Jerusalem in matrimonio Dominus copulat, et sub persona uxoris, suis jungit amplexibus: sive ut ardentiorem monstret affectum, puellam eam et adolescentulam et desponsatam vocat. Quo enim necdum potiti sumus, magis ut potiamur appetimus. Quando, inquit, secuta es me in solitudine; et instar sponsaliorum et dotis, Legis tibi ornamenta et verborum

distribui monilia. Totumque hoc non ad meritum ejus refert, sed ad suam misericordiam, per quam et charitatem consecuta est. Hoc quoque quod posuimus, *in* **844** *deserto, in terra quae non seminatur,* in LXX non habetur.

(Vers. 3.) *Sanctus Israel Domino primitiae frugum ejus: omnes qui devorant eum, delinquent: mala venient super eos, dicit Dominus.* Quando Israel dicit primitias frugum Domini, ostendit populum de gentibus congregatum esse post primitias; juxta illud quod in alio loco scriptum est: *Memor esto congregationis tuae, quam possedisti ab initio* **(Psal. LXXIII, 2)**. Primitiae autem semper debentur sacerdotibus, et non hostibus. Quod sequitur: *Omnes qui devorant eum, delinquent: mala venient super eos, dicit Dominus,* hunc habet sensum: Quomodo qui primitias devorant **(Num. V)**, nequaquam de genere sacerdotali, sceleris rei sunt: sic qui contaminant Israel, malis subjicientur: juxta illud quod in vicesimo sexto psalmo sanctus David loquitur: *Dum appropinquant super me nocentes, ut edant carnes meas: qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt et ceciderunt* **(Psal. XXVI, 3, 4)**. Neque enim ex eo quod Dei exequuntur sententiam, immunes erunt a supplicio, malaque veniunt super eos: oportet enim venire scandala; verum, vae ei per quem veniunt scandala **(Mat. XVIII)**.

(Vers. 4, 5.) *Audite verbum Domini, domus Jacob, et omnes cognationes domus Israel. Haec dicit Dominus: Quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt a me: et ambulaverunt post vanitatem: et vani facti sunt?* Hunc sensum et alius propheta testatur: *Populus meus quid feci tibi, et quid molestus fui tibi? Responde mihi: quia eduxi te de terra Aegypti, et de domo servientium liberavi te* **(Mich. VI,**

34). Utrumque autem nomen, Jacob et Israel ponitur: non secundum duas et decem tribus, sed juxta omnem populum: cum et ipse Jacob postea appellatus sit Israel **(Gen. XXXII)**. Offensam autem ducit a patribus, non quo peccata patrum filiis imputentur: sed quo et filii habentes patrum similitudinem, et suo et parentum scelere puniantur. Saepe legimus quod propter sanctos patres, filiorum misereatur Deus. Dereliquerunt autem patres populi peccatoris Deum; et non breviter, sed longo tempore: et pro Deo secuti sunt vanitatem, idola videlicet, quae nihil prosunt cultoribus suis: et ipsis similes facti sunt secundum illud quod scriptum est: *Similes illis fiant qui faciunt ea; et omnes qui confidunt in eis* **(Psal. CXIII, 16)**.

(Vers. 6.) *Et non dixerunt, Ubi est Dominus qui ascendere nos fecit de terra Aegypti: qui transduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem et inviam: per terram sitis et* **845** *imaginem mortis, per terram in qua non ambulavit vir, neque habitabit homo.* Pro homine, LXX *filium hominis* interpretati sunt; et pro imagine mortis, de Theodotione additum est, *umbra mortis.* Quod cum juxta historiam manifestum sit, illud considerandum est secundum anagogen, quod quamdiu in isto saeculo sumus, et de Aegypto educimur, paulatim ascendimus, et primum deserta transimus et terram inhabitabilem, quam sanctus inhabitare non debet, et inviam, ut difficultatem monstret itineris. *Per terram sitis,* ubi semper majora cupimus, nec praesentibus contenti sumus; *et imaginem,* sive *umbram mortis:* semper enim in periculo consistimus, et ubique diabolus tendit laqueos suos: *per terram, in qua non ambulavit vir,* qui perfectae aetatis in Christo est. Omnes enim resurgemus in virum

perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi. Neque unquam in ea habitat qui homo Dei est, vel filius hominis; sed semper ad majora festinat. Ex quo perspicuum est, non esse perfectionem in via: sed in fine viae et in mansione, quae sanctis in coelestibus praeparatur, et quibus dicitur: *Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri* **(Psal. CXXXIII, 1)**. Frustra igitur nova ex veteri haeresis suspicatur, hic perfectam esse victoriam, ubi pugna est atque certamen, et incertus exitus futurorum.

(Vers. 7.) *Et induxi vos in terram, Carmeli, ut comederetis fructum ejus et bona illius: et ingressi contaminastis terram meam; et haereditatem meam posuistis in abominationem.* Pro labore durissimi itineris, dedi vobis omnium rerum abundantiam. Hoc quippe significat Carmelus, qui Hebraice appellatur CHERMEL (), et in lingua nostra sonat *cognitionem circumcisionis*. Quomodo autem ille populus terram sanctam, et omnium rerum fertilem, idololatria polluit atque violavit: sic nos verae circumcisionis accipientes scientiam, comedimus fructus ejus; et si negligentia subrepserit, contaminamus terram Dei, et haereditatem illius abominabilem facimus.

(Vers. 8.) *Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus? et tenentes Legem meam, nescierunt me: et pastores praevaricati sunt in me: et Prophetae prophetaverunt in Baal, et idola secuti* **846** *sunt.* Post tanta beneficia verterunt in contemptum privilegia dignitatis: ut sacerdotes Dominum non quaererent: ut doctores Legis ignorarent eum, qui alios docere debebant: et pastores [*Al.* praedicatores] per negligentiam praevaricatores fierent: et Prophetae qui in populis disputant, non Deo loquantur, sed idolo, et sua figmenta venerentur. His

autem verbis utendum est adversus nostri ordinis magistros, qui devorant plebem Dei velut cibum panis, et per mala opera non invocant Dominum.

(Vers. 9.) *Propterea adhuc judicio contendam vobiscum, ait Dominus: et cum filiis vestris disceptabo.* Ne videatur percutere per potentiam, quasi cum paribus ratione contendit; juxta illud quod David canit et usurpat Apostolus: *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris* **(Psal. L, 6; Rom. III, 4)**. Quodque posuit, adhuc saepe se fecisse testatur: et quod intulit, *cum filiis vestris,* similem ostendit etiam in filiis malorum pertinaciam. Occulte autem fignificat quod antiquam in Deum negationem, etiam filii eorum in adventu Domini sint secuti.

(Vers. 10, 11.) *Transite ad insulas Cethim, et videte: et in Cedar mittite, et considerate vehementer, et videte si factum est hujuscemodi: si mutavit gens deos* (sive *deos suos). Et certe ipsi non sunt dii: populus vero meus mutavit gloriam suam in idolum* (sive *de quo ei nihil proderit*). Comparationem facit ejus rei quae incomparabilis est, et verum Deum confert mendacibus. Ite, inquit ad insulas Cethim: quas vel Italiae, vel Occidentalium partium debemus accipere: ab eo quod terrae Judaeae Cyprus insula, in qua urbs hoc vocabulo nuncupatur, vicina sit. De qua et Zeno princeps Stoicorum fuit. Cedar autem regio est solitudinis et Ismaelitarum, quos nunc Sarracenos vocant: contra quam hujus ipsius Prophetae in extremis partibus texitur vaticinium **(Infra ad cap. XLIX)**, et cujus meminit David, dicens: *Habitavi cum habitantibus Cedar: multum peregrinata est anima mea* **(Psal. CXIX, 5)**. Et est sensus: Vel ad Occidentem pergite, vel in solitudinem mittite, et videte si

qua gens hoc fecerit quod fecistis. Nulla enim earum sprevit deos suos, nec ligneos et lapideos, aureorum comparatione mutavit: sed antiquum errorem secuta, tenuit quod a majoribus **847** acceperat. Et certe hoc, cum nullus eorum Deus sit: sed simulacra hominum ficta manu. Populus vero meus mutavit mendacio veritatem: et idolum mihi praetulit, quod eis necessitatis tempore prodesse non poterit. Possumus hoc et contra eos dicere, qui majori studio sequuntur vitia quam virtutes; quos monet Apostolus dicens: *Humanum loquor, propter infirmitatem earnis vestrae. Sicut exhibuistis membra vestra servientia immunditiae et iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servientia justitiae in sanctificationem* **(Rom. VI, 19)**.

(Vers. 12, 13.) *Obstupescite coeli super hoc: et portae ejus desolamini vehementer, dicit Dominus. Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquae vivae: foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non valent aquas.* LXX: *obstupuit coelum super hoc, et inhorruit extra modum et vehementer,* et caetera similiter. Coelum cui dictum est: *Attende coelum, et loquar* **(Deut. XXXII, 1)**: et, *Audi coelum, et auribus percipe terra* **(Isai, I, 2)**, videns Dei praecepta calcata, inhorrescit, et stuporem dissimulare non potest. Omnis enim creatura congemiscit et condolet super peccatis hominum. Duo autem populus Dei fecit adversa. Primum, ut relinqueret Deum qui est fons vitae, et praeceptum dedit dicens: *Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti* **(Exod. XX, 2)**. Secundum, quod in eodem loco scriptum est: *Non sint tibi dii in conspectu meo;* pro quo secutus est daemones, quos dissipatas cisternas vocat, eo quod Dei mandata servare non valeant. Et hoc attendendum, quod

fons perpetuus est, et vitales habet aquas. Cisternae autem et lacus, vel de torrentibus, vel ex aquis turbidis, terra complentur et pluviis. Portas autem coelorum illas vocat, de quibus et in vicesimo tertio psalmo scriptum est: *Levate, portae, capita vestra, et introibit rex gloriae.* Pro quo LXX transtulerunt: *Levate portas principes vestras:* de quibus plenius suo dicetur loco. Quodque Aquila et Symmachus, *coelos;* LXX vero et Theodotio *coelum,* interpretati sunt, nullum moveat. Hebraicum enim SAMAIM () communis est numeri, et tam *coeli* quam *coelum* eodem appellantur nomine: ut Thebae, Athenae, et Salonae.

(Vers. 14.) *Numquid servus est Israel, aut vernaculus?* Puto ex hoc loco in superbiam elatos, Salvatori dixisse Judaeos: *Semen Abrahae sumus, et nemini servivimus umquam.* **848** *Quomodo tu dicis: Liberi eritis* **(Joan. VIII, 33)**? Nescientes quod omnis qui facit peccatum, servus peccati sit: et serviat unusquisque ei a quo vincitur. Nati ergo de amico Dei Abraham, vitio suo facti sunt quasi filii Cham, cui dictum est: *Maledictus Chanaam, servus erit fratribus suis* **(Genes. IX, 25)**.

(Vers. 15.) *Quare ergo factus est in praedam? super eum rugierunt leones, et dederunt vocem suam: posuerunt terram ejus in solitudinem: et civitates illius exustae sunt: et non est qui habitet in eis.* Interrogat sermo divinus, ut ipse respondeat. Leones autem vocat principes Babylonis, qui terram ejus posuerunt in solitudinem, et civitates illius incendio deleverunt. Vel certe juxta anagogen, leones intelligamus adversarias potestates, aut haereticorum principes, qui terram Ecclesiae desolantes, omnes illius urbes haeretico incendio

vastaverunt, et illo igne de quo scriptum est: *Omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum* **(Ose. VII, 4)**. Illi enim vere dant vocem suam; et in hoc eodem propheta sub perdicis persona clamant: *Congregant quae non peperunt: faciuntque divitias non cum judicio* **(Jerem. XVII, 17)**. Propterea autem urbes illius vastatae sunt et deletae: quia non habent habitatorem Deum, dicente Scriptura: *Et non est qui habitet in eis* **(Ibid., 4)**.

(Vers. 16, 17.) *Filii quoque Mempheos et Taphneos constupraverunt te usque ad verticem. Numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore quo ducebat te per viam?* Hoc quod nos diximus, *eo tempore quo ducebat te per viam,* in LXX non habetur. Duas autem urbes maximas Aegypti, Memphim et Taphnim nominat, earumque dicit filios constuprasse Israel usque ad verticem; illo sensu quo Isaias posuit: *A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas* **(Isai. I, 6)**. Tanta enim fuit libido Aegyptiorum qui sunt magnis carnibus, ut nulli parcerent membro: sed omnia constuprarent. Juxta litteram refertur ad idola Aegyptiorum; juxta intelligentiam spiritualem, ad magistros perversi dogmatis, qui Ecclesiae puritatem sua polluunt turpitudine. Haec autem idcirco eveniunt ei, quia dereliquit Dominum Deum suum; et illo maxime tempore quo ipsum ductorem sequi debuit.

(Vers. 18.) *Et nunc quid tibi vis, in via Aegypti, ut bibas aquam Sior? Et quid tibi et viae Assyriorum, ut bibas aquam fluminis?* Pro *Sior* (), nos *turbidam* interpretati sumus, quod verbum Hebraicum significat: pro **849** quo communis editio habet *Geon.* Quia ergo supra filios Memphis et Taphnis posuerat, qui constupraverunt Israel usque ad verticem: nunc

manifestius ipsam Aegyptum nominat. Nullique dubium quin Nilus aquas turbidas habeat; et quod fluvium Assyriorum Euphratem significet, dicente Scriptura, quod repromissionis terra sit a torrente Aegypti, usque ad fluvium magnum Euphratem. Qui autem Christum reliquerint, fontem vitae, et haereticorum sibi foderint lacus, qui aquas doctrinarum continere non possunt, necesse est ut leonibus subjaceant, qui redigant terram eorum in solitudinem, et universas Ecclesias destruant: et usque ad verticem polluantur, et bibant aquas turbidas, et fluenta Assyrii fluminis et Aquilonis, unde exardescunt mala super terram.

(Vers. 19.) *Arguet te malitia tua* (sive *erudiet te praevaricatio tua) et aversio tua increpabit te. Scito et vide, quia malum et amarum est, reliquisse te Dominum Deum tuum: et non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.* Notandum quod malitia sive praevaricatio, postquam saturaverit praevaricantem, et instar coturnicum usque ad nauseam venerit, erudiat agentem poenitentiam: cui imperatur ut videat quid reliquerit, et quid secutus sit; et quomodo spernens bona et dulcia, mala et amara elegerit. Hoc autem totum factum est quia dereliquit Dominum Deum suum, et timor illius non est apud eum. Principium enim sapientiae timor Domini **(Prov. IX)**: quem quia non habuit, malo et amaritudini traditur.

(Vers. 20.) *A saeculo confregisti jugum meum* (sive *tuum) rupisti vincula mea* (sive *tua); et dixisti, Non serviam. In omni enim colle sublimi, et sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix* (sive *ibi diffundebaris in fornicatione*). Quasi ad meretricem loquitur Israel, quod conjugalia foedera ruperit, et dixerit, *Non serviam:* subauditur

domino, vel marito: sed in omni colle sublimi, et sub omni ligno frondoso prostrata fuerit idololatriae. Amoena enim semper et excelsa loca idolis dedicantur. Potest hoc et ad eum dici qui ab initio Christianus, et ex parte sacris Litteris erud tus, postea desiderio saecularis litteraturae, quae significatur in collibus, et amoenae eloquentiae [*Al.* in amoena eloquentia], quae in frondosis monstratur arboribus, prosternat se daemonibus: qui sub occasione eruditionis et sublimis scientiae, polluunt credentium animas et **850** divaricare faciunt pedes suos omni transeunti.

(Vers. 21.) *Ego autem plantavi te vineam electam, omne semen verum: quomodo conversa es mihi in pravum vinea aliena?* LXX: *Ego autem plantavi te vineam frugiferam, omnem veram: quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena* [Al. *aliena*]? Pro vinea frugifera, sive electa, in Hebraeo SOREC () habetur: quae in Isaiae cantico ponitur **(Isai. L)**. Est autem genus vitis optimae: quo surculo et Israel Dominus plantasse se dicit; et miratur quomodo semen verum electaque vinea conversa sit in amaritudinem: et ideo facta sit vinea aliena; nullusque securus sit, si et plantatio Domini et semen verum et vinea Sorech in tantum suo vitio commutatur, ut per amaritudinem recedat a Domino, et fiat vitis aliena. Et in hoc consideranda clementia Salvatoris, quod qui in Evangelio dixit: *Ego sum vitis vera* **(Joan. XV, 1)**; discipulis [*Al.* disciplinis] quoque suis dederit et credenti in se populo, ut vitis electa vel vera sit, si voluerit in eo quod plantata est, permanere.

(Vers. 22.) *Si laveris te nitro, multiplicaveris tibi herbam Borith, maculata es in iniquitate tua coram me: dicit Dominus Deus.* Pro herba BORITH (), quam nos ut in Hebraeo posita

est vertimus, LXX transtulerunt πόαν ut significarent herbam fullonum, quae juxta ritum provinciae Palaestinae, in virentibus et humectis nascitur locis: et ad lavandas sordes eamdem vim habet quam et nitrum. Nitrum autem nostrum, et herba fullonis, poenitentia est. Ecclesiasticus quoque sermo, qui arguit et increpat et corripit delinquentes, mordacioris nitri habet similitudinem. Qui vero levi peccatorum sorde maculatus est, levioribus purgatur monitis. Porro peccata gravia, quae ad mortem trahunt, nec nitro nec herba Borith dilui possunt: sed gravioribus tormentis indigent. Uniuscujusque enim opus quale sit, ignis probabit, et in igne revelabitur **(1 Cor. III)**. Pulchreque addidit: *Maculata es in iniquitate tua in conspectu meo:* quod etiamsi hominibus munda videaris, mihi munda non sis, qui novi conscientias singulorum. Unde et in alio loco dicitur: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* **(Psal. XLII, 2)**.

(Vers. 23.) *Quomodo dicis, Non sum polluta, post Baalim non abii? Vide vias tuas in convalle.* Sive *valle,* quae Hebraice dicitur GE, et a LXX interpretatur πολυάνδριον, quod sermone nostro dici potest, *sepulcrum multitudinis.* **851** Frustra, inquit, non vis confiteri scelera tua, et jactas munditiam, quae idololatriae polluta es sordibus; et impudenter negas te coluisse idolum Baalim **(Infra. XIX)**. Respice convallem filiorum Ennon, quae Siloe fontibus irrigatur, et ibi cernes delubrum Baal, quem relicto Deo, venerata es. Quodque additur: *scito quid feceris,* clausos oculos aperit denegantis, ut cernat quod erubescit aspicere. Juxta tropologiam, impudentiam frontis corum qui nolunt sua vitia confiteri, operibus arguamus. Hujuscemodi enim homines, non ambulant in arcta et in angusta via, quae ducit

ad vitam: sed in lata et spatiosa, per quam ingrediuntur plurimi, quae ducit ad mortem **(Matth. VII)**. Unde et significanter πολυάνδριον nominata est, sive juxta historiam, quod ibi interfecta et perdita sit idololatriae malo, populi multitudo.

(Vers. 24.) *Cursor levis explicans vias suas: onager assuetus solitudini, in desiderio animae suae attraxit ventum amoris sui: nullus avertet eam: omnes qui quaerunt eam, non deficient. In menstruis ejus invenient eam.* LXX: *Ad vesperam vox ejus ululavit, vias suas dilatavit super aquas solitudinis, in desiderio animae suae spiritu portabatur: tradita est: quis convertet eam? Omnes qui quaerunt illam, non laborabunt: et in humilitate illius reperient illam.* Multum in hoc loco LXX editio ab Hebraica veritate discordat: tamen utraque habet sensum suum. Quia supra dixit, *non sum polluta;* et quasi ad mulierem quae turpiter se gesserat loquebatur, describit fornicationem ejus. Quomodo, inquit, caprea levis, quam nos genere communi, *cursorem* diximus, significantiusque Aquila, Symmachus, et Theodotio vertere δρομὰς κούφη, explicat vias suas, et velox fertur ad pabula: et sicuti onager assuetus in solitudine, trahit in desiderio animae suae ventum vel spiritum amoris sui (uno enim apud Hebraeos nomine RUA () et *ventus* appellatur et *spiritus),* sic et Israel, sive Jerusalem toto impetu ad desiderium libidinis ferebatur, et omni idolorum amore fervebat: nullusque est qui eam suis monitis possit ab hoc impetu avertere: non quo impossibilitas hoc fecerit Prophetarum, sed malitia perversa cupientis. Quicunque, ait, eam quaesierint, non magnopere laborabunt. In menstruis et in immunditia ejus invenient eam. Pro quo Aquila νεομηνίαν, hoc

est, *kalendas,* Symmachus, *mensem,* Septuaginta **852** et Theodotio, *humilitatem* interpretati sunt. Porro juxta LXX hic sensus est: Meretrix Jerusalem, juxta illam mulierem quae in Proverbiis describitur, ad vesperam ululabat voce sua, et amatores ad libidinem provocabat, aperiebat vias turpitudinis suae, et divaricabat pedes omni transeunti **(Prov. V et VI)**. Erat autem locus amoenitatem habens aquarum fluentium, qui delectabilior fit, quando in circuitu solitudo est, ut nullus videat fornicantem. *In desiderio,* inquit, *animae suae* πνευματοφορεῖτο, sive perverso spiritu ducebatur, sive trahebat amoris refrigerium: vel certe canebat turpitudinis suae carmina. *Tradita est,* inquit, vitiis suis et libidini: nullus eam convertere poterit: omnes qui voluerint eam invenire, in turpitudinis humilitate reperient: ut numquam possit voluptatis amore satiari.

(Vers. 25.) *Prohibe pedem tuum a nuditate, et guttur tuum a siti: et dixisti, Desperavi, nequaquam faciam: adamavi quippe alienos, et post eos ambulabo.* LXX: *Converte pedem tuum a via aspera, et guttur tuum a siti: quae dixit, Viriliter agam, quoniam dilexi alienos, et post eos ambulavi* [Al. *ambulabo].* Pascha facturi, calciamenta jubentur habere in pedibus **(Exod. XII)**. Et Apostolus **(Ephes. VI)**, calciatos praedicat pedes eorum qui Evangelio praeparantur: ne dum per saeculi hujus solitudinem gradiuntur, venenatis pateant animantibus, quae debent Evangelico pede calcari et conteri. Guttur prohibemus a siti, quando Salvatoris praecepta implemus dicentis: *Qui sitit veniat ad me, et bibat* **(Joan. VII, 37)**. Quae desperatione malorum negavit se facturam quod Dominus imperavit, causamque exposuit dicens: Adamavi alienos, et illos sequar:

impudenti confessione putans se crimina devitare. Porro juxta LXX via peccatorum aspera est, quae a Domino convertitur in viam planam. Quicunque haereticos sequitur, horum versuum notetur elogio; quod dixerit, *Desperavi* sive in malo proposito agam viriliter, et in meo confortabor errore. Necesse autem est, ut qui alienam ab Ecclesiastica doctrinam sequitur, alienos diligat; et eorum sequatur vestigia, vel daemones, vel haereticorum principes, qui a Deo alieni sunt.

(Vers. 26, 27.) *Quomodo confunditur fur, quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israel: ipsi et reges eorum, principes et sacerdotes, et Prophetae eorum.* Quamvis sit impudens et procax vultus furantium, tamen erubescit, **853** cum in furto fuerit deprehensus. Et Israel ergo dicens ligno, *Pater meus es tu: et lapidi, Tu me genuisti;* ut eos vocaret parentes, quos ipse fabricatus est, confunditur cum in sua idololatria fuerit deprehensus. Et ne putemus hoc de plebe eum dicere: reges ponit et principes, et sacerdotes, et prophetas eorum. Utamur hoc testimonio contra principes nostros, et contra hos qui in Ecclesia putantur duces, cum in peccatis turpibus fuerint deprehensi.

Verterunt ad me tergum, et non faciem. Qui projiciunt sermones Dei retrorsum, ipsi vertunt contra eum tergum et non faciem. Quando enim magister praecipit, obedientis indicium est si demisso contra audiat capite. Sin autem vertat tergum, signum est contemnentis; ut in alio loco scriptum est: *Et verterunt ad me scapulam recedentem* **(Zach. VII, 11)**. In tantum, inquit Deus, mea contempsere praecepta, ut ne audire quidem voluerint, sed tumorem animi, gestu corporis indicarint.

Et in tempore afflictionis suae dicent: Surge, et libera nos. Qui per beneficia non senserunt, per tormenta sentient Deum.

(Vers. 28.) *Ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi? surgant et liberent te in tempore* [Al. *die] afflictionis tuae.* Impudens postulatio, tempore necessitatis et angustiae ab eo quaerere auxilium, quem in pace contempserint. Legendumque increpantis affectu: *liberent te dii tui, quos fecisti tibi:* ut cum Deus Creator sit hominum, homo fecerit Deum, probet necessitas quid possint, quos securus ante coluisti.

Secundum numerum civitatum tuarum erant dii tui Juda. Vel eosdem vel singulos atque diversos singulae civitates colebant deos: ut nec impietate viderentur habere consensum: sed pugnans contra se superstitio, diversum sequeretur errorem. Quodque sequitur, *et juxta numerum viarum Jerusalem immolabant Baal,* a LXX additum est.

(Vers. 29.) *Quid vultis mecum judicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit Dominus.* Prona est ad excusationem sui humana perversitas, ut quidquid merito sustinent, injuste sustinere videantur; et propriam culpam referant ad judicium Dei. Frustra igitur, ait, obtenditis querimonias, et iniquam causam in judicem, cum impietatis vestrae sit, quod patimini. **854** Quodque sequitur: *Et omnes inique egistis in me,* a Septuaginta additum est.

(Vers. 30.) *Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non receperunt.* Pro quo posuere LXX *non recepistis.* Sensusque est in Hebraico: Ipsi qui percussi sunt, disciplinam recipere noluerunt. In Septuaginta vero: Ideo percussi filios vestros, ut

illorum nece vos erudiremini. Et ne forte diceretis: peccantes corripere noluisti, plagis discite filiorum vestrorum, quod austeriori vos cupierim curare medicamine.

Devoravit gladius vester Prophetas vestros. Non meos, sed vestros prophetas: nequaquam meus, sed vester gladius devoravit, quem sustinuistis pro peccatis vestris. Porro LXX non habent *vester:* sed simpliciter interpretati sunt *devoravit gladius Prophetas vestros;* ut ostendatur vel hostilis gladius, vel gladius meus, per quem peccata vestra confodi.

Quasi leo vastator generatio vestra. LXX: *Quasi leo vastator, et non timuistis.* Gladius, inquit, qui devoravit prophetas vestros; haud dubium quin Baal et idolorum hariolos significet, instar leonis universa vastavit: et tamen vestra generatio quae paucorum interfectione debuerat emendari, omnis perseveravit in scelere. Juxta Septuaginta vero hic sensus est: Sic gladius Domini, qui adversariorum gladium demonstravit, devoravit, atque laceravit pseudoprophetas vestros, quasi leo, qui avidissimus repertam praedam lacerat, et tamen nec prophetarum vestrorum supplicio potuistis ad meliora converti.

(Vers. 31.) *Videte verbum Domini: Numquid solitudo factus sum Israeli, aut terra scrotina? Quare ergo dixit populus meus, Recessimus, non veniemus ultra ad te?* LXX: *Audite verbum Domini: haec dicit Dominus: Numquid solitudo factus sum Israeli: aut terra plena sentium: quia dicit populus meus, Non serviemus, nec veniemus ad te?* Et Moyses videbat vocem Dei **(Exod. XXXIII)**, et Joannes apostolus verbum Dei vidisse et attrectasse se dicit **(I Joan. I)**. Miratur autem quomodo populus Israel Deum habuerit quasi solitudinem,

cum idola quasi celebritatem urbium sit secutus. Terra serotina est, quae imbres non recipit doctrinarum, nec Evangelii disciplinam; plenaque sentium, quia exculta non fuerat. Populus igitur quondam Dei, in eo est sceleratior, quod recessit a Domino, et non vult ultra reverti **855** ad Dominum suum. Grandis offensa nolle placare quem offenderis.

(Vers. 32.) *Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, et sponsa fasciae pectoralis suae? Populus meus oblitus est mei diebus innumeris.* Per haec discimus Christum esse sponsum virginis Ecclesiae, quae non habet maculam, neque rugam. Si autem ipse est sponsus, ipsius verba sunt, de quo loquitur Joannes Baptista: *Qui habet sponsam, sponsus est* **(Joan. III, 29)**. Ornamentum ergo suum perdit, qui recedit a Domino, et amittit intelligentiam doctrinarum, quae significatur in pectore. Unde et Joannes Evangelista recumbit super pectus Domini **(Joan. XIII)**, et sacerdotibus inter caetera separatur pectusculum victimarum **(Num. XVIII)**. Quanto autem major est numerus temporum, quibus obliviscimur Domini, tanto major poena peccati, quod nec longitudine saeculorum potuerit edomari.

(Vers. 33, 34.) *Quid niteris ostendere viam tuam bonam ad quaerendam dilectionem, quae insuper et malitias tuas docuisti vias tuas: et in alis tuis* (sive *in manibus) inventus est sanguis animarum pauperum et innocentium. Non in fossis* (sive *foveis) inveni eos: sed in omnibus istis* (sive *sub omni quercu*). Frustra, inquit, te cupis verborum arte defendere, et quasi bona ostendere opera tua ut merearis dilectionem: quae insuper etiam alios docuisti vias tuas, et exemplum fuisti omnibus malorum operum, et in alis

[*Al.* malis] quippe, sive in manibus tuis, inventus est sanguis innocentium, quos idolis immolasti, sive quorum animas perdidisti sacrificiorum similitudine. *Pauperes,* de Hebraico posuimus, qui in Septuaginta non habentur. Hos autem, inquit, pauperes et innocentes, non inveni in foveis interfectos, quod solet plerumque accidere latronum insidiis: sed in omnibus quae supra memoravi, sive sub *quercu,* quae Hebraice dicitur ELLA (): quae quidem et *ista* significat; ut sit sensus: In omnibus istis, sive sub quercu, atque terebintho, sub cujus umbra et frondibus quasi in amoenis locis idololatriae sceleribus fruebaris.

(Vers. 35, 36.) *Et dixisti: Absque peccato et innocens ego sum: et propterea avertatur furor tuus a me. Ecce ego judicio contendam tecum, eo quod dixeris, Non peccavi: quam vilis es facta nimis* (sive *quomodo comtempsisti nimis*) **856** *iterans vias tuas.* His utendum est adversus eos qui nolunt sua peccata cognoscere: sed in tempore afflictionis et angustiae dicunt se injuste sustinere quae sustinent: magisque provocant iram Dei, dum alterum, majusque peccatum sit, non lugere quod fecerint, sed vanas excusationes obtendere peccatorum. *Judicio,* inquit, *contendam tecum pro eo quod dixeris, Non peccavi:* quasi majus quippiam sit hoc peccatum, aliud habere in conscientia, aliud in sermone proferre. Audiat nova ex veteri haeresis, iram Dei esse vel maximam, nolle peccatum confiteri humiliter; sed impudenter jactare justitiam:

(Vers. 37.) *Et ab Aegypto confunderis, sicut confusa es ab Assur: nam et ab ista egredieris, et manus tuae erunt super caput tuum: quoniam contrivit Dominus confidentiam* (sive *spem) tuam, et nihil in ea habebis*

prosperum. Ut Aegyptiorum impetum declinarent, confugiebant ad Assyrios, quorum cassum fuit praesidium, victos enim eos ab Aegyptiis legimus. Rursum ut iram Assyrii fugerent, Aegyptiorum adjutorio utebantur; quos ab Assyriis superatos, narrat historia. Increpantur ergo, quod omissa spe in Dominum, hominum utantur auxilio, quod omne contritum est et ita subversum, ut nihil in eo utilitatis valeant reperire. Unde ait: *Et ab ista egredieris,* hoc est, ab Aegypto, sicut egressa es ab Assyriis; *et manus tuae erunt super caput tuum,* lugebisque te frustra ab Aegyptiis exspectasse praesidium. Recordemur historiae quando ab Amnon fratre sceleratissimo corrupta Thamar et violata, supra caput sparsum cinere manus posuerit, et ita reversa sit in domum suam **(II Reg. XIII)**.

(Cap. III.---Vers. 1.) *Vulgo dicitur* (pro quo LXX *tantum dicitur* transtulerunt). *Si demiserit vir uxorem suam, et recedens ab eo duxerit virum alterum: numquid revertetur ad eam ultra? numquid non polluta et contaminata erit mulier illa?* (sive *terra illa?) et tu fornicata es cum amatoribus multis* (sive *pastoribus.)* Verbum enim REIM (), quod quatuor litteris scribitur RES, AIN, JOD, MEM, et *amatores,* et *pastores* utrumque significat. Et si legamus REIM, *amatores* significat: si ROIM, *pastores.*

Tamen revertere ad me, dicit Dominus **857** (sive *revertebaris ad me, dicit Dominus*). In Hebraeo etiam post fornicationem suscipit poenitentem, et hortatur ut revertatur ad se. In LXX vero, non provocat ad poenitentiam, sed arguit impudentiam meretricis, quod post adulterium reverti audeat ad maritum. Quodque ait: *et contaminata erit mulier illa,* pro quo in Hebraico legimus *terram,* relinquit exemplum,

et manifestius de terra loquitur Israel, quae adulterae mulieri comparatur. Utamur hoc testimonio adversus eos qui fidem Domini relinquentes, et haereticorum erroribus praepediti, post multas fornicationes et deceptiones animarum, simulant se reverti ad pristinam veritatem: non ut deponant venena pectoris, sed ut caeteris insinuent.

(Vers. 2.) *Leva oculos tuos in directum, et vide ubi non prostrata sis. In viis sedebas exspectans eos quasi latro in solitudine* (sive *quasi cornix deserta*). Pro latrone, sive [*Al.* et] cornice, in Hebraeo scriptum est ARABE , quod potest et *Arabas* significare, quae gens latrociniis dedita, usque hodie incursat terminos Palaestinae, et descendentibus de Jerusalem in Jericho obsidet vias: cujus rei et Dominus in Evangelio recordatur **(Luc. X)**. Eleva igitur oculos tuos, o Jerusalem, et huc illucque circumspice, et vide ubi non fornicatione prostrata sis. Quomodo enim latrones solent ad vesperam et in desertis locis viatoribus insidias tendere: sic tu juxta fornicariam Proverbiorum, sedebas in viis ad vesperam, ut concubitu tuo animas interficeres fornicantium **(Prov. VII)**: propter quod universa terra polluta est in fornicationibus tuis **(Eccles. IX)**. Significanterque juxta anagogen his qui haereticos errores deserere se promittunt, praecipitur ut levent oculos in directum. Nisi enim recta videre ceperint, pravitatem pristinam damnare non possunt.

(Vers. 2, 3.) *Et polluisti* (sive *interfecisti) terram fornicationibus tuis, et in malis tuis [Al. in malitiis]: quamobrem prohibitae sunt stillae pluviarum, et serotinus imber non fuit* (sive *et habuisti pastores multos in offensionem tui*). Interfecta est terra, sive polluta, propter interfectionem eorum, qui idololatriae fornicatione perierunt.

Unde ablata est omnium benedictio rerum, ut paterentur siccitatem sermonis Dei. Sive habuit pastores, per quos offenderet Deum; ut qui magistri esse debuerant, ut alios ab **858** errore prohiberent, auctores impietatis exstiterint.

Frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. LXX: *Facies meretricis facta est tibi: sine rubore facta es ad omnes.* Quia supra **(Ad cap. II, 35)** dixerat: *Non peccavi,* et magis peccaverat sua scelera denegando: idcirco nunc arguit quasi mulierem procacem et nimiae impudentiae: ut non ad unum et alterum procaci vultu feratur, sed nullum erubescat. Utamur hoc sermone adversum haereticorum conciliabulum, qui in suis erroribus gloriantur.

(Vers. 4, 5.) *Ergo saltem amodo voca me, Pater meus, dux virginitatis meae es tu: numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem?* Erubescant haeretici qui nolunt ad meliora converti, nec regredi ad Patrem Creatorem suum, et audiant: *Saltem amodo voca me, Pater meus dux virginitatis meae es tu.* Ipse despondit animam vestram amplexibus suis, et docet quomodo orare debeat, et agere poenitentiam. Quanto autem ille clementior, qui salutis post fornicationem ostendit viam: tanto miserior meretrix, quae non vult post vulnera recipere sanitatem.

Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti. Pro verbis poenitentiae, verbis superbiae blasphemasti: et implesti cogitationem tuam malam, et ostendisti contra virum fortitudinem tuam, ut possis facere quod sermone tractasti.

(Vers. 6 seqq.) *Et dixit Dominus ad me in diebus Josiae regis: Numquid vidisti, quae fecerit aversatrix Israel?*

Abiit sibimel super omnem montem excelsum, et subter omne lignum frondosum, et fornicata est ibi. Et dixi, quum fecisset haec omnia: Ad me convertere, et non est reversa. Et vidit praevaricatrix soror ejus Judu, quia pro eo, quod moechata est aversatrix Israel, dimisissem eam, et dedissem ei libellum repudii, et non timuit praevaricatrix Juda soror ejus, sed abiit et fornicata est etiam ipsa, et facilitate fornicationis suae contaminavit terram, et moechata est cum lapide et ligno: et in omnibus his non est reversa ad me praevaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus. Aliorum tormenta, aliorum remedia sunt. Cumque punitur homicida, recipit quidem ipse quod fecit; sed alii deterrentur a scelere. Decem igitur tribubus, quae appellabantur **859** Israel, captis ab Assyriis, Mediamque translatis **(IV. Reg. XVII)**, duae tribus Juda et Benjamin, quae debuerant similia formidare, et tota ad Deum mente converti, vicerunt decem tribuum scelera: et intantum idola sunt secutae, ut in Templo Dei statuam Baal ponerent, quae in Ezechiel vocatur idolum, ad zelum et aemulationem Domini collocatum **(Ezech. VIII)**. Loquitur autem sub figura duarum sororum, quia de una sunt Abraham, Isaac, et Jacob stirpe generatae, et priorem aversatricem, sequentem praevaricatricem vocat. Illa enim Deum penitus aversata est, statim adoratis in Dan et Bethel vitulis aureis. Ista autem, apud quam erat Templum et veri Dei religio, imitatione germanae, paulatim recessit a Domino **(III Reg. XII)**. Et idcirco praevaricatrix dicitur. Secundum anagogen autem de haereticis prophetia est: qui falsi nominis scientiam dum se arbitrantur haeretica subtilitate seclari, ascendunt mentem superbiae: et carnis hujus voluptatibus deliniti, sub omni ligno frondoso et amoeno exponunt fornicationem suam. Qui cum

tradantur diabolo in interitum carnis, frequenter evenit, ut domus Juda, id est, *confessionis* et verae fidei, nequaquam terreatur exemplo, sed multo majora committat; et facilitate fornicationis suae contaminet terram Ecclesiae, moechetur cum lapide et ligno, ea sequens dogmata, quae adversaria Deo sunt. Sin autem ecclesiasticus vir corrigere voluerit errantem, et putridas resecare carnes, et ad poenitentiam retrahere eos qui secuti fuerint falsitatem: ac nihilominus illi sub specie Ecclesiasticae veritatis antiquum sequantur errorem, dici potest de his: *In omnibus his non est reversa ad me praevaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio.* Fit autem haec prophetia Josiae temporibus, regis justi, sub quo Jeremias exorsus est prophetare.

(Vers. 11.) *Et dixit Dominus ad me: Justificavit animam suam aversatrix Israel comparatione praevaricatricis Juda.* Justior, inquit, est Israel comparatione Judae: quia illa statim in principio periit, haec illius cruciatibus potuit emendari. Attendat nova ex veteri haeresis, quod Israel comparatione Judae justificata dicatur. Nec mirum hoc de unius gentis sororibus, cum Sodoma quoque collatione Jerusalem, justitiae nomen accipiat, dicente Domino per Ezechiel: *Justificata est Sodoma ex te* **(Ezech. XVI, 55)**: et publicanus Pharisaei comparatione fit justus **(Luc. XVIII)**.

(Vers. 12. seqq.) 860 *Vade, et clama* (sive *lege) sermones istos contra Aquilonem, et dices: Revertere, aversatrix Israel, dicit Dominus, et non avertam* (sive *firmabo) faciem meam a vobis* (sive *super vos), quia sanctus* (sive *misericors) ego sum, dicit Dominus, et non irascar in perpetuum. Verumtamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum praevaricata es* (sive *impie egisti), et*

dispersisti (sive *effudisti) vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, et vocem meam non audisti, ait Dominus.* Verbum Hebraicum CARATH (), et *voca,* et *clama,* et *lege* significat. Unde Aquila et Symmachus, *clamita:* LXX et Theodotio *lege,* interpretati sunt. Ad Aquilonem autem et contra Babylonem atque Assyrios sermo dirigitur, ad decem et duas tribus: et earum reversio praedicatur. *Et non avertam faciem meam,* inquit, *a vobis;* sive *non firmabo faciem meam contra vos,* ut nequaquam vos austeritate judicii, sed vultu misericordiae suscipiam. Sanctus enim et misericors sum, ut non recorder ultra iniquitatis vestrae, nec meminerim quod a Domino recessistis, et pro illo vos idola delectarint, et fornicatae sitis sub omni ligno umbroso atque frondoso. Quod quidem ad haereticos et in Ecclesia negligentes dici potest, qui quotidie per ecclesiasticos viros ad poenitentiam provocantur: et quibus proprie aptari potest, *Et vocem meam non audistis.* Omnis autem haereticus habitat in Aquilone, et calorem fidei perdidit, nec audire potest illud Apostoli: *Spiritu ferventes* **(Rom. XII, 11)**. Et quia se voluptatibus tradidit, recessit a Domino, et dispersit vias suas alienis dogmatibus, et voluptatem secutus est. Nulla enim haeresis nisi propter gulam ventremque construitur, ut seducat mulierculas oneratas peccatis, semper discentes et numquam ad scientiam veritatis pervenientes **(II Tim. III)**, de quibus vere dicitur: *Qui devorant populum meum velut escam panis* **(Psal. XIII, 8)**: et quos Christus notat, *devorantes domos viduarum* **(Matth. XII)**. Cumque, inquit, misertus tui fuero, ne justum esse te putes: sed memento iniquitatis tuae semper, et scito quia in Dominum fornicatus sis: et superbiae [*Vict.* Superba] colla demitte, ut qui offendisti Dominum per arrogantiam, placeas per humilitatem. Illi autem quod supra

diximus: *Et non firmabo faciem meam super vos,* illud propheticum convenit: *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele* **(Psal. L, 11)**.

(Vers. 14 seqq.) *Convertimini ad me, filii revertentes* (sive *vagi et recedentes) dicit Dominus: quia* **861** *ego vir vester* (sive *dominator vestri), et assumam vos, unum de civitate, et duos de cognatione, et introducam vos in Sion, et dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina. Cumque multiplicati fueritis et creveritis in terra, in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, arca pacti* (vel *Testamenti) Domini: neque ascendet super cor, nec recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra.* Judaei impletum hoc putant post reversionem ex Babylone sub Cyro rege Persarum, et Zorobabel filio Salathiel **(Isa. I)**, etiam si non omnes reversi sunt, hoc significari: *assumat unum de civitate et duos de cognatione.* Sed melius in adventu Christi, quando reliquiae salvae factae sunt, dicente et exponente Apostolo: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus et similes Gomorrhae fuissemus* **(Rom. IX, 29)**, tunc introducti sunt in Sion, de qua scriptum est: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* **(Psal. LXXXVI, 2)**. Et dati sunt pastores juxta cor ejus, Apostoli et Apostolici viri, et parunt credentium multitudinem, non Judaicis in caeremoniis, sed in scientia Christi atque doctrina, et in toto orbe praedicatione Evangelii seminata, nequaquam in arca Domini, quae custos fuit legis Mosaicae, habebunt fiduciam; sed ipsi erunt templum Dei: nec juxta errantes Nazaraeos, abolitis sacrificiis inservient, sed spiritualem cultum sectabuntur. Alii vero hoc

in fine temporum intelligunt, quando subintrante plenitudine gentium omnis Israel salvus fiet **(Rom. XI)**.

(Vers. 17.) *In tempore illo vocabunt Jerusalem solium Domini, et congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, et non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.* Nequaquam Dominus sedebit super arcam Testamenti et Cherubim, cui prius ab illo populo dicebatur: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* **(Psal. LXXIX, 2)**: sed omnes perfecta mente credentes, erunt thronus Dei. Vel certe melius totum de Ecclesia intelligendum: quando congregantur omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, in qua est visio pacis: et nequaquam ambulant post pravitatem cordis sui pessimi, ut faciant quae desiderant, nec suos sequuntur errores; sed dicunt cum Propheta: *Adhaesit anima mea post te: me suscepit dextera tua* **(Psal. LXII, 9)**.

(Vers. 18.) *In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israel et venient simul de terra Aquilonis ad terram quam dedi patribus vestris.* Hoc **862** proprie in Christi completur adventu, quando de duodecim simul tribubus Evangelio crediderunt, relinquentes terram Aquilonis durissimi frigoris: et a diaboli imperio recedentes, tunc receperunt terram repromissionis, quam pollicitus fuerat patribus eorum, Abraham, Isaac, et Jacob. Edidi nuper libellum parvum de terra repromissionis.

(Vers. 19.) *Ego autem dixi: Quomodo ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem, haereditatem praeclaram, exercituum gentium? Et dixi, patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Pro *haereditate praeclara, exercituum*

gentium, quam Septuaginta transtulerunt, *haereditatem nominatam Dei omnipotentis gentium,* Theodotio significantius transtulit, *haereditatem inclytam fortitudinis robustissimi gentium,* Christum significans, qui ductor et Dominus est universarum gentium, suo nomini passionique credentium. Ipse dixit ad Israel: *Patrem vocabis me.* Et: *Qui credit in me, credit in Patrem* **(Joan. II, 19)**. Ipse pollicitus est: *Ponam te in filios:* in numero scilicet filiorum meorum, qui mihi de gentium populo crediderunt; et quibus dedi terram desiderabilem. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem ut filii Dei fiant **(Joan. I)**.

(Vers. 20.) *Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum: sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus.* Christi vox est juxta populum Judaeorum, cui dixerat: *Ponam te in filios: et dabo tibi terram desiderabilem: et patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis.* Quomodo, inquit, mulier contemnit, non virum, sed amatorem, si semel commixta fuerit, cernens eum suae libidini servientem, et in se mutatam esse legem naturae, per quam viro quondam subjecta fuerat, dicente Domino: *Et ad te conversio ejus:* sic domus Israel, id est, populus Judaeorum contempsit Dominum Salvatorem in perniciem suam.

(Vers. 21, 22.) *Vox in viis* (sive *in labiis) audita est, ploratus et ululatus filiorum Israel, quoniam iniquam fecerunt viam suam, obliti sunt Domini Dei sui. Convertimini, filii revertentes, et sanabo aversiones* (sive *contritiones) vestras:* pro quo Symmachus transtulit, *conversiones.* Libenter Deus suscipit poenitentes, et occurrit filio inopia et squalore confecto,

statimque induit pristinis vestibus, et reddit gloriam revertenti: ita dumtaxat ut revertatur in ploratu et ululatu. Suo enim vitio fecit iniquam **863** viam suam, et oblitus est Domini Dei et Patris sui, ad quos prophetali sermone loquitur: *Convertimini, filii revertentes.* Quos idcirco filios voco, quia intellectis peccatis vestris, in ploratu atque ululatu revertimini ad parentem. Cumque vos, ait, reversi fueritis ad Dominum, sanabit omnes contritiones vestras, sive aversiones, quibus a Domino recesseratis, vel certe conversiones. Quamvis enim propria voluntate ad Dominum revertamur: tamen nisi ille nos traxerit, et cupiditatem nostram suo roboraverit praesidio, salvi esse non poterimus. Intelligamus hoc et de Judaeorum populo ad Dominum revertente: et de haereticis qui Dominum dereliquerunt.

(Vers. 23.) *Ecce nos venimus ad te: tu enim es Dominus Deus noster. Vere mendaces erant colles, et multitudo* (sive *fortitudo) montium: vere in Domino Deo nostro salus Israel.* Dicat hoc poenitens, et omnem superbiam derelinquens, et multitudinem sive altitudinem montium et collium, per quam superbiebat contra Deum: et humilitate prostratus loquatur: *Vere in Domino Deo nostro salus Israel.*

(Vers. 24.) *Confusio comedit laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra: greges eorum et armenta eorum, filios et filias eorum.* Omnes haereticorum labores, de quibus scriptum est, *Defecerunt scrutantes scrutinio* **(Psal. LXIII, 7)**, ab adolescentia eorum quos deceperant, filios et filias eorum, qui in haeresi profecerant, vel tantum luxuria tenebantur, oppressit nostra confusio. Unde inferunt:

(Vers. 25.) *Dormiemus in confusione nostra, et operiet nos ignominia nostra: quoniam Deo nostro peccavimus nos, et patres nostri ab adolescentia nostra usque in hanc diem: et non audivimus vocem Domini Dei nostri.* Hoc loquatur Israel, qui suum Dominum non audivit: hoc omnis haereticus qui agit poenitentiam; et tamen pars salutis est, sua confiteri et nosse peccata. *Dic,* inquit, *tu prius iniquitates tuas: ut justificeris* **(Isai. XLIII, 26)**. Vere enim Israel dimisit Christum Dominum Deum suum, et in eum peccavit, non solum eo tempore quando visus est in carne, sed et ante adventum illius. Unde dicunt, *nos et patres nostri ab adolescentia nostra usque ad hanc diem, et non audivimus vocem Dei nostri,* qui nostris patribus loquebatur: *Si credieretis Moysi, credieretis et mihi: de me enim ille scripsit* **(Joan. V, 46)**.

(Cap. IV.---Vers. 1.) *Si reverteris, Israel, ait Dominus, ad me convertere.* Pro quo LXX transtulerunt: **864** *Si conversus fuerit Israel, ait Dominus, ad me convertetur.* Et est sensus, si ad me fuerit reversus, revertetur de captivitate. Sive aliter: cum obtulerit quod habet: *Qui enim habet, dabitur ei: qui autem non habet, etiam id quod videtur habere auferetur ab eo* **(Matth. XXV, 29)**. Porro juxta Hebraicum hic sensus est: Si reverteris ad me, Israel, et semel salutem desiderans, peccasse te dicis, et vocem Domini Dei tui non audisse, plene convertere, et crede quem negasti, et tunc erit plena conversio.

Si abstuleris offendicula tua a facie mea, non com moveberis. Quando [*Al.* quomodo ergo] movemur et dicimus: *Mei autem pene moti sunt pedes* **(Ps. LXXII, 2)**, non imbecillitate naturae hoc patimur, sed quia ponimus offendicula, et idola nostra contra Dominum.

(Vers. 2.) *Et jurabis, Vivit Dominus in veritate et in judicio et in justitia: et benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.* Et quomodo Evangelium jurare nos prohibet? Sed hic **(Matth. V)**, *jurabis,* pro confessione dicitur, et ad condemnationem idolorum, per quae jurabat Israel. Denique auferuntur offendicula, et jurat per Dominum. Quodque dicitur: *Vivit Dominus,* in Testamento veteri jusjurandum est, ad condemnationem mortuorum, per quos jurat omnis idololatra. Simulque animadvertendum quod jusjurandum hos habeat comites, veritatem, judicium atque justitiam: si ista defuerint, nequaquam erit juramentum, sed perjurium. Cumque, ait, hoc fecerit Israel, et per Apostolos magister fuerit gentium, tunc benedicent sive benedicentur in eo omnes gentes, et ipsum laudabunt quod salus processerit ex Israel.

(Vers. 3 seqq.) *Haec enim dicit Dominus viro Juda et Jerusalem: Novate vobis novale, et nolite serere super spinas: circumcidimini Domino, et auferte praeputia cordium vestrorum, viri Juda et habitatores Jerusalem: ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea, et succendatur, et non sit qui exstinguat, propter malitiam cogitationum* (sive *adinventionum) vestrarum.* Pro eo quod nos diximus, *circumcidimini Domino, et auferte praeputia cordium vestrorum,* Symmachus posuit, *purificamini Domino, et auferte malitias cordium vestrorum:* circumcisionem, emundationem, et praeputia, vitium intelligens. Hoc autem praecipitur viris Juda et Jerusalem, qui veram sectantur fidem, et habitant in Ecclesia, ut non seminent super spinas quas Evangelicus sermo significat, quae suffocent sementem **865** Dei, sed prius novale faciant et omnes suffodiant vepres, sentesque auferant: ut

munda semina munda arva suscipiant. Hoc est quod in alio loco dicitur: *Ne miseritis margaritas vestras ante porcos, et ne detis sanctum canibus* **(Matth. VII, 6)**. Quomodo enim potest Dei audire sermonem et concipere semina et fructum facere, cujus animus aerumnis mundi plenus est? Quodque sequitur: *Circumcidimini Domino, et auferte praeputia cordium vestrorum,* nulli alii praecipitur, nisi viro Juda et habitatoribus Jerusalem, ut deserant occidentem litteram, et sequantur spiritum vivificantem. Si enim hoc, inquit, non feceritis, egredietur ut ignis indignatio mea, et succendetur, et non erit qui exstinguat. Ideo autem monet et ante praedicit, ne facere compellatur: quod et in Ninivitis probamus, quibus praedicta sententia est, ut imminentem furorem poenitentia declinarent. Omnia autem haec mala venient propter malitiam cogitationum, sive adinventionum vestrarum [*Al.* nostrarum]. Ubi sunt qui in cogitationibus dicunt non esse peccatum, cum omnia vitia juxta Evangelicam veritatem de corde procedant **(Matth. XV)**?

(Vers. 5, 6.) *Annuntiate in Juda, et Jerusalem auditum facite, loquimini: canite tuba in terra, clamate fortiter, et dicite: Congregamini, et ingrediamur civitates munitas.* Hoc audiat Juda, hoc Jerusalem, in qua confessio fidei est, et in qua pax Christi habitat, et cui per Isaiam dictum est: *In montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion. Eleva vocem tuam qui evangelizas Jerusalem* **(Isai. XL, 9)**: clamet fortiter, et ita praecipiat: *Ingrediamur civitates munitas.* Haereticorum bella consurgunt: Christi munimenta nos teneant. Levate crucis signam in specula, sublimitate [*At.* sublimitatis] Ecclesiae. Confortamini qui timetis, nolite stare, sed ad Christi auxilium currite. Malum, inquit, ego adduco ab Aquilone et

contritionem magnam, verum Nabuchodonosor, qui idcirco in mundo isto a me esse permittitur, ut vestra fortitudo et victoria comprobetur.

(Vers. 7.) *Ascendit leo de cubili suo, et praedo gentium se levavit: egressus est de foco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem* [Vulg. *desolationem]. Civitates tuae vastabuntur remanentes absque habitatore.* Iste est, ut diximus, verus Nabuchodonosor, de quo et beatus Petrus Apostolus loquitur: *Adversarius noster diabolus quasi leo rugiens circuit quaerens quem devoret* **(I Petr. V, 8)**. Ascendit autem vel de abyssis **866** in quas religandus est, et ne mittatur exorat: et praedo sive vastator gentium se elevavit, de quo dictum est: *Omnium inimicorum suorum dominabitur* **(Ps. IX. 5)**, et qui gloriatur in conspectu Domini: *Circuivi omnem terram, et conculcavi eam* **(Job. II, 2)**. Quis est enim quem diaboli venena non tangant, nisi ille solus qui potest dicere: *Ecce venit princeps mundi istius, et invenit in me nihil* **(Joan. XIV, 30)**? Iste crebro ponit omnem terram Ecclesiae in solitudinem, ut egressi de Ecclesia pugnent contra Ecclesiam. De quibus loquitur Joannes Evangelista: *Ex nobis exierunt; sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum* **(I Joan. II, 19)**. Civitates vastantur terrae Judaeae, et haereticorum florent conciliabula. Si quis ergo fautor et auctor est perversorum dogmatum, hoc dici potest: *Ascendit leo de cubili suo, et praedo gentium se levavit,* et reliqua.

(Vers. 8.) *Super hoc accingite vos ciliciis: plangite et ululat, quia non est aversa ira furoris Domini a nobis,* sive ut Septuaginta transtulerunt, *a vobis.* Aliter leonem et saevissimam bestiam vitare non possumus, nisi agamus

poenitentiam, et ad Dominum convertamur, non solum mente, sed et opere. Quamdiu enim ille vastat Ecclesiam et terram Juda, et Jerusalem quoque populatur, Dei ira perspicua est.

(Vers. 9.) *Et erit in die illa, dicit Dominus: peribit cor regis, et cor principum, et obstupescent Sacerdotes, et Prophetae consternabuntur.* Vastante praedone Ecclesiam Domini, et ira contra nos Domini permanente, omne auxilium inutile erit. Peribit cor regis, cujus cor debet esse in manu Dei, et cor principum, qui putabantur esse sapientes. Stultam enim fecit Deus sapientiam mundi, quia per illam non cognoverunt Deum **(I Cor. I)**. Ipsi quoque sacerdotes, qui legem Domini docere debuerant, et subjectos sibi populos a leonis furore defendere, quodam stupore infatuati, vertentur in amentiam: sic enim LXX transtulerunt, pro *stupore, excessum mentis* exprimentes. Et Prophetae consternabuntur, sive, ut Aquila transtulit verbum Hebraicum IETHMAU (), *amentes erunt.* Quis enim non insaniat, non perdat cor: quando principes, et reges, et Sacerdotes, et Prophetas quondam suos sub leone conspexerit?

(Vers. 10.) *Et dixi: Heu, heu, heu: Domine Deus* (pro quo LXX transtulerant: *O Domine Deus), ergone decepisti populum istum, et Jerusalem, dicens: Pax erit vobis? Et ecce* **867** *pervenit gladius usque ad animam.* Quia supra dixerat: In illo tempore vocabunt Jerusalem solium Dei, et congregabuntur ad eam omnes gentes in monte Domini in Jerusalem: et nunc dicit: *Peribit cor regis, et cor principum, et obstupescent sacerdotes et prophetae consternabuntur,* turbatur Propheta, et in se Deum putat esse mentitum: nec intelligit, illud multa post tempora repromissum, hoc autem vicino futurum tempore, juxta quod

et Apostolus loquitur: *Numquid repulit Deus populum suum? Absit* **(Rom. XI, 1)**. Pervenit autem usque ad animam gladius, quando nihil vitale in anima reservatur. Simulque et hoc ostendit, quod nisi gladius praecesserit, qui defecet et purget animae vitia, pax et promissio non sequatur.

(Vers. 11, 12.) *In tempore illo dicetur populo huic et Jerusalem: Ventus urens* (sive *roris) in viis quae sunt in deserto. Viae filii populi mei: non ad ventilandum, et non ad purgandum. Spiritus plenus ex his veniet mihi.* Quando pervenerit gladius usque ad animam, et fuerit area consummata: tunc ventus urens veniet de deserto, qui non eam purget et ventilet, ut paleis huc illucque dispersis, frumentum in horrea recondatur: sed spiritus plenus, nequaquam populo, sed mihi veniet, ut meum triticum dissipetur. Ventus et spiritus eodem apud Hebraeos appellantur nomine RUA (): et pro locorum qualitate, vel *ventum,* vel *spiritum* debemus accipere. Alii hunc locum sic edisserunt, ut postquam purgata fuerit area, reliquiae salvae fiant. Unde et scriptum sit: Spiritus plenitudinis veniet mihi, dicente Evangelista: *Omnes ex plenitudine ejus accepimus* **(Joan. I, 16)**, et Spiritus sancti gratiam sortiemur. Ventum autem urentem, juxta historiam, accipe Nabuchodonosor, qui universa consumat. Juxta tropologiam, adversariam potestatem, quae veniens de deserto et de solitudine, ubi nullum hospitium Dei est, Ecclesiam ejus conetur evertere.

Et nunc ego loquar judicia mea cum eis. Ἀποσιώπησις est, juxta illud Virgilianum **(Aeneid. I)**:
Quos ego . . . sed motos praestat componere fluctus.
Dicturus itaque prospera, retinet se, et tristibus jungit tristia.

Haec enim sunt judicia, quae cum populo quondam suo loquitur Deus, ut sciant se juste sustinere quae sustinent.

(Vers. 13.) *Ecce quasi nubes ascendet, et quasi tempestas currus ejus: velociores aquilis equi illius. Vae nobis, quoniam vastati sumus.* Ventura cernit praesentia: et Babylonium describit exercitum: cujus curruum rotarumque strepitus tempestati saevissimae **868** comparatur, et equorum velocitas aquilis jungitur. Quod cum Propheta dixisset, et quasi venientes hostes digito demonstrasset, populus ingemiscit, et nequaquam futura, sed facta jam sentit dicens: *Vae nobis, quoniam vastati sumus.* Hoc idem refertur ad Ecclesiam, quod quotidie veri Nabuchodonosor nos impugnet exercitus, et currus Pharaonis, omnisque ejus equitatus aquilarum impetum superet. Quod si intelligat vir Ecclesiasticus, credens illi sententiae: *Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris,* dicet: *Vae nobis, quoniam vastati sumus* **(Ezech. XXXIII, 11)**.

(Vers. 14.) *Lava a malitia cor tuum, Jerusalem, ut salva fias: usquequo morabuntur in te cogitationes noxiae?* Dicenti populo: *Vae nobis, quoniam vastati sumus,* respondet Propheta, immo per Prophetam Deus: *Lava a malitia cor tuum, Jerusalem,* illa aqua de qua et Isaias loquitur: *Lavamini, mundi estote* **(Isai. I, 16)**, aqua baptismi salutaris, aqua poenitentiae. Ad metropolim autem loquitur Judaeorum, ut per urbem intelligantur populi: Usquequo iniquis cogitationibus subjaces, quae procedunt de corde tuo? Cor autem in Scripturis sanctis pro sensu et anima debemus accipere.

(Vers. 15.) *Vox enim annuntiantis a Dan, et notum facientis idolum* (vel *dolorem) de monte Ephraim.* Juxta situm terrae Judaeae, divinus sermo nunc loquitur. Dan enim tribus juxta montem Libanum et urbem quae nunc dicitur, Paneas, Aquilonem respicit: unde venturus est Nabuchodonosor. Idolum autem Bel, vel dolorem vel iniquitatem de monte Ephraim venire describit. Post tribum quippe Dan, succedit terra Ephraim, per quam venitur Jerusalem. Dan interpretatur *judicium:* Ephraim, *ubertas.* Veniet igitur judicium Domini in terram delinquentem Domino, cum omni ubertate supplicii.

(Vers. 16, 17.) *Dicite gentibus: Ecce auditum est in Jerusalem, custodes venire de terra longinqua et dederunt super civitates Juda vocem suam: quasi custodes agrorum facti sunt super eam in circuitu, quia me ad iracundiam provocavit, ait Dominus.* Vult omnes in circuitu nationes Dei nosse sententiam: et flagellata Jerusalem, cunctos recipere disciplinam. Celebri, inquit, in Jerusalem sermone narratur, adversarios venire de terra longinqua, et fremitum contra eam surgere ululantis exercitus, qui tam diligenter obsideant civitatem et claudant urbem munitionibus, ut non tam adversarios putes esse, quam agrorum vinearumque custodes. Hoc autem totum factum est, non hostium viribus, sed culpa Jerusalem: quia Deum ad iracundiam **869** provocavit. Si enim in porcos non habent potestatem adversariae fortitudines, quanto magis in homines, et homines quondam civitatis Dei?

(Vers. 18.) *Viae tuae, et cogitationes tuae fecerunt haec tibi: ista malitia tua, quia amara* [Vulg. addit *quia], tetigit cor tuum.* Facit apostropham ad urbem Jerusalem, quod viae illius et cogitationes, quibus et opere, et sermone peccavit,

fecerunt ei venire omnia, quae evenerunt: malitiamque illius, quae per se amara sit, fetigisse cor illius, et animae interna penetrasse. Quidquid ergo nobis accidit, nostro accidit vitio, qui dulcem Dominum in amaritudinem vertimus, et cogimus saevire nolentem.

(Vers. 19, 20.) *Ventrem meum, ventrem meum doleo: sensus cordis mei turbati sunt in me: non tacebo, quoniam vocem buccinae audivit anima mea, clamorem praelii. Contritio super contritionem vocata est: et vastata est omnis terra. Repente vastata sunt tabernacula mea, subito pelles meae.* Ubi nos juxta Symmachum posuimus, *turbati sunt,* et in Hebraeo scriptum est, HOMA (); Septuaginta et Theodotio posuerunt μαιμάσσει: quod verbum usque in praesentiarum quid significet, ignoro. Aquila autem posuit ὀχλίζει quod et ipsum *tumultum* sonat. Hoc de verbo dictum sit, super quo scio apud plerosque magnum esse certamen. Vox autem Prophetae, et per Prophetam Dei loquentis inducitur: quod doleat super contritione populi sui, et instar hominis viscera ejus interna lacerentur. Quomodo et Salvator super Lazari morte doluit **(Joan. XI)**: et planxit Jerusalem, ne celaret dolorem silentio **(Luc. XIX)**: omnisque clangor buccinae et fremitus praeliorum, illius turbat affectum, dum mala cumulantur malis, et universa duarum tribuum terra vastatur. Dum non putabam, inquit, tabernacula quondam et pelles meae, Babylonio exercitu furente, populata sunt: et in praedam hostium mea quondam cessere hospitia. Loquitur autem hoc idem Deus, quando seditionis [*Al.* seditiones] turbas atque discordias cernit in Ecclesia et in conventiculis suis clamare perdicem [*Al.* per diem], et Dei requiem in bella converti. Unde sequitur:

(Vers. 21.) *Usquequo videbo fugientes* [Vulg. *fugientem], audiam vocem buccinae?* Vel fugientes regem Babylonium, vel fugientes me, et a meo servitio recedentes.

(Vers. 22.) *Quia stultus populus meus me non cognovit: filii insipientes sunt et vecordes. Sapientes sunt ut faciant mala: bene autem facere nescierunt.* Causa contritionis, vastitatis, **870** fugaeque et buccinae, quia stultus factus est populus, non natura, sed studio voluntatis. Ipsaque stultitia hinc probatur: quia non cognoverunt Deum, et pro filiis sapientibus, stulti filii facti sunt et vecordes. Quae enim major potest esse stultitia, quam, cognoscente bove possessorem suum, et asino praesepe Domini sui, Israel Dominum non cognoscere, et praesentem contemnere quem semper videre cupiebat? Quodque infertur: *Sapientes sunt ut faciant mala: bene autem facere nescierunt,* hic sapientia pro malitia accipienda est, juxta quod et filii saeculi hujus sapientiores sunt filiis lucis: et villicus iniquitatis quaedam sapienter fecisse narratur **(Luc. XVI)**; et serpens in paradiso prudentior cunctis bestiis legitur **(Gen. III)**. Illa est ergo vera sapientia quae Dei timori jungitur. Alioquin ubi insidiae sunt et tergiversatio, non sapientia, sed versutia et calliditas appellanda est. Pro eo, quod nos diximus, *quia stultus populus meus me non cognovit,* Septuaginta transtulerunt: *quia principes populi mei me non cognoverunt:* ut magistrorum sit magis culpa quam populi Dei scientiam non habentis.

(Vers. 23 seqq.) *Aspexi terram, et ecce vacua erat et nihili: et coelos, et non erat lux in eis. Vidi montes, et ecce movebantur: et omnes colles conturbati sunt. Intuitus sum, et non erat homo, et omne volatile coeli recessit. Aspexi, et ecce Carmelus desertus, et omnes urbes ejus destructae sunt a facie*

Domini, et a facie irae furoris ejus. Propheta cernit in spiritu quae ventura sunt, ut audiens populus terreatur, et, acta poenitentia, nequaquam sustineat quae formidat. Vacua terra est, habitatore deleto. Coeli non habent lumen, terroris magnitudine, populo non vidente. Ipsi montes et colles intuta habent latibula, et per ὑπερβολὴν moveri videntur atque turbari. Intuitus est, et huc illucque circumspexit, et ne avis quidem potuit inveniri. Iram enim Dei et muta sentiunt elementa, et irrationalia pertimescunt animantia. Hoc verum esse, nunc totus orbis demonstrat, ut caesa hominum multitudine, volatilia quoque, quae solent habitatores sequi, abierint et perierint. Ipse quoque Carmelus qui mari imminet magno, oleis consitus et arbustis, vineisque condensus ad tantam veniet solitudinem, ut eremi habeat vastitatem. Omnes quoque urbes desertae fient, et universorum malorum haec causa est, quod vitio populi delinquentis ira Domini concitata sit. Quidquid **871** juxta historiam de Jerusalem diximus et Judaea, referamus ad Ecclesiam Dei, cum offenderit Deum, et vel vitiis fuerit vel persecutione vastata, et ubi quondam erat virtutum chorus atque laetitia, ibi peccatorum et moerorum multitudo versetur.

(Vers. 27, 28.) *Haec enim dicit Dominus: Deserta omnis terra, sed tamen consummationem non faciam: lugebit terra et maerebunt coeli desuper, eo quod locutus sim* [Al. *sum]. Cogitavi, et non poenituit me; nec aversus sum ab eo.* Mixta irae misericordia Dei, omnis terra deseritur, sed non fit consummatio ut sint qui intelligant clementiam ejus. Coelum quoque triste videbitur desuper, et ipsa terra lugebit, eo quod Domini sententia ad finem usque pervenerit, nec poenituerit eum super his quae cogitaverit et locutus sit. Poenitentia

autem Dei dicitur, quando aufertur praedicta sententia, et ira saeviens ad finem usque non pervenit. Minatus est per Jonam: et impendentem gladium lacrymarum et gemituum multitudo superavit **(Joan. III)**.

(Vers. 29.) *A voce equitis, et mittentis sagittam* (sive *intendentis arcum) fugit omnis civitas* (sive *regio). Ingressi sunt ardua, et ascenderunt rupes.* Quodque sequitur: *Et ingressi sunt saltus,* sive *speluncas,* a Septuaginta additum est. Describit autem sermo divinus Babylonii furentis exercitum, quod a tremore ejus cunctus populus dereliquerit civitatem, et ardua quaeque conscenderit; et tamen iram Domini non potuerit declinare. Quidquid autem, ut supra diximus, in historia intelligitur contra Jerusalem, refertur ad Ecclesiam, cum offenderit Deum, et tradita fuerit adversariis, vel persecutionis tempore, vel certe vitiis atque peccatis.

(Vers. 30.) *Tu autem vastata quid facies?* Pro *vastata,* quod Hebraice dicitur SADUD (), quod solus interpretatus est Aquila, alii transtulerunt, *miseram* atque *miserabilem,* culpa sui, quae clementem offenderit Deum. Denique sequitur:

Cum vestieris te coccino, et [Al. *cum] ornata fueris monili aureo, et pinxeris stibio oculos tuos, frustra componeris: contempserunt te amatores tui: animam tuam quaerent.* Sub figura mulieris adulterae loquitur: cum semel offenderis Deum, et quasi virum tuum reliqueris Creatorem, frustra ornamenta perquiris. Contempserunt te daemones amatores tui, et nequaquam stupri immunditiam, sed animae tuae quaerent interitum. **872** Hoc idem intelligendum spiritualiter contra eos, qui conjugales affectus et verae fidei pudicitiam

perdiderunt. Si te, inquit, vestieris coccino, id est, sanguinis Christi assumpseris fidem: si monili ornaveris aureo, id est, meditationem habueris sensus et intelligentiae spiritualis: et pinxeris oculos tuos stibio, id est, habueris studium mysteriorum et Dei secreta noscendi, frustra componeris. Haec enim etiam tuis amatoribus praepararas; et idcirco lectus angustus utrumque capere non potest, nec recipit ornamenta Deus, quibus amatoribus tuis ante placuisti.

(Vers. 31.) *Vocem enim quasi parturientis audivi: angustias* (sive *gemitus) ut puerperae. Vox filiae Sion intermorientis expandentisque manus suas: Vae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.* Ad similitudinem mulieris puerperae, id est, quae primos parit fetus, describit urbem Jerusalem ejulantem atque clamantem. Quomodo enim mulier pariens, et necdum dolorem parturitionis experta, pene moritur, et angustias sustinens, vix potest respirare, sparsisque manibus collabitur, sic et filia Sion, cum suos viderit liberos interfectos, in haec verba prorumpet, et dicet [*Al.* prorumpit et dicit]: *Vae mihi, quia defecit anima mea propter interfectos.* Duo autem exempla in uno capitulo comparata sunt, parturientis filios et lugentis: ut quidquid mulier patitur in fetu, vel mortibus filiorum, Jerusalem patiatur in populis.

(Cap. V.---Vers. 1, 2.) *Circuite vias Jerusalem, et aspicite, et considerate, et quaerite in plateis ejus, an inveniatis virum, qui faciat judicium, et quaerat fidem: et propitius ero ei. Quod si etiam, vivit Dominus, dixerint, et hoc falso jurabunt.* Grandis amor justitiae, ut nequaquam juxta interrogationem Abrahae, et responsionem Dei pro decem viris justis Deus liberaverit [*Al.* liberet] civitatem **(Genes.**

XVIII); sed si unum invenerit jamjamque peritura Jerusalem, qui faciat judicium, et quaerat fidem (sive, ut Symmachus transtulit, *veritatem*), tamen Deus misereatur Jerusalem. Et quia poterat fieri, ut aliqui invenirentur in populo, qui simularent cultum Dei, et jurarent per Deum, hoc praevenit, quod nequaquam Deus vanis sermonibus, sed veritate fidei delectetur, et dicit: Non eos diligo, qui jurant per me, et jurant in mendacio, sed quorum corda labiaque consentiunt.

(Vers. 3.) *Domine, oculi tui respiciunt fidem: percussisti eos,* **873** *et non doluerunt; attrivisti illos, et renuerunt accipere disciplinam. Induraverunt facies suas super petram, et noluerunt reverti.* Post verba Domini, quibus imperaverat dicens: *Circuite vias Jerusalem,* et caetera, Propheta loquitur ad Dominum: *Domine, oculi tui respiciunt fidem,* quae Hebraice dicitur EMUNA (): non opera Judaeorum, in quibus juxta Legis caeremonias exsultabant; sed fidem Christianorum, per quam gratia salvi facti sumus. Hoc autem capitulo discimus, idcirco inferri supplicia, ut vitia corrigantur. Denique ait, *percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt accipere disciplinam.* Per omnia enim tormenta atque flagella emendatur Jerusalem, et super haec universa ne verecundiam quidem suorum habuere vitiorum; sed instar petrae indurantes frontis impudentiam, noluerunt ad meliora converti.

(Vers. 4, 5.) *Ego autem dixi: Forsitan pauperes sunt et stulti* (sive *non potuerunt) ignorantes viam Domini, judicium Dei sui. Ibo igitur ad optimates, et loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini, judicium Dei sui.* Pauperes hic et optimates, non inopia dicit et divitiis, sed populum principibus comparat. Et est sensus: Cernens infidelis populi

pertinaciam, et quod indurata facie, noluerit recipere disciplinam, hoc mecum ratione tractabam: Forsitan vulgus ignobile Dei non potest nosse doctrinam, et idcirco excusabile est, quia propter imperitiam Dei non valet scire mandata. Pergam igitur ad sacerdotes, et eos qui praesunt populo, et loquar eis: ipsi enim voluntatem Domini cognoverunt, et sciunt judicium Dei sui. Hoc autem dicit sermone dubitantis, juxta illud Evangelicum: *Mittam filium meum, forsitan ipsum reverebuntur* **(Matth. XXI, 37)**, ut ex ambiguitate sententiae, et suspensione verborum, liberum hominis monstraretur arbitrium.

(Vers. 6.) *Et ecce magis hi simul confregerunt jugum: ruperunt vincula, idcirco percussit eos leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum; omnis qui egressus fuerit ex eis capietur. Quia multiplicatae sunt praevaricationes eorum, confortatae sunt aversiones eorum.* Quos magistros putabam, inventi sunt pejores esse discipulis, et quanto in divitibus major auctoritas, tanto major insolentia peccatorum. Confregerunt enim jugum Legis, dicente Apostolo: *Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere jugum super cervicem* **874** *discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari, quemadmodum et illi* **(Act. XV, 10, 11)**: ruperuntque vincula praeceptorum Dei, et non Pharisaeorum, de quibus in secundo psalmo dicitur: *Dirumpamus vincula eorum, et projiciamus a nobis jugum ipsorum* **(Psal. II, 3)**. Quia igitur ista fecerunt, *percussit eos leo de silva,* regnum videlicet Babylonium; *lupus ad vesperam vastavit eos,* Medos, Persasque significans: pro quo in Visione Danielis, ursa

ponitur, cujus in ore tres erant ordines **(Daniel. VII)**: *pardus vigilans super civitates eorum,* Alexandri impetum praefigurans, et velocem de Occidente usque ad Indiam percursionem. Pardum autem vocat ob varietatem, et quia plurimis sibi subditis gentibus contra Medos dimicavit et Persas. Et quatuor, inquit, erant capita in bestia, et potestas data est ei. Et quia non de futuro vaticinatur, sed de praeterito, velut jamjamque venturis texit historiam, idcirco de Romano tacet imperio, de quo forsitan dicitur: *Omnis qui egressus fuerit ex eis, capietur.* Causasque reddit cur ista perpessi sint: *Quia multiplicatae sunt praevaricationes eorum,* et perseveraverunt in transgressionibus. Unde dicitur: *Et confortatae sunt aversiones eorum.* Illud quod posuimus in principio, verbum Hebraicum SOCED () sonare *vigiliam,* in praesenti loco ostenditur: ubi enim nos diximus, *pardus vigilans,* in Hebraico scriptum est NEMER SOCED (). Juxta tropologiam, qui magni putantur in Ecclesia, quia confringunt jugum, et rumpunt vincula, idcirco traduntur in ignominiam passionum, ut faciant quae non conveniunt.

(Vers. 7 seqq.) *Super quo propitius tibi esse potero? Filii tui dereliquerunt me, et jurant in his qui non sunt dii: saturavi eos, et moechati sunt, et in domo meretricis luxuriabantur: equi amatores in feminas, et emissarii facti sunt mihi. Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus: et in gente tali non ulciscetur anima mea?* Κατάλογος peccatorum Jerusalem: dum dicit se ignorare Deus qua possit ejus occasione misereri: *Filii,* inquit, *tui dereliquerunt me.* Nequaquam filii mei, sed tui: qui jurant in his, qui non sunt dii, *Saturavi eos,*

et moechati sunt. Audiant hoc, qui acceptis a Domino divitiis incubantes, luxuriae serviunt. *Equi amatores in feminas* **875** *facti sunt.* Pro *emissariis* in Hebraico scriptum est MOSECHIM (), quod omnes voce consona ἕλκοντες, id est, *trahentes,* transtulerunt: ut ostendatur magnitudo genitalium, juxta illud Ezechielis: *quasi asinorum carnes, eorum carnes* **(Ezech. XXIII, 20)**. Hoc est quod in alio loco scriptum est: *Assimilati sunt jumentis insipientibus, et similes facti sunt illis* **(Psal. XLVIII, 13)**. Simulque tantam ostendit insaniam libidinis, ut non solum appetitum voluptatis, sed χρεμετισμὸν, id est, *hinnitum* vocet, et servet equorum furentium ad libidinem metaphoram. Cum haec, inquit, feceris, numquid non visitatione condigna es? Et nota quod hic visitatio pro poena ponatur atque suppliciis, juxta illud quod scriptum est: *Visitabo in virga iniquitates eorum. Et in gente tali non ulciscetur anima mea* **(Psal. LXXXVIII, 33)**? Postquam peccatis obligata est, nequaquam vocatur populus Dei, sed gens a qua recessit anima Dei, secundum illud quod scriptum est: *Neomenias vestras, et sabbata, et dies festos odit anima mea* **(Isa. I, 13)**. Quod autem in veteri Testamento dicitur pro affectu, in Novo scriptum est pro veritate: Salvatore dicente: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi illam* **(Joan. X, 18)**.

(Vers. 10, 11.) *Ascendite muros ejus* (sive *propugnacula) et dissipate: consummationem autem nolite facere. Auferte propagines ejus* (sive *sustentacula) quia non sunt Domini. Praevaricatione enim praevaricata est in me domus Israel, et domus Juda, dicit Dominus.* Imperat gentibus, de quibus supra dixerat: *Percussit eos leo de silva, lupus vastavit eos, et pardus in civitatibus eorum,* ut ascendant muros Jerusalem,

sive propugnacula, et dissipent eam: consummationem autem non faciant, ut salventur reliquiae, et sit qui annuntiet in gentibus gloriam Dei, severitatique miscet clementiam. Quodque intulit: *Auferte propagines ejus,* sive *sustentacula,* omnia tolli auxilia jubet, quae suo vitio perdidit, eo quod praevaricata sit in Deum [*Al.* Dominum] domus Israel, et domus Juda, decem tribus et duas significans. Audiat hoc Ecclesia, quod cito muri et propugnacula dissipentur eorum, qui non habent spem in Domino, et praevaricantur in eum, sed tamen non fiat consummatio propter clementiam judicis, et non propter merita delinquentium.

(Vers. 12, 13.) *Negaverunt Dominum, et dixerunt: non est ipse* (sive *non sunt haec) nec superveniet* [Vulg. *veniet*] **876** *super nos malum: gladium et famem non videbimus. Prophetae fuerunt in ventum locuti: et responsum* (sive *sermo) non fuit in eis. Haec ergo evenient illis.* Quia negaverunt Dominum, sive mentiti sunt Domino, et dixerunt: non est ipse, cujus judicio fiunt omnia, sed fortuitu haec omnia acciderunt: neque evenient, quae nobis Prophetarum voces minantur, nec videbimus gladium, nec famem sustinebimus obsidionis, et quidquid locuti sunt Prophetae, in ventum locuti sunt, et irrita omnia transierunt, nec habuerunt responsum, hoc est, oraculum, sive sermo Dei non fuit in eis, ideo sustinebunt quae sequens sermo describit. Audiat hoc Ecclesia negligens, et providentiam Dei refutans, quod et gladium et famem sustineat, nisi ventura crediderit quae dicuntur.

(Vers. 14.) *Haec dicit Dominus Deus exercituum, quia locuti estis verbum istud: ecce ego do verba mea in ore tuo in*

ignem, et populum istum in ligna, et devorabit eos. Dixistis: Prophetae fuerunt locuti in ventum, nec ventura sunt quae minantur: propterea, o Propheta, do verba mea in ore tuo, quae ignis habeant potestatem, et populum istum in ligna convertam, ut sermone tuo, et prophetia increduli concrementur. Sic Deus ignis consumens dicitur, ut consumat in nobis, si super fundamentum Christi aedificaverimus, ligna, fenum, stipulam **(Deut. IV)**.

(Vers. 15 seqq.) *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israel, dicit Dominus: gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur. Pharetra ejus quasi sepulcrum patens, universi fortes. Et comedet segetes tuas et panem tuum: devorabit filios tuos, et filias tuas: comedet gregem tuum, et armenta tua: comedet vineam tuam, et ficum tuam, et conteret urbes munitas tuas, in quibus tu fiduciam habes gladio. Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem.* Nequaquam multo post tempore, nec ut falso creditis, Prophetae vobis loquentur in ventum, sed jam nunc adducam super vos gentem Babyloniorum, quae veniet de longinquo: gentem robustam, pro quo in Hebraeo scriptum est ETHAN (), gentem antiquam, cujus quondam dominatus est Nemrod gigas **(Genes. X)**. Cujus ignorabis linguam, sive ut in Hebraeo scriptum est: *nec intelliges quid loquatur:* est enim malorum **877** solatium, si illos habeas hostes, quos possis rogare, et qui tuas intelligant preces. Quodque sequitur: *Pharetra ejus quasi sepulcrum patens,* et in Septuaginta editione non dicitur, Babyloniam significat armaturam. Nec dubium quin regnum Assyriorum, Babyloniorum, Medorum, atque Persarum, sagittandi

peritissimum sit. Simulque describit vastitatem terrae Judaeae, interfectionemque mullorum, abactionem pecorum, subversionem urbium atque murorum, quod gladio hostili cuncta capiantur, et tamen in tantis malis non eos perdat usque ad internecionem; sed reliquias salvas faciat, vel eorum, qui in Babylonem ducti sunt, dimissique ad agriculturam terrae [*Al.* culturam agrorum] Judaeae, vel eorum, qui post persecutionis ardorem vel fuga, vel confessione fidem Domini servaverunt.

(Vers. 19.) *Quod si dixeritis: quare fecit Dominus Deus noster nobis haec omnia? Dices ad eos: Sicut dereliquistis me, et servistis deo alieno* **878** (vel *diis alienis) in terra vestra: sic servietis alienis in terra non vestra.* Grandis stultitia nescire cur passi sint, cum tanta peccaverint: brevisque ad ambigentes responsio: sicut servivistis deo alieno, id est, Baal, vel diis alienis cunctarum gentium in terra Judaea, sic servietis diis alienis in terra non vestra: haud dubium quin Babylonis, atque Chaldaeae. Si enim vos peregrina religio delectat, quid necesse est longinquum errorem suscipere? Habitate cum talibus, immo servite his quorum deos colitis. Potest hoc et super haereticis accipi, de quibus scriptum est: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum* **(I Joan. II, 19)**, quod projiciat de Ecclesia haereticos Dominus, qui multo tempore sub nomine ejus mendaciorum suorum simulacra venerati sunt, ut foris colant, quod intus prius venerabantur, ut paleae separentur a tritico.

LIBER SECUNDUS.

877-878 Secundum, frater Eusebi, in Jeremiam librum celeri sermone dictamus, avertentes parumper aures, ne audiamus judicium sanguinis, et interfectorum animas deploremus, qui opinione virtutum quotidie corruunt in superbiam, et Deo se similes arbitrantur, ut aequalitatem, quam impia Arianorum haeresis in Filio negat, cunctis hominibus tribuant, et ponant in coelum os suum, et nihil futurae Sanctorum beatitudini amplius derelinquant. Quorum furori respondimus **(Epist. 133, ad Ctesiphontem)** ut potuimus: et si Dominus vitam dederit, plenius responsuri sumus. Nunc coepta carpenda est via, et dictandi Commentarioli: nec nimia longitudine extendentes opus, nec immoderata brevitate auferentes intelligentiam, quorum alterum onerat sensus legentium, alterum praepedit studiosorum desiderium.

(Vers. 20, 21.) *Annuntiate hoc domui Jacob, et auditum facite in Juda dicentes: Audi, populе stulte, qui non habes cor: qui habentes oculos non videtis; et aures, et non auditis.* Multis modis peccantes retrahit ad salutem, et stultum vocat populum, qui sapientiae reliquit auctorem, comparatque eos simulacris, de quibus scriptum est: *Oculos habent et non vident: aures habent et non audiunt. Similes illis fiant qui* **879** *faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* **(Psal. CXIII, 5, 6)**. Proprie autem ad Judam loquitur, et ad domum Jacob: Israel enim multo jam tempore in Assyriis exsultabat: simulque dat intelligentiam, quod etiam absque praecepto, naturali sensu debeamus intelligere quae recta sunt.

(Vers. 22 seqq.) *Me ergo non timebitis, ait Dominus: et a facie mea non dolebitis?* (sive *timebitis) qui posui arenam terminum mari: praeceptum sempiternum, quod non praeteribit. Et commovebuntur, et non poterunt* (sive *turbabitur, et non poterit), et intumescent* (sive *sonabunt) fluctus ejus, et non transibunt illud. Populo huic factum est cor incredulum et exasperans: recesserunt, et abierunt, et non dixerunt in corde suo: Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam in tempore suo; plenitudinem annuae messis custodientem nobis.* Narrat beneficia ut ingratos arguat. *Me,* inquit, *non timebitis,* qui tanta vobis praestiti? Non dilectionem desidero perfectorum, sed timorem incipientium, *qui posui arenam terminum mari;* qui tam potens elementum et immensas gurgitum moles meo praecepto littoribus refrenavi, juxta illud quod scriptum est: *Praeceptum posuit, et non praeteribit* **(Psal. CXLVIII, 6)**. Audiunt me et sentiunt, quae sensum non habent audiendi: et populus quondam meus suo vitio stultus effectus, non solum contemnit; sed et dulcem exasperat Deum. Recesserunt, ait, a me, et mihi terga verterunt, et concito abierunt gradu; nec tacita eos retraxit conscientia, ut dicerent in cordibus suis: *Metuamus eum, qui dat nobis pluviam temporaneam et serotinam.* Per quae omnia ostendit bonam [*Al.* bona] plenitudinem annuae messis, pro quo Aquilae prima editio, et Symmachus, *hebdomadas* interpretati sunt. In Hebraeo enim scriptum est SABAOTH (), quod pro ambiguitate verbi, et *septimanas* significat, et *plenitudinem* .

(Vers. 25.) *Iniquitates vestrae declinaverunt haec, et peccata vestra prohibuerunt bonum a vobis.* Ergo si quando et mare transcendit terminos suos, et pluvia retrahitur, nequaquam **880** abbreviata est manus Domini, ut ista non faciat: sed peccata nostra haec ad nos venientia declinarunt, ut ad alios pergerent qui non peccaverunt. Et prohibuerunt, inquit, jam veniens ad nos bonum, juxta illud quod secundum litteram scriptum est: *Mandabo nubibus, ne pluant super eam imbrem* **(Isa. V, 6)**. Possumus autem imbrem temporaneum et serotinum, Legem accipere et Evangelium, et diversas vocationes a prima hora usque ad undecimam, in quibus operariis vineae unum aeternae vitae praemium pollicetur **(Matth. XX)**.

(Vers. 26.) *Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes: laqueos ponentes, et pedicas ad capiendos viros: sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenae dolo.* Cur declinaret ab eis imber temporaneus et serotinus, et bona omnia non venirent, causae subjiciuntur: quia inventi sunt in populo ejus impii. Non dixit, iniquos et peccatores (ut nova vult haeresis), sed impios. Impietas aperte negat Deum: iniquitas atque peccatum si confiteatur errorem, facile ad misericordiam flectit Deum. Quodque nos diximus: *Insidiantes quasi aucupes,* et in LXX non habetur, Aquila et Symmachus transtulerunt JASIR (), *quasi rete aucupis,* quod etiam qui bonus inter eos videtur et rectus, instar aucupis tendat insidias, dum invicem se venantur ad mortem, et aliorum damnis atque dispendiis, suas complent domos, ut impleatur philosophorum illa sententia: Omnis dives aut iniquus, aut haeres iniqui. Atque utinam ab his tantum fiant, qui videntur foris esse, et quos Dominus judicat;

et non in nostris conventiculis impleantur, quos possidet radix omnium malorum avaritia **(Coloss. III)**, ita ut venientium ad nos non ora contemplemur, sed manus.

(Vers. 27 seqq.) *Ideo magnificati sunt et ditati: incrassati sunt et impinguati, et praeterierunt sermones meos pessime: causam non judicaverunt: causam* (sive *judicium) pupilli non direxerunt* [Al. *dixerunt]: judicium pauperum* (sive *viduae) non judicaverunt. Numquid super his non visitabo,* **881** *dicit Dominus: aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?* Si voluero annotare per singula quae in LXX editione praetermissa sunt, longum fiet. Qui tendunt, ait, insidias, et aliorum nuditate laetantur, ideo magnificati sunt et ditati, quia superiora fecerunt. *Incrassati sunt et impinguati,* juxta illud quod scriptum est: *Incrassatus et impinguatus est, et recalcitravit dilectus* **(Deut. XXXII, 15)**. *Et praeterierunt sermones meos,* quia divitiarum conscientia illud dixerunt de Evangelio: *Anima, habes multa bona posita in annos multos: requiesce, comede, bibe, epulare* **(Luc. XII, 19)**. Praeterierunt autem in malum sui, cunctosque homines despicientes non posuerunt Dei judicium ante oculos suos. Pupillum et pauperes contempserunt: pro quo LXX dixerunt, *viduas,* quod in Hebraico non habetur; EBIONIM () quippe proprie *pauperes,* non *viduas* sonat. Quod autem sequitur, *Numquid super his non visitabo, dicit Dominus: aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?* jam supra dissertum est.

(Vers. 30, 31.) *Stupor et mirabilia facta sunt in terra. Prophetae prophetabant mendacium* (sive *iniqua) et sacerdotes applaudebant manibus suis: et populus meus*

dilexit talia: quid ergo facietis in novissimo [Vulg. *fiet in novissimo ejus*] (sive *post haec*)? Supra dixerat: Ibo ad optimates, et loquar eis? forsitan ipsi cognoverunt viam Domini, et ecce hi magis pariter confregerunt jugum, ruperunt vincula: nunc describit qui sint optimates, prophetae videlicet et sacerdotes: quorum alii futura praedicunt, alii ex lege facienda decernunt. Et ecce, inquit, illis mendacium prophetantibus, sacerdotes manibus applauserunt. Et ut ostendatur nec populus esse sine culpa, qui a talibus abducatur, scriptum est: *Et populus meus dilexit talia:* quondam meus; sed [*Al.* et] postquam dilexit talia, meus esse desivit. Quid igitur facient, cum novissimum judicii tempus advenerit, sive captivitatis necessitas? Unde stupor et mirabilia sunt. quod nec in principibus, nec in populo inventus sit qui recta sentiret.

(Cap. VI.---Vers. 1.) *Confortamini, filii Benjamin, in medio Jesusalem; et in Thecua clangite buccina; et super Bethacherem levate signum* (sive *vexillum), quia malum visum est* (sive *apparuit) ab Aquilone et contritio magna.* Jerusalem in tribu Benjamin sitam nullus ignorat. Thecuam quoque viculum esse in monte situm, et duodecim millibus **882** ab Hierosolymis separatum, quotidie oculis cernimus. Inter hos alius vicus est, qui lingua Syra et Hebraica BETHACHARMA nominatur, et ipse in monte positus (). Quod ergo dicit, hoc est: quia ab Aquilone jamjamque venturus est Nabuchodonosor, et imminet vicina captivitas, o habitatores Jerusalem, arma corripite, et in Thecua buccina concrepate; *et in Bethacherem levate vexillum,* ait, ut contra hostes valeatis resistere. Benjamin interpretatur *filius*

dexterae: Thecua, *tuba:* Bethacherem, *villa vineae.* Haec omnia referamus ad Ecclesiam: ut si deliquerit, et persecutionis impetus fuerit, se praeparet ad resistendum.

(Vers. 2, 3.) *Speciosae et delicatae assimilavi filiam Sion: et ad eam venient pastores, et greges eorum: fixerunt* (sive *figent) in ea tentoria in circuitu: pascet unusquisque eos qui sub manu sua sunt. Sanctificate* (sive *parate) super eam bellum: consurgite et ascendamus in meridie.* Describitur pulchritudo Jerusalem, quae est ipsa Sion: ut aliud totam urbem, aliud arcem urbis insinuet esse. Sion enim *specula* interpretatur, et speciosae mulieri comparatur: et quomodo ad illam amatores, sic ad istam pastores convenire dicuntur. Satisque eleganter in Hebraeo verbum quod quatuor litteris scribitur, RES, AIN, JOD, MEM, si legatur REIM (), *amatores,* si ROIM (), *pastores* significat, ut vel juxta metaphoram, pulchrae mulieris amatores, vel juxta eversionem urbis, pastores intelligantur: quorum alii scortum polluere festinant, alii obsidere et subvertere civitatem. In pastoribus et gregibus eorum, principes sentiamus, et exercitus Chaldaeorum. Figent autem tentoria sua in obsidione urbis in circuitu: *et pascet unusquisque eos qui sub manu sua sunt;* suas videlicet turmas et numeros [*Al.* innumeros]. Qui principes, sive pastores, dicent gregibus suis: *Sanctificate super Jerusalem bellum:* Domini enim imperium est. *Consurgite, et ascendamus in meridiem:* non per noctem et insidias; sed plena luce pugnemus: nullus enim nobis potest resistere.

(Vers. 4, 5.) *Vae nobis, quia declinavit dies, quia longiores factae sunt* (sive *defecerunt) umbrae vesperi. Surgite et ascendamus in nocte, et dissipemus domos*

ejus (sive *fundamenta illius*). Illi dicunt: *Surgite, et ascendamus in meridie,* et clara luce pugnemus. Isti respondent: *Vae nobis, quia longiores factae sunt umbrae vesperae.* Secundum illud Virgilianum **(Eclog. I)**:
Et jam summa procul villarum culmina fumant:
Majoresque cadunt altis de montibus umbrae.
883 Et est sensus: Si per diem haec patimur, quid patiemur in nocte? Rursumque qui supra dixerant: *Sanctificate super eam bellum, atque consurgite,* nunc ipsi se provocant ad bellandum, dicentes: *Surgite, et ascendamus in nocte:* ut sciant adversarii, non temporis victoriam esse, sed virium: et dissipemus domos, quae frustra murorum firmitate vallantur.

(Vers. 6.) *Quia haec dicit Dominus exercituum: Caedite lignum* (sive *ligna ejus) et effundite* [Vulg. *fundite*] (sive *comportate) circa Jerusalem aggerem.* Idcirco, inquiunt, de victoria securi sumus, quia praeceptum Domini est imperantis Chaldaeis: ligna succidite, et futuris munitionibus aggerem comportate. Per quae ostenditur antequam veniat corona, non statim urbem esse capiendam: sed longa obsidione, ut postea legimus.

(Vers. 7.) *Haec est civitas visitationis* (sive *mendax), omnis calumnia* (sive *oppressio) in medio ejus. Sicut frigidam facit cisterna* (vel *lacus) aquam suam: sic frigidam fecit malitiam suam.* Praecepit Dominus ut arbores succidantur, et ut fundantur per circuitum aggeres: quia tempus visitationis ejus advenerit, ut recipiat pro peccatis suis: quorum maximum est συκοφαντία, ut innocentem opprimat per calumniam. Quomodo ergo cisterna, vel lacus frigidam facit aquam suam: sic in medio Jerusalem, malitia quae in ea est, omnem calorem perdidit vitae. Et hoc notandum, quod sancto Spiritu accensi,

ferventes appellentur: mala autem frigida sint. Unde et illud scriptum est **(Matth. XXIV)**, quod in novissimis diebus, quando multiplicata fuerit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Quod puto et illud sonare: *Assimilatus sum descendentibus in lacum* **(Psal. XXVII, 1)**. Hoc autem Latinus lector intelligat, ut semel dixisse sufficiat, *lacum,* non *stagnum* sonare juxta Graecos, sed *cisternam,* quae sermone Syro et Hebraico GUBBA () appellatur. In praesenti autem loco pro *lacu,* quem omnes similiter transtulerunt, in Hebraico BOR () dicitur.

(Vers. 8.) *Iniquitas et vastitas audietur in ea coram me semper, infirmitas et plaga. Erudire, Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te, ne forte ponam te desertam, terram inhabitabilem.* LXX: *Impietas et miseria audietur in ea contra faciem ejus. Per omnem* **884** *dolorem et flagellum erudieris, Jerusalem, ne forte recedat anima mea a te: ne faciam te inviam terram, quae non habitetur.* Per haec discimus quia flagellat Dominus omnem filium quem recipit. Et idcirco plagis atque tormentis eruditur Jerusalem, ut corrigatur, et non recedat anima Dei ab ea, et redigatur in solitudinem. Si quando igitur crebris angustiis subjacemus, recordemur in consolationem nostri istius versiculi: *Per omnem dolorem et flagellum erudieris, Jerusalem.*

(Vers. 9.) *Haec dicit Dominus exercituum, usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel. Converte manum tuam quasi vindemiator ad cartallum.* LXX: *Quia haec dicit Dominus virtutum: Racemate, racemate quasi in vinea reliquias Israel. Revertemini quasi vindemiator in cartallum suum.* Alii in bonam partem, alii in malam haec dicta suscipiunt. In bonam partem, cum vastata fuerit Jerusalem,

reliquiae salvae fiant. In malam sic, ne unus quidem racemus, et parvus botrus remaneat in vinea, omnia colligentur: et quodcumque inveneris, instar vindemiatoris in cartallum collige; ut quomodo ille racemos ad torcular: sic tu captivos pertrahas in Babylonem.

(Vers. 10.) *Cui loquar, et quem contestabor, ut audiat? Ecce incircumcisae aures eorum* (sive *vestrae), et audire non possunt.* Non possunt audire, quia aures circumcidere noluerunt: nec tamen vacat impossibilitas supplicio, quae de contemptu et infidelitate descendit. Si quis ergo Dei verba non suscipit, nec habet praeceptorum ejus intelligentiam, incircumcisis auribus est. Simulque notandum quae circumcisio tribus generibus in Scripturis appellatur, in praeputio, in corde, et in auribus: unde dicit Dominus: *Qui habet aures audiendi, audiat* **(Matth. XI, 15)**. Voluntate ergo nostra, verbum Dei non suscipimus; et idcirco fit nobis in opprobrium, ut quod datum fuerat nobis ad salutem, nostro vitio vertatur in poenam.

(Vers. 11.) *Idcirco furore Domini plenus sum, laboravi sustinens.* LXX: *Et furorem meum implevi, et sustinui: et non consumpsi eum.* Juxta Hebraicum, ex persona Prophetae dicitur, quod venientem iram Dei ante prospiciat, et plenus sit furoris Domini et iracundiae, et ultra sustinere non possit: nec pro peccatoribus audeat Dominum deprecari. Juxta LXX autem novus sensus ponitur, quod ipse Dominus **885** complevi, feriendo populum peccatorem: et tamen retinuerit illum, et non totum effuderit, ut reliquiae salvae fiant: quod mihi videtur sibi esse contrarium. Si enim complevit furorem suum, quomodo sustinuit ne compleret?

(Vers. 12.) *Effunde* (sive *effundit) super parvulum foris, et super concilium juvenum simul: vir enim cum uxore capietur, senex cum pleno dierum. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri et uxores pariter.* Vel Propheta praecipit in spiritu venienti Chaldaeo, ut effundat furorem Domini super parvulos, et innoxiae quoque non parcat aetati: vel certe narrat quid factum sit super concilium juvenum simul, qui ad repugnandum arma corripuerant. Vir enim cum uxore capietur, dulcissima inter se nomina pariter sentient captivitatem: senex cum pleno dierum. Ergo senectus non est aetas ultima, sed eorum qui pleni sunt dierum, quos nostro sermone appellamus *depositos,* sive *decrepitos.* Sequitur, *Et transibunt domus eorum ad alteros,* captivitatis malo, *agri et uxores simul:* ut conjux ad hostes transeat et possessio. Quidquid juxta litteram intelligimus super Jerusalem, juxta intelligentiam spiritualem referamus ad Ecclesiam, si offenderit Deum.

(Vers. 13 seqq.) *Quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus. A minore quippe usque ad majorem omnes avaritiae student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. Et curabunt contritionem filiae populi mei cum ignominia, dicentes: Pax, pax, et non erat pax.* Quod in Hebraico dicitur: *Extendam manum meam super peccatores,* sive *habitatores terrae,* apud LXX semper *elevabo* scribitur, qui uterque percutientis est habitus. Juxta illud quod scriptum est: *Et adhuc manus Domini extenta,* sive *excelsa* **(Isai. V, 25)**. Habitatores autem terrae semper in vitio sunt. Unde et in Apocalypsi frequentius dicitur. *Vae habitatoribus terrae* **(Apoc. VIII, 13)**. A minore [*Al.* minimo] usque ad majorem omnes student avaritiae;

secundum illud Apostolicum: *Radix omnium malorum est avaritia* **(I Tim. VI, 10)**. Et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum. Alii in prophetando mendacium, alii perverse interpretando legem Dei. Dicit enim et in alio loco Propheta: *Quaerite legem a sacerdotibus* **(Jerem. XVIII)**. Et cum, inquit, tanta facerent, prospera quaeque meo populo nuntiabant: et quasi curare cupiebant vulnus, et ignominiam filiae meae, dicentes: *Pax, pax;* cum pax omnino non esset. Hoc **886** proprie de sacerdotibus et doctoribus intelligendum est, qui divitibus et eis quos vident in honore maximo constitutos, repromittunt prospera, et clementem praedicant Deum: magis illos supplicio et iracundiae praeparantes.

(Vers. 15.) *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: quin potius confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt.* Pressius hoc legendum est juxta Hebraicum. Et cum, inquit, tanta fecerint, numquid confusi sunt? numquid erubuerunt in sceleribus suis? quin potius peccatum auxere contemptu, et erubescere nescierunt. *Nescierunt* autem hic posuit pro noluerunt: sive nimio contemptu et vitio inoliti mali, ne intelligere quidem potuerunt.

Quamobrem cadent inter ruentes: in tempore visitationis suae corruent, dicit Dominus. Quoniam, ait, erubescere nescierunt: et non solum opus, sed ne scientiam quidem habuerunt, et sensum poenitentiae: propterea cadent qui prius stabant inter eos, qui vitiis suis corruent, et cum visitationis et poenae eorum tempus advenerit, cunctis ruentibus sociabuntur. Grandis autem impietas, non solum non cavere, sed nec intelligere velle peccata, et nullam habere distantiam bonorum malorumque operum.

(Vers. 16 seqq.) *Haec dicit Dominus: State super vias et videte, et interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona, et ambulate in ea, et invenietis refrigerium* (sive *purificationem) animabus vestris. Et dixerunt: non ambulabimus* (sive *non ibimus). Et constitui super vos speculatores, audite vocem tubae. Et dixerunt, non audiemus. Ideo audite* (sive *audierunt) gentes: et cognosce* [Al. *cognoscite] congregatio* (sive *qui pascitis greges*): aut juxta Symmachum, *et cognoscite (testimonium quod in eis est) quanta ego faciam eis. Audi terra.* Evangelica parabola si fuerit intellecta, hujus loci praebebit intelligentiam: in qua negotiator bonus, omnes vendere dicitur margaritas, ut de pretio earum unam emat pretiosissimam margaritam **(Matth. XIII)**: quod scilicet per Patriarchas et Prophetas veniamus ad eum qui dicit: *Ego sum via* **(Joan. XIV)**. Standum est igitur in prophetis, et diligentissime contemplandum, et interrogandum de semitis antiquis sive sempiternis, quae multorum sanctorum sunt tritae vestigiis, quae significantius Graece appellantur τρίβοι, quae sit via bona in Evangelio **(Matth. VII)**, et ambulandum in ea: quae via cum inventa fuerit, praebet refrigerium, sive purificationem animabus credentium. At illi **887** e contrario responderunt, non ambulabimus per viam Evangelii: proprie hoc Propheta dicente de perfidia Judaeorum. Statimque infert: *Et constitui super vos speculatores.* Haud dubium quin Apostolorum indicetur chorus, juxta Ezechielem: *Filii hominis, speculatorem te dedi domui Israel* **(Ezech. III, 17)**. Et praecepi ut audiretis vocem tubae, vel mandata Evangelii, vel doctrinam Apostolorum, juxta illud Isaiae: *In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion: exalta sicut tuba vocem tuam, qui annuntias Jerusalem* **(Isai. XL, 9)**. Qui

dixerunt: *Non audiemus;* et invitati ad coenam, noluerunt venire: propterea dicitur: *Audite, gentes*. Quod secuti sunt et Apostoli, quando loquuntur in Lycaonia: *Vobis quidem oportebat primum loqui verbum Dei: sed quia repellitis illud, et indignos vos judicatis aeternae vitae: ecce convertimur ad gentes* **(Act. XIII, 46)**. Et cognosce, congregatio nequaquam Judaica, sed omnium nationum: sive qui pascitis greges, episcopi et presbyteri et omnis ordo ecclesiasticus: vel cognoscite testimonium quod in eis est. *Testimonium enim Dei fidele, sapientiam praestans parvulis* **(Psal. XVIII, 8)**. Quibus loquitur et Dominus: *Noli timere, grex parvule* **(Luc. XII, 31)**. Et: *Ecce ego et pueri mei quos mihi dedit Deus* **(Isa. VIII, 18)**. Cognoscite ergo quanta faciam populo non credenti. Quodque infertur: *Audi, terra,* totus orbis ad audiendum vocatur: sicut et in principio Isaiae legimus: *Audi, coelum, et auribus percipe, terra* **(Ibid., 1)**; quae scilicet Dominus facturus sit populo Judaeorum.

(Vers. 19.) *Ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum* (sive *aversionis) ejus: quia verba mea non audierunt, et legem meam projecerunt.* Mala appellat supplicia poenasque patientium, non super gentes quae vocantur ad Evangelii veritatem, sed super populum qui respondit: *Non audiemus.* Et recepturus est fructum cogitationum, sive aversionis suae, dicente David: *Labores manuum tuarum manducabis* **(Psal. CXXVII, 2)**. Causaque perspicua, quia verba Domini non audierint, et legem ejus abjecerint.

(Vers. 20.) *Ut quid mihi thus de Saba affertis, et calamum suave olentem de terra longinqua? Holocausta* [Vulg. *Holocaustomata] vestra non sunt accepta:*

et victimae vestrae mihi non placuerunt. Quod thura de Saba veniant nemo dubitat: unde et illud Virgilianum: *Centumque Sabaeo Thure calent arae* **(Aeneid. I)**. Calamum autem, quod Hebraice dicitur CANE (), pro quo LXX et Theodotio **888** *cinnamum* transtulerunt, de terra venire longinqua propheticus sermo testatur, ut intelligamus Indiam, de qua per mare Rubrum plura veniunt aromata. Hoc genus pigmenti medici κασίαν σύριγγος appellant. Et est sensus: Frustra mihi in unguenta conficienda, quae Lege praecepta sunt, suavissimi odoris pigmenta confertis, et holocausta succenditis, qui meam in Lege non facitis voluntatem, juxta quod supra dictum est: *Verba mea non audierunt, et legem meam projecerunt.* Hoc autem proprie convenit his, qui de rapinis et nudatione miserorum offerunt sacrificia, et eleemosynis ex iniquitate se putant redimere posse peccata, dicente Scriptura: *Redemptio animae viri, propriae divitiae* **(Prov. XIII, 8)**, quae non de iniquitate, sed de labore et justitia congregantur.

(Vers. 21.) *Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego dabo in populum istum ruinas: et ruent in eis* (sive *infirmitatem, et infirmabuntur in ea) patres et filii simul, vicinus ac proximus, et peribunt.* Impleta videmus omnia quae Dominus illi populo comminatus est: quotidie enim ruunt in blasphemiis suis, nihilque in se habent forte, sed omnis apud eos infirmitas est. Filii patrum sequuntur blasphemias; et quotidie recipiunt illam imprecationem: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* **(Matth. XXVII, 25)**; et non solum ipsi, sed et vicini et proximi eorum, et omnes qui Legem et Prophetas sequuntur juxta occidentem litteram, et non juxta spiritum

vivificantem, et omnes pariter peribunt, quia omnes pariter peccaverunt.

(Vers. 22, 23.) *Haec dicit Dominus: Ecce populus venit de terra Aquilonis, et gens magna consurget a finibus terrae. Sagittam et scutum* (sive *zebynnam) arripiet: crudelis est* (vel *impudens) et non miserebitur: vox ejus quasi mare sonabit: et super equos ascendent, praeparati quasi vir ad praelium adversum te, filia Sion.* Proprie hoc de Babyloniis prophetatur, qui venturi sunt contra populum Jerusalem: et omnis armaturae ordo describitur, et impetus praeliantium, ut vocis terrore concussi, agant poenitentiam, et clementissimum placent Deum. Denique dat occasionem rogandi, dum dicit, *adversum te, filia Sion.* Possumus hoc testimonio abuti persecutionis tempore, quando omnis adversus nos diaboli rabies concitatur, nullaque misericordia est: et quasi vehementissimi maris fluctus, ita opprimunt resistentes.

(Vers. 24.) *Audivimus famam ejus: dissolutae sunt manus* **889** *nostrae; tribulatio apprehendit nos, dolores quasi parturientem.* Respondit populus cui Propheta, immo per Prophetam Dominus Babyloniis comminatus est: quia antequam veniant, timore superati sint, nec possint elevare manus, et angustia eos comprehenderit quasi dolor parturientem; quo dolore nihil affirmant gravius quae senserunt.

(Vers. 25.) *Nolite exire ad agros, et in via ne ambuletis: quoniam gladius inimici pavor in circuitu.* Docet Evangelium **(Matth. XXIV)** non esse exeundum in agrum, nec de tectorum altitudine descendendum, sed audiendum illud: *In monte salvum te fac* **(Gen. XIX, 17)**. Ad quem in

Isaia et Michaea **(Isai. II, Mich. IV)** jubemur currere, atque conscendere. Praecipitur autem juxta litteram, ne foras exeant, nec deserant muros, sed tueantur se firmissimis munitionibus.

(Vers. 26.) *Filia populi mei, accingere cilicio, et conspergere cinere, luctum unigeniti* (sive *dilecti) fac tibi planctum amarum* (sive *miserabilem), quia repente veniet vastator* (sive *miseria) super nos* (sive *super vos*). Quia supra dixerat: *Nolite exire ad agros et in via ne ambuletis: quoniam gladius inimici, pavor in circuitu;* et fugam quoque prohibuerat, docet quid facere debeant, ut convertantur scilicet ad poenitentiam, et hanc firmissimam et securam habeant armaturam. Ubi nos diximus, *luctum unigeniti fac tibi,* pro unigenito, in Hebraico scribitur JAID (), quod magis *solitarium,* quam *unigenitum* sonat. Si enim esset *dilectus,* sive *amabilis,* ut LXX transtulerunt, IDID () poneretur, quod et Salomoni Deus nomen imposuit. Nihil autem dolentius, quam unum vel solum perdere filium **(II Reg. XII)**. Illud quoque quod nos interpretati sumus, *quia repente veniet vastator,* sive *miseria super nos,* Septuaginta, *super vos,* posuerunt: cum multo Deus misericordius dixerit: ut quidquid super suum venturum est populum, super se quoque venire testetur. Vastatorem autem proprie, vel Nabuchodonosor, vel diabolum significat.

(Vers. 27 seqq.) *Probatorem dedi te in populo meo robustum, et scies, et probabis viam eorum. Omnes isti principes declinantes* (sive *inobedientes), ambulantes fraudulenter* (sive *perverse). Aes et ferrum, universi corrupti sunt, defecit sufflatorium in igne* (quem significantius Graeci φυσητῆρα appellant), *consumptum est* **890** *plumbum, frustra conflavit conflator* (sive *argentarius). Malitiae enim*

eorum non sunt consumptae: argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos. Datur propheta populo incredulo probator robustus, quod Hebraice dicitur MABSAR (), quod vel *munitum,* juxta Aquilam, vel *clausum* atque *circumdatum,* juxta Symmachum et LXX sonat, instar urbis firmissimae, ut nullas populi pertimescat insidias; et cum probaveris, ait, et scieris viam populi delinquentis, tunc intelligas argentum aere commixtum nulla ratione posse purgari. Quomodo enim plumbum miscetur metallis, quae adulterata sunt atque violata, ut materia separetur aliena, et si forsitan purgata non fuerit, plumbum omne consumitur, et in nihilum redigitur: ita omne eloquium doctrinarum, et sermo propheticus perit in his qui audire contemnunt **(Psal. LVII)**. Dicamus et super his, qui sicut aspides surdae obturant aures suas, ne audiant voces incantantium. Frustra enim conflavit argentarius sive conflator: malitiae enim eorum non sunt consumptae. Unde nequaquam argentum, sed argentum reprobum sunt vocati: quia Dominus abjecit eos. Principes autem sunt a Domino recedentes, sive inobedientes, qui perverse ambulant et fraudulenter.

(Cap. VII.---Vers. 1, 2.) *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: Sta in porta domus Domini, et praedica* (vel *lege) ibi verbum istud, et dic: Audite verbum Domini omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum.* Hoc in editione LXX non habetur, sed de Theodotione ex Hebraico additum est. Imperatur autem Prophetae, ut stet in porta Domini, per quam ad adorandum Dominum ingreditur populi multitudo: ut per hanc occasionem possint audire quae Dominus praecipit. Per quod

intelligimus duritiam populi Judaeorum, quia quasi mendaces atque vesanos habuerint Prophetas, dum per occasionem et celebritatem loci audire cogunt verba Domini; et non propter hoc, quod verba sint Domini.

(Vers. 3.) *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Bonas facite* (sive *dirigite) vias vestras et studia vestra* (sive *adinventiones vestras), et habitabo vobiscum in loco isto* (sive *habitare vos faciam in loco isto*). **891** Clementissimus medicus omni [*Al.* omnes] vulneratos cupit sanare medicamine. Quando autem dicit: *Bonas facite,* sive *corrigite vias vestras,* ostendit eas esse perversas, et nihil in se habere boni. Et quia naturale est, ut unusquisque genitale diligat solum, et nihil dulcius habeat patria, pollicetur praemia obedientibus. *Habitabo* inquit, *vobiscum,* ut securos de habitatione vos faciam: sive vos ipsos, juxta Symmachum, firma habitatione fundabo, qui ait: *Et confirmabo vos in loco isto.*

(Vers. 4 seqq.) *Nolite confidere in verbis mendacibus* [Al. *mendacii], dicentes: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est: quoniam si benedixeritis* (sive *direxeritis) vias vestras et studia vestra: si feceritis judicium inter virum et proximum suum* [Al. *ejus]: advenae, et pupillo, et viduae non feceritis calumniam* (sive *non oppresseritis* eos) *nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc: et post deos alienos non ambulaveritis in malum vobismetipsis; habitabo vobiscum* (sive *habitare vos faciam) in isto loco, in terra quam dedi patribus vestris a saeculo usque in saeculum.* Hoc quod Septuaginta in hujus capituli addidere principio: *In*

verbis mendacii, quae vobis omnino non proderunt, in Hebraico non habetur. Praecepit autem et tunc populo Judaeorum, et hodie nobis qui videmur in Ecclesia constituti, ne fiduciam habeamus in aedificiorum splendore, auratisque laquearibus, et vestitis parietibus marmorum crustis. Et dicamus: Templum Domini, templum Domini, templum Domini est. Illud enim templum Domini est, in quo habitat vera fides, sancta conversatio, omniumque virtutum chorus. Denique infert: *Si rectas feceritis vias vestras,* et cogitatio vestra non abierit post errorem, et secuti fueritis justitiam, et malum non feceritis, neque effuderitis sanguinem innocentem, simplices quosque non scandalizantes; et post deos alienos non ambulaveritis, perversa adorantes dogmata, quae de vestro corde simulastis in malum vobismetipsis: vel habitabo vobiscum in loco isto, quem vocatis Templum Dei, et in terra quam dedi patribus vestris, Apostolis scilicet et Apostolicis viris: vel certe firma statione habitare vos faciam a principio usque ad finem. Potest hoc et illis virginibus convenire, quae jactant pudicitiam, et impudenti vultu praeferunt castitatem, cum aliud habeat conscientia, et nesciunt illam definitionem Apostoli virginalem: *Ut* **892** *sit sancta corpore et spiritu.* Quid enim prodest corporis pudicitia animo constuprato, si caeteras virtutes quas propheticus sermo descripsit, non habuerit?

(Vers. 8 seqq.) *Ecce vos confiditis vobis in verbis mendacii* (sive *mendacibus) quae* [Vulg. *sermonibus qui] non proderunt vobis. Furari, occidere, adulterare, jurare mendaciter, libare Baalim, et ire post deos alienos quos ignoratis. Et venistis, et stetistis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum, et dixistis: Liberati*

sumus (sive *desivimus): eo quod fecerimus omnes abominationes istas*. Frustra eos in templo habere fiduciam, sequentia peccata demonstrant. Quid enim prodest audacter ingredi limen domus Dei, erecta stare cervice: et non solum cor, sed et manus habere pollutas, furto, homicidio, adulterio, perjurio, sacrilegio, et cultu eorum deorum quos nescias? Haec spiritualiter accidere in Ecclesia nemo dubitat, quando praesentis temporis considerantes felicitatem, sua peccata non reputant: et latere arbitrantur Deum, quia non statim vindicta consequitur; quin potius in tantam prorumpunt amentiam, ut liberatos se putent, quia post mala opera etiam a cultu Domini recesserunt.

(Vers. 11.) *Numquid* [Vulg. *Ergo] spelunca latronum facta est domus ista* (sive *mea), in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego, ego sum: ego vidi, dicit Dominus*. De hoc loco in Evangelio assumptum puto: *Scriptum est: Domus Patris mei, domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum* **(Matth. XXI, 13)**; sive, ut in alio Evangelio scriptum est, *domum negotiationis* **(Joan. II, 16)**. Ecclesia Dei vertitur in speluncam latronum, quando furta, homicidia, adulteria, sacrilegia, perjuria, haereseos adinventio, et omnia in ea scelera versantur: quando avaritiae facibus principes inardescunt, et regum quondam opes, vile aut certe non vile palliolum possidet. Unde infert: *Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus*. Oculi mei contemplati sunt, quod vos putatis occultum: tenebrae thesaurorum meam non fugiunt conscientiam. Qui cum dives esset, pauper pro nobis factus est, nunc in nostris divitiis erubescit **(I Cor. VIII)**, et dicit: *Vae vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram* **(Luc. VI)**.

(Vers. 12.) *Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum a principio, et videte quae fecerim ei propter malitiam populi mei Israel.* Ex praeteritis docet praesentia: et dicentibus: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini est,* et pretiosae domus **893** fulgore gaudentibus, Silo ubi primum fuit tabernaculum Dei, recordatur historiae, de qua in psalmo scriptum est: *Et repulit tabernaculum Silo* **(Ps. LXXVII, 60)**. Ut quomodo ille locus in ruinas cineresque collapsus est, ita et Templum corruat, cum similium habitatio fuerit peccatorum. Sicut igitur Silo Templi exemplum est, ita Templum nobis, quando tempus advenerit illius testimonii: *Putas, veniens Filius hominis inveniet fidem super terram* **(Luc. XVIII, 8)**?

(Vers. 13 seqq.) *Et nunc quia fecistis omnia opera haec, dicit Dominus: et locutus sum ad vos mane consurgens et loquens, et non audistis: et vocavi vos, et non respondistis: faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, et in qua vos habetis fiduciam, et loco quem dedi vobis et patribus vestris, sicut feci Silo: et projiciam vos a facie mea, sicut projeci omnes fratres vestros universum semen Ephraim* [Al. *Israel*]. Hoc quod posuimus, *mane consurgens et loquens,* in Septuaginta non habetur. Mane autem consurgit Deus: non quo aliquod ei tempus absque diluculo sit; sed quo post noctis quietem viribus corporis instauratis anima hominum vegetior sit, et nequaquam voluptatibus occupata, cibique desiderio, audire et facere valeat quae dicuntur. Unde et illud in psalmo legimus: *Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi et videbo* **(Psal. V, 4, 5)**. Et in Isaia: *De nocte,* sive *diluculo consurget spiritus meus ad te, Deus: quoniam lux praecepta tua super terram* **(Isai. XXVI)**. Unde

et filios lucis Paulus apostolus appellat **(Ephes. V)**, et non noctis neque tenebrarum, nec dormientes, sicut et caeteri dormiunt, qui Dei mandata non sentiunt. Quia igitur Deus vocavit eos, de nocte consurgens, ut et eos de tenebris liberaret, comminatur eis similia se esse facturum Templo in Hierosolymis, quae fecit loco Silo, ubi primum fuit tabernaculum: ut peccata similia pari sententia feriantur. Et quomodo projecit Dominus semen Ephraim, id est, decem tribus quae vocabantur Israel, et habebant principes propter Jeroboam filium Nabath de tribu Ephraim, quae eadem appellabatur tribus Joseph; sic etiam Jerusalem et tribum Juda cum Benjamin se abjecturum esse testatur. Abjecit igitur Silo, abjecturus et Templum: abjecit decem tribus, abjecturus et duas. Quidquid illi populo dicitur, intelligamus et de nobis, si similia fecerimus.

(Vers. 16.) *Tu ergo noli orare pro populo hoc: nec assumas pro eis laudem et orationem* (sive *nec roges, ut misericordiam consequatur*). **894** *Et non obsistas mihi: quia non exaudiam te.* Ne videatur rogans Propheta non impetrare quod postulat, praecipit Deus, ne pro populo peccatore, et nullam agente poenitentiam, deprecetur. Quod autem dicit: *Et non resistas mihi,* illud ostendit, quia sanctorum preces Dei irae possint resistere. Unde et Dominus loquitur ad Moysen: *Dimitte me, ut percutiam populum istum: et faciam te in gentem magnam* **(Exod. XXXII, 10)**. Et in psalmis legitur: *Et stetit Phinees et placavit, et cessavit quassatio, et reputatum est ei ad justitiam* **(Psal. CV, 30)**. Aaron quoque arrepto thuribulo, inter ignem arsurumque populum medius stetit; et Dei ira cessavit. Ac ne putemus crudelitatem Dei, qui ne rogari

quidem se permittat, reddit causas cur non exaudiat **(Num. XVI)**, dicens:

(Vers. 17 seqq.) *Nonne vides quid isti faciant in civitatibus Juda, et in plateis Jerusalem? Filii colligunt ligna, et patres succendunt ignem: et mulieres conspergunt adipem, ut faciant placentas* (sive *chavonas) reginae* (sive *militiae) coeli, et libent diis alienis, et me ad iracundiam provocent. Numquid me ad iracundiam provocant? dicit Dominus. Nonne semetipsos in confusionem vultus sui?* Vis, inquit, audire, Propheta, cur tibi dixerim; *Noli orare pro populo hoc?* haec faciunt quae sequuntur: Et intus et foris, et in plateis, et in exitibus Jerusalem, filii ligna comportant, et patres succendunt ignem, et mulieres conspergunt adipem cum farina, ut faciant CHAUONIM () quas nos *placentas* interpretati sumus, sive *praeparationes,* ut omne genus ostendat sacrificii reginae coeli, quam lunam debemus accipere; vel certe militiae coeli, ut omnes stellas intelligamus. Et post haec libent diis alienis: non quo sint, sed quo sub nominibus eorum daemonibus thura succendant, et me ad iracundiam provocent ista facientes. Nec intelligunt miseri quia ista contentio non me laedat, quem numquam ira commutat: sed semetipsos in confusionem vultus sui, et in ignominiam sempiternam. Quidquid igitur facimus, non Deum laedimus, qui laedi numquam potest: sed nobis interitum praeparamus, thesaurizantes iram in die irae. Ideo autem diversa officia filiorum patrumque et matrum posuit vel uxorum, ut nulla aetas sit quae ab impietate dissenserit.

(Vers. 20.) *Ideo haec dicit Dominus Deus: Ecce furor meus et indignatio mea conflata est* [Vulg. *conflatur*] (sive *stillavit) super locum istum, super viros, et super jumenta, et super*

lignum regionis, et super fruges terrae: et succendetur: et non exstinguetur. Qui supra dixerat: *Numquid* **895** *me ad iracundiam provocant?* quomodo nunc dicit: *Ecce furor meus, et indignatio mea stillavit super locum istum?* Et est sensus: Ego quidem naturaliter non irascor, sed illi ita agunt, ut me ad iracundiam provocent, et meam videar mutare naturam. Sentiant igitur iratum, quod quantum in se est, facere conantur. Pulchreque, non ait, effusus est furor meus super locum istum, sed *stillavit:* ut moderatam poenam significet. Si autem in stilla furoris tanta duritia est, quid fiet si omnis imber fuerit effusus? Sed et conflata indignatio sic intelligi potest, ut quod diu facere noluit, peccatorum multitudine facere compellatur. Cum autem Deus iratus fuerit, et homines, et ea quae hominum sunt, similem interitum sentient. *Et succendetur,* inquit, haud dubium quin furor Domini, *et non exstinguetur:* quia non agit populus, per quae possit exstingui.

(Vers. 21 seqq.) *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Holocaustomata vestra addite victimis vestris, et comedite carnes. Quia non sum locutus cum patribus vestris: et non praecepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatum et victimarum. Sed hoc verbum praecepi eis, dicens: Audite vocem meam, et ero vobis Deus; et vos eritis mihi populus: et ambulate in omni via quam mandavi vobis, ut bene sit vobis.* Quorum reprobavit Templum, consequenter reprobat et sacrificia: et oblique arguit eos, quod non veneratione sui, sed epularum desiderio immolent victimas. Quod autem ait: *Non sum locutus cum patribus vestris: et non praecepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, super verbo holocausti et*

victimarum, manifeste intelligitur, quod primum decalogum dederit in tabulis lapideis, scriptum digito Dei, et post offensam idololatriae caputque vituli **(Exod. XXXI)**, postea jusserit sibi magis fieri quam daemonibus: auferens puram religionem mandatorum Dei, et concedens sanguinem victimarum, carniumque desiderium.

(Vers. 24, 25.) *Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam: sed abierunt in voluntatibus* (sive *desideriis) et pravitate cordis sui mali: factique sunt retrorsum, et non ante* [Vulg. *ni ante], a die qua egressi sunt patres eorum de terra Aegypti, usque ad hanc diem.* Me dicente: *Audite vocem meam, et ero vobis Deus,* et reliqua, non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed sui cordis fecere desideria: et contra Apostoli sententiam, **896** qui praeteritorum obliviscebatur, et in priora se extendebat, fecere contraria: ut praeterita cuperent, et futura contemnerent. Quodque dicit: *A die qua egressi sunt patres eorum de terra Aegypti usque ad diem hanc,* omne tempus in medio dicit eos per offensam Domini transegisse. Unde et necessaria fuit Evangelii gratia, quae illos non suo merito, sed Domini misericordia conservavit.

(Vers. 26.) *Et misi ad vos omnes servos meos Prophetas, per diem, consurgens diluculo et mittens: Et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem suam, sed induraverunt cervicem suam, et pejus operati sunt quam patres eorum.* Justa ergo ira Domini, quae conflata est, et stillavit super populum contemptorem duraeque cervicis, et verba Dei audire nolentem. Quomodo autem Deus vel de nocte, vel diluculo, et in die mittat Prophetas, supra diximus.

(Vers. 27, 28.) *Et loqueris ad eos omnia verba haec, et non audient te: et vocabis eos, et non respondebunt tibi. Et dices ad eos: Haec est gens quae non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam. Periit fides, et ablata est de ore eorum.* Ne dubites, inquit, eos indurasse cervicem, et pejora patribus suis operatos. Ecce do locum poenitentiae: nec ideo loquor ut fiant, sed quia futura sunt, idcirco praedico. Saltem nunc loquere eis verbis meis, et tamen non audient te, et vocabis eos, et non respondebunt tibi. Tantae enim erunt superbiae, ut cum vocaveris eos ad audiendum, nullus respondere dignetur. Et dices ad eos: *Haec est gens quae non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam.* Pulchre, ut ante jam dixi, nequaquam populum suum, sed gentem vocat. Quod licet et in tempore Prophetarum ex parte sit factum, et in umbra praecesserit et in imagine; tamen plenius completur in Christo, quando noluerunt recipere disciplinam, et vocem sui Domini contempserunt. Unde eleganter infertur: *Periit fides,* quae proprie Christianorum est; *et ablata est de ore eorum:* omnis videlicet Filii Dei, fideique confessio.

(Vers. 29.) *Tonde capillum tuum, et projice, et sume in directum* (sive *super labîa) planctum: quia projecit Dominus, et reliquit generationem furoris sui.* Et Job, audita filiorum et filiarum morte, capillos legimus totondisse **(Job. I)**: et apud Veteres haec erat omnium consuetudo lugentium tondere caesariem. At nunc e contrario comam demittere, luctus indicium est. Omnis **897** autem planctus et Lamentatio prophetalis idcirco assumitur: *quia projecit Dominus, et reliquit generationem furoris sui.* Haud dubium quin populum significet Judaeorum. Et proprie hoc ad Christi tempora

referendum, quando perit fides, et ablata est de ore populi Dominum blansphemantis.

(Vers. 30, 31.) *Quia fecerunt filii Juda malum in conspectu meo* [Vulg. *oculis meis], dicit Dominus: posuerunt offendicula sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam. Et aedificaverunt excelsa* (sive *aram) Topheth, quae est in valle filii Ennom, ut incenderent filios suos, et filias suas igne: quae non praecepi, nec cogitavi in corde meo.* Quod in Templo Dei filii Juda statuam Baal posuerint, in Ezechielis principio discimus. Excelsa autem, quae Hebraice appellantur BAMOTH (), sive aram Topheth, quae est in valle filiorum Ennom, illum locum significat, qui Siloe fontibus irrigatur; et est amoenus atque nemorosus, hodieque hortorum praebet delicias. Hic autem gentilitatis error omnes provincias occupavit, ut ad capita montium lucosque amoenissimos victimas immolarent, et omnis pravae superstitionis religio servaretur. TOPHETH () lingua Hebraea interpretatur *latitudo:* scriptumque fertur in libro Josue filii Nun de hoc loco, qui est in valle filiorum Ennom, et Hebraice dicitur GEENNOM *Ge:* () quippe φάραγγα, hoc est, *vallem:* et ENNOM (), vel hominis nomen, vel *gratiam* sonat. Traduntque Hebraei ex hoc loco appellatam Gehennam, quia scilicet omnis populus Judaeorum ibi perierit, offendens Deum. In quo loco etiam filios suos igne idolis consecrarint, sive holocaustum obtulerint, quae non praeceperit eis, nec ulla Legis jusserit sanctione **(IV Reg. XVII)**. Quod si Jephte obtulit filiam suam virginem Deo, non sacrificium placet, sed animus offerentis **(Jud. XI)**. Neque enim si canis, aut asinus, aut

immundum quodlibet animal primum occurrisset patri a caede hostium revertenti, Deo illud offerre debuerat.

(Vers. 32, 33.) *Ideo ecce dies venient, dicit Dominus, et non dicetur amplius, Topheth, et vallis filii Ennom, sed vallis interfectionis: et sepelientur in Topheth, eo quod non sit locus. Et erit morticinum populi hujus in cibum volucribus coeli, et bestiis terrae: et non erit qui abigat.* Tempus obsidionis significat, quod ab anno nono Sedechiae regis usque ad annum undecimum perpessi sunt **(IV Reg. XXV)**; et **898** quod nequaquam vocetur vallis ipsa *gehennom,* hoc est, *vallis Ennom,* sive *filiorum Ennom:* sed ob interfectionem plurimorum, *vallis occisionis.* Tanta autem caedes erit, ut in loco prius religionis, sepulcra sint innumerabilia: et quos sepelire non potuerint, lacerentur ab avibus, et a bestiis devorentur. Nullusque sit qui abigat, similia metuens, et humandi victus officiis. Manifesta transcurrimus, ut sicubi locus fuerit, in obscuris moremur. Ipsius enim libri magnitudo fastidium potest facere legentibus, quanto magis si a nobis latius disseratur.

(Vers. 34.) *Et quiescere faciam de urbibus Juda, et de plateis Jerusalem vocem gaudii, vocem laetitiae, et vocem sponsi, et vocem sponsae. In desolationem enim erit terra.* Cum locus idololatriae versus fuerit in sepulcra: ut ubi Deum offenderant, ibi eorum inhumata jaceant cadavera, de urbe quondam [*Al.* quae quondam] Jerusalem et de caeteris urbibus, quae sub illius ditione erant, auferetur omnis laetitia, et moerore, gemituque et desolatione omnia complebuntur.

(Cap. VIII.---Vers. 1 seqq.) *In tempore illo, ait Dominus, ejicient ossa regis Juda, et ossa principum ejus, et ossa*

Sacerdotum, et ossa Prophetarum, et ossa eorum, qui habitaverunt Jerusalem, de sepulcris suis. Et expandent [Vulg. *pandent] ea ad solem et lunam, et ad omnem militiam coeli, quae dilexerunt, et quibus servierunt, et post quae ambulaverunt, et quae quaesierunt, et adoraverunt. Non colligentur, et non sepelientur; in sterquilinium super faciem terrae erunt. Et eligent magis mortem quam vitam omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima, in universis locis quae derelicta sunt, ad quae ejeci eos, dicit Dominus exercituum.* Omnia quae prophetalis sermo describit, nostro tempore cernimus accidisse: non uni Jerusalem, quae ista perpessa est a Chaldaeis atque Romanis, sed universo orbi: ita ut lacrymae aruerint, et universa completa sint ossibus mortuorum. Et quia solebant juxta antiquum morem, aurum, et quaedam ornamenta vel mulierum vel virorum in sepulcris condere, haec quoque frangebat et effodiebat avaritia, ut coelo et luci proderentur. Et ideo primum regum Juda, et principum ejus, Sacerdotum quoque et Prophetarum, et universi populi, qui fuerant in Jerusalem, ossa de tumulis proferebantur, patentia soli et lunae, et omnium stellarum aspectui: ut quibus servierant, **899** derelicto Deo, eorum paterent aspectibus: et consumpta in sterquilinium et cineres solverentur. Si quis autem de multitudine potuisset effugere, ad quaecumque loca venisset, mortem praeferret vitae: et remedium infelicis animae putaret interitum.

(Vers. 4.) *Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: numquid qui cadet* [Al. *cadit], non resurget? Et qui aversus est, non revertetur* (sive *non avertetur*)? Post tanta mala ad poenitentiam provocat eos qui potuerint remanere: sive prius

quam veniant quae minatus est, hortatur ad conversionem, et dat locum poenitentiae. Quod autem juxta Hebraicum scriptum est: *Et qui aversus est, non avertetur,* illud significat quod qui a Deo aversatus est, si voluerit ad meliora converti, possit et Dei furorem ad meliora convertere, et venienti obsistere, et plagas precibus evitare.

(Vers. 5.) *Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa? apprehenderunt mendacium, et noluerunt reverti.* Quanto, inquit, magis ego ad poenitentiam provocavi, tanto illi plures recesserunt a me non tam peccandi studio, quam me superandi. Apprehenderunt enim fortiter mendacium, vel idola, vel prava quaeque veritati justitiaeque contraria, et noluerunt reverti. Non dixit: non potuerunt; sed omni studio iniqua sectati sunt.

(Vers. 6.) *Attendi et auscultavi: nemo quod bonum est, loquitur. Nullus est qui agat poenitentiam super peccato suo, dicens: quid feci? Omnes conversi sunt ad cursum suum, quasi equus impetu vadens ad praelium.* Revocati ad poenitentiam, audire contemnunt: nec sufficit eis contra Dominum deliquisse, et locutos esse blasphemiam: sed omnes instar equorum, et fervido cursu ad praelium ruentium, non recogitant super peccato suo, nec dicunt, *quid feci?* Per quae intelligimus, vel de omni genere humano ista dici, quia pronum sit ad vitia, vel de tempore Salvatoris, quando omnes declinaverunt simul inutiles facti sunt: non fuit qui faceret bonum, non fuit usque ad unum **(Psal. XIII)**. Unde et ipse mystice clamitat [*Al.* clamavit]: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* **(Psal. XI, 1)**. Sin autem haec ita se habent, ubi sunt qui in nostra dicunt positum esse voluntate, omni carere peccato? *Nemo,* inquit, *quod bonum est*

loquitur **(Matth. XI)**: quia etiam pro otioso verbo reddituri sumus rationem in die judicii.

900 (Vers. 7.) *Milvus in coelo cognovit tempus suum: turtur et hirundo et ciconia custodierunt tempus adventus sui: populus autem meus non cognovit judicium Domini.* Pro milvo quem interpretatus est Symmachus, LXX et Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuere ASIDA (), Aquila, *herodium.* Rursum pro hirundine, Symmachus, *cicadam* transtulit, quae Hebraice dicitur SIS (). Pro eo autem quod nos posuimus *ciconiam,* et Aquila et Symmachus ita ut in Hebraeo scriptum est, AGUR () transtulerunt: pro quo Septuaginta, *agri passeres* interpretati sunt. Unus autem atque idem sensus est, qui et in Isaiae principio ponitur: *Agnovit bos possesorem suum, et asinus praesepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit* **(Isai. I, 3)**; quod etiam parvae aves sua norint tempora, et sciant quando ad calida festinantes loca, rigorem hyemis debeant declinare: et rursus veris principio ad solitas venire regiones. Coelum autem hic pro aere qui supra est, debemus accipere.

(Vers. 8.) *Quomodo dicitis, sapientes sumus, et Lex Domini nobiscum est? Vere mendacium operatus est stylus mendax scribarum.* Ad scribas loquitur et Pharisaeos, qui Legis jactant notitiam, et scribentes scribunt iniquitatem. Quodque ait:

(Vers. 9.) *Confusi sunt sapientes, perterriti et capti sunt. Verbum enim Domini projecerunt, et sapientia nulla est in eis:* Non quo sapientes sint qui ista faciunt; sed sapientes vocat, ut sub judicio condemnentur: et e contrario sapientia eorum convincatur stultitia, dicente Paulo apostolo: *Qui doces*

alium, teipsum non doces **(Rom. II, 21)**? Et quia verbum Domini projecerunt: ideo nulla sapientia est in eis. Frustra igitur jactant Legis scientiam, qui doctrinam operibus destruunt.

(Vers. 10, 11.) *Propterea dabo mulieres* (sive *uxores) eorum externis* [Al. *exteris]: agros eorum haeredibus: quia a minimo usque ad maximum, omnes avaritiae student; a propheta usque ad sacerdotem, cuncti faciunt mendacium* (sive *iniquitatem). Et sanabant contritionem filiae populi mei ad ignominiam, dicentes: Pax, pax, cum non esset pax.* Receperunt mercedem operum suorum: ut qui verbum Domini projecerunt, ipsi abjicerentur ab eo. Uxores, inquit, eorum, et possessiones tradam hostibus. Et ne mea crudelis putetur esse sententia, causas auditor agnoscat: *A minimo usque ad maximum,* **901** *omnes avaritiae student* **(I Tim. VI)**. Radix est enim omnium malorum avaritia. *A propheta usque ad sacerdotem,* qui alios peccantes prohibere deberent, primi sceleribus subjacent: et cuncti vel iniqua faciunt, dum aliena diripiunt: vel certe mendacium, ut non sit veritas in ore eorum. Et post ista quasi boni medici, aliena vulnera verbis sanare cupiebant, qui ipsi erant omnium flagitiorum confossi vulneribus. Haec quotidie in nostro quoque populo cernimus, dicente beato Paulo apostolo: *Qui praedicas non furandum, furaris* **(Rom. II, 21)**, et reliqua. Qui cum peccatores et divites viderint, sanare cupiunt contritionem filiae populi Dei, hoc est, Ecclesiae; in ignominiam vel eorum qui decipiuntur, vel eorum qui alios decipiunt, ut dicant omni facinore [*Al.* factione] coopertis: pax, pax, cum nulla sit pax, et bellum eis immineat peccatorum.

(Vers. 12.) *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: quinimmo confusione non sunt confusi, et erubescere nescierunt.* Ἐρωτηματικῶς hoc est legendum, ut sit sensus: Erubuerunt in sceleribus suis, et intellexerunt abominationes quas operati sunt? Nequaquam, sed in tantam erupere amentiam, ut nec confusione cuperent emendare vitia, nec spe veniae sua scelera confiteri.

Idcirco cadent inter corruentes [Al. *ruentes]: in tempore visitationis suae corruent, dicit Dominus.* Haec sunt praemia eorum qui erubescere nescierunt: ut quorum dignitas erat excelsior populis, ruinis populi miscerentur. A minimo enim usque ad maximum, omnes a varitiae student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt mendacium: visitationes autem tempus, propinqua captivitas est.

(Vers 13.) *Congregans congregabo eos, dicit Dominus. Non est uva in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea: folium defluxit, et dedi eis quae praetergressa sunt.* Quod sit tempus visitationis, in quo corruent delinquentes, manifestius docet, dicens: *Congregans congregabo eos.* Haud dubium quin in Jerusalem, ut obsideantur a Chaldaeis longo tempore, et famis sustineant mala. Cum, inquit, tempora praetereant, et aestati succedat autumnus, et hyeme arborum cadant folia, videbitis cuncta de longe, et ex his non capietis cibos. Non est enim uva in vitibus vobis, qui fructus vitium non sumitis [*Al.* sumetis]: et non sunt ficus in ficulnea obsesso populo, qui suarum **902** arborum poma cernit ab hostibus devorari. Folia, inquit, defluent aestate autumnoque transactis. Dedi enim eis quae praeterire cernerent; et majori dolore amitterent rerum omnium abundantiam, quam eis tangere non licebat.

(Vers. 14, 15.) *Quare sedemus? Convenite, et ingrediamur* [Al. *intremus] civitatem munitam* (sive *civitates munitas), et sileamus ibi* (sive *projiciamur ibi), quia Dominus noster silere nos fecit, et potum dedit nobis aquam fellis. Peccavimus enim Domino, exspectavimus pacem, et non erat bonum: tempus medelae, et ecce formido.* Vox populi respondentis inducitur, et sua vitia confitentis, et cohortantis se mutuo, ut civitates ingrediantur munitas [*Al.* muratas], sive unam civitatem Jerusalem: jam enim caeterae captae fuerant. *Et sileamus,* inquit, *ibi, quia Dominus noster silere nos fecit:* non enim habemus fiduciam deprecandi, sive abjiciamur ibi, sive projiciamur instar stercoris. Ipse potavit nos aqua fellis: quia dulcem in amaritudinem convertimus Deum. Et ut tales biberemus aquas, causa perspicua est: *Peccavimus enim Domino, et exspectavimus pacem,* qui nihil boni operis leceramus: putabamusque nobis tempus adesse medicinae, cum formidine atque terrore omnia complerentur. Personarum mutatio et maxime in Prophetis, difficilem intellectum facit: quae si suis locis et causis temporibusque reddantur, plana fient quae videbantur obscura.

(Vers. 16.) *A Dan auditus est fremitus equorum ejus, a voce hinnituum pugnatorum ejus* (sive *equitatus) commota est omnis terra. Et venerunt et devoraverunt* (sive *et venient et devorabunt) terram et plenitudinem ejus, urbem et habitatores ejus.* Non igitur, ut supra LXX transtulerunt, dixit populus: *Ingrediamur civitates munitas,* sed *civitatem munitam,* ut significet Jerusalem. Denique et nunc infert: *urbem et habitatores ejus.* Describitur autem a Dan per Phoenicem veniens cum exercitu Nabuchodonosor, in quo

loco fluvius Jordanis oritur, et quae LXX futura, Hebraicum pro veritate rei, jam facta commemorat.

(Vers. 17.) *Quia ecce ego mittam vobis serpentes regulos* (sive *pessimos,* aut ut LXX transtulerunt, *mortiferos) quibus non est incantatio. Et mordebunt vos, ait Dominus, insanabiliter, cum dolore cordis vestri deficietis.* Qui sunt illi, qui veniunt a **903** Dan, et quorum auditus est fremitus, et qui terram omnem ad solitudinem redegerunt, sub alia figura idem prophetalis sermo demonstrat, serpentes eos appellans pessimos, sive mortiferos: et ut Aquila transtulit, *regulos,* qui appellantur Hebraice SAPHPHONIM (). Pro quo quid sibi voluerit secunda ejus Editio, ut *speculatores* diceret, non intelligo, nisi forte ob verbi similitudinem. *Quibus non est,* ait, *incantatio.* Frustra enim ad Deum preces fundunt, adversus serpentem antiquum colubrum tortuosum, qui Dei praecepta contempserint. Utamur hoc loco adversus eos, qui Salvatoris eloquia contemnentes, traduntur adversariis potestatibus.

(Vers. 18.) *Dolor meus super dolorem, in me cor meum moerens.* Pro quo, ut supra diximus, LXX superiori sententiae, quae dicta sunt copularunt, ut ponerent: *Et mordebunt vos, ait Dominus, insanabiliter: cum dolore cordis vestri deficietis.* In Hebraico autem non tam dolor est, qui Graece dicitur ὀδύνη, quam μειδιάμα quod nos interpretari possumus *rictum* oris dolore contracti et habentem risus similitudinem. Ἐμφατικῶς autem haec ex persona Dei legenda sunt, plangentis eversionem Jerusalem, et ejus miserias non ferentis.

(Vers. 19.) *Ecce vox clamoris filiae populi mei de terra longinqua.* Fletum describit et ululatum urbis Jerusalem ingressis hostibus.

Numquid Dominus non est Sion, aut rex ejus non est in ea? Sive, Dominus ipse est rex. Aut certe Dominus ad Patrem, rex refertur ad Filium, juxta illud quod sub nomine Salomonis scribitur: *Deus, judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis* **(Psal. LXXII, 1)**. Cur [*Al.* Ut] autem vox clamoris sit in Jerusalem, et clamor ipse veniat de terra longinqua, causa manifesta est, quod Dominus non sit in ea, et rex illius recesserit ab illa.

Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in sculptilibus suis, et in vanitatibus alienis? Recessit autem, inquit, ab eis Dominus; quia me, qui Dominus et rex illorum eram, idolorum cultu ad iracundiam provocaverunt.

(Vers. 20.) *Transiit messis, finita est aestas: et nos salvati non sumus.* Rursum populus loquitur, qui in Jerusalem diuturna obsidione conclusus est, quia mutata sint tempora, et anni circulus evolutus sit, et omnis eorum spes irrita fuerit, atque transierit.

(Vers. 21.) *Super contritione filiae populi mei contritus sum,* **904** *et contristatus: stupor obtinuit me:* Respondit Deus, quod in afflictione Jerusalem ipse videatur afflictus, et in humanam similitudinem stupore conteratur.

(Vers. 22.) *Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare igitur non est obducta cicatrix filiae populi mei?* Non solum in praesenti loco, sed et in multis aliis testimoniis Scripturarum, invenimus resinam Galaad pro

poenitentia poni, atque medicamine, mirarique nunc Deum, quare vulnera Jerusalem nequaquam curata sint, et necdum cicatrices obduxerint cutem, eo quod non sint prophetae, nec sacerdotes, quorum debeant curari medicamine.

(Cap. IX.---Vers. 1.) *Qais dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei.* Si totus, inquit, vertar in fletum, et nequaquam guttae sint lacrymarum, sed abundantia fluminis, tamen interfectos filiae populi mei digne flere non potero. Tanta enim sunt mala, ut omnem dolorem sui [*Al.* sua] vincant magnitudine. Hoc autem tam ex Prophetae, quam ex Domini persona intelligi potest.

(Vers. 2.) *Quis dabit me in solitudine diversorium* [Al. *in diversorio] viatorum, et derelinquam populum meum, et recedam ab eis?* LXX: *Quis det mihi in solitudine mansionem novissimam, ut relinquam populum meum, et recedam ab eis?* Melius, inquit, est habitare in extrema solitudine, quam inter tanta hominum scelera commorari. Unde et Salvator in Evangelio loquebatur: *Usquequo sustinebo vos?* Et in alio loco scriptum est: *In tempore illo qui intelligit* [Al. *intelliget], sedebit et tacebit: quoniam tempus pessimum est* **(Thren. III, Mich. II)**.

(Vers. 3.) *Quia omnes adulteri sunt, coetus praevaricatorum. Et extenderunt linguam suam quasi arcum mendacii, et non veritatis: confortati sunt in terra, quia de malo in malum egressi sunt, et me non cognoverunt, dicit Dominus.* De malo ad malum transeunt peccatores, quando idolum mutant idolo, et de peccatis ad peccata transcendunt, vel certe de obsidionis malo transeunt ad captivitatem. Et de

Sanctis quidem dicitur: *Ibunt de virtute in virtutem* **(Psal. LXXXIII, 8)**. De peccatoribus vero: *De malo in malum egressi sunt.* Causaque omnium miseriarum, quia non cognoverunt Dominum, coetusque sit praevaricantium, et armantium linguam suam instar extenti arcus in blasphemiam; confortatique sunt in terra, ut mereantur audire: *Terra es, et in terram ibis* **(Gen. III)**.

905 (Vers. 4 seqq.) *Unusquisque se a proximo suo custodiat: et in omni fratre suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantatione supplantabit* [Al. *supplantat et incedit], et omnis amicus fraudulenter incedet; et vir fratrem suum deridebit, et veritatem non loquentur. Docuerunt enim linguam suam loqui mendacium* (sive *didicit enim lingua eorum loqui mendacium), ut unique agerent, laboraverunt* (sive *inique egerunt, et non intermiserunt ut converterentur). Habitatio tua in medio doli, in dolo* (sive *usura super usuram, et dolus in dolo); renuerunt* (sive *noluerunt) scire me, dicit Dominus.* Hoc loco utendum est in tempore persecutionis et angustiae, quando aut rara, aut nulla fides est: quando nec fratri nec proximo credendum est, et inimici hominis domestici ejus **(Mich. 7)**: quando juxta Evangelium: *Tradet pater filium, et filius patrem, et dividentur duo in tres, et tres in duo.* Quodque infert, *Docuerunt linguam suam loqui mendacium,* sive *didicit lingua eorum loqui mendacium* **(Matth. X)**, ostendit consuetudinem mentiendi quodammodo in naturam verti: studioseque eos agere, ut agant iniqua. Quodque sequitur, *Habitatio tua in medio doli, in dolo,* proprie ad Prophetam sermo dirigitur, quod habitet in medio populi mentientis; sive ut Septuaginta

transtulerunt: *Usura super usuram, et dolus super dolum:* et quod quotidie augeant scelera, et nequaquam eos prioris facti poeniteat, sed novis praeterita cumulent. Haec facientes, omni agunt [*Al.* agant] studio, ut nesciant Dominum, qui haec non facienda praecepit.

(Vers. 7.) *Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego conflabo* (sive *igne examinabo) et probabo eos. Quid enim aliud faciam a facie filiae populi mei* (sive *quid faciam a facie malitiae filiae populi mei*)? Quotiescumque angustiis subjacemus, mala recipimus a Deo, et examinamur persecutionibus, ut quidquid in nobis adulterinae materiae est, tribulationum et miseriarum exuratur [*Al.* excoquatur] ardoribus: *Argentum enim Domini igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum* **(Psal. XI, 7)**.

(Vers. 8, 9.) *Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est: in ore suo pacem cum amico suo loquitur, et occulte ponit ei insidias. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus: aut in gente hujuscemodi non ulciscetur anima mea?* Omnis haereticus qui corda vulnerat audientium et nescientium scriptum: *Omni custodia serva cor tuum* **(Prov. IV, 23)**, sagittam possidet vulnerantem, et in dolo loquitur. Cumque ore suo pacem proximo repromittat, occulte tendit insidias. **906** Sequentibus autem versiculis, in quibus dicit: *Numquid super his non visitabo, dicit Dominus: aut in gente hujuscemodi non ulciscetur anima mea?* crebro in hoc Propheta abutitur, ut cum singula malorum operum enumerarit, inferat se juste facere quod facit [*Al.* faciat].

(Vers. 10.) *Super montes assumam* (sive *assumile) fletum et lamentum, et super speciosa* (sive *semitas) deserti planctum:*

quoniam incensa sunt (sive *defecerunt) eo quod non sit vir* (sive *homo) pertransiens, et non audierunt vocem possidentis* (sive *substantiae), a volucre coeli usque ad pecora migraverunt et recesserunt.* Superveniente Babylonio exercitu, et cuncta vastante, solitudo provinciae prophetatur, quod planctus in montibus, fletus sit in deserto, sive in semitis solitudinis, quod universa defecerint atque succensa sint, et nullus sit qui per terram gradiatur, caesis omnibus, nihilque remanserit, quod spirare possit et vivere. Unde pro *possidente,* LXX transtulerunt *substantiae,* quae Hebraice dicitur MACNE (): et substantia hic non pro οὐσία, hoc est, *essentia* accipitur, sed pro *opibus,* atque *divitiis*. Quodque infert: *A volucre coeli usque ad pecus recesserunt et abierunt,* hoc ostendit quod saepe diximus, iram Dei universa sentire, et non solum aves aeris, sed et pisces aquae deficere. Juxta tropologiam fletus assumitur super montes, et lamentatio super speciosa deserti, quando principes peccant Ecclesiae, et nihil in ea invenitur substantiae Dei, nec auditur vox Domini Ecclesiam possidentis, per sanctos et apostolicos viros; et *a volucre coeli usque ad pecora,* ab his videlicet, qui possunt in sublime ascendere, usque ad irrationales et simpliciores quosque qui recesserunt [*Al.* recesserint] a conciliabulo Dei.

(Vers. 11.) *Et dabo Jerusalem in acervos arenae* (sive *in transmigrationem) et in cubilia draconum, et civitates Judae dabo in desolationem; eo quod non sit habitator.* Cum ecclesiastici viri et doctores quique defecerint, tunc datur Jerusalem in transmigrationem, sive in acervos arenae, ut haereticus in ea sermo praevaleat, et efficiatur cubile draconum, et civitates illius redigantur in solitudinem, nec sit

in ea divini sermonis habitatio, et ille qui dicit: *Inhabitabo et inambulabo in eis, et ero Deus eorum* **(Levit. XXVI, 12)**.

(Vers. 12 seqq.) *Quis est vir sapiens qui intelligat hoc, et ad quem verbum oris Domini fiat, ut annuntiet istud: quare periit terra, et exusta est quasi desertum, eo quod non sit qui pertranseat?* **907** *Et dixit Dominus: Quia dereliquerunt legem meam quam dedi eis, et non audierunt vocem meam, et non ambulaverunt in ea, et abierunt post pravitatem cordis sui, et post Baalim, quos didicerunt a patribus suis.* Interrogat Propheta, si quem sapientium in Jerusalem valeat reperire, et eorum ad quos fiat sermo Dei, et qui possint annuntiare Domini voluntatem, et causas reddere cur Judaea redacta sit in solitudinem, et omnibus interfectis, nullus remanserit qui per eam transeat. Et inducit Dominum respondentem, causasque reddentem: quia dereliquerint Legem ejus quam dederat eis, nec audierint vocem ejus, nec fecerint quae praecepta sint; sed abierint post pravitatem cordis sui. Ergo non in nostra voluntate, sed in Domino confitendum est. Pravum enim cor in omnibus **(Infra XVII, 9)**. Et, *De corde nostro exeunt pessimae cogitationes* **(Matth. XV, 19)**. *Et post Baalim,* inquit, *abierunt, quos didicerunt a patribus suis.* Baal idolum Sidoniorum est, et est numeri singularis Baalim vero pluralis numeri. Ergo nec parentum nec majorum [*Al.* malorum] error sequendus est: sed auctoritas Scripturarum, et Dei docentis imperium.

(Vers. 15, 16.) *Idcirco haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego cibabo eos, populum istum absinthio* (sive *angustiis), et potum dabo eis aquam fellis, et dispergam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi et patres eorum: et mittam post eos gladium, donec*

consumantur. Potest et de vicino tempore prophetari, quando capti sunt a Chaldaeis: et proprie de hoc tempore, quando dispersi sunt in gentibus, quas non noverant ipsi, et patres eorum: et in toto orbe divisi, cibatique sunt absinthio, sive necessitatibus et angustiis. Et acceperunt potum aquam fellis, quod aut malorum significat magnitudinem, et sempiternum captivitatis jugum: aut certe per ignorantiam legis Dei, pro Christo Antichristum suscepturi sunt. Mittitur autem gladius post eos, ut usque ad interitum consumantur. Vel certe gladius qui eos dividat, et non patiatur in malum habere consensum, ut dispereant in eo quod mali sunt.

(Vers. 17, 18.) *Haec dicit Dominus exercituum: contemplamini* (sive *intelligite) et vocate lamentatrices, et* [Al. *ut] veniant: et ad eas quae sapientes sunt, mittite, et properent* (sive *loquantur), festinent, et assumant super nos* (sive *super vos) lamentum: et deducant* **908** *oculi nostri* (sive *vestri) lacrymas, et palpebrae nostrae* (sive *vestrae) defluant aquis: quoniam vox lamentationis audita est de Sion* (sive *in Sion*). Propter futuram captivitatem et eversionem Jerusalem, lamentatrices vocari jubet, quae solent in luctu, voce flebili et lacertos manibus verberantes, ad lacrymas populum provocare. Hic enim mos usque hodie permanet in Judaea, ut mulieres sparsis crinibus nudatisque pectoribus, voce modulata omnes ad fletum concitent. Se autem jungit Deus compatientis affectu, sive Propheta; ut quidquid populus sustinet, ipsum sustinere et sentire se dicat. Quod autem infert: *Quia vox lamentationis audita est de Sion,* statim sequitur quae ista sit vox.

(Vers. 19.) *Quomodo vastati sumus, et confusi vehementer? Quia dereliquimus terram, quoniam dejecta*

sunt (sive *abjecimus) tabernacula nostra.* Vox ista est lamentantium Sion: *quomodo vastati sumus, et confusi vehementer?* Statimque sibi ipsi respondent, et causas suae vastationis exponunt dicentes: *Quia dereliquimus terram,* nostro vitio atque peccato: et dejecta sunt tabernacula nostra, quae quasi praetereuntes quondam possidebant. Dicant hoc et in persecutione quondam credentium turbae: quoniam idcirco vastatae sunt atque confusae, quia dereliquerint terram Domini, et deseruerint tabernacula sua.

(Vers. 20, 21.) *Audite ergo, mulieres, verbum Domini, et assumat auris vestra sermonem oris ejus, et docete filias vestras lamentum, et unaquaeque proximam suam planctum. Quia ascendit mors per fenestras nostras, ingressa est domos* [Al. *domus] nostras: disperdere parvulos de foris, juvenes de plateis.* In superiori capitulo dixerat: *vocate lamentatrices et veniant, et ad eas quae sapientes sunt, mittite, et properent:* nunc quasi praesentibus loquitur, in condemnationem sacerdotum atque doctorum et virorum omnium: ut illis cessantibus a doctrina, istae audiant verbum Domini, et assumant sermones oris ejus, doceantque filias et proximas suas planctum causasque lacrymarum: *Quia ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras.* Quod quamquam et spiritualiter possit intelligi, eo quod per omnes sensus ad animae interitum mors introeat peccatorum; tamen et de Babyloniorum impetu intelligi potest: quod tanta sit fortitudo et velocitas praeliandi, ut non exspectent **909** reserare fores; sed et per fenestras et tecta conscendant, ut domos vastent Jerusalem. Pereunt autem parvuli qui foris sunt, et egrediuntur de Jerusalem; et juvenes, ad quos scribit et Joannes, qui non ingrediuntur per arctam et

angustam viam, quae ducit ad vitam; sed ambulant per plateas, de quibus scriptum est: *Quam lata et spatiosa via quae ducit ad mortem* **(Matth. VII, 13)**.

(Vers. 22.) *Loquere haec, dicit Dominus, et cadet morticinium hominis* (sive *cadavera hominum) quasi stercus super faciem regionis* (sive *campi) et quasi fenum post tergum metentis, et non est qui colligat.* Verbum Hebraicum, quod tribus litteris scribitur DALETH, BETH, RES (vocales enim in medio non habet), pro consequentia et legentis arbitrio si legatur DABAR (), *sermonem* significat; si DEBER, *mortem;* si DABER, *loquere.* Unde et LXX et Theodotio junxerunt illud praeterito capitulo, ut dicerent: *Disperdent parvulos de foris, juvenes de plateis morte.* Aquila vero et Symmachus transtulerunt λάλησον, id est, *loquere:* ut imperet Deus Prophetae loqui quae sequuntur: *Haec dicit Dominus,* et reliqua. Et est sensus: Cum ascenderit mors per fenestras nostras, et ingressa fuerit domos Jerusalem, et parvuli, juvenesque de foris perierint in plateis: tunc erit morticinium eorum, sive cadavera mortuorum, quasi sterquilinium super faciem terrae, et quasi stipula, quae post tergum metentium dimittitur, et ut inutilis non colligitur. Per quae ostendere vult, tantam in Jerusalem et circa urbem caedem futuram, ut nullus sit qui sepeliat corruentes.

(Vers. 23, 24.) *Haec dicit Dominus: Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur fortis in fortitudine sua, et non glorietur dives in divitiis suis. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur scire* (sive *intelligere) et nosse me: quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, et judicium, et justitiam in terra. Haec enim placent mihi* (sive *quia in istis est voluntas*

mea) dicit Dominus. Omnis hominum aufertur superbia, dum sapientia, fortitudo et opes eorum reputantur in nihilum, et ista est sola gloriatio, ut sciat et intelligat quod ipse sit Dominus, qui facit misericordiam et judicium et justitiam super terram: quod omnia Dei providentia et justitia gubernentur: et quae nobis videntur non habere rationem, justitiae plena sint atque rationis. **910** Haec enim sola placent Deo, et in his voluntas illius est. Ubi sunt ergo qui dicunt hominem proprio regi posse arbitrio, et sic datam liberi arbitrii potestatem, ut Dei misericordia tollatur atque justitia? Unde et Apostolus, assumens hoc testimonium, ponit exemplum: *Qui gloriatur, in Domino glorietur* **(II Cor. X, 17)**.

(Vers. 25, 26.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et visitabo super omnem qui circumcisum habet praeputium, super Aegyptum, et super Judam, et super Edom, et super filios Ammon, et super Moab, et super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto, quia omnes gentes habent praeputium. Omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.* Multarum ex quadam parte gentium, et mxime quae Judaeae Palaestinaeque confines sunt, usque hodie populi circumciduntur, et praecipue Aegyptii, et Idumaei, Ammonitae, et Moabitae, et omnis regio Sarracenorum, quae habitat in solitudine, et de quibus dicitur: *Super omnes qui attonsi sunt in comam habitantes in deserto.* Non igitur gloriari debet Juda, qui mixtus est cum gentibus suprascriptis, eo quod praeputium non habeat, sed ex Lege Dei circumcisus sit, cum et alii haec faciant qui Legis mandata non servant, et ignorant Deum Israel. Nec prodest circumcisio, quae in signum data est, nisi mandata Domini compleantur; sicut et comae, quae gentem significant, non robora corporum et

fortitudinem pugnatorum. Quodque sequitur: *Omnes gentes habent praeputium: omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde,* hunc habet sensum: Cum praeter Aegyptios, Idumaeos, Ammonitas, et Moabitas, Ismaelitas in solitudine commorantes, quorum plerumque pars circumcisa est, omnes aliae nationes in toto orbe incircumcisae sint carne; omnis domus Israel incircumcisa est corde, non carne: quae incircumcisio ducit ad mortem. Illa enim carnis, haec spiritus est.

(Cap. X.---Vers. 1.) *Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos, domus Israel. Haec dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite discere, et a signis coeli nolite metuere, quae timent gentes: quia leges populorum vanae sunt.* Proprie adversus eos loquitur, qui venerantur coelestia, et quae in signa sunt posita annorum, temporum, mensium, et dierum, ab his aestimant regi humanum genus, et ex causis coelestium terrena moderari. **911** Quodque ait: *Leges,* sive *legitima, populorum vanae* [Al. *vana] sunt,* omnem humanam sapientiam futilem esse demonstrat, et nullam in se habere utilitatem.

(Vers. 3-5.) *Quia lignum de saltu praecidit, opus manuum artificis in ascia: argento et auro decoravit illud, clavis et malleis compegit, ut non dissolvatur* (sive *non moveatur). In similitudinem palmae fabricata sunt, et non loquentur: portata tollentur* [Al. *tolluntur], quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec male facere possunt, nec bene.* Descriptio idolorum quae venerantur gentes. *Lignum,* inquit, *de saltu praecidit.* Materia ergo idolorum vilis atque corruptibilis: *Opus manuum artificis.* Cum artifex mortalis sit, mortalia ergo et illa quae

fabricatur [*Al.* fabricantur]. *Argento et auro decoravit illud,* ut fulgore utriusque materiae decipiat simplices. Qui quidem error ad nos usque transivit, ut religionem in divitiis arbitremur. *Clavis et malleis compegit, ut non dissolvatur,* sive *ut non moveatur.* Quanta idolorum potentia, quae stare per se nequeunt, nisi clavis et malleis compingantur! *In similitudinem palmae fabricata,* habent pulchritudinem metallorum et picturae arte decorata sunt: sed utilitatem non possident, qua praebeant aliquos fructus artifici. *Et non loquentur.* Nihil enim in se vitale habent. De quibus scriptum est: *Os habent, et non loquentur; aures habent, et non audient. Portata tollentur* **(Psal. CXIII, 5, 6)**. Fortior ille qui portat, quam illa quae portantur; immo in illo sensus est, in hoc figura sine sensu. *Nolite ergo timere ea, quia nec bene facere possunt, nec male.* Solent enim plerique gentilium daemones colere, ne noceant, et alios exorare ut praestent benecia: Unde et illud Virgilianum est **(Aeneid. I)**: Nigram hyemi pecudem, zephyris felicibus albam. Quidquid de idolis diximus, ad omnia dogmata quae sunt contraria veritati referri potest. Et ipsi enim ingentia pollicentur, et simulacrum vani cultus de suo corde confingunt. Jactant grandia et ad decipiendos simplices quosque, quasi aureis sensibus et eloquiis argenti splendore fulgentibus, imperitorum obstringunt aciem, et a suis inventoribus sublimantur, in quibus nulla est utilitas, et quorum cultura proprie gentium est, et eorum qui ignorant Deum.

(Vers. 6 seqq.) *Non est similis tui, Domine: magnus tu, et magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te, o rex gentium? Tuum* **912** *est enim decus inter cunctos sapientes*

gentium, et in universis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter fatui et sapientes probabuntur, doctrina vanitatis eorum lignum est. Argentum involutum (sive *productum) de Tharsis affertur, et aurum de Ophaz, opus artificis et manus aerarii. Hyacinthus et purpura indumentum eorum: opus artificum* (sive *sapientium) universa haec. Dominus autem Deus verus est: iste Deus vivens et rex* [Al. *ipse] sempiternus. Ab indignatione ejus commovebitur terra, et non sustinebunt gentes comminationem ejus.* Haec in LXX non habentur, sed de Theodotionis Editione in plerisque addita sunt, et cum juxta litteram videantur perspicua, juxta anagogen magnam habent difficultatem. Nullus enim similis est Deo vero, eorum deorum qui haeretica arte finguntur. Omnes timebunt eum, quia rex gentium est. Principium enim sapientiae timor Domini **(Prov. IX, 10)**: et de eo proficimus ad charitatem veram. *Tuum est,* inquit, *decus.* In veritate decor, in mendacio turpitudo: quamvis haeretici juxta sapientiam mundi, quae destruetur, sibi sapientes esse videantur; tamen in omnibus regnis, quibus lacerant Ecclesiam, *nullus est similis tui,* dicente sermone divino: *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* **(I Cor. I, 19)**. Simul sapientes et fatui sunt. Doctrina eorum pro qualitate ingenii, vel vilis est, et ligno comparatur, vel similis argento propter eloquii venustatem. *Affertur de Tharsis.* Tharsis vel regio Indiae est, ut Josephus, vel certe omne pelagus Tharsis appellatur, et coeli habet similitudinem; et tamen involuta est verborum artificio, sive producta. Si enim voluerit decipere, non poterit. *Et aurum de Ophaz.* Septem nominibus apud Hebraeos appellatur aurum, quorum unum OPHAZ () dicitur, quod nos dicere possumus *obryzum,* ut splendeat in superficie

idolorum, quod intrinsecus lignum est vilisque materiae. Hyacintho operiuntur et purpura, ut superficie sui oculos decipiant, dum coelorum sibi colorem et regna coelestia polliceatur; et tamen opera sapientium sunt universa haec, qui in saeculo sapientes putantur: caeterum apud Deum stulti sunt. *Dominus autem Deus noster, Deus verus est.* Illa ergo universa mendacia. *Et ipse Deus vivens:* igitur illa mortua quae finguntur. Et ille *rex sempiternus.* Haereticorum umbrae ad tempus praevalent, sed longo tempore corrumpuntur. *Ab indignatione ejus* **913** *commovebitur terra:* hi qui terrena habent opera, et terrena simulacra confingunt. *Et non sustinebunt gentes,* nequaquam populus Domini, sed gentium multitudo, quae Dei comminationem ferre non praevalent.

(Vers. 11). *Sic ergo dicetis eis: Dii qui coelos et terram non fecerunt, pereant de terra et de his quae sub coelo sunt.* Falsis diis, et qui artificiose [*Al.* artificio] compositi sunt, ista dicenda sunt. Illi enim nec coelos fecerunt, nec terram. Qui cooperatores sunt Christi, dii vocantur: et Domini, per doctrinam Ecclesiasticam, magna ex parte fabricant domum.

(Vers. 12 seqq.) *Qui facit* (sive *qui fecit) terram in fortitudine sua, praeparat orbem in sapientia sua, et in prudentia sua extendit coelos. Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in coelo, et elevat* (sive *educit) nebulas ab extremis terrae, fulgura in pluviam fecit, et educit ventum* (sive *ventos) de thesauris suis. Stultus factus est omnis homo a scientia sua, confusus est omnis artifex in sculptili: quoniam falsum est quod conflavit, et non est spiritus in eis: vana sunt, et opus risu dignum: in tempore visitationis suae peribunt. Non est his similis pars Jacob. Qui enim formavit omnia, ipse est, et Israel*

virga haereditatis ejus, Dominus exercituum nomen est illi. Qui facit terram in fortitudine sua, Deus Pater est. Facit autem in fortitudine sua Domino Salvatore. Christus enim Dei virtus et Dei sapientia **(I Cor. I, 24)**. Qui ipse est et prudentia, in quo [*Al.* qua] extendit coelum. Ipse enim dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt **(Psal. XXXII, 9)**; loquens ad Filium: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* **(Gen. I, 26)**. *Ad vocem suam dat multitudinem aquarum in coelo.* Omnis enim doctrina Domini de coelestibus fluit, dicente David: *Pluviam voluntariam segregabis Deus haereditati tuae et infirmata est, tu vero perfecisti eam. Et elevat* sive *educit nebulas ab extremis terrae* **(Psal. LXVII, 10)**. Nebulae, sive nubes quibus mandavit Deus ne pluerent super Israel imbrem **(Isai. V)**, educuntur ab extremitatibus terrae, quarum una nebula loquebatur: *Puto enim nos Deus Apostolos ostendit novissimos tamquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus huic mundo, et Angelis, et hominibus* **(I Cor. IV, 9)**. *Fulgura in pluviam fecit.* Cum enim imber de coelo venerit doctrinarum, et arentia hominum corda satiarit, tunc coruscationes invenies, et clara fulgura sapientiae. *Et educit ventos de thesauris suis;* in quibus **914** sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. *Stultus factus est omnis homo a scientia.* Licet ille Paulus, licet Petrus, licet Moyses, et Abraham sapientes sint, ad comparationem Dei cuncta eorum sapientia in nihilum deputabitur: unde et fatuum Dei sapientius est hominibus. *Confusus est omnis artifex in sculptili,* qui de suo corde simulacra confinxit: *falsumque est, quod conflavit.* Sin autem stultus est omnis homo a scientia; stultum est omne falsumque quod fecit **(I Cor. I)**. *Et non est spiritus in eis.* Notandum quod et in isto capitulo, ventus et

spiritus, uno apud Hebraeos nomine appellantur RUA (); Spiritum autem sanctificationis vocat, qui in haereticorum mentibus non potest inveniri. *Vana sunt et opus risu dignum.* Quis enim non rideat cum haereticorum simulacra perspexerit? Aut enim rustica sunt quae dicuntur, et lignum est: aut pulchro sermone composita, et reperitur argentum; aut certe de proprio simulata sensu, et frustra auri imaginem pollicentur. *In tempore visitationis suae peribunt.* Ad tempus valet haeresis, ut electi quique manifesti fiant, et probati sint. Cum autem visitatio Dei venerit, et oculus ejus stulta perspexerit, omnia conticescunt **(I Cor. XI)**. *Non est similis his pars Jacob:* eorum qui supplantavere Judaeos, et quotidie destruunt haereticos. Pars autem Sanctorum Deus est: de quo propheta dicit: *Pars mea Dominus. Qui enim formavit omnia, ipse est* **(Psal. LXXII, 26)**: qui fecit omnia atque plasmavit, tam in animo, quam in corpore. *Et Israel virga haereditatis ejus.* Omnis qui directus in Deo est, vel sensu cernit Deum, sceptrum est haereditatis ejus. Cujus nomen Dominus Omnipotens est, sive Virtutum: hoc enim sonat, *Dominus exercituum:* quod in Hebraico scriptum est, *Dominus sabaoth.*

(Vers. 17, 18.) *Congrega de terra confusionem tuam, quae habitas in obsidione; quia haec dicit Dominus: Ecce ego longe projiciam habitatores terrae in hac vice, et tribulabo eos ut inveniantur.* LXX: *Congregavit de foris substantiam suam, quae habitat in munitione. Quia haec dicit Dominus: Ecce ego supplantabo habitatores terrae hujus, et tribulabo eos, ut inveniantur.* Praecipitur Jerusalem, ut quidquid habet foris substantiae, in urbem munitissimam congreget, et longae obsidioni paret alimenta. Se enim nequaquam ut prius de futuro, et longo tempore comminari: **915** sed jam de vicina

captivitate, quae jamjamque ventura sit. Congrega, inquit, et de foris et de terra, hoc est, ex agris substantiam tuam, sive confusionem. Quidquid enim habes, confusione dignum est: quae licet praepares haec, super his Domini dicta cognosce. Ecce ego in hac vice, in isto tempore, projiciam, sive instar fundae jaciam longe habitatores terrae hujus: pro quo LXX interpretati sunt *supplantabo et cadere faciam.* Pro quo verbo Hebraico COLEA (), Aquila et Symmachus interpretati sunt σφενδονήσω. Et est sensus: Instar fundae cum omni impetu abjiciam, et sic eos obsideri faciam: sicque tribulabo et coangustabo, ut omnes in urbe reperiantur, et effugere nequeant malum.

(Vers. 19.) *Vae mihi super contritione mea, pessima plaga mea.* LXX: *Vae super contritione tua, pessima plaga tua.* Juxta Hebraicum ipsa Jerusalem loquitur, quod vehementer afflicta sit, et plagam sustineat insanabilem. Juxta LXX vero Propheta loquitur ad Jerusalem, et plangit eam super contritione et plaga sui [*Al.* sua].

Ego autem dixi, plane haec infirmitas mea est (sive *vulnus meum), et portabo illam* (sive *apprehendit me*). Ipsa loquitur Jerusalem: quidquid patior, mea culpa patior: intelligo vulnus meum quod apprehendit me, sive iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei.

(Vers. 20.) *Tabernaculum meum vastatum est, omnes funiculi mei disrupti sunt* (sive *omnes pelles meae conscissae sunt), filii mei exierunt a me* (sive *oves meae), et non sunt* [Al. *subsistunt]: non est qui extendat ultra tentorium meum* (sive *non est locus ultra tabernaculo meo) et qui erigat pelles meas.* Subversionem urbis suae tam facilem plangit

Jerusalem, ut nequaquam muros et moenia funditus eruta, sed tabernaculi, atque tentorii ablationem putes. Tabernaculum, inquit, hoc est, habitatio mea, repente sublata est. *Omnes funiculi mei disrupti sunt.* Servat tabernaculi metaphoram, sive *omnes pelles meae conscissae sunt. Filii mei exierunt a me,* sive *pecora mea,* quod a LXX additum, non stat juxta historiam. In longa enim obsidione quomodo oves et pecora auferri poterant de Jerusalem, quae etiam si fuissent, fames consumpserat? *Et non,* inquit, *subsistunt,* sive *non sunt.* Neque enim translati sunt in Chaldaeam: sed magna pars eorum interfecta penitusque deleta est. *Non est qui extendat ultra tentorium* **916** *meum:* non est qui me instauret, et murorum meorum jaciat fundamenta, qui ad solum usque prostrati sunt.

(Vers. 21.) *Quia stulte egerunt pastores, et Dominum non quaesierunt: propterea non intellexerunt, et omnis grex eorum dispersus est.* Per translationem pastorum, atque ovium, principum culpa et dispersio populi describitur. Quia enim principes stulte egerunt, nec quaesierunt Dominum, quem toto debuerant corde perquirere: idcirco et mala venientia non viderunt, sive non intellexerunt Dominum, et omnis multitudo Jerusalem huc illucque dispersa est.

(Vers. 22.) *Vox auditionis, ecce venit, et commotio magna de terra Aquilonis: ut ponat civitates Juda in solitudinem, et habitaculam draconum* (sive *cubile struthionum*). Et ut Symmachus interpretatus est, *sirenarum:* pro quo in Hebraico THANNIM () positum est. Verba Prophetae: *Ecce,* inquit, *sonitus et fremitus* Babylonii venientis auditur, magnaque commotio, sive terraemotus de terra Aquilonis: ut omnes urbes Judaeae, habitatoribus

interfectis, redigat in solitudinem, et faciat pro hominibus dracones habitare, et cuncta animantia venenata, sive struthiones, quod et ipsum animal, solitudinis familiare est, et in desertis nascitur ac nutritur. Aut certe sirenas, monstra quaedam et daemonum phantasmata possumus intelligere. Haec omnia quae et praeteritus et praesens sermo descripsit, ad persecutionis Ecclesiae referamus tempora, quando tabernacula Domini subvertuntur, et omnis habitatio Ecclesiae redigitur in solitudinem. Et ut ista universa veniant, culpa pastorum est, qui stulte egerunt, et Dominum non quaesierunt, nec intellexerunt eum, et idcirco grex omnis dispersus est.

(Vers. 23.) *Scio; Domine, quia non est* [Al. *sit] hominis via ejus: nec viri est, ut ambulet et dirigat gressus suos.* Erubescant novi praedicatores, qui aiunt, unumquemque suo arbitrio regi: cum et hic Propheta dicat: *Non est hominis via ejus* **(Psal. XXXVI, 23)**. Et David in lyrico canat carmine: *A Domino gressus hominis dirigentur, et viam ejus volet nimis.* Sive hic sensus est: quod a Babyloniis sustinemus, non est eorum fortitudinis, sed nostri meriti, et indignationis tuae.

(Vers. 24, 25.) *Corripe me, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore tuo; ne forte ad nihilum* **917** *redigas me. Effunde indignationem tuam super gentes, quae non cognoverunt te, et super provincias* (sive *generationes) quae nomen tuum non invocaverunt, quia devoraverunt Jacob, et locum ejus consumpserunt, et decus ejus* (vel *pascua) dissipaverunt* (sive *ad solitudinem redegerunt*). Hunc locum et in psalmo legimus: *Domine, ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me* **(Psal. VI, 1; XXXVII, 1)**. Et est sensus: Meremur quidem omnia quae sustinemus, et multo

meremur majora quam patimur. Verumtamen hoc obsecro, ut quasi pater me corripias, non quasi adversarius: ut me emendes quasi filium, et non punias quasi inimicum **(Hebr. XII)**; castigas enim omnem filium quem recipis, et per omnem dolorem ac flagellum emendas Jerusalem. Hostes autem, qui non noverunt te, et provinciae sive regiones, quae non invocaverunt nomen tuum, nequaquam tuum debent sentire judicium, sed indignationem **(Psal. LXXXVII)**. Tradidisti enim nos, ut emendaremur. Illi autem aggravaverunt jugum suum: seni non pepercerunt, et parvulos afflixerunt: comederunt nos, et penitus devoraverunt et in tantam solitudinem redegerunt Jerusalem, ut et publicarum et privatarum aedium omnia dissiparent, et populum tuum interficerent.

(Cap. XI.---Vers. 1-3.) *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino dicens: Audite verba pacti* (sive *testamenti) hujus, et loquimini ad viros Juda, et habitatores Jerusalem, et dices ad eos: Haec dicit Dominus Deus Israel.* Non quidem est positum in titulo, sub quo tempore, vel sub quo rege, et quoto anno ejus, haec prophetia facta sit: sed intelligimus, vel priori prophetiae et tempori haec esse jungenda, vel certe post aliquod temporis intervallum prioris prophetiae hunc Domini ad Prophetam factum esse sermonem. Notandum est autem, quod verbum BERITH (), Aquila et Symmachus semper *pactum,* LXX et Theodotio *testamentum* interpretati sunt. Proprie autem nunc ad Jerusalem et ad viros tribus Judae sermo dirigitur.

(Vers. 4.) *Maledictus vir qui non audierit verba pacti hujus, quod praecepi patribus vestris: in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dicens: Audite vocem meam, et*

facite omnia quae praecipio vobis, et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Dominum [Al. *Deum*]. Non propter generis privilegia, non propter circumcisionis injuriam **918,** et otium sabbati, sed propter obedientiam, et Deus efficitur populi Israel, et Israel populus ejus. Et hic quidem quasi ad servos loquitur, ut placeant Deo. In Evangelio vero Dominus ad discipulos: *Vos,* inquit, *amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio vobis. Jam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat Dominus ejus. Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis* **(Joan. XV, 14 et 15)**. Cumque amici mei fuerint, de amicis transeunt in filios: *Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* **(Joan. I, 12)**. Unde amicis et filiis praecipit: *Estote perfecti sicut et Pater vester perfectus est* **(Matth. V, 48)**; similitudinem imperans, non aequalitatem. Et ibi obedientia mandatorum est, hic similitudo Dei. Quodque ait: *In die, qua eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea,* dat nobis intelligentiam, quod caminus et fornax ferrea, atque succensa tribulationis et poenae significet magnitudinem, non aliquem locum poenae, ferri materia praeparatum.

(Vers. 5.) *Ut suscitem juramentum, quod juravi patribus vestris, daturum me eis terram fluentem lacte et melle, sicut est dies haec.* Patres videntur accipere, quando accipiunt filii; et Abrahae promissio completur in posteris. Terram autem lacte et melle manantem, hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, ut est illud **(Virg. Eclog. III)**:
Mella fluant illis, ferat et rubus asper amomum.
Et iterum:
Et passim rivis currentia vina repressit.

Aut certe tropologice, terram lacte et melle manantem, Christi Ecclesiam sentiamus, in qua parvuli atque lactentes educamur per fidem, ut possimus solidum cibum capere.

Et respondi et dixi: Amen, Domine. Pro quo Septuaginta, *Fiat, Domine* (hoc enim *amen* significat) transtulerunt. Dixerat Dominus, juravi patribus vestris daturum me eis terram lacte et melle manantem, sicut rebus ipsis hodie comprobatur **(Exod. III)**. Propheta diligens populum suum, occupat vocem Domini, et cupit vera esse, et in perpetuum permanere quae data sunt. Unde ait: Vere, Domine, implesti quod pollicitus es; sive fiat, Domine, hoc est semper maneat quod dedisti.

(Vers. 6.) *Et dixit Dominus ad me, vociferare* (vel *lege) omnia verba haec in civitatibus Juda, et foris Jerusalem, dicens: Audite verba pacti* **919** *hujus et facite illa.* Clementissimus Deus frequenter futura praedicit, ut tamdem durus ad credendum animus molliatur. Praedicit autem tam in urbe Jerusalem, quam foris in agro, ut quorum commune discrimen est, eadem poenitudo sit.

(Vers. 7, 8.) *Quia contestans contestatus sum patres vestros in die, qua eduxi eos de terra Aegypti, usque ad diem hanc. Mane consurgens* [Vulg. *surgens] contestatus sum, et dixi: Audite vocem meam; et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, sed abierunt unusquisque in pravitate cordis sui mali, et induxi super eos omnia verba pacti hujus, quod praecepi ut facerent.* Hucusque in Septuaginta non habetur, quod que sequitur, *et non fecerunt,* ab eis positum est, et cum superioris capituli fine sociatum, in quo scriptum est: *audite verba pacti hujus, et facite illa; et non fecerunt.* Quid sit

autem de mane consurgere, et Dei verba per Prophetas eis frequenter ingerere, et educere eos de Aegypto, et saepius admonere et dicere: audite vocem meam; et illos abiisse post pravitatem cordis sui, et postea eis reddere quae merentur et accipere, ante jam diximus.

(Vers. 9, 10.) *Et dixit Dominus ad me: Inventa est conjuratio in viris Juda, et in habitatoribus Jerusalem reversi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire verba mea. Et hi ergo abierunt post deos alienos, ut servirent eis. Irritum fecerunt domus Israel, et domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.* Pro *conjuratione,* quam nos juxta Symmachum interpretati sumus, Aquila et LXX et Theodotio συνδεσμὸν transtulerunt, quam nos *colligationem* possumus dicere. Unde et Athalia, cum in Templo sibi parari insidias deprehendisset, eodem verbo locuta est: *Conjuratio, conjuratio* **(IV Reg. XI, 14)**. Proprie autem hoc verbo Scriptura abutitur, quando non subito fortuitoque peccato, sed paratis insidiis et conjuratione, tenditur ad delictum, et pari mente unoque studio id agunt, ut Dei mandata contemnant. Dicitque et patres et filios una mente parique sententia, neglecto Deo, idola veneratos, tam Israel videlicet, quam domum Juda, hoc est, tam decem tribus, quam duas, quarum imperium erat in Jerusalem, ut quorum in contemptu Dei unum studium fuit, par sit in sustinenda captivitate supplicium.

920 (Vers. 11, 12.) *Quamobrem haec dicit Dominus: Ecce ego induco super eos mala, de quibus exire non poterunt, et clamabunt ad me, et non exaudiam eos. Et ibunt civitates Juda et habitatores Jerusalem, et clamabunt ad deos, quibus libant;*

et non salvabunt eos in tempore afflictionis eorum. Non exaudit Deus in tempore necessitatis et angustiae: quia et illi audire vocem Domini noluerunt. Quod et Saul passus est. Cum enim Philisthiim agmina reformidans, verbum Domini non meruisset accipere, conversus est ad Pythonissam, ut ab idolis disceret, quod instantia orationis ac fletuum a Domino debuit extorquere **(I Reg. XXI)**. Per quae discimus, etiam si Dominus non exaudierit, nequaquam esse cessandum, nec confugiendum ad daemones, qui cultores suos adjuvare non possunt; sed ad Domini auxilium qui cito iratus flectitur, et mutat sententiam, si et hi, quibus iratus fuerit, commutentur. Totum autem quod nunc dicitur, ad tribum Juda pertinet, et urbem Jerusalem, quibus instat captivitas.

(Vers. 13.) *Secundum enim numerum civitatum tuarum erant dii tui Juda, et secundum numerum viarum Jerusalem posuisti* [Al. *posuistis] aras confusionis ad libandum Baalim.* Legamus Regum et Paralipomenon libros **(IV Reg. XXI, II Paral. XXXIII)**, et inveniemus Judam et Jerusalem multo quam Israel pejora fecisse, ut quot habebant urbes, tot haberent et idolorum species: et quot erant in urbe Jerusalem plateae et viarum capita, tot haberent aras in confusionem suam, in quibus idolis Baalim victimas immolarent.

(Vers. 14.) *Tu ergo noli orare pro populo hoc, et ne assumas pro eis laudem et orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum.* Praecipitur Jeremiae, ne velit pro eis Dominum deprecari, in quos jam est consummata sententia: ne videatur oratio ejus infirma, et propriis sceleribus non exaudiri. Noli, inquit, orare pro eis, nec laudem assumere, ut replicando veteris historiae clementiam, qua eis semper misertus sum, et

laudando, meam nitaris mutare sententiam. Etsi enim hoc feceris, non exaudiam eos, qui me necessitatis tempore rogare coguntur. Ex quibus discimus frustra aliquem rogare pro alio, cum ille non mereatur accipere, pro quo rogatur Deus.

(Vers. 15, 16.) *Quid est, quod dilectus meus in domo* **921** *mea fecit scelera multa? Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocavit Dominus nomen tuum: ad vocem loquelae grandis exarsit ignis in ea, et combusta sunt fruteta ejus.* Dilectum et amantissimum vocat populum Juda, qui in Templo ejus posuit, et veneratus est idola, et in eo se putat iram Dei placare, si multas hostias immolet, et gloriatur in sacrificiorum multitudine, quae malitias peccatorum auferre non possunt. Comparat autem Jerusalem, sive omnem populum Judaeorum, olivae pulchrae, atque fructiferae, quae exaltata per superbiam, nequaquam egit humiliter, nec intellexit Creatorem et dominatorem suum; sed elata per superbiam, et locuta granditer, Domini igne succensa est; ita ut comburerentur et redigerentur ad nihilum rami, sive fruteta ejus, id est, omnis populus adversariorum gladio deleretur. Hic sensus et in alio loco est **(Cap. II)**, ubi dicitur ad Jerusalem: *Ego te plantavi vineam frugiferam, omnem veram: quomodo conversa es in amaritudinem vitis aliena?* Quando destruuntur maceriae illius, et vastat eam aper de silva, et omnes bestiae devorant fructus illius **(Psal. LXXVIII)**, dicamus istud capitulum principibus Ecclesiarum: *Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa?* Vel certe divitibus, qui cum aliena diripiant, et non auferant malitias cordis sui, putant se Dei clementiam mereri: *Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas,*

in quibus gloriata es? At nunc publice recitantur offerentium nomina, et redemptio peccatorum mutatur in laudem: nec meminerunt viduae illius in Evangelio, quae in gazophylacium duo aera mittendo, omnium divitum vicit donaria **(Marc. XII)**.

(Vers. 17.) *Et Dominus exercituum, qui plantavit te, locutus est super te malum, pro malis domus Israel et domus Juda, quae fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim.* Olivam, inquit, uberem, pulchram, fructiferam vocavit te Dominus tuus, atque plantavit. Sed quia ad vocem loquelae, grandis Dei in te flamma descendit, et consumpsit omnes ramos tuos, propterea qui te plantaverat, nunc locutus est super te malum: non iniquitate sententiae, nec subita pravitate sermonis; sed pro malis quae fecerunt sibi domus Israel et domus Juda, et studiose egerunt libantes Baalim, ut me ad iracundiam provocarent. Cumque possit Deus facere quae vult, reddit causas ne facere videatur injuste, **922** secundum illud, quod scriptum est: *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris* **(Ps. L, 6)**.

(Vers. 18 seqq.) *Tu autem, Domine, demonstrasti mihi, et cognovi: tu ostendisti mihi studia eorum, et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, et non cognovi quia super me cogitaverunt consilia. Mittamus lignum in panem ejus, et conteramus* [Vulg. *eradamus] eum de terra viventium, et ne memoretur nomen ejus amplius. Tu autem, Domine sabaoth, qui judicas juste, et probas renes et cor: videam ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam.* Omnium Ecclesiarum iste est consensus, ut sub persona Jeremiae, a Christo haec dici intelligant, quod ei Pater monstraverit, quomodo eum oporteat loqui, et

ostenderit illi studia Judaeorum, et ipse, quasi agnus ductus ad victimam, non aperuerit os suum, et non cognoverit, subauditur peccatum; juxta illud quod ab apostolo dicitur: *Qui cum non cognovisset peccatum, pro nobis peccatum factus est:* et dixerint: *Mittamus lignum in panem ejus,* crucem videlicet in corpus Salvatoris. Ipse est enim qui ait: *Ego sum panis, qui de coelo descendi:* et *eradicemus,* sive *conteramus eum de terra viventium* **(Joan. VI, 51)**. Hoc enim scelus animo cogitaverunt, ut nomen ejus delerent in perpetuum. Sed e contrario juxta assumpti corporis sacramentum loquitur filius ad Patrem, et imprecatur judicium ejus, dum laudat justitiam, et inspectorem renis et cordis invocat Deum, ut ipse reddat populo quod meretur, et dicit: *Videam ultionem tuam ex eis,* eorum videlicet, qui in scelere perseverant, et non eorum, qui vertuntur [*Al.* convertuntur] ad poenitentiam. De illis ait in cruce: *Pater, ignosce illis, quod enim faciunt nesciunt* **(Luc. XXIII, 34)**. Revelatque Patri et aperit causam suam: quia nullo suo merito, sed scelere populi crucifixus est, dicens: *Ecce venit princeps mundi hujus, et invenit in me nihil* **(Joan. XIV, 30)**. Judaei et nostri judaizantes haec ex persona Jeremiae dici intelligunt: qui propter vaticinium futurorum, et ingruentia captivitatis mala, haec eum a populo sustinuisse confirmant. Sed nescio quomodo possint approbare, crucifixum esse Jeremiam, cum hoc Scriptura non memoret: nisi forte cogitaverint, et non fecerint.

(Vers. 21 seqq.) *Propterea haec dicit Dominus ad viros Anathoth qui quaerunt animam tuam, et dicunt: Non prophetabis in nomine Domini, et non morieris in manibus nostris. Propterea haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego visitabo super eos: juvenes morientur in* **923** *gladio: filii*

eorum et filiae earum morientur in fame, et reliquiae non erunt ex eis. Inducam enim malum super viros Anathoth, annum visitationis eorum. Videtur hoc superiori sententiae contraire, qua voluimus [*Al.* volumus] approbare ex persona Christi dicta esse quae dicta sunt, et non ex Jeremiae, qui proprie habitabat in viculo Anathoth, qui ab Jerosolymis tribus distat millibus. Sed si intellexerimus etymologiam oppidi ANATHOTH (), quod interpretatur *obedientia,* liquido monstrabitur **924** viros Anathoth, qui quondam Domini praeceptis obtemperarunt, omnes dici Judaeos, et maxime habitatores urbis Jerusalem, in quos extrema venit sententia: ut obsidionis malis, gladio, fame, et peste interirent. Ut autem nos omni interpretationis molestia liberemur, illam sequamur regulam: Quod omnes Prophetae in typum Domini Salvatoris pleraque gesserint, et quidquid juxta praesens tempus completum sit in Jeremia, hoc in futurum de Domino prophetari.

LIBER TERTIUS.

923-924 Lernaeum anguem, fabulae ferunt, multis ex medio capite pullulasse serpentibus: et Scyllam Siculi monstrum freti, facie quidem virginali, sed succinctam canibus, miserorum lacerare naufragia: juncto in eodem littore Sirenarum mortifero carmine, quae ut vitaret Ulysses Homericus, clausisse aures dicitur, et malum inexsuperabile, prudenti vitasse consilio. Hoc ego cum facere cuperem, et haereticorum rabiem declinare [*Al.* declinarem], et

juxta Ismeniam, mihi canens et meis, illudque propheticum revolverem: *Cum consisteret adversum me peccator, obmutui et silui de bonis* **(Ps. XXXVIII, 2, 3)**, non est passus diabolus me optata quiete contentum, Scripturarum sanctarum explanationi insistere, et hominibus linguae meae, Hebraeorum, Graecorumque eruditionem tradere; sed id agit diebus et noctibus, et aperte, et per insidias veris falsa miscendo, immo universa mendacia subdolo melle circumlinens, ut qui audit verborum dulcedinem, venena pectoris non formidet: pacem pollicetur, ut graviora bella exerceat: ridet, ut mordeat: manum offert, ut ex improviso simplicem interficiat Abner **(II Reg. III)**. Nimirum hoc illud est quod et Apostolus loquebatur: *Non enim ejus ignoramus astutias* **(II Cor. II, 11)**. Hic tacet, alibi criminatur: mittit in universum orbem epistolas biblinas prius auriferas, nunc maledicas, et patientiam nostram de [*Al.* in] Christi humilitate venientem, malae conscientiae signum interpretatur. Ipseque mutus latrat per Albinum canem, grandem et corpulentum, et qui calcibus magis possit saevire, quam dentibus. Habet enim progeniem Scoticae gentis, de Britannorum vicinia: qui juxta fabulas Poetarum instar Cerberi spirituali percutiendus est clava, ut aeterno cum suo magistro Plutone silentio conticescat. Verum hoc alias. Nunc in Jeremiam tertium aggrediar librum, in quo conabor, frater Eusebi, latissimos explanationis campos angusta Commentariorum semita coarctare.

(Caput XII.---Vers. 1 seqq.) 925 *Justus quidem es tu, Domine, si disputem tecum* (sive *quia satisfaciam tibi): verumtamen judicia loquar ad te. Quid est quod via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui praevaricantur et inique*

agunt? plantasti eos et radicem miserunt, proficiunt (sive *generaverunt filios, et faciunt fructum): prope es tu ori eorum, et longe a renibus eorum.* Contra omnes quidem inique agentes ista disputatio est, et septuagesimi secundi psalmi breviter sententia comprehenditur, in qua Propheta ait: *Quam bonus Deus Israel, his qui recto sunt corde! Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei: quia zelavi in peccatoribus pacem peccatorum videns,* etc. **(Psal. LXXII, 1, 2)**. Sed proprie contra haereticos dicitur, qui cum sint impii, via eorum prosperatur; generantque filios eos quos in haeresi deceperunt: et praevaricantur, et inique agunt, ita ut Ecclesiam spolient, et dum in pravitate sententiae perseverant, jactant se a Deo esse plantatos, et radicem misisse, generasse filios et attulisse fructum: qui cum Christi nomen saepius replicent, habitatorem suum non habent Deum, juxta illud Isaiae: *Populus hic labiis me honorat: cor autem ejus* [Al. *eorum] longe est a me* **(Isai. XIX, 13)**.

(Vers. 3.) *Et tu, Domine, nosti me: vidisti me, et probasti cor meum tecum. Congrega eos quasi gregem ad victimam, et sanctifica eos in die occisionis.* Nullum, inquit, scandalum est quod impii, sive omnes haeretici pro tempore floreant: *Tu,* enim, *Domine, nosti me, et vidisti me, et probasti cor meum tecum.* Quem ita novit Pater Deus quomodo Filium suum? Nemo enim cognoscit Filium nisi Pater: et nemo cognoscit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare **(Matth. XI, 17)**. Licet, inquit, proficiant, licet filios generent, et faciant fructum haeretici, et prope sis tu ori eorum, et longe a renibus eorum, id est, conscientia: tamen non parva est consolatio, quod quasi pecora saginantur ad

victimam. Congrega eos in urbem Jerusalem, sive in sua conciliabula: ut **926** quasi victimae caedantur in mortem, et tunc sanctificentur, cum Ecclesiastico fuerint mucrone jugulati: interfectio enim haereticorum, salus eorum est qui decepti fuerant.

(Vers. 4.) *Usquequo lugebit terra, et herba omnis regionis siccabitur propter malitiam habitantium in ea? Consumptum est animal et volucre, quoniam dixerunt: Non videbit novissima nostra* (sive *Non videbit Deus vias nostras*). Quidquid in mundo vel bonorum accidit, vel malorum, non absque providentia et fortuito casu accidit, sed judicio Dei. Terra nunc sterilis est, herba siccatur. Vis nosse rationem? Malitiae habitatorum ejus hoc faciunt: ita ut animalia super terram, et volatilia coeli consumantur, quia in usus hominum haec creata sunt omnia: qui in tantam consurrexere blasphemiam, ut dicerent Deum ignorare vias suas, et nescire quid unusquisque passurus sit. Quod autem dicit, *usquequo,* illud significat, permanere iram Dei, quia animus peccantium non flectebatur ad poenitentiam.

(Vers. 5.) *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Si in terra pacis confisa es, quid facies in superbia* (sive *fremitu) Jordanis?* Si, inquit, te crebra vicinarum gentium captivitas fatigavit, Moabitarum et Ammonitarum, Philisthiim et Idumaeorum: quid facies ad longam captivitatem, quae te Chaldaeam usque ductura est? Et comparat pedites equitibus, quia revera et juxta historiam omnis Persis, et universa Chaldaea, et regionum illarum exercitus gaudet equitatu. Istae autem gentes, quas supra memoravi, propter difficultatem locorum, non tam pugnae aptae sunt, quam latrocinio. Servatque metaphoram et

dicit: Si cum peditibus currens lassitudine defecisti, quid facies si equis cursum tuum volueris coaequare? Et si in terra tua aliquam habuisti fiduciam, quid actura es, cum Jordanem transieris, et illius gurgites sustinueris.

(Vers. 6.) 927 *Nam et fratres tui et domus patris tui etiam ipsi pugnaverunt adversum te, et clamaverunt post te plena voce: ne credas eis cum locuti fuerint tibi bona.* In tantum, inquit, gravissimis Jordanis operieris fluctibus, et equitum te [*Al.* cum equitatu] de longe venientium multitudo vastabit, ut fratres quoque tui Idumaei, et domus patris tui, qui de Lot stirpe nati sunt, Moab et Ammon, etiam ipsi tempore necessitatis et angustiae dimicent contra te, et insultent tibi **(Genes. XIX)**. Unde cave ne velis eis credere, et spem habere consanguinitatis, per quam majori in te quam hostes odio desaeviant. Potest hoc et de Salvatore accipi, quod fratres ejus, et domus patris ejus pugnaverint contra eum, et clamaverint plena voce dicentes: *Crucifige, crucifige eum: non habemus regem nisi Caesarem* **(Joan. XIX, 15)**.

(Vers. 7, 8.) *Reliqui domum meam, dimisi haereditatem meam: dedi dilectam animam meam in manum inimicorum ejus. Facta est mihi haereditas mea quasi leo in silva: dedit contra me vocem, ideo odivi eam.* Qui in Evangelio locutus est: *Surgite, abeamus hinc* **(Joan. XIV, 31)**. Et iterum: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* **(Luc. XIII, 35)**, hic [*Al.* hinc] etiam in Propheta eadem comminatur; et quod facturus est, fecisse se dicit. Haereditas enim Domini, Israel, et funiculus haereditatis ejus. Quod autem ait: *Dedi dilectam animam meam in manum inimicorum ejus,* illud est, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo resumendi illam* **(Joan. X, 18)**. Facta est autem

haereditas quondam Domini populus Judaeorum contra eum quasi leo in silva: quando pari adversus illum in passione voce clamavit. Et quia dedit contra eum vocem suam: ideo eam odio habuit, et abjecit, et quae quondam fuit dilecta atque charissima, nunc appellatur odiosa.

(Vers. 9.) *Numquid avis discolor haereditas mea mihi? numquid avis tincta per totum? venite, congregamini omnes bestiae terrae: properate ad devorandum.* LXX: *Numquid spelunca hyaenae haereditas mea mihi? an spelunca in circuitu ejus super eam? Pergite, congregate omnes bestias agri: et veniant et comedant eam.* Avem discolorem, tinctamque per totum juxta litteram pavum vocat. Tantam, inquit, habuit pulchritudinem Israel, et tantis fuit Jerusalem distincta virtutibus, ut nihil esset **928** bonorum, quod non cerneretur in ea. Quia igitur mihi facta est haereditas quondam mea, id est, populus Israel quasi leo in silva, et dedit contra me vocem suam, et eam omni odio detestatus sum: idcirco venite et congregamini contra eam omnes bestiae terrae, diversarum gentium multitudo, et devorate eam quae suum Dominum non cognovit. Sin autem, ut Septuaginta et alii interpretes transtulerunt, legatur: *Numquid spelunca hyaenae haereditas mea mihi,* referamus ad immunditiam nocturnae bestiae, quae vivit cadaveribus mortuorum, et de sepulcris solet effodere corpora, nihilque est immunditiae qua non vescatur. Talis est Israel offendens Dominum suum, et omnium bestiarum morsibus traditus.

(Vers. 10.) *Pastores multi demoliti sunt* (sive *disruperunt*) [Al. *corruperunt]* *vineam meam, conculcaverunt* (sive *polluerunt) partem meam: dederunt portionem meam desiderabilem in desertum*

solitudinis (sive *inviam). Posuerunt eam* (sive *posita est) in dissipationem* . Audiant haec qui principes volunt esse populorum, quod non solum pro se, sed et pro commissis sibi gregibus reddituri sunt rationem in die judicii. Propter illos enim pars Domini conculcatur, atque polluitur, ut ubi quondam erat hospitium, ibi sit habitaculum bestiarum. Alii vero non praepositos plebis et Sacerdotes, sed hostium intelligunt principes, qui Jerusalem, id est, vineam Domini dissiparunt.

(Vers. 11, 12.) *Luxitque super me: desolatione desolata est omnis terra, quia nullus est qui recogitet corde. Super omnes vias deserti venerunt vastatores, quia gladius Domini devoravit ab extremo terrae usque ad extremum ejus: non est pax universae carni.* LXX: *Propterea dissipatione dissipata est terra,* et reliqua. Hoc quod posuimus, *luxitque super me,* juxta Hebraicum priori versiculo copulatur, ut sit sensus: *Posuerunt eam in dissipationem,* hoc est, haereditatem meam: *Luxitque super me,* meo auxilio destituta. Juxta LXX vero loquitur Deus, quod propter illum terra sit dissipata et redacta in solitudinem, quia nullus sit qui corde recogitet, nec ulla pax universae carni. Neque enim pacem Dei potest recipere. *Sapientia* enim *carnis* **929** *inimica est Deo; et qui in carne sunt, Deo placere non possunt.* Porro juxta Hebraicum, ideo Judaea omnis est desolata, quia nullus est, qui corde recogitet Deum, nec residuus, qui possit evadere. Per omnes enim vias solitudinis venerunt vastatores, id est, hostilis exercitus, et gladius Domini devoravit a termino usque ad terminum; nec requies ulla fuit de urbe fugientibus. Unde dicitur: *Non est pax universae carni.*

(Vers. 13.) *Seminaverunt triticum, et spinas messuerunt: haereditatem acceperunt, et non eis proderit.* LXX: *Seminastis triticum, et spinas messuistis: cleri eorum non proderunt eis.* Meliora, inquit, exspectaverunt, et venerunt pessima: sperabant prospera, et adversa perpessi sunt: acceperunt a Domino rerum omnium abundantiam, quae eis non proderit. Juxta Septuaginta vero, omnes haeretici quasi triticum seminant, et spinas metunt, exspectante Domino, ut facerent fructum, et non fecerunt judicium, sed clamorem. Dicitur autem hoc et Ecclesiasticis, qui verba Domini, et doctrinam ejus mala conversatione disperdunt. De quibus infertur: *Cleri eorum non proderunt eis.* Quid enim eos juvare poterit episcopi nomen et presbyteri, vel reliquus ordo Ecclesiasticus, cum magis graventur dignitatibus suis, et potentes potenter tormenta patiantur; et quando eis plus creditum fuerit, tanto plus requiratur ab eis **(Sap. VI)**.

(Vers. 14, 15.) *Confundemini a fructibus* (sive *a gloriatione vestra (propter iram furoris Domini* (sive *ab opprobrio in conspectu Domini). Haec dicit Dominus adversum omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt haereditatem quam distribui populo meo Israel: Ecce ego evellam eos de terra sua et domum Juda evellam* (sive *ejiciam) de medio eorum. Et cum evulsero eos, convertar* (sive *revertar) et miserebor eorum, et reducam eos* (sive *habitare faciam) virum in haereditate sua, et virum in terra sua.* Dicitur ad eos, quibus cleri sui et Ecclesiasticus ordo non proderit, ut confundantur a gloriatione sua et ab opprobrio coram Domino. Quodque infert: *adversum omnes vicinos meos pessimos,* juxta litteram, vicini Terrae sanctae Idumaei sunt, Philisthiim, Moab, et

Ammon: Juxta tropologiam vero, omnes haeretici, qui sub nomine Christi censentur, et vicini magis sunt, quam habitatores Terrae sanctae, qui tangunt haereditatem Dei, et devastant eam: diciturque de eis quod auferantur de medio terrae; et domus Juda tollatur de medio eorum. Qui **930** cum evulsi fuerint, et de haereticorum faucibus liberati, consequentur misericordiam Dei, et reducentur in haereditatem et in terram suam.

(Vers. 16, 17.) *Et erit, si eruditi didicerint vias populi mei, ut jurent in nomine meo, vivit Dominus: sicut docuerunt populum meum jurare in Baal, aedificabuntur in medio populi mei. Quod si non audierint, evellam gentem illam evulsione et perditione, dicit Dominus.* Si translati de haeresi in Ecclesiam, didicerint vias populi Dei, et juraverint in nomine Domini, et non in nomine idolorum, quae de suo corde finxerunt, aedificabuntur a Domino, et erunt pars populi ejus. Quod si translati in Ecclesiam, perversorum dogmatum reliquias tenuerint, et non audierint verba Domini, evelletur gens illa de medio populi Dei, evulsione et perditione perpetua: ut nequaquam eis ullus locus poenitentiae relinquatur. Haec quotidie cernimus, et rebus probamus, quod ideo haeretici fidei simulent veritatem, ut simplices quosque decipiant, et non ipsi convertantur ad fidem, sed fideles trahant ad infidelitatem.

(Cap. XIII.---Vers. 1 seqq.) *Haec dicit Dominus ad me: Vade et posside tibi lumbare* (sive *cinctorium) lineum, et pones illud super lumbos tuos, et in aquam non inferes illud* (sive *per aquam non transibit* [Al. *transiliet*]). *Et possedi lumbare juxta verbum Domini, et posui circa lumbos meos. Et factus est sermo Domini ad me secundo, dicens:*

Tolle lumbare (sive *cinctorium) quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, et surgens vade ad Euphratem, et absconde tibi illud in foramine petrae. Et abii, et abscondi illud in Euphrate, sicut praeceperat mihi Dominus. Et factum est post dies plurimos, dicit Dominus ad me: Surge et vade ad Euphratem, et tolle inde lumbare* (sive *cinctorium) quod praecepi tibi, ut absconderes illud ibi. Et abii ad Euphratem, et fodi, et tuli lumbare de loco ubi absconderam illud, et ecce computruerat lumbare* (sive *cinctorium) ita ut nullo usui aptum esset. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Haec dicit Dominus: Sic putrescere faciam superbiam* (sive *injuriam) Juda, et superbiam Jerusalem multam, et populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, et ambulant in pravitate* (sive *in directione) cordis sui pessimi: abieruntque post deos alienos, ut servirent eis, et adorarent eos: et erunt sicut lumbare istud, quod nullo usui aptum est. Sicut enim adhaeret lumbare ad lumbos viri: sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, et omnem domum Juda, dicit Dominus, ut esset mihi in populum, et* **931** *in nomen et in laudem, et in gloriam, et non audierunt.* Cinctorium, sive lumbare, quod Dei renibus jungitur, populus Israel est, qui in lini similitudinem assumptus de terra, et illotus, nec mollitudinem habuit, nec candorem, et tamen per illius misericordiam adhaesit Deo. Cumque peccasset, rationale quippe est hujuscemodi linum atque lumbare, ductus est trans Euphratem, id est, in Assyrios, et ibi absconditus, hoc est, multitudine [*Al.* magnitudine] magnarum et innumerabilium gentium quodammodo absorptus, et nihili reputatus. Post multum autem tempus, ipse Propheta in typum Dei liberat populum de captivitate. Qui nihilominus et post reditum, Dei praecepta non fecit; sed

secutus deos alienos, ad extremum etiam in Dei Filium misit manus, et aeterna perditione contabuit. Omnis quoque vir sanctus lumbare Dei est, qui assumptus de terra et de terrae limo, Dei consortio copulatur, et quodammodo quae in Ecclesia ejus videntur obscena, majori diligentia operit, atque circumdat, ne gentilium et haereticorum morsibus pateant. Quod lumbare si aquam tetigerit, et Euphratis fluenta transierit, ita ut Assyriae regionis humoribus imbuatur, perdit pristinam fortitudinem, et computrescit, atque dissolvitur. Et quamvis in usum Dei redeat, tamen pristinam pulchritudinem habere non potest, non duritia Dei, sed suo vitio: quia nolunt audire verba ejus, et ambolant in pravitate cordis sui, sive quod sibi rectum videtur, hoc faciunt. Sed et ipse sermo divinus cur hanc posuerit similitudinem, exponit dicens: *Sicut enim adhaeret lumbare ad lumbos hominis: sic agglutinavi et adhaerere mihi feci omnem domum Israel, et omnem domum Juda,* decem videlicet et duas tribus, ut essent mihi in populum nominatum et in laudem et in gloriam; et pro his omnibus non audierunt me, sed sua vitia sunt secuti. Caveat ergo qui potest dicere: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est* **(Psal. LXXII, 28)**, ne forte per negligentiam ab illius renibus separetur, et transeat Euphratem, et detur in potestatem regis Assyrii, et nequaquam in solidissima petra, sed in foramine petrae corruptae, atque vitiatae, hoc est, haereticorum sordibus et vitiis occupetur, et in tantam veniat putredinem, ut in usum et in cinctorium Domini ultra redire non possit.

(Vers. 12 seqq.) *Dices ergo ad eos* (sive *ad populum) sermonem istum. Haec dicit Dominus Deus Israel: Omnis laguncula* (sive *uter) implebitur* [Al. *impleatur] vino* **932.** *Et*

dicent ad te: Numquid ignoramus quod omnis laguncula (sive *uter) impleatur* [Vulg. *implebitur] vino? Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Ecce ego implebo omnes habitatores terrae hujus, et reges qui sedent de stirpe* (sive *filios) David super thronum ejus, et sacerdotes et prophetas et omnes habitatores Jerusalem ebrietate: et dispergam eos, virum a fratre suo, et patres et filios pariter, ait Dominus: Non parcam* (sive *non desiderabo) et non concedam, neque miserebor, ut non disperdam eos.* Verbum Hebraicum NEBEL (); Aquilae prima editio, *lagunculam;* secunda
ipsum *nebel;* Symmachus, *craterem;* LXX, *utrem;* Theodoti o, *vas,* interpretati sunt: quod omne non oleo, non aqua, non melle, non lacte, non alia qualibet materia liquentis elementi, sed vino, et ebrietate completur: ostendens, nos vas esse fragile juxta Apostolum dicentem: *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus* **(II Cor. IV, 7)**; nec posse fieri, ut non illud impleatur in nobis quod scriptum est: *Non enim habitat in carne mea bonum.* Et iterum: *Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc operor* **(Rom. VII, 18)**. Ac deinde: *Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* **(Ibid., 19)**? Hac autem ebrietate, qua obliviscimur praeceptorum Dei, et vitiis atque peccatis omnis impletur humana conditio, dicente Propheta: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* **(Psal. CXLII, 2)**, non ad comparationem Dei (ut veteres et novi haeretici volunt, et patroni haereticorum), sed ad scientiam ejus: *Homo enim videt in facie, Deus in corde* **(I Reg. XVI, 7)**; et quod nobis interdum mundum videtur, illius oculis sordidum deprehenditur: non solum vulgus ignobile vilisque plebecula, sed reges Ecclesiarum de stirpe, sive filii David, qui sedent

resupini erectaque cervice, et protento aqualiculo super thronum ejus. Sacerdotes quoque ipsi, secundus in ecclesiastico honore gradus, et prophetae, qui videntur habere scientiam Scripturarum, et omnes habitatores Jerusalem, pro varietate peccatorum complentur: sive Juda, ut addidere Septuaginta. Cumque ebrii fuerint, disperguntur a societate sui, patresque a filiis et filii a patribus separantur, ut diversis polluantur haeresibus, et sub Christi nomine inter se digladientur, et dimicent contra matrem suam, quae eos genuit, Ecclesiam. Unde dicit: *Non desiderabo eos;* sed odio habebo sempiterno: *non parcam, et non concedam, neque miserebor:* non crudelitate sententiae, sed veritate judicii. Qui enim meos populos trucidarunt, ipsi in aeternum peribunt. Potest hoc et juxta historiam **933** simpliciter accipi, quod reges, sacerdotes, et prophetae, et omnis populus Jerusalem inebriandus sit calice Babylonio, et captivitatis obruendus malis.

(Vers. 15.) *Audite et auribus percipite: Nolite elevari, quia Dominus locutus est.* Quia supra dixerat. *omnis uter implebitur vino:* ita ut reges quoque, et sacerdotes, et prophetae, et omnes habitatores Jerusalem implerentur ebrietate, propterea jungit et dicit: *Audite et auribus percipite,* tam extrinsecus, quam intrinsecus, tam mente, quam corpore; et *nolite elevari* per superbiam, cogitantes fragilitatem vestram, et quod nullus sit, qui pro qualitate peccati hac ebrietate careat. Unde disperditur, atque corrumpitur, et Dei misericordia indignus est, elevans se adversus eum per superbiam.

(Vers. 16, 17.) *Date Domino Deo vestro* [Al. *nostro] gloriam, antequam contenebrescat, et antequam offendant pedes vestri*

ad montes caliginosos (sive *tenebrosos). Exspectabitis lucem, et ibi umbra mortis, et ponentur in tenebris* (sive juxta Hebraicum, *et ponet eam in umbram mortis, et in caliginem). Quod si non audieritis, in abscondito plorabit anima vestra* [Vulg. *mea] a facie superbiae* (sive *injuriae).* Eos quibus dixerat sermo divinus: *Audite et auribus percipite, et nolite elevari,* nunc provocat ad poenitentiam, ut priusquam ducantur Babylonem, et offendant pedes eorum ad montes caliginosos, sive tenebrosos, dent gloriam Deo. Unde et peccatoribus saepe dicitur: *Date gloriam Deo* **(Psal. LXVII, 35)**. Quod autem Babylon, et omnis regio Chaldaeorum, montes caliginosi, sive tenebrosi, appellentur, in principio Visionis Isaiae contra Babylonem legimus, ubi scriptum est: *Super montem caliginosum levate signum* **(Isai XIII, 2)**, quod Hebraice dicitur NESEPHA (). Hoc itaque praecepit, ut antequam ducantur in captivitatem, et servitutis mala sentiant, agant poenitentiam. Cumque exspectent lucem, sessuri sint in tenebris. Sin autem, inquit, me audire nolueritis *in abscondito* [Al. *abscondite*], juxta Aquilam, *in tenebris, plorabit anima vestra,* sive juxta Septuaginta, *a facie superbiae;* ut ne gemitus quidem et ploratus liber sit, ne victorum offendantur oculi. Possumus autem et sic locum istum interpretari: Salvator loquitur: *Operamini dum dies est: veniet nox quando nullus ultra potest operari* **(Joan. VI, 27)**. De hoc tempore et Isaiae vaticinium est: *Stellae enim coeli et Orion, et omnis ornatus coeli lucem non dabunt, et tenebrabuntur orto sole, et* **934** *luna non dabit lucem* **(Isai. 13, 10)**. Sophonias quoque in eadem verba consentit, dicens: *Dies tribulationis et angustiae: dies miseriae, et perditionis: dies tenebrarum et turbinis: dies nubis et caliginis* **(Sophon. I, 15)**. Prius ergo quam judicii tempus

adveniat, et offendant pedes nostri ad montes tenebrosos, adversarias scilicet fortitudines, quae tormentis et cruciatibus praepositae sunt, agamus poenitentiam, ne exspectantes lucem, noctis tenebris involvamur; sciamusque, nisi hoc fecerimus, ploraturam animam, vel Dei, vel Prophetae, a facie nostrae superbiae, Dei verba audire nolentium: unde et ipse Propheta dicit:

Plorans plorabit Jerusalem (sive *plorans plorabit et deducet oculus meus lacrymam): quia captus est grex Domini* (sive *doloremque meum tacitis gemitibus dissimulare non possum).* Omnis autem causa cruciatuum est, quod captus sit grex Domini. Dicamus Judaeis et nostris judaizantibus, qui simplicem tantum et occidentem sequuntur historiam, nisi audieritis abscondite, hoc est, in mysterio, sive in tenebris, quas posuit Deus latibulum suum **(Psal. XVII)**, et juxta Salomonem, ut intelligant parobolam et tenebrosum sermonem, plorabit anima Prophetae, sive ipsorum a facie superbiae, dum per contumaciam resistunt Deo. Unde et fletus erit jugis lacrymaeque perpetuae: eo quod a vero Nabuchodonosor captus sit grex Domini atque corruptus.

(Vers. 18, 19.) *Dic regi et dominatrici* (sive *dicite regi et potentibus): Humiliamini, sedete, quoniam descendit* (sive *sublata est) de capite vestro corona gloriae vestrae. Civitates Austri clausae sunt, et non est qui aperiat. Translata est omnis Judaea* (sive *translatus est omnis Juda) transmigratione* (sive *captivitate) perfecta.* Prophetae praecipitur, ut loquatur regi Jechoniae et matri ejus, quam dominam et dominatricem, sive reginam appellat, ut humilientur et in pulvere sedeant: perdidisse enim eos regiam dignitatem, et regi tradendos Babylonio. Civitates Austri

clausae sunt, id est, tribus Judae et Jerusalem, quae juxta solitudinem ad Austrum versa est, et non est qui aperiat obsidione circumdatas. *Translata est omnis Judaea,* sive *omnis Juda transmigratione perfecta:* sive recepit quod merebatur, et completum est in ea, ut Septuaginta transtulerunt. Delirat in hoc loco, qui regem, Christum, et potentes, Angelos, vel Apostolos intelligit, ut assumant corpus humilitatis, et **935** in pulvere sedeant, et amittant vel rex, vel potentes, de capite suo coronam; et gloriam Judae esse translatam, quando in passione completum est: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.* Verbum Hebraicum GEBIRA (). Aquila et Symmachus *dominatricem* et *dominam* interpretati sunt, quod Septuaginta putaverunt GEBUROTH (), *potentesque* dixerunt.

(Vers. 20, 21.) *Levate oculos vestros, et videte qui venitis ab Aquilone: ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices cum visitaverit te? Tu enim doces* [Vulg. *docuisti* et *erudisti,* rectius] *eos adversum te, et erudis in caput tuum.* Praecipitur habitatoribus Jerusalem, ut elevent oculos suos, et videant Chaldaeos ab Aquilonis parte venientes: interrogaturque ipsa civitas, et dicitur ei: *Ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?* Ubi est populus tuus, quem a Deo acceperas, ubi illa tanta et inclyta multitudo, ut totius provinciae turbam in unum locum crederes congregatam? Quid dices cum te visitaverit Dominus in virga sua, et Babylonis tradiderit hostibus, quos, adversum te, vel in caput tuum, vel a principio ipsa docuisti, ut ad eorum auxilia confugeres, et ipsorum idola sectareris; qui sub

occasione amicitiae tuae, didicerunt per quod iter ad te venire deberent. Audiat hoc Ecclesia negligens, quod ipsa doceat adversarios suos, quomodo eam possint spirituali captivitate comprehendere, et pecus ejus bestiarum crudelitate lacerare.

(Vers. 22.) *Numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem? Quod si dixeris in corde tuo, quare venerunt mihi haec? propter multitudinem iniquitatis tuae revelata sunt verecundiora tua, pollutae sunt* (sive *dehonestatae sunt) plantae tuae.* Dum nescis, quasi mulierem partus subitus, ita te captivitas repentina comprehendet. Quod si causari volueris et quaerere, cur tradita sis hostibus, audi manifeste, multitudinem haec tibi fecisse iniquitatis tuae, ut quasi mulieris meretricis, sublatis vestibus, revelaretur ignominia tua, et ostenderentur publice fornicationes tuae. Per quae discimus, quamdiu fuerint minora peccata, agere Dominum patienter, et exspectare poenitudinem nostram. Sin autem voluerimus delictis copulare delicta, et cumulum facere peccatorum, revelabuntur pudenda nostra, et ostendentur cunctis plantae nostrae, vel in praesenti saeculo, vel in futuro. Nihil est enim occultum quod non reveletur **(Matth. X)**: quando implebitur illud Danielis: *Isti resurgent in vitam aeternam, et illi in opprobrium et confusionem sempiternam* **(Dan. XII, 2)**.

(Vers. 23.) *Si mutare potest Aethiops pellem suam, aut pardus varietates suas, et vos poteritis benefacere,* **936** *cum didiceritis malum.* Hoc testimonio utuntur adversus Ecclesiam, qui diversas cupiunt asserere naturas; et tantam dicunt esse vel nigredinem vel varietatem peccatorum, ut in candorem, et unius coloris puchritudinem transire non possint: non attendentes hoc quod sequitur: *Et vos*

poteritis [Al. *potestis] benefacere cum didiceritis malum.* Quidquid enim discitur, non naturae est, sed studii et propriae voluntatis: quae nimia consuetudine et amore peccandi quodammodo in naturam convertitur. Sed hoc quod hominibus impossibile est, Deo possibile est **(Matth. XIX, et Luc. XVIII)**: ut nequaquam Aethiops et pardus suam videantur mutare naturam; sed ille qui in Aethiope operatur et pardo, dicente Apostolo: *Omnia possum in eo qui me confortat Christo* **(Philipp. IV, 13)**. Unde et in alieno loco: *Amplius,* inquit, *illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei quae est in me* **(I Cor. XV, 10)**. Et: *vivo jam non ego, vivit vero in me Christus* **(Galat. II, 20)**. Et iterum scriptum legimus: *Quid habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* **(I Cor. IV, 7)**? Quas ob causas non glorietur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, nec dives in divitiis suis, nec pudicus in sua pudicitia, sciens, quod in omnibus his Christi virtus sit, non eorum qui in suis virtutibus gloriantur.

(Vers. 24, 25.) *Et disseminabo eos quasi stipulam quae vento raptatur in deserto. Haec sors tua parsque mensurae tuae a me, dicit Dominus* (sive *et pars inobedientiae tuae adversum me*). Quia nimia consuetudine malorum non potuerunt mutare naturam, non vitio conditoris, sed studio inoliti sceleris, propterea quasi stipulam vento raptatam dispergam eos in solitudinem, juxta illud quod alibi scriptum est: *Tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terrae* **(Psal. I, 4)**. Facitque apostropham ad ipsam Jerusalem: quod haec sit sors ejus, et ista pars, quam ipsa sibi elegerit [*Al.* elegii], mensuram cumulatam atque perfectam, et supereffundentem [*Al.* supereffluentem] **(Luc. VI)**, sive partem inobedientiae

suae, qua noluit Deo acquiescere. In qua enim mensura mensuraverit, remetietur illi **(Matth. VII)**.

(Vers. 26.) *Quia oblita es mei, et confisa es* (sive *sperasti) in mendacio: unde et ego nudavi* (sive *nudabo et revelabo) femora, et posteriora tua contra faciem tuam, et apparebit* [Vulg. *apparuit] ignominia tua, adulteria tua, et hinnitus tuus, scelus* (vel *alienatio) fornicationis tuae:* Causa dispersionis Jerusalem, quod oblita sit Dei, et confisa, vel speraverit in mendaciis. Qui praeter Deum in rebus confidit saeculi, obliviscitur Dei. Unde revelantur femora, vel posteriora ejus, ut videat ignominiam suam: et quae retro esse deberent, fiant in prioribus: cernatque ipsa quod fecit, et appareat **937** ignominia ejus, non tantum ipsi, sed et omnibus. *Adulteria,* inquit, *tua et hinnitus tuus* non solum libidinem, sed insaniam ostendit libidinis, equarum more, quae ad coitum gestiunt, ut est illud Virgilii **(Georg. III, 280, 281)**:

. . . . Hippomanes, vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum distillat ab inguine virus.

Rogemus Jesum ut nec in praesenti nec in futuro saeculo revelet femora [Al. *feminalia*], et posteriora nostra, sed ut deleat omnes iniquitates nostras, et omnia scelera apparere non faciat.

(Vers. 27.) *Super colles in agro vidi abominationes tuas. Vae tibi, Jerusalem, non mundaberis* (sive *quia non es mundata) post me, usquequo adhuc?* non solum in media urbe Jerusalem, sed in omni colle cunctisque regionibus vidi idola tua, unde dicitur ad eam: *Vae tibi, Jerusalem, quia non es mundata post me,* ut cum mea te jactares sequi vestigia, et confessionem mei nominis ventilares, tamen numquam

purgata sis, quia oblita es mei, et sperasti in mendaciis. Unde increpat eam et dicit, *Usquequo adhuc?* et est sensus, quamdiu te exspectabo? quamdiu feram? usquequo oblivisceris mei in finem, et mea praecepta contemnes? Fornicatur in collibus et in agris, et numquam mundatur, qui erecta cervice per superbiam non humiliatur sub potenti manu Dei, sed in suis sceleribus vitiisque confidit.

(Cap. XIV.---Vers. 1.) *Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis.* Irae Dei universa consentiunt. Unde et sol super peccatores occidit meridie, et luna astraque et caetera non dant lumen suum **(Amos VIII)**. Putandumque est obsidionis tempore pluvias non fuisse, ut sterilitatem obsessi sustinerent aquae. Uno quippe fonte Siloe, et hoc non perpetuo utitur civitas, et usque in praesentem diem sterilitas pluviarum, non solum frugum, sed et bibendi inopiam facit.

(Vers. 2 seqq.) *Luxit Judaea* (sive *Juda) et portae ejus corruerunt* (sive *vacuae factae sunt), et obscuratae* (sive *contenebratae sunt) super terram, et clamor Jerusalem ascendit. Majores ejus miserunt minores* (sive *juniores) suos ad aquam: venerunt ad hauriendum* (sive *ad puteos) et non invenerunt aquam, reportaverunt vasa sua vacua, confusi sunt et afflicti* (sive *erubuerunt), et operuerunt capita sua propter terrae vastitatem* (sive *et opera terrae, quoniam defecerunt), quia non venit* (sive *non erat) pluvia super terram: confusi sunt agricolae, operuerunt capita sua.* Tempore siccitatis, quando **938** famem patitur multitudo audiendi et discendi sermonem Dei, luget Judaea, cultum Dei prius habere se jactans, et confessionem verae fidei, portaeque ejus vel

vacuantur, vel corruunt, quas ad sensus referre debemus, per quos animae concipitur disciplina. Tunc obscurantur omnia et involvuntur tenebris; et nequaquam in Jerusalem ratio regnat et sermo doctrinae; sed clamor atque confusio. Majores quoque qui deberent ipsi pergere ad hauriendas aquas, mittunt juniores, in quibus cani non sunt sapientiae, et idcirco veniunt ad puteos, et non inveniunt aquas, quas patriarchas invenisse narrat historia **(Genes. XXVI)**. Reportant vasa sua vacua, juniores videlicet: non quod aquae non fuerint; sed quod illi invenire non potuerint. *Confusi sunt, et afflicti,* sive *erubuerunt et operuerunt capita sua;* quia non poterant dicere cum Apostolo: *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini contemplamur* **(I Cor. III, 18)**. *Propter terrae vastitatem,* sive *et terrae opera defecerunt,* per quae ad Dei notitiam pergimus. Causaque perspicua: *quia non venit,* inquit, *pluvia super terram.* Mandatum est quippe nubibus ne pluerint super eam imbrem **(Isai. V)**. Agricolae quoque, quorum unus loquitur, *Dei agricultura estis, Dei aedificatio estis* **(II Cor. III, 9)**. Et in alio loco: *Dei cooperatores sumus,* operiunt caput suum, et confunduntur, intelligentes sine Dei gratia et adjutorio frustra se tendere.

(Vers. 5, 6.) *Nam et cerva* (sive *cervae) in agro peperit* (sive *pepererunt) et reliquit* (sive *reliquerunt) quia non erat herba. Et onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones, defecerunt oculi eorum, quia non erat herba* (sive *fenum*). Grandis sterilitas, quando et cervae in agro pariunt, et relinquunt fetus suos, quia non sit herba vel fenum; ut quae odore narium serpentes extrahunt de cavernis, et venenata interficiunt animantia, cibo gratiae non utantur. Onagri quoque de quibus scriptum est in Job: *Quis dimisit in*

solitudine onagrum liberum **(Job. XXXIX, 5)**? plana et campestria relinquentes, stent in rupibus, et currere nequeant, et attrahant ventum in similitudinem draconum, deficiantque oculi eorum, et claram lucem cernere nequeant, rationabilibus subtractis cibis. Siccitas haec saepe accidit in Ecclesiis, quando cervi et onagri inveniuntur in populis, et magistrorum penuria contabescunt: sunt qui possunt discere, et non sunt qui possunt docere.

Si iniquitates nostrae responderint (sive *restiterint*) **939** *nobis, Domine, fac propter nomen tuum, quoniam multae sunt aversiones nostrae* (vel *peccata nostra). Tibi peccavimus, exspectatio Israel: Salvator ejus in tempore tribulationis.* Si dubitamus quare non descendant pluviae super terram, quare cuncta ariditate marcescant, audiamus. Iniquitates nostrae restiterunt nobis; propterea, Domine, non secundum opera nostra, sed secundum sanctum nomen tuum vince multas aversiones nostras. Tibi enim peccavimus, quem cordis secreta non fallunt, et te praestolamur, qui vera spes et exspectatio es Israel: et salvas eos in tempore tribulationis, juxta illud quod scriptum est: *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me* **(Ps. CXIX, 1)**. Dicamus et nos in tempore siccitatis, aquarumque penuria: Tibi peccavimus, et malum coram te fecimus **(Psal. L)**, tuum praestolamur adventum, qui salvas Israel, non suo merito, sed tua clementia.

(Vers. 9.) *Quare futurus es quasi colonus in terra, et quasi viator declinans ad manendum? quare futurus es velut vir vagus, aut* [Vulg. *ut] fortis, qui non potest salvare?* LXX: *Quare factus es sicut advena in terra, et quasi indigena divertens ad manendum? numquid eris quasi homo*

dormiens, et quasi vir qui salvare non possit? Judaei hunc locum sic intelligunt: Quare segregas te a populo tuo? et quasi viator propter unius horae refrigerium, non curas quali utaris hospitio, sed ad alia transiturus non salvas populum tuum, et templum quondam inclytum deseris? Nostri vero de futura Christi dispensatione dici putant, quod futurus sit peregrinus in terra, et parvo tempore terrae usurus hospitio, et quasi vir pertransiens ac robustus, relicto Israel, tendat ad gentium multitudinem; ut de loco ad locum, de populo ad populum, de Templo ad Ecclesiam transeat. Quod autem juxta Septuaginta dicitur: *Numquid eris quasi homo dormiens, et quasi vir qui salvare non possit?* similitudinem ponit, et non rei veritatem, secundum illud quod scriptum est; *Surge, cur dormis, Domine* **(Psal. XLIII, 23)**? non quod Dominus dormiat, de quo dicitur: *Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel* **(Psal. CXX, 4)**; sed quod his videatur dormire quos deserit. Denique in sequentibus non scribitur: *vir dormiens qui salvare non possit;* sed *quasi vir,* in utroque ἀνθρωποπάθως scribitur.

Tu autem in nobis es, Domine, et nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos (sive *ne obliviscaris nostri*). Qui apud **940** Judaeos quasi advena futurus es et viator, et vir vagus, et antiquam deserens mansionem, in nobis habitas; et nomen tuum invocatum est super nos **(Prov. XXXI)**, ut appellemur Christiani, idcirco non derelinquas nos, et ne obliviscaris nostri, quibus de futuro adventu tuo, omnium Prophetarum ora cecinerunt.

(Vers. 10.) *Haec dicit Dominus populo huic, quia dilexit* (sive *dilexerunt) movere pedes suos, et non quievit* (sive *non pepercerunt* [Al. *pepercit] et Domino*

non placuit (sive *et Deus non placuit* [Al. *complacuit] sibi in eis); nunc recordabitur iniquitatum eorum, et visitabit peccata eorum.* Dicente populo: quare factus es ut advena, et viator et vagus, ut tuam deseras mansionem? Respondet Dominus populo quondam suo: Vis nosse rationem? ausculta quod dicitur: Quia dilexit populus movere pedes suos, et non abstulit eos de compede peccatorum, sive non quievit, et stare non potuit: idcirco et deserui eum, et nulla est in illo mihi complacentia. Qui igitur diu distulit, et per patientiam noluit punire peccantes, quia in scelere permanserunt; recordabitur iniquitatum eorum; et quasi aegrotantium, et Deum non sentientium, peccata visitabit, ut ultra peccare desistant. Notandum autem in Scripturis sanctis quod semper peccatorum moveantur pedes, et Sanctis dicatur cum Moyse: *Tu vero hic sta mecum* **(Deut. V, 31)**. Et alibi scriptum sit: *Laudate servi Dominum, qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri* **(Psal. CXXXIV, 1, 2)**.

(Vers. 11, 12.) *Et dixit Dominus ad me: Noli orare pro populo isto in bonum. Cum jejunaverint, non exaudiam preces eorum, et si obtulerint holocaustomata et victimas, non suscipiam eas: quoniam gladio, fame et peste ego consumam eos.* Stultum est orare pro eo qui peccaverit ad mortem, dicente Joanne: *Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget quis* **(Joan. V, 16)**. Omnis iniquitas peccatum est, et est peccatum non ad mortem. Jejunia, et preces, et victimae, et holocausta tunc proficiunt, cum recedimus a vitiis, et flemus antiqua peccata. Sin autem in sceleribus permanentes, putaverimus votis atque sacrificiis redimere nos, vehementer erramus, iniquum arbitrantes Deum. Qui enim semel gladio, et fami, et pesti fuerit destinatus, nullis precibus erui potest.

Unde et Prophetae dicitur, ne frustra roget quod impetrare non possit.

(Vers. 13, 14.) *Et dixi, ah, ah, ah, Domine Deus,* (sive **941** *qui es, Domine Deus) Prophetae dicunt eis, non videbitis gladium, et fames non erit in vobis: sed pacem veram dabit vobis in loco isto. Et dixit Dominus ad me: falso Prophetae vaticinantur in nomine meo: non misi eos, et non praecepi eis, neque locutus sum ad eos. Visionem mendacem, et divinationem fraudulentam* [Vulg. *et fraudulentiam], et seductionem cordis sui prophetant vobis.* Audiant haec magistri, qui peccantibus et in suis vitiis permanentibus, prospera pollicentur, qui dicunt divitibus: Non videbitis gladium tormentorum Dei, et fames non erit in vobis. Saturabimini quippe sermonibus Dei; et pacem dabit vobis Dominus verissimam in loco Ecclesiae, sive Jerusalem. Quod autem dixit, juxta Hebraicum, tertio *ah, ah, ah,* ad priora [*Al.* propria] respondit, ubi Dominus fuerat comminatus, dicens: *Gladio, et fame, et peste ego consumam eos:* Quia igitur Prophetae, immo pseudoprophetae falsa polliciti sunt: ideo Dominus locutus est per Jeremiam: Nolite audire verba pseudoprophetarum, qui non a me missi sunt; sed sua voluntate venerunt. Unde nequaquam Prophetae, sed Divini sunt appellandi, qui seductionem populo loquuntur. Multo enim melius est timore poenarum emendare peccata, quam spe prosperorum divinae sententiae subjacere.

(Vers. 15, 16.) *Ideo haec dicit Dominus de Prophetis, qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes: Gladius et fames non erit in terra hac: gladio et fame consumentur Prophetae illi. Et populi, quibus prophetarunt* [Vulg. *prophetant], projecti erunt in viis*

Jerusalem prae fame et gladio, et non erit qui sepeliat eos: ipsi et uxores eorum, filii et filiae eorum, et effundam super eos malum suum (sive *mala sua*). Caveant pseudoprophetae, qui prospera promittendo, supplantant populum Dei, ne et ipsi pereant, et deceptus populus simili deleatur interitu, jaceantque in viis Jerusalem, et Domini praecepta calcantes, fame et gladio pereant, et non sit qui sepeliat eos; nec ignominiam eorum pulvere operiat poenitentiae. Et ipsi enim prophetae et populus, uxoresque eorum et filii et filiae, omnisque generatio absque ullo pollinctore [*Al.* pollicitatore] in sterquilinium erit. Quanti jacent in viis Jerusalem! quot cernimus insepultos recipere mala sua, quae, Domino effundente, patiuntur!

(Vers. 17.) *Et dices ad eos verbum istud: Deducant oculi mei lacrymam* (sive *deducant oculi vestri lacrymas) per diem et noctem, et non taceant* (sive *non cessent), quoniam* **942** *contritione magna contrita est virgo filia populi mei, plaga pessima vehementer.* Dupliciter hic locus intelligitur, vel quod ipse Deus plangat populum suum, et oculi ejus flere non cessent, vel certe imperet ut populorum oculi lacrymis fluant, nec leve esse quod plangendum sit; cum virgo filia populi sui contritione maxima et plaga intolerabili percussa sit. Alii ex persona Prophetae haec dici arbitrantur.

(Vers. 18.) *Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio: et si introiero in civitatem, ecce attenuati fame* (sive *dolore famis). Propheta quoque et sacerdos abierunt in terram quam ignorabant.* Justa [*Al.* Ista] causa plangendi, quia virgo contrita sit, filia percussa, populusque deletus. Si enim, inquit, foras exire voluero, interfectos videbo: si ingredi civitatem, attenuatos et ossibus vix haerentes, famis necessitate

conspiciam. Et quid mirum hoc de plebe et ignobili vulgo dicere? cum Prophetae quoque et sacerdotes, qui aliis prospera prophetabant, et qui debebant Legis aperire mandata, ipsi ierint in terram quam ignorabant, et captivitatis sustinuerint malum. Audiant hoc nostri Prophetae et Sacerdotes, quod nec intus nec foris propter negligentiam eorum sit ulla securitas: quod et eos scandalizent qui foris sunt, et eos qui intus, fame interire patiantur: et qui auctores fuerint peccandi, sint cruciatuum socii.

(Vers. 19.) *Numquid projiciens abjecisti Judam: aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas? Exspectavimus pacem, et non est bonum: et tempus curationis, et ecce turbatio.* Miratur Propheta quod Judam et Jerusalem, duarum tribuum videlicet regnum, in quo erat religio Dei, et Templi caeremoniae, Dominus tam repente projecerit; et tanta percusserit plaga, ut nulla possit adhiberi medicina. *Exspectavimus,* inquit, *pacem et tempus curationis,* et nullum est bonum; sed econtra turbatio: ut ubi prius fuerat cultus Dei atque tranquillitas, ibi seditionibus et hostili fremitu omnia complerentur. Si quando ergo nostra Sion, nosterque Juda abjicitur, et abominatur illum anima Dei, nequaquam miremur, sed magis dicamus quod sequitur:

(Vers. 20.) *Cognovimus, Domine, impietates nostras, et iniquitatem patrum nostrorum, quia peccavimus tibi.* Et nos, inquit, et patres nostri eadem dementia, Dei praecepta negleximus: et impleta est in nobis mensura **943** majorum; ut quidquid illis defuerat, nostro cumulo compleretur. Unde et de Juda dicitur: *In memoriam redeat iniquitas patrum ejus in conspectu Domini: et peccatum matris ejus non deleatur.*

Fiant contra Dominum semper: et dispercat de terra memoria eorum **(Psal. CVIII, 14)**.

(Vers. 21.) *Ne nos des in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam. Solii gloriae tuae recordare: ne irritum facias foedus tuum nobiscum.* Solium gloriae Dei non solum arbitremur Templum Judaeae, quod saepe destructum est, sed omnem sanctum, in quo juxta illud quod scriptum est: *Thronum ejus in terram allisisti,* tunc alliditur, atque destruitur, quando multitudine peccatorum offenderit Deum; sed tamen qui sua culpa periit, Domini clementia sustentatur, quae mutatur severitate sententiae, si irritum faciat Dominus pactum suum, quo nos salvos futuros esse pollicitus est.

(Vers. 22.) *Numquid sunt in sculptilibus gentium, qui pluant: aut coeli possunt dare imbres? Nonne tu es, Domine Deus, quem exspectavimus? tu enim fecisti omnia haec.* Post multos, variosque sermones redit ad titulum prophetiae, in quo scriptum est: *quod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis.* Ergo quod dicit, hoc est: quia daemonum simulacra non possunt pluere, nec coeli per se dare imbrem suum: ideo tu, Domine Deus noster, quem semper exspectavimus, in quem spes nostras convertimus et vota, tu da pluviam tuam. Tua enim sunt omnia; et quidquid boni est, sine te, cujus est, dari non potest. Dicamus hoc et contra haereticos, qui pluviam doctrinarum tribuere non possunt: et cum se coelos esse promittant, et de se scriptum glorientur: *Coeli enarrant gloriam Dei* **(Psal. XVIII, 1)**: tamen imbres non possunt donare doctrinae. Solus est enim Deus qui suum instruat populum, et diversitates gratiae tribuat exspectantibus se.

(Cap. XV.---Vers. 1.) *Et dixit Dominus ad me: Si steterit Moyses et Samuel coram me* (sive *contra me) non est anima mea ad populum istum.* Hos enim legimus irae Domini pro populo restitisse, et jam impendentem avertisse sententiam. Etsi, inquit, illi steterint, vel in conspectu meo, vel contra me, quorum uni dixit Deus: *Dimitte me, et percutiam populum istum* **(Exod. XXXII, 10)**: tamen non exaudiam: quoniam consummata sunt scelera populi delinquentis.

Ejice (vel *emitte) illos a facie mea, et egrediantur.* Non loco recedunt a Deo **944** peccatores, sed voluntate: quamquam legamus et Adam et Cain ejectos esse a facie Dei **(Gen. III et VIII)**.

(Vers. 2, 3.) *Quod si dixerint ad te: Quo egrediemur? Dices ad eos: Haec dicit Dominus. Qui ad mortem, ad mortem; et qui ad gladium, ad gladium; et qui ad famem, ad famem; et qui ad captivitatem, ad captivitatem. Et visitabo super eos* [Al. *vos] quatuor species, dicit Dominus, gladium ad occisionem, et canes ad lacerandum* [Al. *latrandum], et volatilia coeli et bestias terrae ad devorandum, et dissipandum.* Quatuor plagas, quibus traditus est populus Judaeorum, etiam Ezechielis prophetia demonstrat, gladium, pestilentiam, famem, bestias et captivitatem **(Ezech. XIV)**. Inter bestias autem canes quoque et volatilia intellige, quibus laceranda et devoranda, et dissipanda corpora tradita sunt. Neque enim fieri poterat, ut Creatore neglecto, non universa creatura consurgeret in peccatores.

(Vers. 4.) *Et dabo eos in fervorem* (sive *commotionem et angustias) universis regnis terrae, propter Manassen filium Ezechiae regis Juda, super omnibus quae fecit in*

Jerusalem. Legimus in Dierum volumine, Manassen post captivitatem et poenitentiam reversum in Jerusalem atque regnasse **(II Par. XXXIII)**. Sed quomodo sanctorum merita descendunt ad posteros, sicut David et caeterorum: sic peccatorum flagitia, si liberi nepotesque similia gesserint, ad posteros perveniunt. Quod autem dicit: *Dabo eos in fervorem,* sive *commotionem et angustias universae terrae,* et sub Babyloniis ex parte completum est, et nunc expletur in toto, quando pessimum regem, et qui repleverit Jerusalem a porta usque ad portam cruore justorum, populus imitatus est impius. Ex quo discimus, regum ac principum, et praepositorum scelere, populos plerumque deleri.

(Vers. 5.) *Quis enim miserebitur tui, Jerusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?* Nullum enim potest, offenso Deo, pro flagitiis rogare peccantium; quia nec tam clemens potest creatura quam conditor esse, nec ita alienus externis, quomodo Dominus suis parcere.

(Vers. 6.) *Tu dereliquisti me, dicit Dominus: retrorsum abiisti.* Causa redditur, quare nullus misereatur Jerusalem, nec contristetur pro ea, nec pro pace illius obsecret: quod cum, juxta Apostolum **(Philip. III)**, posteriorum obliviscens, ad priora se extendere debuerit, e contrario retroversa sit, et Aegyptias carnes desiderarit.

945 *Et extendam manum meam super te, et interficiam te: laboravi rogatus* (sive *rogans*): pro quo LXX transtulerunt: *nequaquam ultra dimittam eos.* Manus extenta, percutientis indicium est: interfectio peccatorum, iram significat consummatam. Quod autem intulit: *Laboravi*

rogatus, sive *rogans,* duplicem habet sensum, quod jam defecerit Deus, crebro eis ignoscendo, et lassus sit semper eos provocans ad salutem.

(Vers. 7.) *Et dispergam eos ventilabro in portis terrae* (sive *populi mei). Interfeci et perdidi* [Vulg. *disperdidi] populum meum; et tamen a viis suis non sunt reversi.* Quid prodest saepius me rogari, cum a viis suis pessimis non revertantur, nec agant poenitentiam? Dispersi enim eos quasi ventilabro, ut purgarem aream meam. Et dispersi in portis terrae, ut inferni quodammodo calcarent limina. Et interferci et perdidi populum meum, ut coacti malorum necessitate, impendentia vitarent mala.

(Vers. 8.) *Multiplicatae sunt mihi viduae ejus super arenam maris: induxi eis super matrem adolescentis vastatorem meridie: misi super civitates repente terrorem.* Diversis medicaminibus cupit Deus salvare peccantes: ut qui contempserant blandientem, timeant comminantem. *Viduae multiplicatae sunt super arenam maris,* interfectis viris; matres, perditis liberis, sensere vastantem, non in nocte et per insidias, sed clara luce: ut ostendat apertam vim adversarii fortioris. *Misi,* inquit, *super civitates,* haud dubium quin Juda, et populi peccatoris, *repente terrorem:* ut quanto fuit subitum malum, tanto difficilius esset effugium.

(Vers. 9.) *Infirmata est* (sive *abjecit,* aut *vacua facta est) quae peperit septem* (sive *plurimos); defecit anima ejus: occidit ei sol, cum adhuc esset dies* (aut *medius dies). Confusa est, et erubuit: et residuos ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus.* Saepe diximus verbum Hebraicum SABA (), vel *septem,* vel *juramentum* sonare,

vel *plurimos*. Unde et diversa est interpretatio: Aquila, Septuaginta et Theodotione, *septem* transferentibus: Symmacho, *plurimos*. Quae igitur erat dives liberis, orba subito facta est, et clara luce disperiit, et confusa est in solitudine sui. Reliquum autem, ait, populum tradam gladio: ut mortem et iram Dei nullus effugiat. Alii ad Synagogam referunt, quae infirmata est, ut Ecclesiae cresceret multitudo; juxta illud quod scriptum est: *Sterilis peperit* **946** *septem,* sive *plurimos: et quae multos habebat liberos, infirmata est* **(I Reg. II, 5)**. Unde et occidit ei sol justitiae, in cujus pennis est sanitas **(Malach. IV)**: et idcirco aeterna confusione cooperta est, perdens populum suum gladio spirituali.

(Vers. 10.) *Vae mihi, mater mea, quare genuisti me virum rixae* (sive *judicii), virum discordiae* (sive *qui judicer), in universa terra*)? Potest hoc συνεκδοχικῶς de Jeremia intelligi, quod non in toto orbe terrarum, sed in terra Judaea sit judicatus. Vere autem Domino competit Salvatori, qui loquitur in Evangelio: *In judicium ego in istum mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, caeci fiant* **(Joan. IX, 39)**: de quo scriptum est: *Ecce hic est positus in ruinam, et in resurrectionem multorum in Israel: et in signum cui contradicetur* **(Luc. II, 34)**. Quis enim philosophorum, quis gentilium, quis haereticorum non judicat Christum, ponentium ei leges nativitatis, et passionis, resurrectionisque suae substantiae? Nec mirum juxta assumpti corporis veritatem, Christum dicere: *Vae mihi mater mea;* cum et in alio loco perspicue personae ejus conveniat quod dicitur: *Vae mihi quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe, et sicut racemum in vindemia, non habens spicam, ut comedat*

primitiva **(Mich. VII, 1)**. Et ne putemus gemituum vilitatem [*Al.* utilitatem] referri ad Verbum Dei, qui sit iste qui plangat, statim sequitur: *Vae mihi anima; quia periit revertens a terra:* non quia dividamus Personas, ut impii faciunt; sed quo unus atque idem Filius Dei, nunc juxta carnem, nunc juxta Verbum loquatur Dei.

Non feneravi, nec feneravit mihi quisquam: omnes maledicunt mihi. Pro quo Septuaginta: *Non profui, neque profuit mihi quisquam.* Theodotio: *non debui, neque debuit mihi quisquam.* Quorum omnium hic sensus est ex persona Christi: Nullus se praebuit, qui digne mea aera susciperet; nec feneravit mihi quisquam in sanctis atque pauperibus confovendis, me sibi faciens debitorem. Sive *non profui, nec profuit mihi quisquam;* nullus enim tantum voluit accipere, quantum ego tribuere desideravi. *Nec profuit mihi quisquam;* salus enim creaturae, lucrum est Creatoris. Aut certe *non debui, nec debuit mihi quisquam:* Nemo dedit mihi quantum accipere cupiebam, nec me sibi fecit in aliquo debitorem. Quodque infert: *Nec debuit mihi quisquam,* hunc habet sensum: Quomodo enim poterat mihi usuram debere, qui fenus non est dignatus accipere? *Omnes,* inquit, *maledicunt mihi.* Quis enim haereticorum, **947** atque errantium non maledicit Christo, perversa credendo, et perversiora blasphemans?

(Vers. 11.) *Dicit Dominus, Si non reliquiae tuae in bonum: si non occurri* [Al. *occurrit] tibi in tempore afflictionis, et in tempore tribulationis et angustiae* [A Vulg. abest *et angustiae] adversus inimicum.* Possunt haec et ex persona Jeremiae accipi, qui pessimo tempore, et jam imminente captivitate prophetare compulsus est, et dura perpeti a populo

non credente. Ad id, quod supra dixerat: *Vae mihi, mater! ut quid me genuisti virum, qui judice? et discernar omni terraer* et reliqua, respondit Dominus: Noli considerare praesentia, sed futura; reliquiae enim tuae et novissima erunt in bonum. Denique et in praesentiarum cum te cuperent inimici opprimere, affui tibi, et meo es protectus auxilio. Hoc autem tam ad Jeremiam, quam secundum dispensationem carnis assumptae, referri potest ad Salvatorem. Pro eo quod nos juxta Hebraicum interpretati sumus: *Omnes maledicunt mihi,* usque ad eum locum ubi scriptum est, *in tempore tribulationis adversus inimicum,* in editione Vulgata ita scriptum reperi: *Fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi; fiat, Domine, dirigentibus illis, si non astiti tibi in tempore afflictionis eorum, et in tempore tribulationis eorum, in bona contra inimicum.* Et est sensus: *Fortitudo mea defecit in his, qui maledicunt mihi.* Non enim intelligunt virtutem meam, quae in infirmitate perficitur, et quanto plus mihi maledixerint, tanto mea in illis plus deficit fortitudo. Jungitque vel Propheta vel Dominus, et ait: *Fiat, Domine* [Al. *Dominus], dirigentibus illis,* hoc est, eveniant mihi maledicta, quae loquuntur inimici; et illi dirigantur in bonum, si non in tempore tribulationis eorum et angustiae, quando eos vastabat inimicus, et capere festinabat, steti in conspectu tuo, et rogavi te pro illis, et dixi: *Pater, ignosce eis: quod enim faciunt, nesciunt* **(Luc. XXIII, 34)**. Sed et Jeremiam saepe deprehendimus in hoc volumine rogasse pro populo.

(Vers. 12.) *Numquid foederabitur ferrum ferro ab Aquilone: et aes?* Symmachus, *Numquid nocebit ferrum ferro ab Aquilone, et aes?* LXX et Theodotio, *Si cognoscet ferrum et*

operimentum aeneum? Varietatis causa perspicua est: verbum enim JARE (), quod in praesenti loco scriptum est, pro ambiguitate enuntiationis et *amicitiam,* sonat et *malitiam,* quod si pro RES littera **948** (quae DALETH litterae similis est) legatur DALETH, *scientiam cognitionem* que significat. Quod autem dicitur, sic intelligendum est: Ne doleas quod populus inimicus tuus sit; te enim dura nuntiante, non potest te amare qui durus est. Sive Babylonii, qui ab Aquilone veniunt, suntque ferrum durissimum, huic populo duriori et in aeris similitudinem indomito, non poterunt amicitia copulari. Sive ferrum durissimum, hoc est, populus Israel Dei cognitione indignus est, qui in tantam pervenit malitiam, ut duriori metallo aere circumdatus sit.

(Vers. 13, 14.) *Divitias tuas et thesauros tuos in direptionem dabo, gratis* (sive *absque pretio) in omnibus peccatis tuis et in cunctis terminis tuis. Et adducam inimicos tuos* (sive *servire te faciam inimicis tuis) de terra, quam nescis: quia ignis accensus est in furore meo: super vos ardebit.* Omnem, inquit, substantiam tuam tradam inimicis tuis absque ullo pretio, propter peccata, quae fecisti in cunctis terminis tuis. Propterea adducam inimicos tuos, sive servire te faciam in terra Chaldaea: quia ignis meus, qui semel in meo furore succensus est, in te ardebit, et exstingui non poterit. Tu enim praebuisti materiam ardoris tui, ut meus ignis tua, quae in te sunt, ligna consumat, et fenum, et stipulam; ac per hoc non est causa ardoris in Domino, sed in his qui fomenta incendio ministrarunt.

(Vers. 15, 16.) *Tu scis, Domine, recordare mei, et visita me, et tuere me ab his, qui persequuntur me. Noli in patientia tua*

suscipere me, scito quoniam sustinui pro te opprobrium. Inventi sunt sermones tui, et comedi eos (sive *ab his, qui reprobant sermones tuos, consume eos). Et factum est mihi* (sive *erit mihi) verbum tuum in gaudium et laetitiam cordis mei, quoniam invocatum est nomen tuum super me, Dominus Deus exercituum.* Hoc quod diximus, *Tu scis,* in LXX non habetur. Felix est autem illa conscientia, quae pro Deo sustinet opprobrium. Unde dicit: *Inventi sunt sermones tui,* quos meo ore loquebaris. *Et comedi eos,* hoc est, in cibum mihi versi sunt; sive juxta Symmachum: *Suscipiebam eos,* ut mihi in laetitiam verterentur, qui dudum fuerant in opprobrium. Unde et Babylonii confitentur impleta, quae Jeremias futura praedixerat: Sive hic sensus est: Sensi angustias: miserias pertuli populi persequentis; sed tamen gavisus sum, **949** me tuis paruisse praeceptis: et propter nomen tuum dura perpessus sum.

(Vers. 17, 18.) *Non sedi in concilio ludentium, et gloriatus sum* (sive *metuebam) a facie manus tuae: solus sedebam, quoniam amaritudine* [Vulg. *comminatione] replesti me. Quare factus est dolor meus perpetuus* (sive *quare qui contristant me, confortantur) et plaga mea desperabilis renuit curari* (sive *plaga mea fortis, unde curabor)? Facta est mihi quasi mendacium aquarum infidelium* (sive *quasi aqua mendax non habens fidem*). Haec Hebraei ex persona Jerusalem dici arbitrantur: quod sola sederit, et amaritudine repleta sit, et factus sit dolor ejus perpetuus; et quomodo aquae pertranseunt, sic verba Prophetarum, quibus sibi prospera pollicebantur, transisse mendaciter. Melius autem, ut ex persona Prophetae haec dici accipiamus, sermonibus sancti viri, qui non sederit in concilio, sive secreto ludentium,

quod timuerit impendentem sibi manum Dei: sive magis gloriatus sit, se malorum non habere consortium. *Solus,* inquit, *sedebam,* secundum illud quod scriptum est: *Non sedi cum concilio vanitatis, et cum iniqua gerentibus non introibo. Odivi Ecclesiam malignantium, et cum impiis non sedebo* **(Psal. XXV, 4, 5)**. Et in alio loco, *Solitarius sum ego, donec pertranseam. A facie,* inquit, *manus tuae, solus sedebam* **(Psal. CXL, 10)**, dum te timeo, dum impendentem mihi manum tuam semper exspecto. In concilio ludentium sedere nolui, sed meam amaritudinem devorabam, ut in futuro mihi gaudium praepararem. Nec habui intervalla doloris mei, sed jugi miseria deprimebar, ut nulla exspectarem remedia. Praevaluerunt enim qui contristabant me, et facta est plaga mea fortis. Sed in hoc habui consolationem, quod fuerit quasi aqua mendax, atque praeteriens. Sicut enim aquae praetereuntes dum fluunt, videntur et dilabuntur: sic et omnis impetus inimicorum, te adjuvante, praeteriit. Utinam Dominus praestet et nobis non sedere in concilio ludentium, et eorum qui futura non cogitant: nec adversis cedere [*Al.* recedere], sed semper Dei sententiam formidare, et dicere cum Propheta: *Solus sedebam: quia amaritudine repletus sum.* Gaudeat igitur in praesenti tempore, nequaquam consilium sapientium, sed arcanum secretumque ludentium; mihi adhaerere Deo bonum sit, ponere in Deo spem meam, saturari opprobriis, et judicis mei exspectare sententiam: quae cum finis advenerit, **950** opere monstrabit omnem tristitiam et amaritudinem instar aquarum fluentium pertransiisse.

(Vers. 19 seqq.) *Propter hoc haec dicit Dominus: Si converteris, convertam te: et ante faciem meam stabis. Et si*

separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris. Convertentur ipsi ad te, et tu non converteris ad eos. Et dabo te populo huic in murum aeneum fortem; et bellabunt adversum te, et non praevalebunt, quia ego tecum sum, ut salvum te faciam: et eruam, dicit Dominus. Et liberabo [Al. *liberem] te de manu pessimorum, et redimam te de manu fortium* (sive *pestilentium*). Manifestum est quod superiora nequaquam Jerusalem, sed Propheta dixerit. Cui respondit Dominus, si converteris a peccatis populum, et ego de tribulatione convertam te in laetitiam, et stabis ante faciem meam, sicut Angeli stant in conspectu Dei, quotidie videntes faciem illius. *Et si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Ne putes, inquit, boni operis non esse mercedem: si sanctos quosque meos de numero peccantium tuis sermonibus segregaris, eris quasi os meum, et meis praeceptis copulaberis. Debent enim illi tui imitatores esse, et non tu eorum. Nec reformides, et dicas: *Quare factus est dolor meus perpetuus, et plaga mea fortis,* sive *desperabilis,* ut me desperem posse curari. Dabo enim te quasi murum aeneum atque fortissimum, ut contra adversarium omni resistas robore; et me habeas adjutorem et liberem te de manu pessimorum, sive pestilentium, et redimam te, vel meo sanguine, vel in praesentiarum meo auxilio. Consideremus quantam mercedem habeat sermo doctoris, si valuerit ab errore quempiam liberare, et de peccantium numero educere.

(Cap. XVI.---Vers. 1 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Noli accipere* [Vulg. *Non accipies] uxorem, et non sint* [Vulg. *erunt] tibi filii et filiae in loco isto. Quia haec dicit Dominus, super filios et filias quae generantur in loco isto, et super matres eorum, quae genuerunt eos, et super*

patres eorum, de quorum stirpe nati sunt in terra hac, mortibus aegrotationum [Al. *aegrotantium] morientur: non plangentur, et non sepelientur, in sterquilinium super faciem terrae erunt, et gladio et fame consumentur, et erunt cadavera eorum in escam volatilibus coeli et bestiis terrae.* Si tempore imminentis captivitatis vetatur Propheta uxorem ducere, ne tribulationem carnis habeat; et super dolorem proprium **951** uxoris quoque ac liberorum miseriis torqueatur, quanto magis Apostolus jubet **(I Cor. VII)**, quia abbreviatum tempus est, et imminet consummatio, ut etiam qui habent uxores, sic sint quasi non habeant! Unde superflua novi haeretici (*Joviniani*) reprehensio, qua docuimus digamiam et trigamiam non ex lege descendere, sed ex indulgentia. Aliud est enim facere, quod per se bonum sit, aliud ideo concedi, ne pejora faciamus [*Al.* facias]. Dicit enim et ipse causas, cur velit adolescentulas viduas nubere, inferens: *Jam enim quaedam earum abierunt retro post Satanam* **(I Tim. V, 15)**. Simulque praeceptor continentiae, et perpetuae castitatis, et aequalem se blasphemans Deo, laudat terna quaternaque conjugia, quae ego non tam conjugia dicam, quam miseriarum solatia et extremam tabulam naufragorum [*Al.* naufragiorum]: nisi forte tribuit indulgentiam Amazonibus suis, ut usque ad decrepitam senectutem bella libidinum experiantur. Cur autem Propheta arceatur uxorem ducere, causa perspicua est, quod obsidione vicina, pestilentia, et gladio, et fame, universi intereant, et tantus sit numerus morientium, ut sepulturae vincatur officium, sed instar sterquilinii jaceant cadavera, volatilibus bestiisque laceranda. Et hoc notandum, quod aegrotationibus et longa infirmitate tabescere, Dei ira sit. Unde et Joram filius Josaphat infirmitate consumitur **(II Par. XXI)**. Et Apostolus docet

aegrotare eos et tabescere, et mori, qui sancta violarint **(I Cor. XI)**.

(Vers. 5 seqq.) *Haec enim dicit Dominus: Ne ingrediaris domum convivii, neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos, quia abstuli pacem meam a populo isto, dicit Dominus, misericordiam et miserationes. Et morientur grandes et parvi in terra ista, non sepelientur, neque plangentur, et non se incident, neque calvitium fiet pro eis. Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuum, et non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo et matre. Et domum convivii non ingredieris* [Vulg. *ingrediaris], ut sedeas cum eis, et comedas et bibas.* Apostolus praecipit, cum his qui aversentur Deum, nec cibum quidem esse sumendum **(I Cor. V)**. Etamplius, *Nec ave quidem hujusmodi dixeritis* **(II Joan. X)**. Et salvator Apostolis interdicit, ne quemquam in itinere salutent **(Luc. X)**. Unde et Elisaeus pergenti ad sanandum puerum Giezi, salutationem interdicit **(IV Reg. IV)**. Moris autem est lugentibus ferre cibos **952** et praeparare convivium, quae Graeci περίδειπνα vocant, et a nostris vulgo appellantur *parentalia:* eo quod parentibus justa celebrentur. Dicit et alibi Scriptura divina: *Date vinum his, qui in luctu sunt* **(Prov. XXXI, 6)**; ut videlicet obliviscantur doloris. Praecipitur ergo Prophetae, ne ullum de populo consoletur, ne se misceat inimicorum Dei conviviis, ne justa celebret super funeribus defunctorum. Aliud est enim mori communi lege naturae, aliud Dei occidisse sententia. *Abstuli,* inquit, *pacem meam de populo isto,* et misericordia indigni sunt: nullique aetati parcam, sed et grandes et parvi pariter interibunt, ita ut sepultura quoque careant. *Nec se incident,* inquit, *neque*

calvitium fiet [Al. Faciant] *pro eis.* Mos hic fuit apud Veteres, et usque hodie in quibusdam permanet Judaeorum, ut in luctibus incidant lacertos, et calvitium faciant; quod etiam Job fecisse legimus **(Job. I et XXII)**. Unde et Prophetae dicitur, ne frangat inter eos panem, nec ingrediatur ad consolandum pro mortuo, neque potum tribuat, neque ingrediatur domum convivii, et ne misceatur eis, qui Dei sententiae praeparati sunt. Si autem hoc de lugentibus dicitur, quid fiet de haereticis, quorum sermo serpit ut cancer, et quotidie prosternunt in Ecclesia funera deceptorum?

(Vers. 9 seqq.) *Quia haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris et in diebus vestris vocem gaudii, et vocem laetitiae: vocem sponsi, et vocem sponsae. Et cum annuntiaveris populo huic omnia verba haec, et dixerint tibi: Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud? quae iniquitas nostra, et quod peccatum nostrum, quod peccavimus Domino Deo nostro? Dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus: et abierunt post deos alienos, et servierunt eis, et adoraverunt eos, et me dereliquerunt, et legem meam non custodierunt. Sed et vos pejus operati estis quam patres vestri.* Quando peccaverit Ecclesia, aufertur de ea omne gaudium et universa laetitia, de qua Apostolus dicit: *Gaudete: iterum dico gaudete* **(Philip. IV, 4)**: Vox sponsi et vox sponsae, de quo scriptum est: *Qui habet sponsam sponsus est* **(Joan. III, 29)**. Si autem, inquit, interrogaverit te populus, cur ista patiatur, et causas miseriarum suarum quaesierit, respondebis ei: *Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus,* qui vobis praesunt **953** in Ecclesiis, et abierunt post deos alienos, quorum Deus venter est, et avaritia et

luxuria, et gloria in confusione eorum, et servierunt eis. A quo enim quis vincitur, ejus et servus est. *Et adoraverunt eos:* Adorat enim unusquisque quod diligit. *Et me dereliquerunt, et legem meam non custodierunt.* Sacerdotum est proprie, non solum docere, sed et facere legem: ut nequaquam verbis subjectos sibi populos et creditum gregem, sed exemplis doceant. Ac ne forte dicerent, injusta est sententia: patres comedere uvam acerbam **(Infra, XXXI)**, et dentes filiorum obstupescere **(Ezech. XVIII)**, infert: *Sed et vos pejus operati estis quam patres vestri;* ut super his qui patribus pejora peccaverint, justa supplicia deferantur.

(Vers. 13.) *Ecce enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat. Et ejiciam vos de terra hac in terram quam ignoratis vos, et patres vestri, et servietis ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Semel a Domino derelicti, faciunt ea quae non competunt, ut vadant post desideria cordis sui mali, de quo exeunt cogitationes pessimae **(Matth. XV)**, et idcirco de Ecclesia separantur, ut vadant in terram longinquam, quam nec ipsi, nec patres eorum noverant priusquam peccarent, ut ibi serviant diis alienis, qui non sunt dii, sed eorum putantur errore qui eos colunt. Quod autem intulit: *Die ac nocte,* perpetuam peccantium ostendit in scelere perseverantiam, dum et in diebus flagitiis, et in noctibus libidini serviunt. *Qui non dabunt,* inquit, *vobis requiem.* Haud dubium quin falsos deos significet, de quibus dixit: *Et servietis ibi diis alienis.* Quidquid ergo peccamus, quidquid die et nocte facimus, et malorum operum perpetramus, imperium est daemonum, qui numquam nobis dant requiem, sed semper impellunt delictis augere delicta, et cumulum facere peccatorum.

(Vers. 14, 15.) *Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non dicetur ultra: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; sed, Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aquilonis, et de universis terris ad quas ejeci eos, et reducam eos in terram suam quam dedi patribus eorum.* Manifeste futura populi Israel restitutio praedicitur, et post captivitatem misericordia; quae juxta litteram sub Zorobabel et Jesu Pontifice et Ezra ex parte completa est: juxta intelligentiam spiritualem verius atque perfectius in Christo complenda **954** describitur. Veniet, inquit, tempus quando nequaquam dicetur, quod populus reductus sit de Aegypto per Moysen et Aaron, sed reductus de terra Aquilonis, Cyro rege Persarum laxante captivos. *Et de universis,* inquit, *terris:* quod nequaquam Cyri tempore, sed ultimo fine complebitur, dicente Apostolo: *Postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet* **(Rom. XI, 25, 26)**. Possumus hoc et de persecutionibus, quae nostro accidere populo a diebus Neronis, de quo scribit Apostolus: *Et liberatus sum de ore leonis* **(I Tim. IV, 17)**, usque ad Maximini tempora, dicere: quomodo Dominus misertus sit populo suo, et reduxerit eos in terram suam. Haud dubium quin in Ecclesiam, quam dedit patribus eorum, Apostolis et apostolicis viris.

(Vers. 16 seqq.) *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, et piscabuntur eos. Et post haec mittam eis multos venatores, et venabuntur eos de omni monte, et de omni colle, et de cavernis petrarum, quia oculi mei super omnes vias eorum. Non sunt abscondita ea a facie* [Vulg. *abscondite a facie] mea, et non fuit occulta iniquitas eorum ab oculis meis. Et reddam primum duplices iniquitates et peccata eorum,*

quibus [Vulg. *quia] contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum suorum, et abominationibus suis impleverunt haereditatem meam.* Diversa hujus capituli interpretatio est. Judaei enim autumant significari Chaldaeos, qui sub piscatorum nomine describuntur, et postea Romanos, qui venatoribus comparantur, et de montibus collibusque et cavernis petrarum, infelicem populum sunt venati. Hoc autem Dominus fecisse se dicit: quia respexerit vias eorum, et reddiderit iniquitates, quibus contaminaverant terram, simulacra venerantes, et abominationibus idolorum polluerant haereditatem ejus. Nostri autem rectius et melius, haec de futuro vaticinatum Prophetam putant. Quia enim supra dixerat: *Reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum,* nunc ostendit quomodo reducendi sint, quod primum mittat Apostolos, quibus Salvator dixit: *Venite post me, et faciam vos fieri piscatores hominum* **(Matth. IV, 19)**. Et postea venatores, quos vel ecclesiasticos viros, vel Angelos possumus accipere, qui postquam consummationis tempus advenerit, venentur sanctos quosque de montibus dogmatum excelsorum, et de collibus bonorum operum, et de cavernis petrarum, Apostolis et apostolicis viris. Non solum enim Christus petra, sed et apostolo **955** Petro donavit, ut vocaretur Petra **(I Cor. X, Matt. XVI)**. In cujus sensibus requiescentes, recte dicuntur translati esse de petra. Ostenditque vel Apostolos, vel eos qui postea venati sunt, habuisse peccata, et recepisse duplices iniquitates suas. Servus enim qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit multum **(Luc. XII)**. Sciendumque quod in Hebraico positum sit, *primum,* et in Septuaginta editione praetermissum. Quando autem dicit: *Reddum primum duplices iniquitates, et peccata eorum,* subostendit, quod postquam receperint mala,

recepturi sint et bona. Hi autem qui postea transferendi sunt, contaminaverunt terram Domini in morticinis idolorum suorum, et abominationibus suis impleverunt haereditatem ejus, ut omnis mundus subditus fiat Deo: et nequaquam suo merito, sed illius misericordia conservetur. Quod hic de Hebraico posuimus: *Non sunt abscondita ea a facie mea,* in Septuaginta non habetur.

(Vers. 19.) *Domine, fortitudo mea, et robur meum, et refugium meum in die tribulationis* (sive *malorum*). Omnis hominum fortitudo, sine Dei virtute, quae Christus est, imbecilla reputatur et nihili. Unde confugiendum est ad Dominum, atque dicendum est: *Domine, refugium factus es nobis, in generatione et generatione* **(Psal. LXXXIX, 1)**. Et in alio loco: *Qui habitat in adjutorio Altissimi; in protectione Dei coeli commorabitur* **(Psal. XC, 1)**. Dies autem tribulationis, sive malorum, illa intelligenda est, de qua dicit et Apostolus: *Ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam:* Et, *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt* **(Galat. I, 4)**.

(Vers. 20.) *Ad te gentes venient ab extremis terrae et dicent: Vere mendacium possederunt patres nostri, vanitatem quae eis non profuit.* LXX: *Ad te gentes venient ab extremis terrae, et dicent: Quomodo falsa possederunt patres nostri idola, et non est in eis utilitas?* Postquam ejectus est Israel, et a piscatoribus venatoribusque translatus, consequenter vocatur ad fidem gentium multitudo, et confitetur se, sive patres suos in priori errore versatos. Qui autem dicunt, *Quomodo falsa possederunt patres* **956** *nostri idola, in quibus nulla est utilitas?* confitentur vera esse ad quae transeunt, et omni subnixa praesidio.

Numquid faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii? Et hoc gentes loquuntur [*Al.* vocantur], quae venerunt ad Salvatorem ab extremis terrae, suggillantes ignorantiam tam suam quam majorum suorum, quia putaverunt ab homine fieri deos, cum Dei sit homines facere.

(Vers. 21.) *Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc: ostendam eis manum meam et virtutem meam, et scient quoniam nomen mihi Dominus.* Manus Dei per quam cuncta operatus est, et virtus, de qua dixit Apostolus: *Christus Dei virtus et Dei sapientia* **(I Cor. I, 24)**, ostenditur gentibus, Filii passione completa. Pulchreque dixit: *Ostendam eis per vicem hanc:* ostendam autem manifeste, et non ut prius, in umbra et in imagine, et vaticinio futurorum, ut postquam cognoverint, sciant nomen meum, audiantque a Filio: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* **(Joan. XVII)**.

(Cap. XVII.---Vers. 1.) *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, exaratum super latitudinem* [Al. *altitudinem] cordis eorum* (sive *in pectore cordis eorum), et in cornibus altarium* (sive *ararum) eorum.* De gentibus quae ad Dominum conversae fuerant supra dictum est: *Ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam et virtutem meam:* nunc de Israel qui abjectus est, loquitur: *Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino,* et caetera. Quod cur a Septuaginta praetermissum sit, nescio; nisi forsitan pepercerunt populo suo: sicut et in Isaia eos fecisse manifestum est: *Quiescite ergo ab homine cujus spiritus in naribus ejus, quia excelsus reputatus est ipse* **(Isai. II, 22)**; multaque hujuscemodi, quae si voluero cuncta digerere, non dicam libro, sed libris opus erit. Gentium peccata deleta sunt,

quia conversae [*Al.* conversi] ad Dominum ab extremis terrae audierunt illud: *Laudate Dominum, omnes gentes; laudate eum, omnes populi. Quia confirmata est super nos misericordia ejus, et veritas Domini manet in aeternum* **(Psal. CXVI, 1, 2)**. Et de quibus dixerat ad Moysen: *Dimitte me,* **957** *ut interficiam populum istum, et faciam te in gentem magnam* **(Exod. XXXII, 10)**. Peccatum autem Judae indelebile, et, ut ita dicam, nulla ratione abolendum, scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino, qui Hebraice dicitur SAMIR (); non quo ullus unguis sit, qui appelletur *Samir;* sed quo lapis adamantinus (qui ex eo quod indomitus sit et infrangibilis, hoc nomen accepit) tantum nitorem habeat et levitatem, ut absque ullo impedimento in eo scribi possit stylo ferreo: ut dura ferri materies scribat in duriori tabula adamantina, et duret quod scriptum est, in perpetuum. Ipsi enim dixerunt: *Sanguis ejus super nos et super filios nostros* **(Matth. XXVII)**. Unde exaratum sive insculptum est in cornibus altarium, sive ararum eorum, ut opera sacrilega in aeternam memoriam perseverent. Si autem hoc ita est, ubi illud quod anus delira confingit, posse hominem sine peccato esse, si velit, et facilia Dei esse mandata?

(Vers. 2, 3.) *Cum recordati fuerint filii eorum ararum suarum, et lucorum lignorumque frondentium in montibus excelsis, sacrificantes in agro, fortitudinem tuam et omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in universis finibus tuis. Et relinqueris sola ab haereditate tua, quam dedi tibi, et servire te faciam inimicis tuis in terra quam ignoras, quoniam ignem succendisti* [Al. *succendistis] in furore meo, usque in aeternum ardebit.* Et haec in Septuaginta non habentur,

eadem (ut reor) causa quam supra diximus, ne scilicet aeterna in eos sententia permaneret. *Relinqueris,* ait, *sola ab haereditate tua, quam dedi tibi, et servire te faciam inimicis tuis, in terra quam ignoras,* vel sub Babyloniis, vel, ut est verius, sub Romanis. Ipsi enim succenderunt ignem et clementissimum Dominum in furorem provocarunt: qui [*Al.* quia] ignis furoris ejus ardebit in aeternum. Pudet me contentionis nostrorum, qui Hebraicam arguunt veritatem. Judaei contra se legunt, et quid pro se sit, nescit Ecclesia. Unde nos qui sumus filii Apostolorum recordamur iniquitatum prioris populi, et juste eos perpessos esse testamur. Possunt autem excelsa, quae Hebraice dicuntur BAMOTH (), et contra haereticos accipi, qui posuerunt in excelsum os suum, et lingua eorum transivit super terram. Qui in tantam vesaniam proruperunt, ut soli absque Spiritus sancti gratia remanserint, et perdiderint haereditatem Domini, priorem videlicet fidei veritatem. Unde et aeternum **958** eis paratur incendium, et servitus daemonum, qui sunt inimici et ultores.

(Vers. 5, 6.) *Haec dicit Dominus: Maledictus homo qui confidit* (sive *spem habet) in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus. Erit enim quasi myrice in deserto, et non videbit cum venerit bonum; sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis et inhabitabili.* Si maledictus est omnis homo, qui confidit in homine, Paulus autem Samosatenus et Photinus, quamvis sanctum et cunctis excelsum virtutibus praedicent Salvatorem, tamen hominem confitentur; ergo maledicti erunt spem habentes in homine. Quod si nobis oppositum fuerit, quod et nos credamus in eo, qui dicit: *Nunc autem quaeritis*

me interficere hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo, hoc Abraham non fecit: vos facitis [Al. *fecistis] opera patris vestri* **(Joan. VIII, 40)**: respondebimus illud Apostolicorum: *Et si Christum secundum carnem aliquando cognovimus, sed nunc jam non novimus.* Denique idem Apostolus in principio Epistolae suae scribit ad Galatas: *Paulus Apostolus non ab hominibus* [Al. *homine], neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, et qui mecum sunt omnes fratres* **(Galat. I, 1, 2)**. Si enim mors absorpta est in victoria **(Ose. 13)**, quare non carnis humilitas, quae propter humanam salutem assumpta est, in divinitatis transierit majestatem, ut fecerit utrumque unum; et non adoremus creaturam, sed Creatorem, qui est benedictus in saecula? Maledictus est igitur, non solum qui spem habet in homine, sed qui ponit carnem brachium suum, id est, fortitudinem suam, et quidquid egerit, non Domini clementiae, sed suae putaverit esse virtutis. Qui enim hoc agit, a Domino recedit cor ejus, asserens se posse quod non potest. *Et erit quasi myrice,* quae Hebraice dicitur AROER (), sive ut interpretatus est Symmachus, *lignum infructuosum in solitudine. Et non videbit cum venerint bona,* quae visura est gentium multitudo; *sed habitabit in siccitate in deserto.* Hoc dicitur de populo Judaeorum qui habitant in deserto, fructusque non faciunt, et sunt in terra salsuginis, quae nullos fructus faciat, et inhabitabili, quae hospitem non habet Deum, nec Angelorum praesidia, nec Spiritus sancti gratiam, nec scientiam magistrorum.

(Vers. 7, 8.) *Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus spes* (sive *fiducia) ejus:* **959** *et erit quasi lignum,*

quod transplantatum est (sive *fructiferum) super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, et non timebit, cum venerit aestus: et erit folium ejus viride* (sive *ramusculi ejus frondentes): et in tempore* (sive *anno) siccitatis non erit sollicitum* (sive *non timebit) nec aliquando desinet facere fructum.* Illud de Judaeis dictum sit et haereticis, qui spem habent in homine, in Christo videlicet suo, quem non Filium Dei, sed purum hominem putant esse venturum. E contrario vir Ecclesiasticus, qui confidit in Domino, audit illud: *Et scitote, quoniam Dominus ipse est Deus* **(Psal. XCIX, 3)**. Confidit in Domino, et illi ligno comparabitur, de quo et in primo psalmo cantatur: *Et erit tamquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet. Super aquas* autem, Spiritus sancti gratiam, diversas donationes . *Quod ad humorem mittit radices suas:* ut a Domino accipiat ubertatem. Sed et aliter possumus dicere, quod de siccitate Judaica translati simus in baptismatis gratiam sempiternam. *Et non,* inquit, *timebit, cum venerit aestus,* vel tempus persecutionis, vel dies judicii: *Et erit folium ejus viride,* sive *erunt in eo ramusculi frondentes:* ut numquam timeat siccitatem, sed cunctarum virtutum germinet gratiam. Cumque tempus, sive annus, venerit siccitatis, non metuet, quando Dominus iratus mandaverit nubibus, ne pluant super Israel imbrem **(Isai. V)**. Quodque sequitur: *nec desinet facere fructum,* illud locus qui in Marco scriptus est, quod venerit Dominus ad ficum, et non invenerit in ea fructum, quia nondum erat tempus, et maledixerit ei, ut fructus non faciat in aeternum, exponere poterit **(Marc. XI)**. Qui enim confidit in Domino, et Dominus est fiducia ejus, etiam in tempore Judaicae siccitatis non metuet; sed semper afferet fructum,

credens in eum, qui semel pro nobis mortuus est, et ultra non moritur **(Rom. VI)**, et dicit: *Ego sum vita* **(Joan. XIV, 6)**.

(Vers. 9, 10.) *Pravum est cor omnium* [Al. *hominum], et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans cor, et probans renes, qui do unicuique juxta vias suas, et juxta fructum adinventionum suarum.* LXX: *Profundum est cor super omnia, et homo est, quis cognoscet eum?* et **960** caetera similiter. Verbum Hebraicum () ENOS quatuor litteris scribitur, ALEPH et NUN et VAU et SIN. Si igitur legatur ENOS, *homo* dicitur, si autem ANUS, *inscrutabile,* sive *desperabile:* eo quod nullus cor hominum valeat invenire. Symmachus vero hunc locum ita interpretatus est: *Inscrutabile cor omnium: vir autem quis est qui inveniat illud?* Solent quidam nostri, bono quidem voto, sed non secundum scientiam, uti hoc loco contra Judaeos, quod homo sit Dominus atque Salvator, secundum dispensationem carnis assumptae, nullusque possit nativitatis ejus scire mysterium, secundum illud quod scriptum est: *Generationem ejus quis enarrabit* **(Isai. LIII, 8)**? nisi solus Deus qui arcana rimatur, et reddit unicuique secundum opera sua. Melius autem est, ut simpliciter accipiamus, quod nullus cogitationum secreta cognoscat nisi solus Deus: dixerat enim supra: *Maledictus homo qui spem habet in homine.* Et e contrario: *Benedictus vir qui confidit in Domino*. Unde ne hominum putaremus certum esse judicium, intulit, omnium propemodum corda esse perversa, dicente Psalmista: *Ab occultis meis munda me, et ab alienis parce servo tuo* **(Psal. XVIII, 13)**: haud dubium quin cogitationibus. Et in Genesi: *Videns autem Deus quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad*

malum omni tempore **(Genes. VI, 5)**. Et iterum: *Sensus enim et cogitatio humani cordis ab adolescentia sua prona sunt in malum* **(Genes. VIII, 21)**. Per quae discimus solum Deum nosse cogitationes eorum. Si autem de Salvatore dicitur: *Videns autem cogitationes eorum Jesus* **(Luc. IX, 17)**; nullusque potest videre cogitationes eorum, nisi solus Deus; ergo Christus Deus est, qui scrutatur corda, et probat renes; et reddit unicuique juxta opera sua **(Psal. VII)**.

(Vers. 11.) *Perdix fovit* (sive *congregavit) quae non peperit.* (Et ut LXX transtulerunt: *Clamavit perdix, congregavit quae non peperit.) Fecit divitias suas* [A Vulg. abest *suas] non cum judicio. In dimidio dierum suorum relinquet eas* (sive *in dimidio dierum ejus relinquent eum) et in novissimo suo erit insipiens.* Aiunt Scriptores naturalis historiae, tam bestiarum et volucrum, quam arborum herbarumque (quorum principes sunt apud Graecos, Aristoteles et Theophrastus, apud nos Plinius Secundus), hanc perdicis esse **961** naturam, ut ova alterius perdicis, id est, aliena furetur, et eis incubet foveatque: cumque fetus adoleverit, avolare ab eo, et alienum parentem relinquere. Hujuscemodi divites sunt, qui aliena diripiunt, et absque cogitatione [*Al.* recogitatione] judicii Dei, faciunt divitias non cum judicio, quas in medio tempore relinquunt, subita morte subtracti [*Al.* substrati], quando dicitur eis: *Stulte, hac nocte repetent animam tuam a te, quae autem praeparasti, cujus erunt* **(Luc. XII, 20)**? nihilque insipientius, quam non providere novissima, et brevia putare perpetua. Alii vero et propter superiorem historiam, et propter alteram qua dicunt, perdicem esse pugnacissimum et immundum, ita ut victum polluat, diabolum sub ejus nomine interpretantur, quod

alienas sibi divitias congregarit dicens ad Dominum: *Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* **(Matth. IV, 9)**. Quem relinquent divitiae suae, quae male ab eo fuerant congregatae; et per Apostolos convertentur [*Al.* revertentur] ad Dominum: et qui sibi videbatur esse prudentissimus, erit omnium judicio insipiens. Quodque a LXX dicitur: *Clamavit perdix,* ad haereticorum personam referendum est, quod perdix iste diabolus clamaverit per principes haereticorum, et congregaverit quae non peperit, et deceptorum sibi multitudinem congregarit, quae postea dimittat cum: et omnium judicio stultissimus comprobetur.

(Vers. 12, 13.) *Solium gloriae altitudinis a principio, locus sanctificationis nostrae. Exspectatio Israel, Domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur, recedentes, in terra scribentur* [Al. *describantur]; quoniam dereliquerunt venam* (sive *fontem) aquarum viventium Dominum.* Perdice propter suam stultitiam derelicta, exspectatio Israel, id est, populi Dei et credentis in Domino, ipse est qui fecit omnia: cujus solium gloriosum est et excelsum a principio, locusque sanctificationis omnium credentium, ut non in loco sit Dominus, sed ut ubi ille fuerit, locus sanctificatus sit. E contrario qui derelinquunt Dominum, confundentur confusione perpetua, et recedentes, sive declinantes ab eo, scribentur in terra, deleti de libro viventium. Sicut enim, qui potest cum Apostolo dicere: *Noster autem municipatus in coelo est* **(Philipp. III)**, in coelestibus scribitur: sic qui derelinquit Dominum, vel declinat ab eo, scribetur in **962** terra cum his, qui terrena sapiunt. Causaque manifesta, cur scribantur in terra: quia dereliquerunt fontem vitae Dominum, sive fontem aquarum viventium Dominum, qui

loquitur in Evangelio: *Si quis sitit, veniat ad me et bibat: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes* **(Joan. VII, 37, 38)**.

(Vers. 14.) *Sana me, Domine, et sanabor: salvum me fac, et salvus ero: quoniam laus mea tu es.* Multi medici in Evangelio **(Matth. IX)** haemorrhousam curaverant, quae omnem substantiam suam perdiderat in eis, et tamen a nullo curari potuit, nisi ab eo, qui verus est medicus, et cujus sanitas in pennis ejus. Unde et nunc Propheta a populo passus opprobria, et crebro insidiis circumventus, ab eo curari et salvus fieri cupit, cujus vera laus, veraque medicina est.

(Vers. 15 seqq.) *Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est verbum Domini? Veniat. Ego autem non sum turbatus te pastorem sequens* (sive *non laboravi sequens te), et diem hominis non desideravi: tu scis. Quod egressum est de labiis meis, rectum fuit in conspectu tuo* (sive *ante faciem tuam est). Non sis mihi formidini, spes mea tu in die afflictionis* (sive *non fias mihi alienus, parcens mihi in die pessimo*). Qui non putant ventura, quae dicta sunt, loquuntur ad Prophetam: *Ubi est verbum Domini? Veniat:* dissimulationem sententiae, dilationem arbitrantes. Illis autem, inquit, ista dicentibus, ego non sum turbatus, nec laboravi te pastorem sequens, sive, post tua ingrediens vestigia. Nec hoc fui fine contentus, sed diem hominis non desideravi, vel vitam longiorem, vel prospera quaeque hujus saeculi. Ipsumque vocat testem, quem et judicem: *Tu nosti.* Sequitur: *Quod egressum est de labiis meis, rectum fuit in conspectu tuo;* ut numquam mentitus sit, et Domini voluntati adversa non dixerit. *Non sis mihi,* inquit, *tu formidini, spes mea in die afflictionis.* Quod

perspicuum est juxta Hebraicum. Juxta id vero, quod Septuaginta transtulerunt dicentes: *Ne fias mihi alienus, parcens mihi in die malo,* est sensus: Ne parcas mihi in praesenti saeculo, quod malum est; sed redde mihi juxta peccata mea, ut requiem habeam sempiternam. Scio enim **963** scriptum: *Quem diligit Dominus, corripit: flagellat autem omnem filium, quem recipit* **(Hebr. XII, 6)**. Dies autem malus, vel omne saeculum est, vel dies judicii, his qui propter peccata cruciantur.

(Vers. 18.) *Confundantur, qui persequuntur me, et non confundar ego. Paveant illi, et non paveam ego. Induc super eos diem afflictionis, et duplici contritione contere eos.* Imprecatur adversum eos Propheta, qui exprobrant ei verbum Domini, et dicunt: *Ubi est verbum Domini? veniat;* ut confundantur qui persequuntur eum, et erubescant et redeant ad salutem: ut illi paveant mentientes, et non iste qui vera praedicit. Cumque dies ultionis advenerit, duplici contritione conterat [*Al.* contere] eos, fame et gladio.

(Vers. 19, 20.) *Haec dicit Dominus ad me: Vade et sta in porta* (sive *in portis) filiorum populi: per quam* (sive *per quas) ingrediuntur reges Juda, et egrediuntur, in cunctis portis Jerusalem, et dices ad eos; Audite verbum Domini, reges Juda, et omnis Juda* (sive *Judaea) cunctique habitatores Jerusalem, qui ingredimini per portas has.* Quoniam, inquit, verba tua audire contemnunt, nec ad te veniunt, ut requirant quae sit sententia [*Al.* sapientia] Dei, tu perge ad locum celeberrimum, vel portam templi, vel urbis, per quas reges et omne vulgus ingreditur et egreditur, ut necessitate cogantur audire, et importune, opportune praedices verbum Domini **(I Tim. IV)**: nec ulla apud eos

remaneat excusatio, quod ideo non fecerint, quia non audierint.

(Vers. 20 seqq.) *Haec dicit Dominus: Custodite animas vestras, et nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem. Et nolite ejicere onera de domibus vestris in die sabbati, et omne opus non facietis, et santificate diem sabbati, sicut praecepi patribus vestris: Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, et induraverunt cervicem suam* (et quod in Hebraico non habetur, *super patres suos), ne audirent me, et ne acciperent disciplinam. Et erit, inquit, si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati: et si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in ea omne opus, ingredientur per portas civitatis hujus reges et principes sedentes super solium David: et ascendentes in curribus et equis, ipsi et principes eorum, viri Juda et habitatores Jerusalem, et habitabitur civitas haec in sempiternum. Et venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem, et de terra Benjamin, et de campestribus, et de montosis* [Al. *montuosis], et ab austro, portantes holocaustum et victimas* (sive *thymiamata) et sacrificium* **964** (sive *manna) et thus, et inferent oblationem* (sive *laudem) in domum Domini. Si autem non audieritis me, ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, et ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati, succendam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non exstinguetur.* Ne praeceptum sabbati instauratum per Jeremiam in frustra discerperem, totum ponere placuit, ut simul omnia cognoscamus. Custodit animam suam, qui non portat pondera peccatorum in die quietis et sabbati: nec infert ea per portas Jerusalem, quas virtutes debemus accipere. *Et*

nolite, inquit, *ejicere onera de domibus vestris.* Non enim portanda sunt, sed penitus abjicienda. Et omne opus ne faciatis, vel servile, vel illud de quo scriptum est: *Esca ventri, et venter escis: Deus autem et hunc et illam destruet* **(I Cor. VI, 13)**; sed illud opus operandum, de quo Salvator loquitur; *Operamini opus, quod non perit* **(Joan. VI, 27)**. *Santificate,* inquit, *diem sabbati,* ut omne tempus vitae nostrae in sanctificatione ducamus, sicut fecerunt patres nostri Abraham, Isaac, et Jacob. Cumque ista praeceperit Deus, non inclinaverunt aurem suam, mentis utique, non carnis; sed induraverunt cervicem suam, rejicientes jugum Legis, et per metaphoram indomitorum animalium habentes similitudinem. Videamus quod sit praemium eorum, qui non portant onera in die sabbati, et sanctificant illum. *Ingredientur,* inquit, *per portas civitatis hujus reges,* quorum cor in manu Dei est, et qui regnant corporibus suis **(Prov. XXI)**, *et principes sedentes super solium David,* ut Christi imitentur exemplum, *et ascendentes in curribus, et equis,* de quibus scriptum est; *Currus Dei decem millibus, multiplex millia laetantium, Dominus in eis in Sinai in sancto* **(Psal. LXVII, 18)**. Et alibi: *Equitatio tua salus* **(Abac. III, 8)**. Omnis vir qui confitetur Deum, et qui habitat in Jerusalem, de qua dictum est: *Factus est in Salem* [Al. *Jerusalem*], id est, *in pace, locus ejus, et habitatio ejus in Sion* **(Psal. LXXV, 2)**, et habitabitur Ecclesia Dei in aeternum. *Venient de civitatibus Juda, et de circuitu Jerusalem,* de quibus jam diximus, *et de terra Benjamin,* qui filius est virtutis et dexterae, *et de campestribus,* quod Hebraice dicitur SEPHELA (), et planam historiae significat intelligentiam, *et de montosis,* excelsis videlicet dogmatibus, *et ab Austro,* de quo scriptum est: *Deus ab*

Austro veniet **(Abac. III, 3)**. Unde calor et plena lux, et ubi omne frigus expellitur: *Portantes,* ait, *holocausta,* seipsos consecrantes Deo, *et victimam,* sive **965** thymiama, ut dicant: *Sacrificium Domino spiritus contribulatus* **(Psal. L, 19)**. Et, *Christi bonus odor sumus in omni loco* **(I Cor. II, 15)**. Et alibi: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo* **(Psal. CXL, 2)**. Et sacrificium, pro quo LXX ipsum verbum Hebraicum posuere MANAA (), quod pessima consuetudine, immo scriptorum negligentia, *manna* in nostris legitur. Et thus, de quo scriptum est: *Ut quid mihi thus affertis de Saba* **(Supra VI, 20)**? Et inferent *oblationem,* quae Hebraice dicitur THODA (), et in *gratiarum actionem* verti potest, et quam *laudem* LXX transtulerunt. *In domum David,* haud dubium quin in Ecclesiam. Haec sunt praemia eorum, qui sanctificant sabbatum, et nullo pondere praegravantur. Sin autem, inquit, non audieritis praecepta mea, et feceritis quae non facienda mandavi: *Succendam ignem in portis ejus,* id est, Jerusalem, illum de quo dicitur: *Omnes adulterantes* **966** *quasi clibanus corda eorum* **(Ose. VII, 4)**: qui devorat domos, sive vicos Jerusalem, quos [*Al.* quod] LXX ἄμφοδα, Aquila et Symmachus βάρεις, id est *turritas domos,* interpretati sunt, appellanturque Hebraice ARMANOTH (). Et numquam hoc exstinguetur incendium, dicente Apostolo: *Uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit* **(I Cor. III, 13)**. Et iterum: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur, ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem* **(Ibid., 15)**. Sin autem nostri judaizantes explanationem tropicam repudiarint, aut Judaei esse cogentur, et cum observatione sabbati circumcidere praeputia, aut reprehendere certe Salvatorem, qui jussit in sabbato

paralytico, ut portaret lectulum suum, Evangelista dicente: *Propterea magis Judaei quaerebant eum interficere, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo* **(Joan. V, 18)**.

LIBER QUARTUS.

965-966 Semper diabolus bono operi imminet [*Forte* invidet] et ubique gradientibus ponit laqueos, narrante Propheta de satellitum ejus insidiis: *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi* **(Psal. CXXXIX, 6)**, et Evangelio **(Matth. XIII, Marc. IV et Luc. VIII)** hoc ipsum plenius instruente, quod volatilia coeli juxta viam jacta [*Al.* jactata] semina diripiant atque disperdant. Cur hoc principio, frater Eusebi, usus sim, sequens sermo monstrabit. Multis et de toto huc orbe confluentium turbis, et Sanctorum Fratrum monasteriique curis occupatus, Commentarios in Jeremiam per intervalla dictabam; ut quod deerat otio, superesset industriae; cum subito haeresis Pythagorae et Zenonis, ἀπαθείας, et ἀναμαρτησίας, id est, *impassibilitatis et impeccantiae,* quae olim in Origene, et dudum in discipulis ejus Grunnio, Evagrioque Pontico, et Joviniano jugulata est, coepit reviviscere, et non solum in Occidentis, sed et in Orientis partibus sibilare, et in quibusdam insulis, praecipueque Siciliae et Rhodi, maculare plerosque, et crescere per dies singulos, dum secreto docent, et publice **967-968** negant. Cui respondere diu tacens et dolorem silentio devorans, erebra fratrum expostulatione compulsus sum: nec tamen hucusque prorupi, ut auctorum

nomina ponerem, malens eos corrigi, quam infamari [*Al.* imitari]. Neque enim hominum, sed erroris inimicus sum: qui mihi ut vicem talionis et genuinum sui doloris [*Al.* sudoris] illiderent, veteres magistrorum suorum calumnias concinnantes, intantum elingues [*Al.* bilingues] et miseri demonstrati sunt, ut ne maledicere quidem suis verbis potuerint. Quorum tunc temporis, editis adversus eos libris, naeniae confutatae sunt, quos qui legere voluerint, liquido pervidebunt, canes eos juxta Isaiam esse mutos, qui latrare nesciant: habentes quidem voluntatem et rabiem mentiendi, sed artem fingendi et latrandi non habentes **(Isai. LVI)**. Quibus loquar compendio: Aut bona sunt quae docetis, aut mala. Si bona, defendite libere: si mala, quid occulte miseros jugulatis errore, rectaeque fidei ad decipiendos simplices quosque jactatis expositionem? quae si vera est, cur absconditur? si falsa, cur scribitur? Rogo quae est ista insania? Praecipiente apostolo **(I Petr. III)**, ut parati simus ad satisfaciendum omni poscenti nos rationem de ea quae in nobis est spe, et Propheta clamante: *Loquebar de* [Al. *in] testimoniis tuis in conspectu regum, et non confundebar* **(Psal. CXVIII, 46)**, isti publicum fugiunt, et susurrant in angulis perditorum, dolentque quasi pro suis, quae sua metuunt confiteri. Cumque generaliter adversum vitia quid et haereticos dixerimus, se peti queruntur; malumque conscientiae dissimulata diu indignatione pronuntiant. Quod si cavendum nobis est, ne veterem laedere videamur necessitudinem, si superbissimam haeresim spirituali mucrone truncemus, ergo sustinendae erunt nobis cruces proditae fidei, et dicendum cum Propheta: *Versatus sum in miseria, dum mihi infigitur spina* **(Psal. XXXI, 4)**. Quin potius audiant illud

Apostolicum: *Obedire Deo magis oportet quam hominibus* **(Act. V, 29; Gal. I)**. Et iterum: *Si hominibus placerem, Christi servus non essem.* Verum haec in proprio, nisi tacuerint, opere plenius exsequemur. Nunc coeptum in Jeremiam carpamus iter, et quartum in eum volumen breviter transcurrentes, in his tantum quae obscura fuerint immoremur.

(Cap. XVIII.---Vers. 1 seqq.) *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: Surge et descende in domum figuli, et ibi audies verba mea. Et descendi in domum figuli, et ecce ipse faciebat opus super rotam* (sive *lapides). Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat e luto manibus suis. Conversusque* (sive *et rursum) fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus ut faceret. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Numquid sicut figulus iste non possum* [Vulg. *potero,* ad Hebr.] *vobis facere, domus Israel? ait Dominus. Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israel. Repente* (sive *ad summam) loquar adversum gentem et adversum regnum, ut eradicem* (sive *auferam) et destruam, et disperdam illud. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum adversum eam, agam et ego poenitentiam super malo quod cogitavi ut facerem ei. Et subito* (sive *ad summam) loquar de gente et regno, ut aedificem, et ut plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, poenitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei.* Per omnes quidem sensus ad judicium et intelligentiam animi pervenitur, auditu, odoratu, gustu, tactu, sed **969** magis mente retinetur, quod oculis cernitur. Unde jubetur Propheta ad domum figuli ire, et ibi Domini audire praecepta. Cumque, ait, perrexissem et descendissem in domum figuli, faciebat

ipse opus super rotam, quam LXX verbi ambiguitate seducti, *lapides* transtulerunt, ABANIM () enim pro qualitate loci et diversitate pronuntiationis, et *organum,* id est, *rota* figuli vocatur, et *lapides.* Cumque, inquit, cernerem vas e luto fieri, subito dissipatum est, hoc Dei agente providentia, ut manus artificis dum nesciret, errore suo parabolam figuraret. Rursumque ille figulus, qui vas e luto, rota currente, perdiderat, fecit aliud sibi ut ei visum est. Statimque Dominus ad Prophetam: Si figulus, ait, hanc habet potestatem, ut ex eodem luto rursum faciat quod fuerit dissipatum: ego in vobis, qui quantum in vobis est, periisse videmini, hoc facere non potero? Et ut liberum significaret arbitrium, dicit se et mala annuntiare genti et regno illi, vel illi; et rursum bona: nec tamen hoc evenire quod ipse praedixerit; sed e contrario fieri, ut et bona malis eveniant, si egerint poenitentiam, et bonis mala, si post repromissiones fuerint ad peccata conversi. Et hoc dicimus, non quod ignoret Deus hoc vel illud, gentem aut regnum esse facturum, sed quod dimittat hominem voluntati suae, ut vel praemia, vel poenas sua voluntate et suo merito recipiat. Nec statim totum erit hominis quod eveniet; sed ejus gratiae qui cuncta largitus est: ita enim libertas arbitrii reservanda est, ut in omnibus excellat gratia largitoris; juxta illud propheticum: *Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilabit* [Al. *vigilat] qui custodit eam* **(Psal. CXXVI, 1, 2)**. Non enim volentis neque currentis, sed miserentis est Dei **(Rom. IX)**.

(Vers. 11-13.) *Nunc ergo dic viro Judae, et habitatori* [Mss. *habitatoribus,* rectius] *Jerusalem, dicens,*

Haec (sive *sic) dicit Dominus: Ecce ego fingo contra vos malum et cogito contra vos cogitationem: revertatur unusquisque a via sua mala, et dirigite vias vestras et studia vestra. Qui dixerunt, desperavimus* (sive *confortabimur), post cogitationes enim nostras ibimus, et unusquisque pravitatem* (sive *quod placuit) cordis sui mali* [Al. *placuerit cordi suo malo] faciemus. Ideo haec dicit Dominus: Interrogate gentes, quis audivit talia horribilia, quae fecit nimis virgo Israel?* Implet Dominus parabolam quam et sermonibus, et aspectu docuerat, et **970** dicit: *Ecce ego fingo contra vos malum,* quasi figulus lutum: malum autem juxta Isaiam qui dicit: *Faciens pacem, et creans malum* **(Isa. XLV, 7)**. Non quod per se malum sit, sed quod patientibus malum esse videatur. *Et cogito contra vos cogitationem,* id est, pro merito inferre sententiam. Mutate opera, *et dirigite vias vestras,* ut et prosperis poena mutetur. Qui, inquit, dixerunt contrario: *Confortabimur,* in malis videlicet operibus, sive juxta Aquilam, *desperavimus,* et juxta Symmachum, *defecimus,* quod utrumque offendit Deum; ut aut nequaquam se putet posse salvari, aut ad placandum Deum animo defecisse. *Et post cogitationes,* inquit, *nostras ibimus.* Ubi est ergo absque Dei gratia liberii arbitrii potestas, et propriae judicium voluntatis, cum grandis offensa sit Dei sequi cogitationes suas et pravi cordis facere voluntatem? Propterea infert, dicens: *Interrogate gentes, et omnes in circuitu nationes,* quis fecerit, quis audierit idolis serviens, *quae fecit nimis virgo Israel?* Virginem autem vocat, eo quod uni Deo servierit, dicente Propheta: *Notus in Judaea Deus, in Israel magnum nomen ejus* **(Psal. LXXV, 2)**.

(Vers. 14.) *Numquid deficiet de petra agri nix Libani: aut avelli possunt aquae erumpentes, frigidae et defluentes?* LXX: *Numquid deficient de petra ubera, aut nix de Libano, aut declinabit aqua violenter sublata vento?* Tale quid et illud Virgilianum sonat **(Eclog. I, 60 seqq.)**:

Ante leves ergo pascentur in aethere cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.

Et in alio loco **(Aeneid. I, 611 seqq.)**:

In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
Lustrabunt, convexa polus dum sidera pascet,
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

Quomodo, inquit, nix de Libani summitatibus deficere non potest; nec ullo, ut omnis liquescat, solis ardore superatur, fluentesque de montibus rivi, nequaquam siccantur in fontibus: sic meum nomen, quod per se stabile est, atque perpetuum, non poterit immutari, et tamen cum caetera naturae ordinem servent, populus meus oblitus est mei. Sequitur enim:

(Vers. 15.) *Quia oblitus est mei populus meus, frustra libantes et impingentes in viis suis, in semitis saeculi* (sive *sempiternis) ut ambularent per eas in itinere non trito.* Qui obliviscitur Dei, et relinquit illum, qui dicit: **971** *Ego sum via* **(Joan. XIV, 6)**; libatque diis alienis, impingit in viis suis, nequaquam Dei, sed suis, et antiquas sempiternasque semitas derelinquit, quae omnium sanctorum sunt tritae vestigiis colentium Deum. Isti vero ambulaverunt in itinere non trito, et relicto cultu Dei, idola venerati sunt, propter quae infertur poena quae sequitur:

(Vers. 16.) *Ut fieret terra eorum in desolationem, et in sibilum sempiternum, omnis qui praeterit* [Al. *praeterierit] per eam, obstupescet et movebit caput suum.* Et quia dereliquerunt, ait, cultum Dei, et pravas idololatriae semitas sunt secuti; propterea terra eorum redacta est in solitudinem et in miraculum omnium sibilumque, ita ut qui terram quondam, et urbem florentissimam viderint in desertum et cinere esse collapsam, admirentur et stupeant, et animae confusionem, gestu corporis indicent: hoc est enim movere caput, et stuporem mentis silentio demonstrare. Quod plenius et rectius post adventum Domini intelligimus esse completum, quando nullus Judaeorum terram quondam et Urbem sanctam ingredi lege permittitur; sed cum ad planetum venerint, mirantur et deflent vaticinia Prophetarum, opere completa.

(Vers. 17.) *Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico* (sive *inimicis), dorsum et non faciem ostendam eis in die perditionis eorum.* Usque hodie sententia Dei permanet in Judaeis. In toto orbe dispersi sunt coram inimico diabolo, vel inimicis daemonibus; et cum diebus ac noctibus in synagogis Satanae invocent nomen Dei, dorsum et non faciem suam ostendit eis Deus, ut intelligant eum semper recedentem, et numquam ad se venientem. Dies autem perditionis Judaicae, omne tempus est post passionem Salvatoris, usque ad finem saeculi: ut postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat **(Rom. XI)**.

(Vers. 18.) *Et dixerunt: Venite et cogitemus adversus Jeremiam cogitationes, non enim peribit lex a sacerdote, neque consilium a sapiente, nec sermo a propheta. Venite et percutiamus eum in lingua, et non attendamus ad universos*

sermones ejus. Ista et tunc Judaeorum contra Jeremiam, sive Dominum Salvatorem, et hodie haereticorum contra servos ejus cogitatio est, ut calumnias struant, et sanctos viros accusatione praeveniant, nec cogitent quid illi veritatis loquantur, sed quid ipsi struant **972** mendacii; jactant enim in sacerdotibus, et in sapientibus, et in pseudoprophetis suis legem et consilium Dei, et eloquium permanere, dicente Scriptura: *In perversam animam non intrabit sapientia* **(Sap. I, 4)**.

(Vers. 19 seqq.) *Attende, Domine, ad me: et audi vocem adversariorum meorum. Numquid redditur* [Al. *reddetur] pro bono malum, quia foderunt foveam animae meae? Recordare quod steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, et averterem indignationem tuam ab eis. Propterea da filios eorum in famam, et deduc eos in manus gladii. Fiant uxores eorum absque liberis et viduae, et viri earum interficiantur morte, juvenes eorum confodiantur gladio in praelio, audiatur clamor de domibus eorum.* In typum quidem Salvatoris haec a populo Judaeorum Jeremias universa perpetitur, qui postea, Babylonio veniente, vastantur. Sed plenius atque perfectius complentur in Christo, et [*Al.* cum] urbe subversa, Romano gladio trucidati sunt, non ob idololatriam, quae eo tempore non erat, sed ob interfectionem Filii Dei, quando cunctus simul populus conclamavit: *Tolle, tolle talem: regem non habemus nisi Caesarem* **(Joan. XIX, 15)**. Et imprecatio eorum aeterna damnatione completa est; *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* **(Matth. XXVII, 25)**. Foderant enim Christo foveam, et dixerant: *Auferamus eum de terra viventium* **(Isa. LIII, 8)**. Qui tantae erga eos misericordiae fuit, ut stans in conspectu

Patris, loqueretur pro eis bonum, ut averteret indignationem suam ab eis, ut in cruce quoque diceret: *Pater, ignosce eis; quid enim faciunt, nesciunt* **(Luc. XXIII, 34)**. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur, nequaquam deliramenta quorumdam et captivitatem coelestis Jerusalem interpretantes, sed perspicuam historiam et manifestissimam prophetiam, omni verborum et sensuum confidentia persequentes.

(Vers. 22, 23.) *Adduces enim super eos latronem repente, quia foderunt foveam ut caperent me, et laqueos absconderunt pedibus meis. Tu autem, Domine, scis omne consilium eorum adversum me in mortem. Ne propitieris iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur. Fiant corruentes* (sive *impingentes) in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis* (sive *fac in eis*). Si de Jeremia intelligimus, repentinum latronem referamus ad Nabuchodonosor: si de Salvatore, quod et verius, et melius est, ad Romanum exercitum. Et ne injusta videatur sententia Dei, exponit, **973** quid fecerint contra Filium Dei Christum, et quid passi sint. Quod autem infert, *ne propitieris iniquitati eorum, et peccatum eorum a facie tua non deleatur,* nequaquam priori sententiae contrarium est, in qua pro populo deprecatur Patrem; sed postquam datum tempus poenitentiae praeteriit, et illi in suo scelere perseverant, populi et seniores, non tam pro se puniuntur quam pro aliis, ne inultum peccatum caeteris noceat exemplo. Quodque infert: *Fiant impingentes,* sive *corruentes, in conspectu tuo,* illius Isaiae, et Petri apostoli simile est, *Et non impingetis sicut in lapidem offensionis, et petram scandali* **(Isai. VIII, 14; I Pet. II, 8)**. Cujus et in psalmis

Propheta meminit: *Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc* **(Psal. CXVII, 22)**.

(Cap. XIX.---Vers. 1 seqq.) *Haec dicit Dominus: Vade, et sume lagunculam figuli testeam et de senioribus populi, et de senioribus Sacerdotum, et egredere ad vallem filii Ennom, quae est juxta introitum portae fictilis* (sive *Charsith); et praedicabis* (sive *clamabis,* vel *leges) ibi verba, quae ego loquar ad te, et dices: Audite verbum Domini, reges Juda, et habitatores Jerusalem.* Pro *laguncula figuli,* quae Hebraice dicitur BOCBOC (), LXX *doliolum* transtulerunt, et pro *porta fictili,* Aquila, Symmachus et Theodotio ipsum verbum posuerunt Hebraicum HARSITH (): pro quo LXX juxta morem suum pro aspiratione HETH litterae, addiderunt CHI Graecum, ut dicerent *Charsith* pro *Arsith,* sicut illud est pro *Hebron, Chebron,* et pro *Jeriho, Jericho.* Vult autem Scriptura divina, non solum auribus doceri populum, sed et oculis. Magis enim (ut jam diximus) mente retinetur quod visu, quam quod auditu ad animum pervenit: *Tolle,* inquit, *lagunculam,* sive *doliolum testeum, et de senioribus populi ac Sacerdotum, et egredere ad vallem filii Ennom,* de qua supra diximus, in qua erat delubrum Baal, et nemus, ac lucus Siloe fontibus irrigatus. Ipsa autem, inquit, vallis juxta portam est, quae Hebraice HARSITH (), hoc est, *fictilis* appellatur. *Et praedicabis,* vel *leges ibi verba, quae ego loquar tecum:* ut ibi audiantur quae dicturus sum. Ideo autem (ut jam diximus) et praedicabis, et clamabis, et leges ponitur, quia verbum Hebraicum CARATH (), tria haec significat. Vultque quae dicturus est, et reges Juda audire, et

habitatores Jerusalem, id est, et stirpem regiam, et omnem populum, ut **974** inexcusabiles sint, qui audire noluerint.

(Vers. 4-6.) *Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam afflictionem* (sive *mala) super locum istum: ita ut omnis qui audierit illam* (sive *illa) tinniant aures ejus, eo quod dereliquerint me, et alienum fecerint locum istum, et libaverint in eo diis alienis quos nescierunt ipsi et patres eorum et reges Juda. Et repleverunt locum istum sanguine innocentum, et aedificaverunt excelsa Baalim, ad comburendos filios suos igne in holocaustum Baalim; quae non praecepi* (sive *cogitavi), nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum.* Et hunc locum stulte quidam ad coelestem referunt Jerusalem. Quod ne semper admoneamus, hoc tantum dixisse sufficiat: vitandam istius modi explanationem esse, immo haeresim, quae manifesta subvertit, et praestigias quasdam Ecclesiis Christi conatur inducere. Nulli autem dubium quin in Templo Dei, Baal idolum posuerint, sive in delubro quod erat in valle filii Ennom, ubi et lucus Baal et ara ejus fuit, super quam immolaverunt et incenderunt filios suos. Quae Dominus nec cogitavit, nec locutus est, nec ascenderunt in cor ejus. Non quo Deus futura nescierit, sed quod indigna sua notitia ignorare se dicat, juxta illud Evangelicum: *Discedite a me, operarii iniquitatis, nescio vos* **(Luc. XIII 27)**. Novit enim Dominus eos qui sui sunt **(II Tim.)**. Et, *Qui ignorat, ignorabitur* **(I Cor. XIV, 38)**. Vel certe ἀνθρωποπάθως, et haec de Deo accipienda, sicut et alia. Omnis autem haereticus derelinquit Deum, et alienum facit locum habitatione Dei, quem sua fraude polluerit, et libat diis alienis, quos nec ipse noverat, nec patres ejus, Apostoli videlicet et apostolici viri;

reges autem Juda, hoc est, haereticorum patriarchae, implent locum quondam Dei, sanguine deceptorum et innocentium. Nisi enim stultus et simplex fuerit, non cito subvertitur. Et aedificant excelsa Baalim, dum de sublimibus disputare se dicunt. Et comburunt filios suos idolo, quos in haeresi genuerunt. Quae omnia ignorare se dicit Dominus, nec umquam ascendisse in cogitationem suam.

(Vers. 6.) *Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non vocabitur locus iste amplius Thopheth, et vallis filii Ennom, sed vallis occisionis.* LXX: *Idcirco ecce dies veniunt, dicit Dominus, et non vocabitur locus iste amplius ruina et* πολυάνδριον *filii Ennom, sed* πολυάνδριον *occisionis.* Quae sit vallis filii Ennom quae Hebraice dicitur GEENNOM (), unde et *gehennam* appellatam **975** putatur, supra diximus. Miror autem quid sibi voluerint LXX pro THOPHETH () διάπτωσιν, hoc est, *ruinam* ponere, et pro *valle,* πολυάνδριον, quod significat *virorum multitudinem:* nisi forte ex eo quod ibi populus corruerit, et caesa sit hominum multitudo, vel spiritualiter, in errore idololatriae, vel juxta litteram, a Babylonio exercitu, quod in consequentibus manifestius legitur.

(Vers. 7 seqq.) *Et dissipabo consilium Judae et Jerusalem in loco isto, et subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, et in manu quaerentium animas eorum, et dabo cadavera eorum escam volatilibus coeli et bestiis terrae, et ponam civitatem hanc in stuporem et in sibilum. Omnis qui praeterit* [Al. *praeterierit] per eam obstupescet, et sibilabit super universa plaga ejus Et cibabo eos carnibus filiorum suorum, et carnibus filiarum suarum, et unusquisque carnem*

amici sui comedet, in obsidione et in angustia, in qua concludent eos inimici eorum, et qui quaerunt animas eorum. Quamquam haec et in Babylonia captivitate accidisse populo noverimus, tamen plenius referuntur ad tempora Salvatoris, quando obsessi sunt a Vespasiano et Tito, et civitas eorum, Hadriani temporibus, in aeternos cineres collapsa est, ut qui obtulerant filios suos idolis, ipsi eos postea famis necessitate compulsi, in ciborum usum verterent, carnesque omnium darentur volatilibus coeli, et bestiis terrae: ut qui Domini muneribus abusi fuerant in impietatem, et propria viscera idolis immolarant, ventres suos sepulcra facerent liberorum.

(Vers. 10, 11.) *Et conteres lagunculam in oculis virorum, qui ibunt, vel egredientur tecum. Et dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, et civitatem hanc, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.* Perspicue non de Babylonia, sed de Romana dicitur captivitate. Post Babylonios quippe, et urbs instaurata, et populus reductus in Judaeam, et abundantiae pristinae restitutus est. Post captivitatem autem, quae sub Vespasiano et Tito, et postea accidit sub Hadriano, usque ad consummationem saeculi ruinae Jerusalem permansurae sunt [*Al.* permanserunt], quamquam sibi Judaei auream atque gemmatam Jerusalem restituendam putent, rursumque victimas, et sacrificia et conjugia sanctorum, et regnum in terris Domini Salvatoris. Quae licet non **976** sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi ecclesiasticorum virorum, et Martyres ista dixerunt. Et unusquisque in suo sensu abundet, et Domini cuncta judicio reserventur **(Rom. XIV)**. Quomodo autem vas fictile, et testeum si fractum fuerit, in

antiquam speciem non potest reformari: sic et populus Judaeorum et Jerusalem subversa, statum pristinum non habebunt. Denique cassum est hodie nomen ipsius civitatis, et ab Aelio Hadriano Aelia dicitur, et cum habitatione pristina, pristinum quoque nomen amisit, ad decutiendam superbiam habitatorum ejus. Sanctae autem Crucis et Resurrectionis vocabula, non urbem significant, sed locum: nec divitiarum quondam magnitudinem, per quam periit populus Judaeorum, sed gloriam sanctitatis, quam nostra paupercula possidet Bethleem, non habens aurum et gemmas, sed panem qui in ea natus est.

(Vers. 12.) *Et in Thopheth sepelientur* (sive *sepelient), eo quod non sit alius locus ad sepeliendum. Sic faciam loco huic, ait Dominus, et habitatoribus ejus, et ponam civitatem istam sicut Thopheth* (sive *ut ruinam), et erunt domus Jerusalem et domus regum Juda, sicut locus Thopheth* (sive *ruinae*). Quod autem in LXX insertur: *Omnes domus regum Juda, sicut locus Thopheth,* in Hebraico non habetur. Et sequitur:

(Vers. 13.) *Immundae omnes domus, in quarum domatibus* (sive *tectis) sacrificaverunt omni militiae coeli, et libaverunt libamina diis alienis.* Quod supra dixerat. *Non vocabitur locus iste amplius Thopheth, et vallis filii* [Al. *filiorum] Ennom, sed vallis occisionis,* nunc ponit manifestius, quod tanta in ipso loco futura sit caedes, ut ibi acervatim populus sepeliatur, et lucus [*Al.* locus] quondam religionis, fiat tumultus mortuorum. Ipsa quoque civitas, quae huic imminet loco, fiat sicut Thophet, pro quo LXX *ruinam* transtulerunt. Domus quoque Jerusalem, regumque palatia, in ruinas similes convertantur. Causaque

redditur, eo quod immundae fuerint, et idololatriae pollutae scelere, pro eo quod in domatibus et tectis earum, soli et lunae et stellis coeli immolaverint, et thura incenderint; nec hoc fuerint errore contenti, sed immolaverint daemonibus, et libamina fuderint diis alienis **(Sophon. I)**.

(Vers. 14, 15.) *Venit autem Jeremias de Thopheth, quo* **977** *miserat eum Dominus ad prophetandum, et stetit in atrio domus Domini, et dixit ad omnem populum: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam super civitatem hanc, et super omnes urbes ejus universa mala, quae locutus sum adversum eam, quoniam induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos.* Postquam in Thopheth praesentibus populi senioribus, quos duxerat secum Jeremias confregit lagunculam, sive doliolum, et prophetavit verbis Domini ad conterendum populum et civitatem Jerusalem, revertitur et stat in atrio domus Domini, et universae loquitur multitudini, quae ad locum Thopheth ire noluerat, quod inducturus sit Dominus super civitatem Jerusalem, et super omnes urbes ejus universa mala, quae locutus est adversum eam. Et ne putemus crudelem esse sententiam, reddit causas, cur inducturus sit mala. *Quoniam,* inquit, *induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos:* ne post multas quidem impietates, volentes agere poenitentiam.

(Cap. XX.---Vers. 1, 2.) *Et audivit Phasur filius Emmer sacerdos, qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos. Et percussit Phasur prophetam Jeremiam, et misit eum in nervum quod erat in porta Benjamin superiori in domo Domini.* Pro *Phasur* Septuaginta transtulerunt *Phascor,* qui interpretatur *oris nigredo,* et pro *nervo,* quem nos diximus,

Septuaginta et Theodotio vertere, *cataracten,* Symmachus βασανιστήριον sive στρεβλωτήριον quod utrumque *tormenta* significat. Nos autem *nervum* diximus more vulgari, quod tormenti genus etiam in Actibus Apostolorum legimus, quando apostoli Paulus et Silas in custodiam carceris dati sunt **(Act. XVI)**. Iste autem erat pontifex Templi, et data sibi Sacerdotii dignitate in perversum abutitur, non ut doceat, et sermone corripiat; sed ut cruciatibus terreat **(Joan. XIX)**. Unde et Salvator et apostolus Paulus jussione pontificis verberantur **(Act. XVI)**. Nec mirum si hodie servi Dei occidantur [*Al.* caedantur] a Phaschor, mittanturque in carcerem, et horribili custodia reserventur. Datur enim haec potestas a Deo; ut Prophetarum ostendatur fides. Nec tamen major est ille qui caedit, sed fortior iste qui caeditur. Et patienter Propheta suscipit judicium Dei, nec reclamat ad verbera, sed considerat imperantem. EMMER (), *verbum* sonat, de quo saepe nigredo generatur, non parentis **978** vitio, sed scelere degenerantis. Tormentum autem, quo cruciatur Propheta, videtur in parte *dextra,* quod interpretatur *Benjamin;* et in porta sublimi, quae non veritatem indicat, sed injustam pontificis potestatem.

(Vers. 3.) *Cumque illuxisset in crastinum, eduxit Phasur Jeremiam de nervo, et dixit ad eum Jeremias: Non Phasur vocavit Dominus nomen tuum, sed pavorem undique.* Et hic tam nomen pontificis, quam tormenti genus similiter omnes ut supra interpretati sunt. Mutatur autem nomen pontificis, ut ex nomine futurorum supplicium demonstretur. Nequaquam, inquit, habebis oris nigredinem, et iniquae imperium potestatis; sed captivus duceris in Babylonem, hoc enim significat *pavor undique* sive *per circuitum:* ut tremens et

propriae salutis incertus, huc illucque circumspicias, et venientes contra te adversarios reformides. Pro *pavore,* quod in Hebraico scriptum est MAGUR [*Al.* Magor] (), LXX et Theodotio μέτοικον, id est, *migrantem,* Aquilae secunda editio *peregrinum,* prima *circumspicientem,* Symmachus *abl atum* sive *congregatum* et *coactum,* interpretati sunt.

(Vers. 4-6.) *Quia haec dicit Dominus: Ecce ego dabo te in pavorem, et omnes amicos tuos, et corruent gladio inimicorum suorum, et oculi tui videbunt: et omnem Judam dabo in manum regis Babylonis, et traducet eos in Babylonem, et percutiet eos gladio. Et dabo universam substantiam* (sive *fortitudinem) civitatis hujus, et omnem laborem ejus omneque pretium* (sive *gloriam, et cunctos thesauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum, et diripient eos, et tollent et ducent in Babylonem. Tu autem Phasur, et omnes habitatores domus tuae, ibitis in captivitatem, et in Babylonem venies, et ibi morieris, ibique sepelieris, tu et omnes amici tui, quibus prophetasti mendacium.* Juxta superiorem interpretationem, qua Phasur [*Al.* Phaschor] nomen fuerat immutatum, ut appellaretur Magur [*Al.* Magor], omnes similiter transtulerunt, ut significarent
vel *pavorem,* vel *peregrinationem,* vel *sublationem* et *transla tionem,* et *congregationem.* Comminaturque eum cum amicis suis jam jamque capiendum, tradendumque hostium manibus, et cunctum populum tribus Judae, Babylonii regis manibus obtinendum, aliosque interficiendos gladio, et alios ducendos in captivitatem, et universas divitias tam urbis quam thesaurorum regiorum ab inimicis esse capiendas, ipsumque **979** Phasur cum omni cognatione sua et familia

ducendum in captivitatem, et in Babylone esse moriturum, eo quod populum suum mendacio deceperit, nequaquam illi vera et tristia, sed per mendacium prospera pollicendo. Simulque animadvertenda Prophetae patientia atque prudentia, quod missus in carcerem tacet, et silentio vincit injuriam, nec tamen dissimulat quod scit esse venturum, ut saltem sic pseudopropheta pontifex peccare desistat, et Dei clementiam deprecetur.

(Vers. 7, 8.) *Seduxisti me, Domine, et seductus sum,* (sive *decepisti me, Domine, et deceptus sum). Fortior me fuisti et invaluisti* (sive *obtinuisti et potuisti). Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me; quia jam olim loquor, vociferans iniquitatem, et vastitatem clamito* (sive *quia amaro verbo meo ridebo praevaricationem, et miseriam invocabo*). Dicit se Propheta a Domino esse deceptum, quia in principio audiens: *Prophetam in gentibus dedi te* **(Supra I, 5)**. Et iterum: *Ecce constitui te hodie super gentes et super regna, ut evellas et destruas, et disperdas et dissipes, et aedifices et plantes* **(Ibid., 10)**, arbitratus sit nihil se contra populum Judaeorum, sed contra diversas in circuitu nationes esse dicturum. Unde et prophetiam libenter assumpserit; et evenisse contrario, ut captivitatem Jerusalem praedicans, persecutiones et angustias sustineret. Quodque intulit. *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me:* eo quod aestiment illum universa mentitum, et cuncta quae praedixerit esse ventura, mendacia fuerint. Et Propheta enim statim putaverat futurum, quod Dominus minabatur, et populus aestimabat nequaquam ultra venturum, quod statim non venerat. Atque vociferor vastitatem Babyloniam et iniquitatem hostium per quam opprimendus sit populus meus.

Sin autem sequimur Septuaginta in eo quod dixere: *qaia amaro verbo meo ridebo praevaricationem, et miseriam invocabo,* hic sensus est: Scio praesentem tristitiam futuro gaudio commutandam, juxta illud quod scriptum est: *Beati flentes, quoniam ipsi ridebunt* **(Matth. V, 5)**; et idcirco miseriam, et iniquitatem afflictionemque libenter sustineo, ita ut cupiam et invocem eas; et brevitatem injuriae, felicitatis aeternitate compensem.

(Vers. 9, 10.) *Quia factus est mihi sermo Domini in opprobrium, et in derisum tota die. Et dixi: Non recordabor ejus* (sive *non nominabo Dominum), nec loquar ultra in nomine ipsius. Et factus est in corde meo quasi ignis exaestuans, claususque in ossibus meis, et defeci* **980** (sive *dissolutus sum), ferre non sustinens. Audivi enim contumelias* (sive *vituperationem) multorum, et terrorem in circuitu* (sive *congregatorum undique), persequimini, et persequamur eum.* Clamante me atque dicente, quod jam Babylonius veniret exercitus, et omnia hostilis gladius praedaretur, versus est mihi sermo Domini in opprobrium atque derisum, dum tarditatem prophetiae putant esse mendacium. Quamobrem in mea mente decrevi, ut ultra ad populum Dei verbis non loquerer, nec nomen illius nominarem. Quod cum pudore superatus, verecunde quidem, sed stulte constituissem, *factus est,* inquit, *in corde meo quasi ignis exaestuans claususque in ossibus meis;* sive undique dissolutus sum, ita ut ferre non possem. Conceptus enim animo sermo divinus, nec ore prolatus, ardet in pectore. Unde et Paulus loquitur: *Si evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit. Vae enim mihi est, nisi evangelizavero; si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si*

autem invitus, dispensatio mihi credita est **(I Cor. IX, 16, 17)**. Et in Athenis videns idololatriae deditam civitatem, incitabatur [*Al.* incitatur] spiritu, et tota mente fervebat **(Act. XVII)**. Et post modicum in eodem volumine legimus: *Cum venissent autem de Macedonia Silas et Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Judaeis esse Christum Jesum* **(Act. XVIII)**. Sed et plerique Doctorum in Ecclesia usque hodie similia sustinent, audientes vituperationem multorum congregatorum adversum se in circuitu, atque dicentium: *Persequimini, et persequamur eos.*

(Vers. 11.) *Omnes viri* [Al. *Ab omnibus viris], qui erant pacifici mei* [Al. *mihi], et custodientes latus meum: si quomodo decipiatur, et praevaleamus adversum eum, et consequamur ultionem ex eo. Dominus autem mecum est quasi bellator fortis.* Cum adversarii surrexerint, et amici quondam atque pacifici fuerint ad bella conversi, voluerintque nobis insidias tendere, non magnopere curemus; sed optemus hoc dicere quod Propheta loquitur: *Dominus autem mecum est quasi bellator fortis.*

Idcirco qui me persequuntur, cadent et infirmi erunt (sive *ideo persecuti sunt, et intelligere non potuerunt). Confundantur* [Vulg. *confundentur] vehementer, quia non intellexerunt opprobrium* (sive *ignominiam) sempiternum, quod numquam delebitur.* Quia persecuti sunt, ideo propheticum non potuerunt intelligere sermonem, et ignorantiam confusio vehemens consecuta est, nec intellexerunt ignominiam sempiternam, quae obtinebit eos, et nulla oblivione delebitur. Dicant igitur quod volunt viri quondam **981** pacifici, et qui custodiebant latus meum, et decipere cupiebant, dummodo justum virum atque doctorem

Ecclesiae post persecutionem tanta vindicta, tantaque praemia consequantur.

(Vers. 12.) *Et tu, Domine, exercituum probator justi* (sive *qui probas justa) qui vides renes et cor, videam quaeso ultionem tuam ex eis, tibi enim revelavi causam meam* **(Luc. VI)**. Solus est Dominus, qui noverit probare justitiam, quomodo solus est, qui cordis interna conspiciat. Unde et Jesus sciens cogitationes hominum, non ex profectu, ut quidam putant, sed natura Deus est. Tale quid et in psalmis sonat: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* **(Psal. CXLII, 2)**. Si vivens virtutibus non justificabitur, quanto magis qui pro peccatis mortuus est? Cumque se sciat justus propugnatorem habere Deum, tamen impatientia fragilitatis humanae, quod novit esse venturum, jam nunc videre desiderat. Cui et revelavit causam suam, qui dicit in alio loco: *Mihi vindictam, et ego retribuam, dicit Dominus* **(Deut. XXXII, 35)**. Felix autem conscientia, cujus causa Domino revelatur **(Hebr. X, 30)**, dicente Apostolo: *Omne quod manifestatur, lux est* **(Ephes. V, 13)**.

(Vers. 13.) *Cantate Domino, laudate Dominum, quia liberavit animam pauperis de manu pessimorum* [Vulg. *malorum*]. Qui pauper est spiritu, nec habet divitias, quae receperunt in isto saeculo consolationem suam, de quibus et Paulus loquitur: *Tantum ut pauperum memores essemus* **(I Cor. XIII)**, cum fuerit vindictam a Domino consecutus, Dominum laudat in spiritu, et se de manu pessimorum erutum gloriatur. Hoc autem totum fit, non nostro merito, sed ejus gratia qui pauperem liberavit, nec habet divitias superbiae corruentis; sed humilitatem pauperis liberati.

(Vers. 14 seqq.) *Maledicta dies, in qua natus sum, dies in qua peperit me mater mea non sit benedicta. Maledictus vir* (sive *homo) qui annuntiavit patri meo dicens, natus est tibi filius masculus, et quasi gaudio laetificavit eum. Sit homo ille ut sunt civitates, quas subvertit Dominus, et non poenituit eum: audiat clamorem mane, et ululatum in tempore meridiano, qui non interfecit me a vulva, ut fieret mihi mater mea sepulcrum, et vulva ejus conceptus aeternus. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei?* Qui putant animas fuisse in coelestibus, et de meliori in pejorem statum praecipitatas, hoc et hujuscemodi utuntur testimoniis, quod scilicet melius fuerit in coelestibus, quam in terrenis commorari, et corpus humilitatis assumere: nova quaedam, immo jam vetera haereseos suae argumenta quaerentes. Nos vero legentes illud beati Job: **982** *Maledicta dies in qua natus sum, et nox illa in qua dixerunt, ecce masculus* **(Job. III, 3)**. Et: *Maledictus homo qui annuntiavit patri meo, dicens, natus est tibi puer,* huic testimonio coaptamus, quod scilicet melius sit non esse, quam vivere in suppliciis, juxta illud quod scriptum est: *Mors viro requies, cui clausit Deus viam suam* **(Eccli. XXII, 11)**. Et iterum: *Quare data est misero lux, et vita his qui in amaritudine animae sunt* **(Job. III, 20)**? Et in Evangelio simpliciter dictum legimus: *Melius ei fuerat si natus non fuisset* **(Matth. XXVI, 24)**: non quod sit qui natus non fuerit; sed quod melius sit non esse, quam male esse. Aliud est enim omnino non esse, aliud cum sit, absque ulla intermissione cruciari, quomodo mortem quietam, vitae miseriae praeferimus. Unde et Amos diem appellat tenebrarum, diem afflictionis **(Amos, V)**. Et Jacob eo quod vixerit in labore et angustia, dies vitae suae parvos et pessimos

vocat **(Genes. XLVII)**. Et Paulus apostolus dicit: *Ut eriperet nos de praesenti seculo nequam* **(Galat. I, 4)**. Et iterum: *Redimentes tempus quoniam dies mali sunt* **(Ephes. V, 16)**. Hebraei quintum mensem quo capta Jerusalem Templumque subversum est, nativitati Jeremiae supputant, inextricabilibus quibusdam et incredibilibus argumentis. Quod si probare potuerint, quomodo testimonium Job interpretari valeant, nescio: nisi forte et illum diem quadam praefiguratione, et vaticinio futurorum subversionis Templi autument. Quodque imprecatur similitudinem subversarum civitatum, de Sodoma et Gomorrha dici arbitror, et omne tempus in luctu, ut mane sit clamor et ululatus meridie. Quod autem infert: *Qui me non interfecit in vulva,* Deum significari putant. *Ut esset,* inquit, *mihi conceptus aeternus,* quae omnia dicuntur hyperbolice. Denique exponit causas cur mortem praeferat vitae, et omnino non esse, quam male esse, subjungens: *Quare de vulva egressus sum ut viderem laborem et dolorem, et consumerentur in confusione dies mei?*

(Cap. XXI.---Vers. 1 seqq.) *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino, quando misit ad eum rex Sedecias Phasur filium Melchiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, dicens: Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonosor rex Babylonis praeliatur adversum nos, si forte faciat Dominus nobiscum secundum omnia mirabilia sua, et recedat a nobis.* Supra pontifex Phasur, sive Phaschor, qui percussit Jeremiam, patrem habuit Emmer **(Supra. XX)**. Hic autem Phasur filius est Melchiae. Hoc idcirco, ne quis eumdem putet. Mittit autem rex Sedecias ad Prophetam, nolens vel populum scire, vel **983** principes, ut occulto per legatos nuntio recognoscat, quam Dominus super urbem

Jerusalem, et populum Judaeorum habeat sententiam. Quodque infert: *Quia Nabuchodonosor rex Babylonis praeliatur adversum nos,* ostendit jam obsessa Jerusalem, a Propheta hoc sciscitari Sedeciam. Et notandum, quod in Prophetis, maximeque in Ezechiele, et Jeremia, nequaquam regum et temporum ordo servetur: sed praepostere, quod juxta historiam postea factum sit, prius referri: et quod prius gestum sit, postea. Aliud est enim historiam, aliud prophetiam scribere: ut in praesenti loco, Sedecias, qui cum urbe Jerusalem captus est, mittens scribitur ad Jeremiam, et eo tempore, quo obsidebatur Jerusalem, et postea narratur historia Joacim fratris ejus, qui ante eum rex fuit: et Joachin. id est, Jechoniae, qui fuit filius Joacim, super quibus dicetur in sequentibus.

(Vers. 3 seqq.) *Et dixit Jeremias ad eos: Sic dicetis Sedeciae: Haec dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego convertam vasa belli* (sive *arma bellica) quae sunt in manibus vestris, et quibus pugnatis adversum regem Babylonis, et Chaldaeos, qui obsident vos in circuitu murorum: et congregabo eos* (sive *ea) in medio civitatis hujus, et debellabo vos in manu extenta, et brachio forti* (sive *excelso) et in furore, et in indignatione, et in ira grandi. Et percutiam habitatores civitatis hujus: homines et jumenta pestilentia magna morientur.* Frustra, inquit, repugnare vultis Chaldaeis obsidentibus, et arma bellica praeparatis, quorum in media tantum urbe usum habebitis, ut armati esse videamini. Caeterum illis obsidentibus, ego vos debellabo in manu extenta et brachio forti meoque furore et indignatione percutiam: ut et vos et omne quod spirat, fame et pestilentia in media urbe moriatur. Quod quidem et factum legimus.

Absque ulla enim corona, strepituque pugnantium, urbs tanta obsidione capta est, ut quos vincerent non haberent, sed quos tantum caperent: *Meliores,* ait, *fuerunt gladio vulnerati, quam occisi fame.*

(Vers. 7.) *Et post haec, ait Dominus: Dabo Sedeciam regem Judae, et servos ejus, et populum ejus, et qui derelicti sunt in civitate hac a peste, et gladio, et fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum, et in manu quaerentium animam eorum: et percutiet eos in ore gladii, et non flectetur, neque parcet, nec miserebitur.* Hoc quod nos transtulimus: **984** *In manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et in manu inimicorum eorum,* in Septuaginta non habetur. Et pro eo quod nos diximus: *Non flectetur, neque parcet, nec miserebitur,* Septuaginta transtulerunt: *Non parcam, nec miserebor.* Meliusque est juxta Hebraicum, ut crudelis sententia et inflexibilis, magis regis Babylonii, quam Domini esse videatur. Primum autem de universa urbe prophetatum est: nunc proprie Sedeciae praedicitur, et populo ejus, qui residui fuerint post pestem, gladium, et famem, quod a Nabuchodonosor rege Babylonio capiendus sit, interficiendusque cum amicis suis gladio: nec ullam ejus misericordiam speret, cujus foedus et necessitudinem perjurio deseruit.

(Vers. 8 seqq.) *Et ad populum hunc dices: Haec dicit Dominus: Ecce ego do coram vobis viam vitae, et viam mortis. Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, fame, et peste. Qui autem egressus fuerit, et transfugerit ad Chaldaeos, qui obsident vos, vivet, et erit ei anima sua quasi spolium. Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in*

bonum, ait Dominus. In manu regis Babylonis dabitur, et exuret eam igni. His qui a rege missi sunt, et ad Prophetam venerant deprecandum, ut interrogaret pro eis Dominum, superiora responderat, et quae referrent regi Sedeciae. Nunc hortatur ut respondeant populo, datque consilium ut transfugiant ad Chaldaeos, contra regiam voluntatem, quod periculosum fuisse Prophetae, nullus ignorat. Unde et mortem sibi imprecatur et dicit: *Maledicta dies, in qua natus sum* **(Jerem. XX, 14)**. Et, *Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem et dolorem* **(Ibid., 18)**? Non quod leve sit, necdum captis dare consilium, se ultro tradere captivitati, quasi si passuris naufragium imperetur, ut ante naufragium et dissipatam navem, remos et tabulas corripiant, et se undis tradant: sed quod tolerabilius sit, utcumque captos vivere, quam gladio, fame, et peste consumi. Sunt qui hunc locum secundum tropologiam sic edisserunt, melius esse saecularibus se tradere disciplinis, et maxime philosophiae, quam in illa permanere Ecclesia, in qua fames sit sermonis Dei, et cunctus populus, haereticorum gladio doctrinaeque penuria, et haeretica peste moriatur.

(Vers. 11, 12.) *Et domui regis Juda, audite verbum Domini domus David. Haec dicit Dominus, Judicate mane judicium, et eruite oppressum de manu calumniantis, ne forte egrediatur* (sive *ut non egrediatur) quasi ignis* **985** *indignatio mea, et succendatur, et non sit qui exstinguat, propter malitiam studiorum vestrorum.* Quod sequitur, *Propter malitiam studiorum vestrorum,* in Septuaginta non habetur. Quia supra [*Al.* jam supra] dixerat, *Et ad populum hunc dices, Haec dicit Dominus,* consequenter nunc infert, *et domui regis Juda:* ut

subaudiatur, *dices, haec dicit Dominus:* ἀπὸ κοινοῦ enim et superiora et inferiora junguntur; ut sit sensus: *Et ad populum hunc dices, Haec dicit Dominus*. Proprie autem sermo fit ad domum regiam, ob cujus maxime culpam civitas obsidetur, ut emendet errorem poenitudine, et clementiam Domini consequatur. *Judicate,* inquit, *mane judicium,* non in tenebris iniquitatis, sed in luce justitiae. *Et eruite vi oppressum, de manu calumniatoris,* ut non accipiatis personam in judicio, sed divitibus pauperes opprimentibus, magis apud vos Dei imperium valeat, quam potentia persequentis. Et si, inquit, hoc feceritis, nequaquam succendetur in vobis ignis furoris mei, nec inveniet materiam quam consumat. Incredibilis in hoc loco Dei clementia demonstratur, ut de quibus supra dixerat: *Posui enim faciem meam super civitatem hanc in malum, et non in bonum; in manu regis Babylonis tradetur, et exuret eam igni [Al.* ignis], jam Domini ingruente sententia, eos provocet ad salutem. Non quod ignoret urbem Jerusalem esse capiendam; sed quod liberum homini servetur arbitrium, ut non ignorantia futuri, sed voluntate propria videantur perire. Quomodo et Salvator sciebat Apostolum negaturum, et se esse crucifigendum: quippe qui hoc Apostolis saepe praedixerat, et nihilominus commonebat, volens eos corrigere ad poenitentiam; ut quidquid postea sustinuerunt, suo vitio eis acciderit, non duritia comminantis.

(Vers. 13, 14.) *Ecce ego ad te habitatricem vallis solidae atque campestris, ait Dominus, qui dicitis, quis percutiet* (sive *terrebit) nos? Et quis ingredietur domus nostras? Et visitabo super vos;* quodque sequitur, *juxta fructum studiorum vestrorum, dicit Dominus,* in LXX non habetur. *Et succendam,* inquit, *ignem in saltu ejus, et*

devorabit omnia in circuitu ejus. Pro habitatrice vallis solidae atque campestris, Septuaginta transtulerunt, *Ecce ego ad te, qui habitas in valle* SOR () *campestri,* pro quo Symmachus, *petram,* Theodotio *obsessam,* interpretati sunt; Aquilae prima editio *solidam,* secunda *Tyrum.* Sor enim sive Sur lingua Hebraea **986** et *Tyrum,* et *silicem,* et *coarctatam* sonat.

Loquitur autem contra Jerusalem quae obsidione vallata est, sive in similitudinem Tyri, quasi mari grandi, ita Babylonio exercitu cingitur, et evadere non potest; aut certe quae se instar petrae durissimae inexpugnabilem putat atque robustam pro soliditate murorum et magnitudine, et dicit: *Quis terrere nos poterit? et quis ingredietur domus nostras?* cum e contrario loquatur Deus: *Ego visitabo vos;* meum evadere oculum non poteritis. Visitabo autem vos in perniciem, et reddam vobis fructum malitiae vestrae. Et ego succendam ignem in saltu vestro. Non Babylonius, ut putatis, non rex Chaldaeorum; sed mea haec omnia ira perficiet. Saltum autem vocat Jerusalem, et omnem circa regionem, quae frugiferas arbores bonorum operum non habet, quod sit incendio praeparatus. Pulchreque vallem appellat campestrem, quod pervia sit hostibus: et non montem excelsum, qui difficulter ascendi potest, juxta quod et in Isaia dicitur: *Visio vallis Sion* **(Isa. XXII, 1)**. Quidquid ad domum regiam, et ad urbem metropolim prophetatur, referamus ad ecclesiasticum ordinem, et ad principes Ecclesiarum, eos dumtaxat qui se superbiae et divitiis lasciviaeque tradiderint. Nec statim quia domus regia est, ab interitu liberabitur, quomodo et qui de stirpe fuere David, pauci admodum sunt inventi, qui placuerint Domino ut ipse David, Ezechias et Josias,

magnaque pars principum et stirpis regiae in universum populum iram Domini provocavit.

(Cap. XXII.---Vers. 1 seqq.) *Haec dicit Dominus: Descende in domum regis Juda, et loqueris ibi verbum hoc, et dices, Audi verbum Domini, rex Juda, qui sedes super solium David, tu et servi tui et populus tuus, qui ingredimini per portas istas. Haec dicit Dominus, Facite judicium et justitiam, et liberate vi oppressum de manu calumniatoris, et advenum et pupillum et viduam nolite contristare, neque opprimatis inique* (sive *impie), et sanguinem innocentem ne effundatis in loco isto. Si enim facientes feceritis verbum istud, ingredientur per portas domus hujus reges sedentes de genere David super thronum ejus, et ascendentes currus et equos, ipsi et servi, et populus eorum. Quod si non audieritis verba haec, per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus haec.* Haec visio, immo hic sermo Domini, vel ante fit ad Prophetam quam Sedecias nuntios **987** ad eum mitteret, vel certe postquam nuntiis praecepit quid regi referre deberent, praecipitur Jeremiae, ut nequaquam per nuntios loquatur ad regem, sed ipse vadat ad palatium, et ibi loquatur ei. Simulque animadvertamus divinam sapientiam, quod per nuntios jubet tristia nuntiari, mixtis et prosperis, si agere voluerit rex poenitentiam. Hic vero quia ipsi imperatur ut pergat, non tristia nuntiat, et captivitatem jamjamque venturam; sed monet quid facere debeat ut vitet impendentem sententiam Dei. Regum autem proprium est facere judicium et justitiam, et liberare de manu calumniatorum vi oppressos, et peregrino, pupilloque, et viduae (qui facilius opprimuntur a potentibus) praebere auxilium. Et ut curam eis praeceptorum Dei majorem injiceret, intulit: *Nolite contristare,* ut non

solum non eripiatis, sed ne patiamini quidem per vestram conniventiam ab aliis contristari. *Et sanguinem innocentem non effundatis in loco isto.* Homicidas enim et sacrilegos et venenarios punire, non est effusio sanguinis, sed legum ministerium. Si, inquit, haec feceritis, o reges Juda, tenebitis pristinam potestatem, et cum ambitione ingrediemini portas Jerusalem. Sin autem facere nolueritis, o domus regia, non tam Domini erit crudelitatis, quam tuae voluntatis, ut omnis civitas redigatur in solitudinem. Quidquid regiae domui dictum est, intelligant episcopi, sociique eorum presbyteri, atque diaconi, et omnis ordo ecclesiasticus, quod si fecerint quae praecepta sunt, et inter caetera innocentem sanguinem non fuderint, scandalizantes minimos quosque, et percutientes conscientias singulorum, obtineant traditam sibi a Domino dignitatem. Sin autem facere noluerint atque contempserint, ipsi redigant Ecclesiam Dei in solitudinem. Ingrediuntur autem de genere David per portas Jerusalem, et sedent super thronum ejus, qui interpretatur *fortis manu,* et ascendunt currus et equos, quando refrenant et suas et populi perturbationes, et composito in Ecclesia ingrediuntur gradu, et multarum virtutum choro, sibique ex omni parte concinentium. Et ut hoc verum esse credamus, jurat per se, quia juxta Apostolum, majorem alium per quem jurare possint, non habet **(Hebr. VI)**.

(Vers. 6,-8.) *Quia haec dicit Dominus super domum* (sive *ad domum) regis Juda, Galaad, tu mihi caput* (sive *principium) Libani, si* **988** *non posuero te in solitudinem, urbes inhabitabiles. Et sanctificabo* [Al. *aedificabo] super te interficientem virum, et arma ejus: et succident electas cedros tuas, et praecipitabunt* (sive *mittent) in ignem, et*

pertransibunt gentes multae per civitatem hanc, et dicet unusquisque proximo suo: Quare fecit Dominus sic civitati huic magnae? Et respondebunt, eo quod dereliquerunt pactum Domini Dei sui, et adoraverunt deos alienos, et servierunt eis. Galaad, quam possedit dimidia tribus Manasse, trans Jordanem Scriptura commemorat. In quo monte Laban fugientem consecutus est Jacob, et mons juxta Genesim nomen accepit σωρὸς, id est, *tumulus testimonii,* eo quod ibi Jacob Labanque juraverint, in acervum lapidibus congregatis **(Genes. XXXI)**. Est autem caput, sive principium Libani montis excelsi, qui universus cedris consitus est, juxta illud David canentis: *Et commovebit Dominus cedros Libani* **(Psal. XXVIII, 5)**. Et alibi: *Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani* **(Psal. XXXVI, 35)**. Et in Zacharia legimus: *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas* **(Zach. XI, 1)**. Igitur praesenti loco, quia ad domum regiam loquebatur, per metaphoram loquitur ad Templum, sive ad domum stirpis Juda, quod ipsa sit in excelso, sive quod de Templo, atque Sacrario, omnium peccatorum remedia poscebantur. Unde et hic idem propheta commemorat: *Numquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare non ascendit curatio filiae populi mei* **(Supra VIII, 21)**? Comminatur igitur regiae domui, et urbi Jerusalem, et Templo, quod vocat caput Libani, quod redigendum sit in solitudinem cum universis urbibus suis: non potentia regis Babylonii, sed Domini jussione, qui dicit: *Sanctificabo super te interficientem.* Sanctus autem vocatur Nabuchodonosor, et omnis ejus exercitus, quia exsequitur sententiam Dei. *Et succident,* inquit, *electas cedros tuas:* potentes quosque, et principes civitatis; *et mittent in ignem,* ut omnia devorans

flamma consumat. Cumque deleta fuerint universa, transibunt gentes multae per civitatem, et Templum, quod eis prius ingredi non licebat; et unusquisque loquetur proximo suo, quare fecerit Dominus civitati inclytae et magnae tam subitam, et tam grandem eversionem? *Respondebuntque,* inquit, qui interrogati fuerint, et exponent causas ruinarum, dicentes: *quia dereliquerunt pactum Domini Dei sui,* et pro Deo idola venerati sunt. Audiat hoc et nostrae urbis domus regia, et **989** principes ejus, et cedri, quae elevant usque ad nubes verticem suum, et per superbiam loquuntur: *quis non videbit?* quod cito flamma Domini consumantur, si noluerint illius praeceptis acquiescere. Alia autem est sanctificatio [*Al.* sacrificatio] interfectoris, et armorum ejus: alia sacerdotum, et eorum, qui ministrant Domino.

(Vers. 10, 11.) *Nolite flere mortuum, neque lugeatis super eum: plangite fletu eum qui egreditur: quia non revertetur ultra, nec videbit terram nativitatis suae. Quia haec dicit Dominus ad Sellum filium Josiae regem* [Vulg. *regis] Juda, qui regnavit pro Josia patre suo, qui egressus est de loco isto: non revertetur huc amplius; sed in loco, ad quem transtuli eum, ibi morietur, et terram istam non videbit amplius.* Josias rex justus tres filios habuit, Joachaz, et Jacim, et Sedeciam, quorum primum rex Aegypti Pharao Nechao captivum duxit in Aegyptum, ibique mortuus est, et constituit pro eo regem Eliacim [*Al.* Joachim] fratrem ejus **(IV Reg. XXIII, XXIV et XXV)**. Quo mortuo, regnavit filius ejus Jechonias, qui a Nabuchodonosor rege Babylonio, cum matre, et principibus ductus est in captivitatem: pro quo patruus ejus regnavit Sedecias qui, capta Jerusalem, ductus est in Babylonem.

Quaeritur itaque, quis sit iste qui fleri non debeat, ducendusque sit in captivitatem, et ultra non reversurus, cum tres capti sint, atque transducti? Hebraei putant hoc omnibus convenire, id est, et Joachaz, et Jechoniae, et Sedeciae: appellarique omnes filios Josiae *Sellem,* sive *Sellum* (), quod interpretatur *consummatio,* sive *completio;* eo quod regnum Juda in ipsis finitum sit. Mihi autem proprie hoc dici videtur de Sedecia, de quo et praesentis, et praeteriti capituli prophetia est, in quo vere regnum Juda finitum est, sub quo et urbs capta est: ductusque in Babylonem, ibi mortuus scribitur. Iste est Sellum, id est, consummatio, atque completio, filius Josiae, rex Juda, qui regnavit pro Josia patre suo. Jechonias autem non fuit filius, sed nepos Josiae, filius Joacim: ut a principio visionis, quando misit ad Jeremiam rex Sedecias Phasur filium Melchiae, et Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, usque ad istud capitulum, omnia ad regem, et de rege Sedecia dici intelligamus **(Supra XXI)**.

(Vers. 12 seqq.) *Vae qui aedificat domum suam in injustitia, et coenacula sua non in judicio. Amicum suum opprimit* [Vulg. *opprimet* et *reddet] frustra, et mercedem ejus non reddit ei. Qui dicit, aedificabo mihi domum latam, et coenacula spatiosa, qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque sinopide. Numquid regnabis,* **990** *quoniam confers te cedro? Pater tuus nonne comedit et bibit, et fecit judicium et justitiam tunc cum bene erat ei? Judicavit causam pauperis, et egeni in bonum suum: numquid non ideo quia cognovit me? dicit Dominus. Tui vero oculi et cor ad avaritiam, et ad sanguinem innocentem fundendum, et ad calumniam, et ad cursum mali operis.* LXX: *O qui aedificas domum tuam non cum justitia,*

et coenacula tua non in judicio! Apud eum proximus operatur gratis, et mercedem ei non reddit. Aedificasti tibi domum parvulam, coenacula perflatilia distincta fenestris, et contignata cedro, et lita sinopide. Numquid regnabis, quia tu contendis contra Achaz patrem tuum? non comedent, et non bibent, Melius tibi erat [Al. *erit] facere judicium et justitiam bonam; non cognoverunt, non judicaverunt judicium humilis, neque judicium pauperis. Nonne hoc est te ignorare me? dicit Dominus. Ecce non sunt oculi tui recti, nec cor tuum bonum, sed ad avaritiam tuam, et ut sanguinem innocentem effundas, et ad iniquitatem et homicidium, ut facias ea.* Utramque editionem ex integro posui, ut et Hebraica veritas, et difficultas Vulgatae editionis facilius cognoscatur. Est autem sermo contra Joacim filium Josiae regis Judae, de quo supra diximus, quem constituit Nechao Pharao rex Aegypti pro Joachaz fratre suo, quem vinctum duxit in Aegyptum. Legimus autem, ut tam Regum quam Paralipomenon narrat historia **(IV Reg. XXIII et XXIV, II Paral. XXXVI)**, undecim annis regnasse in Jerusalem Joacim filium Josiae, et regnasse crudeliter, et exstitisse impium, et postea mortuum; nec tamen ejus sepultura narratur, hanc habente Scriptura sacra consuetudinem, ut omnes reges et mortuos referat et sepultos. Hunc autem proprie narrat mortuum et non sepultum, de quo dicemus in posterioribus [*Al.* consequentibus]. Plangit itaque supradictum regem, quod confidat in injustitia [*Al.* addunt sua] et putet esse perpetuam regiam dignitatem, faciatque sibi coenacula, et amicos opprimat, operantibusque non reddat mercedem suam, et aeternam palatii sui aedificationem arbitretur. Numquid, ait sermo divinus, regnare poteris in perpetuum, quoniam conferre te cupis cedro excelsae, patri tuo Josiae videlicet, regi

justo? *Pater,* inquit, *tuus et comedit, et bibit,* et fruitus est opibus regiis, nec tamen in eo offendit Deum quod habuit divitias, sed in eo placuit, quod fecit judicium atque justitiam. Et idcirco tam in praesenti saeculo, quam in futuro bene ei fuit, et erit. *Judicavit,* inquit, *causam pauperis et egeni,* et in eorum refrigerium quos **991** audivit, et proprie *in bonum suum.* Haec autem omnia evenerunt ei prospera, *quia me cognovit, dicit Dominus.* Tui vero, o Joacim, oculi declinant ad avaritiam, et ut innocentem sanguinem fundas, ad calumniam, et ad cursum mali operis. Juxta Septuaginta vero, quem sensum habeant, intelligere non possum. Cum enim caetera sibi aliqua ex parte consentiant, illud quod infertur: *Numquid regnabis, quoniam tu contendis in Achaz patre tuo?* pro quo in Hebraeo scriptum est ARAZ (), et hic sermo *cedrum* significet, manifestum est quod nullum sensum habeat. Illud quoque quod sequitur: *Non comedent et non bibent,* et caetera quae ita inter se dissipata sunt atque confusa, ut absque veritate Hebraicae lectionis nullam intelligentiam habeant. Possumus autem hunc locum juxta anagogen contra haereticos accipere, qui aedificant sibi domum non magnam, et [*Al.* nec] Ecclesiae ubertate latissimam, sed parvulam. Aedificant autem non cum justitia atque judicio, aliena diripere cupientes. Unde dicitur: *Aedificasti tibi domum parvulam, coenacula perflatilia,* quae circumferuntur omni vento doctrinae, *et distincta fenestris:* non enim habent perpetuum aedificium, nec solidam firmitatem. *Et contignata,* inquit, *cedro.* Videntur quidem contignationem habere pulcherrimam; sed ad imbres, et persecutionum tempestatem cito putrescunt et corruunt. *Litoque sinopide.* Et ipsi quidem passionem Domini, et sanguinem pollicentur;

sed in perpetuum non regnant, quia contendunt et ad iracundiam provocant *Araz,* id est, *cedrum* patrem suum. Omnis enim haereticus nascitur in Ecclesia, sed de Ecclesia projicitur, et contendit, et pugnat contra parentem. Quodque infert: *Non comedent et non bibent,* subauditur Corpus et Sanguinem Salvatoris, caeteraque his similia. Erroremque omnem dicit inde descendere, quod ignoraverint Deum, nec habeant rectos oculos; sed cor eorum pronum sit ad avaritiam ut aliena diripiant, et deceptorum sanguinem fundant. Hoc est enim facere homicidium. Obscura latius disserenda sunt.

(Vers. 18, 19.) *Propterea haec dicit Dominus ad Joacim filium Josiae regem Juda. Non plangent eum, vae frater, et vae soror, non concrepabunt ei, vae Domine, et vae inclyte. Sepultura asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Jerusalem.* Hoc quod nos de Hebraico posuimus: *non plangent eum,* **992** *vae frater, et vae soror,* in Septuaginta non habetur. Proprieque dicitur contra Joacim regem Juda, et aperitur aenigma, quod prius videbatur occultum, et inter tres fratres ambiguum , ut non sit sermo de Joachaz, neque de Sedecia, sed proprie de Joacim, quem interfectum a latrunculis Chaldaeorum, Syriae, Ammonitarum, et Moabitarum, Hebraea narrat historia. Unde et in Malachim mortuus scribitur, et sepultus tacetur **(IV Reg. XXIV)**. In libro Dierum legimus, vinctum catenis et ductum in Babylonem **(II Par. XXXVI)**: nec ultra quid refertur de eo. Pulchreque sepultura asini dicit eum sepeliendum, ut aliis verbis significet insepultum, hoc est, a bestiis, avibusque lacerandum. Haec est enim asini sepultura.

(Vers. 20 seqq.) *Ascende Libanum, et clama, et in Basan da vocem tuam, et clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes*

amatores tui. Locutus sum ad te in abundantia tua, dixisti: non audiam. Haec est via tua ab adolescentia tua: quia non audisti vocem meam. Omnes pastores (sive *amatores) tuos pascet ventus: et amatores* (sive *amici) tui in captivitatem ibunt. Et tunc confunderis, et erubesces ab omni malitia tua. Quae sedes in Libano, et nidificas in cedris, quomodo congemuisti, cum venissent tibi dolores quasi dolores parturientis?* Per metaphoram Libani et Basan, regionum et montium trans Jordanem, ad Jerusalem sermo dirigitur, quod frustra in Aegypto sit confisa, sive ad ipsum Joacim, qui eo tempore regnabat in Jerusalem, et ab Aegyptiis rex fuerat constitutus, quod frustra Aegyptiorum speret auxilium, et quod ipsi quoque a Babylonio rege superandi sint, et ducendi in captivitatem **(IV Reg. XXIII)**. Quodque ait: *locutus sum ad te,* hoc est, ipse Deus per Prophetas; sive, *locuti sunt ad te,* ut subaudiatur, Prophetae mei; *et tu in abundantia tua dixisti, non audiam:* arguit eam superbiae, et quod divitiarum magnitudine abusa sit in contemptum Dei. Et narrat, quod non solum hoc tempore, sed ab initio quando educta sit de Aegypto, non audierit vocem Dei; unde et omnes pastores ejus, et principes huc illucque dispersi sint, et captivitati Babyloniae colla submiserint. Quodque infert: *Quae sedes in Libano, et nidificas in cedris,* arrogantiam suggillat, quae de omnium rerum creverat abundantia, et quod instar mulieris puerperae, repentinus ei dolor et subita veniat captivitas. Quod autem nos diximus: *clama ad transeuntes,* **993** et in Hebraico scriptum est MEABARIM (), Septuaginta, Theodotioque verterunt, *trans mare:* Symmachus *de contra,* ut significent, quod vox Prophetae de Jerusalem usque ad montem Libanum, et Basan debeat pervenire.

(Vers. 24 seqq.) *Vivo ego, dicit Dominus: Quia si fuerit Chonias filius Joacim regis Juda annulus in manu dextera mea, inde evellam eum,* (sive *te) et dabo te in manu quaerentium animam tuam, et in manu quorum tu formidas faciem, et in manu Nabuchodonosor regis Babylonis* (quod in LXX non habetur) *et in manu Chaldaeorum. Et mittam te* (sive *projiciam te) et matrem tuam quae genuit te, in terram alienam in qua nati non estis: ibique moriemini. Et in terram* [Al. *in terram autem], ad quam ipsi levant animam suam ut revertantur, illuc non revertentur.* Supra dixerat, *domui regis Juda haec loqueris:* et deinde, *descende in domum regis Juda:* iterum: *haec dicit Dominus super domum regis Juda,* et praepostero ordine, postquam locutus est de Sedecia, qui ultimus regum fuit in Jerusalem, revertitur ad Joacim fratrem ejus, qui ante eum regnavit. Qua vaticinatione completa, nunc loquitur ad filium Joacim, nepotem Josiae, regem Jerusalem Jechoniam, qui et alio nomine appellatur Joachin, qui captus a Nabuchodonosor cum matre sua, principibus et artificibus, et multis nobilibus, ductus est in Chaldaeam, ibique mortuus. Hoc igitur dicitur, si quomodo annulus non recedit de manu portantis, et de digito difficulter elabitur: sic sit in manu mea Jechonias; tamen evellam eum, et tradam regi Babylonio, ibique cum matre et omnibus sociis suis morietur, et ultra terram Judaeam, quam desiderat, non videbit. Miserabilis Grunnius, qui ad calumniandos sanctos viros aperuit os suum, linguamque suam docuit mendacium, Sexti Pythagorei, hominis gentilissimi, unum librum interpretatus est in Latinum; divisitque eum in duo volumina, et sub nomine sancti Martyris Xysti, urbis Romanae episcopi, ausus est edere: in quibus nulla Christi, nulla Spiritus sancti, nulla

Dei Patris, nulla Patriarcharum, Prophetarum, et Apostolorum **994** fit mentio, et hunc librum solita temeritate et insania, *Annulum* nominavit, qui per multas provincias legitur, et maxime ab his qui ἀπὰθειαν, et impeccantiam praedicant. Quomodo igitur Dominus Jechoniam instar annuli de manu sua et digito se projecturum comminatur: ita lectorem obsecro, ut nefarium librum abjiciat; legatque, si voluerit, ut caeteros philosophorum libros, non ut volumen ecclesiasticum. Soleo in commentariis et explanationibus, quorum mos est diversas sententias ponere interpretum, hujuscemodi miscere sermonem: quidam hoc dicunt, alii hoc autumant, nonnulli sic sentiunt. Quod et ipse miserabilis Grunnius, et post multos annos discipuli Joviniani, et illius calumniati sunt et calumniantur me, sub alienis nominibus proprias sententias ponere, quod ego causa benevolentiae facio, ne aliquem certo nomine videar lacerare. Quia igitur benignitas versa est in calumniam, nunc dico et illi qui mortuus est, et isti qui vivit, et haeresim illius instaurare conatur, magistrum eorum Origenem hunc locum referre ad Christum, quod de manu Dei Patris instar annuli avulsus sit, et missus in terram captivitatis, in vallem lacrymarum, crucique traditus, matrem quoque ejus, haud dubium quin Synagogam, captam atque projectam; et non pertimescit ista commemorans, hoc quod sequitur: *Terra, terra, terra, audi verbum Domini. Haec dicit Dominus: Scribe virum istum abominatum,* sive *sterilem,* et reliqua, intelligere de Domino majestatis. Scribit autem hoc, ne discipuli ejus negare audeant, in quinto Stromatum libro.

(Vers. 28.) *Numquid vas fictile, atque contritum vir iste Chonias* [Al. *Jechonias]? Numquid vas absque omni*

voluptate (sive *utilitate)? Quare abjecti sunt ipse et semen ejus, et projecti in terram quam ignoraverunt?* Pro eo quod nos diximus, *Numquid vas fictile atque contritum,* Symmachus transtulit: *Numquid purgamentum,* sive *quisquiliae viles atque projectae?* Pro quo in Septuaginta nihil habetur, sed hoc tantum interpretati sunt: *Inhonoratus est Jechonias, quasi vas in quo nulla est utilitas.* Et cum hoc de Jechonia **995** dicitur [*Al.* dicatur] filio Joacim, audet quispiam ad typum referre Christi; et ex eo quod Apostolus dicat Dominum Salvatorem imaginem esse Dei invisibilis **(Coloss. I)**, primogenitum omnis creaturae, id est, sapientiam, Verbum, veritatem atque vitam et justitiam, eum appellari annulum, qui projiciatur vel avellatur de manu Domini, et regi tradatur Nabuchodonosor. *Abjecti sunt,* inquit, *ipse et semen ejus, et projecti in terram quam ignorabant:* quod de Jechonia factum nemo dubitat. *Jechonias* interpretatur *Domini praeparatio,* cui in praesenti loco prima syllaba, id est, Domini nomen aufertur, et dicitur *Chonias,* ut subaudiatur, perditioni et interitui praeparatus.

(Vers. 29, 30.) *Terra, terra, terra, audi sermonem Domini. Haec dicit Dominus: Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur. Nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David et potestatem habeat ultra in Juda* [Al. *Judaea*]. Si voluero per loca notare singula, quanta LXX vel praetermiserint vel mutaverint, longum fiet, praesertim cum possit diligens lector ex utraque editione considerare, quid mutatum, quid additum, quid subtractum sit. Pro sterili in Hebraeo scriptum est ARIRI (), quod Aquilae prima editio, *sterilem:* secunda, ἀναύξητον, id est, *non*

crescentem: Symmachus, *vacuum:* Septuaginta et Theodotio, *abominabilem,* et *abdicatum* interpretati sunt. Et oritur quaestio, quomodo stare possit prophetia, de stirpe ejus nullum esse generatum, qui sederit super thronum David, nec princeps fuerit ultra in Juda, cum Dominus atque Salvator de hujus natus sit semine; super cujus ortu loquitur Gabriel ad Mariam: *Ecce concipies in utero et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Ipse erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit ei Dominus Deus sedem David patris sui, et regnabit super domum Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis* **(Luc. I, 31-33)**. Possumus ergo hoc dicere, quoniam illud quod deest [*Al.* esset] in LXX, videlicet, *in diebus ejus non prosperabitur,* sive *non crescet,* ignorantibus fecerit quaestionem. Septuaginta enim transtulerunt: *Scribe virum istum abdicatum hominem* [Al. *hominum]: quia non crescet de semine ejus vir qui sedeat super thronum David, princeps ultra in Juda,* quod in Hebraico bis positum est; quod putantes qui ab initio scripserunt, in Graecis libris additum, subtraxerunt. Respondeamus igitur quod in diebus Jechoniae non successerit ei vir qui sederit super thronum ejus; **996** sed multo post tempore de semine ejus natus sit qui solium ejus obtinuerit. Potest autem et sic solvi: Non sedebit quidem super thronum David vir et homo, sed sedebit Deus, regnumque ejus non erit terrenum et breve, ut fuit David, sed perpetuum atque coeleste, dicente Scriptura: *Regnabit super domum Jacob in aeternum, et regni ejus non erit finis* **(Luc. I, 32)**. Natus est ergo de Joacim Jechonias, de Jechonia Salathiel, de Salathiel Zorobabel, et per ordinem venitur ad Christum. Sed in diebus Joacim non successit ei rex filius, sicut ipse patri successerat, sed fuit in captivitate et Salathiel, et Zorobabel, et usque ad Christum nullus regiam obtinuit potestatem. Hoc autem

idcirco, quia in Hebraico scriptum est: *in diebus ejus et in tempore suo,* quo ipse fuit, *non erit vir qui sedeat super solium David.* Omnes enim fuere captivi, et nullus deinceps de stirpe David in terra Judaea tenuit principatum. Unde et Josephus refert de sacerdotali genere ac tribu Levi fuisse principes quibus successerit Herodes Antipatri proselyti filius, et postea sub Vespasiano, regnum hujus generis, immo imaginem imperii funditus fuisse deletam.

(Cap. XXIII.---Vers. 1 seqq.) *Vae pastoribus, qui disperdunt et lacerant gregem pascuae meae* (sive *o pastores, qui disperditis et dissipatis oves pascuae meae), dicit Dominus. Ideo haec dicit Dominus Deus Israel ad pastores, qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum, ejecistis eos, et non visitastis. Ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum, ait Dominus. Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris ad quas ejeceram eos illuc, et convertam eos ad rura sua* (sive *restituam illos ad pascua sua) et crescent et multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos. Non formidabunt ultra, et non pavebunt, et nullus quaeretur ex numero, dicit Dominus.* Ad pastores, sive de pastoribus, propheticus sermo est. Et quia de Jechonia penultimo rege Judaeae, qui fuit de stirpe David, legimus scriptum: *Terra, terra, terra, audi sermones Domini, scribe virum istum abdicatum,* sive *sterilem, et non erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David* **(Supra XXII, 29, 30)**, omnisque spes regni Judaici fuerat amputata: transit ad principes Ecclesiae, et Synagoga cum suis pastoribus derelicta atque damnata, ad Apostolos sermo fit, de quibus dicitur: *Et suscitabo super eos pastores, et pascent eos, non formidabunt*

ultra, et non pavebunt, et **997** *nullus quaeretur ex numero, dicit Dominus* **(Ezech. III, 24)**. Apostoli enim confidenter, et absque ullo timore pascent Ecclesiasticum gregem, et reliquiae populi Israel salvabuntur de omnibus terris, et convertentur ad rura, sive ad pascua sua, et crescent et multiplicabuntur. Super malos autem pastores, Scribas et Pharisaeos, visitabit Dominus propter malitiam studiorum ipsorum. Possumus autem hoc juxta tropologiam, et de Ecclesiae principibus intelligere, qui tamen non digne regunt oves Domini, quod illis abjectis atque damnatis, salvetur populus aliis traditus, qui digni exstiterint: et reliquiae salvae fiant. Perdunt oves pastores, qui docent haeresim. Lacerant et dissipant, qui schismata faciunt. Ejiciunt eas, qui contra justitiam de Ecclesia separant. Non visitant, qui poenitentibus contrahunt manum. Quorum omnium miserebitur Dominus, reddens eis pristina pascua, et malos pastores auferens.

(Vers. 5, 6.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et suscitabo David germen* [Al. *regem] justum* (sive *orientem justum); et regnabit rex, et sapiens erit* (sive *intelliget), et faciet judicium et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter. Et hoc est nomen, quo vocabunt eum* (sive *vocabit eum) Dominus justus noster* (sive *justitia nostra*). Quod Hebraice dicitur SADECENU (). Hoc quod in Septuaginta male additum est, *in Prophetis,* penitus amputandum. Aliud enim capitulum sequitur, quod ab eis praetermissum est, quo finito, titulus est, *ad Prophetas,* sive *contra Prophetas,* de quo suo dicemus loco. Abjectis ergo pastoribus synagogae, Scribis videlicet et Pharisaeis, et salvatis reliquiis ex Israel, Apostolisque Evangelii in locum priorum principum constitutis, inducitur

pastor pastorum, et princeps principum, et rex regum, et Dominus dominantium, Christus videlicet Salvator noster, qui proprie est germen justum, sive oriens justus, de quo legimus: *Orietur in diebus ejus justitia* **(Psal. LXXI, 7)**. Et in alio loco: *Ecce vir, Oriens nomen ejus* **(Zach. VI, 12)**, et subter eum orietur, et aedificabit templum Domino: ut quomodo in Isaia *Emmanuel* appellatur, hoc est, *nobiscum Deus* **(Isai. VII, 14)**: sic in Jeremia nomen accipiat, *justitia nostra.* Unde et apostolus loquitur: *Qui factus est sapientia nobis a Deo, et justitia et sanctificatio et redemptio* **(I Cor. I, 30)**. Cui contrarius Antichristus, et ejus habitator diabolus, in Zacharia stultus pastor **998** dicitur **(Zach. XI)**. *Et faciet,* inquit, *judicium et justitiam in terra.* Non enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio **(Joan. V, 22)**. In diebus illis et duae et decem tribus Juda, et Israel pariter salvabuntur. Et de duabus virgis, juxta Ezechiel, una virga fiet **(Ezech. XXXVII)**. Nomenque ejus, si juxta Septuaginta, vocaverit eum Dominus, appellabitur *Josedec,* id est, *Dominus justus:* si secundum Hebraicum, qui dixerunt, *nomen ejus vocabunt,* dicetur, *Dominus justitia nostra.* Hoc enim significat ADONAI SADECENU (), pro quo Symmachus vertit, *Domine, justifica nos.*

(Vers. 7, 8.) *Propter hoc ecce dies veniunt, dicit Dominus. Et non dicent ultra, vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti; sed vivit Dominus, qui eduxit et adduxit semen domus Israel de terra Aquilonis, et de cunctis terris, ad quas ejeceram eos illuc, et habitabunt in terra sua.* Hoc omne capitulum in Septuaginta non habetur. Cujus hic sensus est, quod nequaquam per Moysen populus Dei de Aegypto liberetur, sed per Jesum Christum de omni orbe terrarum, in

quem dispersus fuerat. Quod ex parte et nunc completur in mundo, et ex toto complebitur, quando de Oriente et Occidente, Septentrione et Meridie venient et discumbent cum Abraham, Isaac, et Jacob **(Matth. VIII)**. Ut postquam subintraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat **(Rom. XI)**.

Ad Prophetas (sive *in Prophetis,* vel *contra Prophetas*). Hic titulus, ut supra diximus, in editione Septuaginta, finis anterioris capituli positus est, ubi scriptum legimus: *et hoc est nomen, quo appellabit eum Dominus Josedec, in Prophetis.* Quod plerique ignorantes, varia explanationis deliramenta confingunt. Multoque melius fuerat simpliciter inscitiam confiteri, quam imperitiae suae alios haeredes facere. Est autem sermo contra Prophetas, immo pseudoprophetas Jerusalem et Samariae, quos nunc communi et vulgato nomine Prophetas vocat, de quibus Scriptum est in consequentibus: *Et in Prophetis Samariae vidi iniquitatem;* statimque: *Et in Prophetis Jerusalem vidi horribilia.* Quando autem ponit conjunctionem, *et,* ostendit superiora de Prophetis dicta Domini, qui et ipsi pseudoprophetarum similes exstiterunt.

(Vers. 9.) *Contritum est cor meum in medio mei* (sive *in me), contremuerunt* (sive *commota sunt) omnia ossa mea, factus sum quasi vir ebrius et quasi homo madidus* (sive **999** *soporatus) vino a facie Domini, et a facie verborum Sanctorum ejus* (sive *et facie decoris gloriae ejus*). Considerato vultu omnipotentis Dei, hoc est, Patris, et considerato vultu Filii, qui juxta Apostolum splendor illius gloriae appellatur, et forma substantiae Dei **(Hebr. I)**, Propheta et animo et corpore perhorrescit, et intelligit esse se

nihili, secundum quod et in alio loco dicitur: *Ut jumentum factus sum apud te* **(Psal. LXXII, 23)**. Sive victimam conscientiae et humilitatis suae offert Deo juxta illud quod in Psalmis legitur: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non spernit* **(Psal. L, 19)**. Ossa autem quae contremuerunt, sive commota sunt, illa intelligamus, de quibus idem David canit: *Omnia ossa mea dicent, Domine, quis similis tui* **(Psal. XXXIV, 10)**? Factus est quasi ebrius, et quasi homo madidus, sive soporatus vino, nullam habens intelligentiam, nullamque sapientiam. *Dominus enim novit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt* **(Psal. XCIII, 11)**. Si autem hoc ita est, ubi sunt qui perfectam in homine justitiam praedicant? Quod si responderint de sanctis hoc se dicere, non de seipsis, certe nullum puto sanctiorem esse Jeremia, qui virgo, Propheta, sanctificatusque in utero, ipso nomine praefigurat Dominum Salvatorem. Jeremias enim interpretatur, *Domini excelsus.*

(Vers. 10.) *Quia adulteris* [Al. *adulteriis] repleta est terra, quia a facie maledictionis* (sive *juramenti) luxit terra, arefacta sunt arva* (sive *pascua) deserti, et factus est cursus eorum malus, et fortitudo eorum dissimilis.* Hoc quod nos de Hebraico posuimus: *quia adulteris repleta est terra,* in Septuaginta non habetur, qui *juramentum* dixere, pro *maledictione.* Redditque causas, quod propter adulteria, et maledicta, sive superfluum juramentum, immo perjuria, frugum sterilitas consecuta sit. Quidquid de terra Judaea juxta litteram intelligis, refer ad congregationem credentium, quoniam propter adulteria, et mendacia, sive perjuria, virtutum et donationum Dei, sterilitas in Ecclesiis sit.

(Vers. 11, 12.) *Propheta namque et Sacerdos polluti sunt, et in domo mea inveni mala* [Vulg. *malum] eorum, ait Dominus. Idcirco via eorum erit quasi lubricum in tenebris. Impellentur enim et corruent in ea, quia afferam* (sive *inferam) super eos mala, annum visitationis eorum, ait Dominus.* Quando in Ecclesia Dei, et maxime in principibus ejus inveniuntur mala, sciamus esse completum, **1000** *Propheta et sacerdos polluti sunt; in domo mea inveni mala eorum, ait Dominus.* Domus autem Christi Ecclesia est, de qua et Apostolus scribit ad Timotheum: *Ut scias quomodo te oporteat in domo Dei conversari, quae est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis* **(I Tim. III, 15)**. In propheta, doctorem accipe: in sacerdote, ministerii dignitatem. Qui si prava mente consenserint, erit via eorum in lubricum et in tenebris; nec habebunt Dominum loquentem: *Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat* **(Joan. XII, 46)**. Unde sanctus loquitur, omnes tenebras fugiens [*Al.* fugientes]: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine: dedisti laetitiam in cor meum* [Al. *corde meo*] **(Psal. IV, 7)**. Cum autem fuerint in tenebris et in via lubrica, errore videlicet haeretico, ad omnem motum impellentur et corruent. Et infert super eos Dominus mala, non quo mala sint, ut Dominus mala inferat: sed mala his qui sustinent supplicia. Alioquin eadem et mala sunt et bona. Mala, juxta eos quos cruciant: bona, juxta eos quos emendant. Et hoc notandum, quod annus visitationis Domini, correctio peccantium dicatur atque cruciatus, juxta illud quod scriptum est: *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo* **(Psal. LXXXVII, 33, 34)**.

(Vers. 13.) *Et in prophetis Samariae vidi stultitiam* (sive *iniquitatem* [Vulg. *fatuitatem]); prophetabant in Baal* , *et decipiebant populum meum Israel.* Ego prophetas Samariae, juxta mysticos intellectus, proprie haereticos dici puto, et omnes qui jactant falsi nominis scientiam. Quomodo autem prophetae Samariae quidquid loquebantur, prophetabant in Baal, idolo videlicet, daemonibus consecrato: sic haeretici quidquid loquuntur in Ecclesia, sive extra Ecclesiam, ut supplantent populum Israel, qui prius cernebat Deum, loquuntur in daemonibus. Unde et significanter, ait: *Et in Prophetis Samariae vidi stultitiam* **(I Cor. I, 24)**: non enim habent eum, de quo dicitur, *Christus Dei virtus et Dei sapientia.*

(Vers. 14.) *Et in prophetis Jerusalem vidi similitudinem* (sive *horribilia*), *adulterium et iter mendacii, et confortaverunt manus pessimorum, ut non converteretur unusquisque a militia sua* (sive *a via sua pessima). Facti sunt mihi omnes quasi Sodoma, et habitatores ejus quasi Gomorrha.* Non solum, inquit, in haereticorum conciliabulis haec reperta sunt, sed in prophetis quoque Jerusalem, id est, doctoribus **1001** Ecclesiae vidi similia, sive horribilia, adulterantium verbum Dei, et ingredientium per viam mendacii, ut haereticorum fallaciis acquiescerent, et confortarent manus pessimorum, eorumque mala suis sceleribus adjungerent, et quos corrigere debuerant, ducerent in interitum. Qui hoc fecerint, non se aestiment impunitos. Erunt enim et ipsi et hi quibus favent, quasi Sodoma, omnesque qui habitantur cum eis, nec recedent a talibus, quasi Gomorrha. Exsultet igitur quantum vult doctrina pessima, et glorientur prophetae Jerusalem quod obtinuerint per

mendacium, et confortaverint manus pessimorum: finis eorum erit quasi Sodoma et Gomorrha.

(Vers. 15.) *Propterea haec dicit Dominus exercituum ad Prophetas: Ecce ego cibabo eos absinthio* (sive *doloribus,* et juxta Symmachum, *amaritudine) et potabo eos felle* (sive *aqua amara), quia egressa est a prophetis Jerusalem pollutio in omnem terram.* Utamur hoc testimonio adversum eos, qui epistolas plenas mendaciorum et fraudulentiae atque perjurii in orbem dirigunt, ut et aures polluant audientium, et existimationem simplicium laedant, quod impleatur in eis hoc quod scriptum est: *A prophetis Jerusalem est egressa pollutio in omnem terram.* Non enim eis sufficit iniquitatem propriam devorare, et proximos laedere: sed quos semel oderunt, per universum orbem infamare conantur, et ubique seminare blasphemias.

(Vers. 16, 17.) *Haec dicit Dominus exercituum: Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, et decipiunt vos: visionem cordis sui loquuntur, et non de ore Domini. Dicunt his qui blasphemant me* (sive *abjiciunt verbum meum), locutus est Dominus, pax erit vobis. Et omni qui ambulat in pravitate cordis sui, dixerunt: non venient super vos mala.* Ne putaret se populus alienum esse a culpa si perversis acquiesceret Doctoribus: *Nolite,* inquit, *audire verba Prophetarum, qui vobis prophetant mendacium, et decipiunt vos.* Par enim erit poena et magistro et discipulo. Non loquuntur ex ore Domini, sed ea quae in suo corde simularunt. Dicunt his qui blasphemant me, haereticis videlicet atque perversis, sive qui abjiciunt sermonem meum: quid dicunt? *Locutus est Dominus, pax erit vobis.* Ne timeatis dura supplicia, nec vanis comminationibus terreamini: pax

erit vobis atque tranquillitas, et quidquid dicimus et annuntiamus vobis, locutus est Dominus; nec veniet super vos malum, quod timetis **1002** pro mala conscientia; sed bonum quod vobis locutus est Dominus.

Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit, et audivit sermonem ejus? quis consideravit verbum illius, et audivit? Ubi nos interpretati sumus, *in consilio,* et in Hebraico scriptum est BASOD (): Aquila, *secretum:* Symmachus, *sermonem:* Septuaginta et Theodotio, *substantiam,* sive *subsistentiam* interpretati sunt. Et est sensus: Nolite credere, o vulgus indoctum, Prophetis, vobis falsa annuntiantibus, qui dicunt, haec locutus est Dominus, pax erit vobis: non veniet super vos malum. Unde enim possunt Dei nosse secreta, aut quo annuntiante, Dei didicere consilium? quomodo ad eos divinae dispositionis sermo pervenit? Quidam nostrorum in hoc loco reperisse se putant, ubi Dei describatur substantia.

(Vers. 19, 20.) *Ecce turbo* (sive *tempestas, et commotio) Dominicae indignationis egredietur, et tempestas erumpens super caput impiorum veniet, et non revertetur furor Domini usque dum faciat, et usque dum compleat cogitationes cordis sui. In novissimis diebus intelligetis consilium ejus.* Qui supra dixerant: *locutus est nobis Dominus, pax erit vobis,* et quos corripuerat quod non possent ventura cognoscere, nec Dei nosse sententiam, nunc ostendit per contraria, eos omnino nescire. Pro pace enim et securitate, tempestatem venire Babyloniam, et venire non super quoslibet, sed super capita impiorum, vel universi populi, vel eorum qui falsa populo nuntiabant. Nec sicut in praeteritis temporibus Dei iram furoremque placandum, sed quod praedixit et saepissime

comminatus est, opere complendum, et cogitationem illius atque sententiam impiorum suppliciis comprobandam. Cum, inquit, extremum captivitatis tempus advenerit, et obtinuerit vos victor exsultans, et manus stridore vinxerit catenarum: tunc intelligetis consilium ejus, quod vos frustra nunc scire jactatis.

(Vers, 21, 22.) *Non mittebam Prophetas, et ipsi currebant: non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. Si stetissent in consilio meo, et nota fecissent verba mea populo meo, avertissem utique eos a via sua mala, et a pessimis cogitationibus suis.* Hunc sensum et Apostolus explicat ad Romanos: *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit eos Deus in reprobum sensum, ut faciant quae non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, nequitia, avaritia* **(Rom. I, 28, 29)**, et caeteris. Cum enim semel se tradiderint falsi doctores mendaciis atque perjuriis et mortibus deceptorum, non pedetentim, **1003** nec considerato gradu, sed praecipites currunt ad interitum et suum et eorum quos deceperint. Nec loquitur eis Dominus, sed ipsi loquuntur quasi ex ore Domini, de quibus et dicitur: *Si stetissent in consilio meo,* hoc est, si meae voluissent acquiescere voluntati, et nota fecissent verba mea populo meo, non blandientes eis et adulatione perdentes, ut dicerent, non habetis peccata; perfectam justitiam possidetis; sanctitas et pudicitia atque justitia in vobis tantummodo reperiuntur: et ego non tradidissem eos in immunditiam et ignominiam, ut facerent quae non conveniunt, et sequerentur cogitationes suas pessimas. Contemplemur haereticos, quomodo semel desperantes salutem, gulae se tradant et deliciis, vescantur carnibus, frequenter [*Al.* frequentes] adeant balneas; musco

fragrent; unguentis variis delibuti quaerant corporum pulchritudinem. Semel enim futura non sperant, neque credunt in resurrectionem. Quod cum sermone non pandant, ostendunt operibus. Si enim crederent, ista non facerent. Et in hoc loco ubi scriptum est: *si stetissent in consilio meo,* Aquila, et Symmachus, et Theodotio, et Septuaginta, ut supra similiter transtulerunt.

(Vers. 23, 24.) *Numquid* [Vulg. *Putasne] Deus e vicino ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe? Si occultabitur vir in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus. Numquid non coelum et terram ego impleo? dicit Dominus*. LXX: *Deus appropinquans ego, dicit Dominus, et non Deus de longe. Si abscondetur homo in absconditis, et ego non videbo eum? dicit Dominus; numquid non coelum, et terram ego impleo? dicit Dominus*. Aquila et Symmachus similiter interpretati sunt: *Numquid Deus de propinquo,* sive *de vicino ego sum, et non Deus de longe?* Septuaginta vero et Theodotio sensu vertere contrario, ut dicerent: *Deus appropinquans ego, dicit Dominus, et non Deus de longe*. Quod scilicet superiores asserant Deum non tantum vicina, sed et ea quae longe sunt cognoscere; nec praesentia, sed futura conspicere. Isti vero ubique Deum aestimant esse praesentem, nec aliquem esse locum ubi non adsit Deus. Omnibus enim et praecipue sanctis appropinquat Deus, quomodo si vestimentum adhaereat cuti. Peccatores autem longe recedentes ab eo, peribunt. Hunc sensum et in psalmis legimus: *Quo ibo a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in* **1004** *coelum, tu illic es: si descendero ad infernum, tu ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris: etenim illuc manus*

tua deducet me, et tenebit me dextera tua **(Psal. CXVIII, 1 seqq.)**. Amos quoque in haec verba consentit, dicens: *Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea* [Al. *tua] educet eos; et si ascenderint usque ad coelum, inde detraham eos. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos. Et si celaverint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti et mordebit eos* **(Amos IX, 2, 3)**; rursumque in superiori psalmo: *Quia tenebrae,* ait, *non obscurabuntur a te; et nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebrae ejus, ita et lumen ejus* **(Psal. CXXXVIII, 12)**. Quod autem in Prophetis crebro dicitur, *Haec dicit Dominus,* propterea semper infertur, ne contemnantur quasi verba Prophetarum, sed admoneantur jugiter Dei esse sermones quos loquuntur.

(Vers. 25 seqq.) *Audivi quae dixerunt Prophetae, prophetantes in nomine meo mendacium atque dicentes: Somniavi* (sive *vidi somnium). Usquequo istud est in corde* [Al. *in cordibus] Prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones* (sive *voluntates cordis sui)? Qui volunt* (sive *cogitant) facere ut obliviscatur populus meus nominis mei: propter somnia eorum, quae narrat unusquisque ad proximum suum: sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter Baal* (sive *in Baal*). Quia superior titulus *contra Prophetas est,* sive *ad Prophetas,* quos perspicue pseudoprophetas intelligimus (sunt autem multa genera prophetandi: quorum unum est somniorum, quale fuit in Daniele), idcirco et ad eos prophetalis sermo dirigitur, qui credunt somniis, et omnia quae cernunt, putant revelationem esse divinam, quae proprie sanctis et servis Dei aperitur. Quod si legimus Pharao **(Gen. XLI)** et Nabuchodonosor **(Dan.**

II) impios reges vidisse somnia quae vera fuerint: non eorum fuit meriti qui viderunt; sed ut per eorum occasionem sancti viri Joseph, Danielque clarescerent, et dura corda atque indomabilia tyrannorum propria conscientia sentirent Domini majestatem. Sunt hodie quoque somniatores in Ecclesia, et maxime in nostro grege, qui errores suos Domini jactant prophetiam, et crebro ingerunt, *somniavi* , *somniavi:* quos corripit Dominus dicens: *Usquequo istud est in corde prophetantium, vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui?* Hoc autem faciunt, ut quomodo antiquus populus, qui de Aegypto egressus est, **1005** oblitus est nominis Dei [*Al.* mei]; sic et posteri eorum obliviscantur mei. Hujuscemodi autem prophetatio non est in nomine Domini, sed in nomine Baal, quod proprie idolum Sidoniorum est, sive Babylonium, et vicino nomine appellatur Bel.

(Vers. 28, 29.) *Propheta qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum? dicit Dominus. Numquid non verba mea sunt sicut ignis, dicit Dominus, et quasi malleus* (sive *securis conterens petram*)? Eorum est exponere somnium qui Dei merentur habere sermonem, et dicere: *Haec dicit Dominus;* quibus locutus est Dominus, in quibus veritas est, et non mendacium fraudulentum. Quid sibi volunt haereticorum paleae ad triticum Ecclesiae? de quo Joannes Baptista plenius loquitur **(Matth. III)**, quod purget Dominus aream suam, et ventilabro paleas ventorum flatibus dispergendas, urendasque ignibus derelinquat: triticum autem condat in horrea, ut fiat coelestis panis: et loquatur unusquisque

credentium: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* **(Psal. XXXIII, 9)**. Et pulchre doctrina perversa paleis comparatur, quae medullam non habent, nec possunt nutrire credentium populos, sed de inanibus stipulis conteruntur. Et quia solent haeretici semper prospera polliceri, et coelorum regna peccatoribus pandere: ut dicant, parata sunt tibi regna coelorum, potes imitari majestatem Dei, ut absque peccato sis; accepisti enim liberi arbitrii potestatem, et legis scientiam, per quam consequaris quod volueris: decipiuntque blanditiis miseros, et maxime mulierculas oneratas peccatis, quae circumferuntur omni vento doctrinae, semper discentes et numquam ad scientiam veritatis pervenientes, et omnes auditores suos adulatione decipiunt **(Ephes. IV)**; idcirco Dominus verba sua haereticorum paleis comparans dicit: *Numquid non verba mea sunt quasi ignis, dicit Dominus, et quasi malleus conterens petram?* Meus enim, inquit, sermo nuntiat futura supplicia, ut deterreat homines a peccando; et paleis peccatorum comminatur incendium, ut haereticorum corda dura et instar silicis indomabilia, sermonis sui malleo conterantur: auferens cor lapideum, ut ponat pro eo cor carneum, molle videlicet, et quod possit Dei suscipere et sentire praecepta. Tale quid et per Ezechielem Dominus loquitur **(Ezech. XIII)**, quia pseudoprophetae blanditiis suis liniant **1006** parietem absque temperamento, qui postea imbre vehementi et veritate judicii subruatur. Et pseudoprophetae consuant cervicalia sub omni cubito manus, ut faciant peccatores requiescere, et nequaquam iram Dei lacrymis mitigare.

Pro *malleo,* Septuaginta *securim* interpretati sunt, illam videlicet, de qua Baptista Joannes loquitur: *Jam securis ad radices arborum posita est* **(Matth. III, 10)**. Haec securis

infructuosas succidit arbores, et hic malleus conterit durissimos lapides. Unde et Nahum Propheta loquitur: *Furor ejus,* haud dubium quin Dei, *consumet principatus: et petrae conterentur ab eo* **(Nahum, I, 6)**. Hoc contra haereticos. Caeterum de Ecclesiasticis viris scriptum est, quod malleus et securis non sint audita in domo Domini **(III Reg. VI)**.

(Vers. 30 seqq.) *Propterea ecce ego ad Prophetas, dicit Dominus, qui furantur verba mea unusquisque a proximo suo* [Al. *ad proximum suum]. Ecce ego ad Prophetas, dicit Dominus, qui assumunt linguas suas et aiunt, dicit* (sive *dormitant dormitationem). Ecce ego ad Prophetas somniantes mendacium, ait Dominus, qui narrant ea, et seducunt* [Al. *narraverunt et seduxerunt] populum meum in mendaciis suis et in miraculis* (sive *stuporibus atque terroribus suis), cum ego non misissem eos, nec mandassem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.* Semper imitatur mendacium veritatem: et nisi habuerit aliquam similitudinem recti, decipere non potest innocentes. Quomodo igitur in priori populo mentiebantur Prophetae atque dicebant: *Haec dicit Dominus.* Et, *Vidi Dominum;* et, *Verbum Domini quod factum est* ad illum, sive illum: sic haeretici assumunt testimonia Scripturarum de veteri et novo Testamento, et furantur verba Salvatoris unusquisque a proximo suo, Prophetis et Apostolis, et Evangelistis: et assumunt linguas suas, ut cordis venena ore pronuntient, et dormitant dormitationem, de quibus vere dictum est: *Dormitaverunt somnum suum, et nihil invenerunt* **(Psal. LXXVI, 5)**. Sive juxta Hebraicum: *Et aiunt dicit,* ut subaudiatur *Dominus,* aut certe [*Al.* forte], *sermo divinus.* Comminatur itaque Dominus [*Al. addit* nunc]

seipsum contra hujuscemodi magistros esse venturum, qui seducunt populum ejus in mendaciis suis et in stuporibus atque miraculis. Magna enim et incredibilia et ingentia [*Al.* insensibilia] repromittunt, ut seducant miseros: *qui nihil profuerunt populo Dei.* Et illud implent Apostolicum, *docentes quae non oportet turpis lucri gratia:* qui solent malis prospera, et bonis contraria nuntiare.

(Vers. 33 seqq.) 1007 *Si igitur interrogaverit te populus iste, vel propheta, aut sacerdos, dicens: quod est onus Dei* (sive *quae est assumptio Domini)? dices ad eos: Vos estis onus* (sive *assumptio). Projiciam quippe* (sive *allidam) vos, dicit Dominus. Et propheta et sacerdos et populus* [Al. *Prophetam et Sacerdotes et populum], qui dicit, onus* (sive *assumptio) Domini, visitabo* (sive *ulciscar) super virum illum, et super domum ejus. Haec dicetis unusquisque ad amicum* [Vulg. *proximum] suum, et ad fratrem suum: quid respondit Dominus, et quid locutus est Dominus? Et onus* (sive *assumptio) Domini ultra non memorabitur, quia onus* (sive *assumptio) erit unicuique sermo suus* [Al. *ejus*]. Verbum Hebraicum MASSA (), Aquila ἄρμα, id est, *onus* et *pondus* interpretatur: Symmachus, Septuaginta et Theodotio, *assumptionem.* Ubicumque ergo grave est, quod Dominus comminatur, et plenum ponderis ac laboris, et importabile, in titulo quoque ἄρμα, hoc est, *pondus* dicitur. Ubicumque autem prospera Dominus pollicetur, sive post comminationem meliora promittit, ibi *Visio* dicitur, vel certe *verbum Domini:* et perspicuum erat ex ipso titulo prophetiae ponderis, sive visionis, et Verbi Dei, qualis vaticinatio sequeretur. Quia igitur Prophetae solebant populo peccatori tristia nuntiare, et comminari supplicia, ut eos

retraherent ad poenitentiam: clemens autem et miserator Dominus diu sententiam differebat, putabat deceptus populus et pseudoprophetarum fraude seductus, non ventura quae Dominus minabatur, et rem se veram, in ludum et jocum verterant; prophetantibusque Prophetis quasi irridentes, dicebant: Rursum hic videt pondus et onus Domini. Atque ita fiebat, ut nequaquam ultra *Visio,* sed per jocum atque derisum, *onus* et *pondus* appellaretur. Praecepit ergo Dominus, ut sive populus, sive propheta, sive sacerdos interrogaverint Jeremiam, quid sit pondus [*Al.* onus] vel quae assumptio Domini, respondeat eis et dicat: *Vos estis onus, et vos assumptio.* Assumam enim vos et projiciam, allidamque et interire faciam. Si quis autem deinceps, vel prophetarum, vel sacerdotum, vel populi, ausus fuerit onus et pondus Domini nominare: *Visitabo,* inquit, *super virum illum, et super domum illius;* et eum delebo in perpetuum. Dicat itaque unusquisque proximo et amico suo, nequaquam quod est **1008** onus Domini? sed quid respondit Dominus? et quid locutus est Dominus? Veteris obliviscimini: onus, et pondus, sive assumptio in ore vestro ultra non resonet: quia singulis hominibus sermo suus et opus suum in onus pondusque reputabitur, secundum illud quod scriptum est: *Ex ore tuo justificaberis, et ex ore tuo condemnaberis* **(Matth. XV)**.

(Vers. 37 seqq.) *Et pervertitis* [Al. *pervertisti] verba Dei viventis: Domini exercituum, Dei nostri. Haec dices* (sive *dicetis* [Al. *dicitis]) ad Prophetam: Quid respondit* [Al. *respondebit] tibi Dominus, et quid locutus est Dominus? Si autem onus Domini dixeritis.* Hucusque in LXX non habetur, et sequitur: *Propter hoc haec dicit Dominus: Quia dixistis sermonem istum, onus* (sive *assumptio) Domini,*

et misi ad vos, dicens: nolite dicere, onus (sive *assumptionem) Domini: propterea ecce ego tollam* (sive *assumam) vos portans, et projiciam* [Vulg. *relinquam] vos et civitatem, quam dedi vobis et patribus vestris, a facie mea, et dabo vos in opprobrium sempiternum, et ignominiam aeternam, quae numquam oblivione delebitur.* Praecepit Dominus, ut nequaquam oneris, et ponderis, et assumptionis sermo diceretur in populo; sed responsionis et verbi Dei: quod quia populus implere contempserat, ipsum verbum interpretatur super eis, et dicit: Quoniam dixistis quod nolui, et hoc cum saepe Prophetas mitterem, et juberem ne diceretis: propterea sermonem vestrum assumptionis, oneris et ponderis in vobis opere complebo. Assumam quippe vos et tollam atque portabo, et allidam, ac de sublimibus in terram corruere faciam. Non solum autem vos, sed et urbem vestram, quam dedi patribus vestris. *Et dabo,* inquit, *vos in opprobrium, et ignominiam sempiternam, quae numquam oblivione delebitur.* Hoc autem et tempore Babyloniae captivitatis factum esse novimus; sed plenius atque perfectius post Salvatoris passionem resurrectionemque completur, quando locutus est Dominus: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* **(Luc. XIII, 35)**: et usque ad finem ejus sententia permanebit. Dicamus et aliter dumtaxat juxta Septuaginta: λῆμμα non solum *assumptionem,* sed et *donum, munus*que significat. Quia igitur sibi populus semper prospera promittebat, dicit, eos nequaquam ultra hoc debere dicere. Indignos enim esse eos donis Dei atque muneribus, quin potius abjiciendos **1009** et a Dei auxilio penitus relinquendos. Ex verbis autem et interpretatione nominum saepe res ostenduntur, ut Abraham, Sarae, et Petri, et filiorum Zebedaei

vocabula commutata significant rerum mutationem: et in hoc eodem propheta **(Supra XX)**, *Phasur* [Al. *Phasor* et *Phascor*] dicitur *pavor,* sive *translatio,* et *colonus,* sive *peregrinus.* No tandum quod verba, *Dei viventis, Domini exercituum, Dei nostri,* Latini et Graeci codices non habent; et Hebraei in suis voluminibus contra se legant, quod proprie mysterium significat Trinitatis.

LIBER QUINTUS.

1009-1010 Quintus Commentariorum in Jeremiam liber, a duobus, frater Eusebi, calathis habebit exordium, quorum alter rectae fidei dulcedinem, alter haereticorum perfidiae amaritudinem demonstrabit. Quamvis Ananias filius Azur repugnet Jeremiae, et Semeias Nehelamites Prophetam mitti cupiat in carcerem, et Sophonias sacerdos in Pseudoprophetarum verba conjuret **(Jerem. XXVIII, XXIX)**: tamen veritas claudi et ligari potest, vinci non potest, quae et suorum paucitate contenta est, et multitudine hostium non terretur. Erige itaque cum Moyse ad coelum manus, et antiquum serpentem in eremo suspende, statimque et Amalec delebitur, et venenati morsus non praevalebunt, securusque populus Domini cum Jesu Jordanis fluenta transibit, et post vastam solitudinem, comedet panem, qui in Bethleem nostro natus est viculo **(Exod. XVII, Num. XXI)**.

(Cap. XXIV.---Vers. 1 seqq.) *Ostendit mihi Dominus, et ecce duo calathi* (sive *cophini) pleni ficis, positi ante Templum Domini: postquam transtulit Nabuchodonosor rex Babylonis Jechoniam filium Joacim regem Juda et principes ejus, et fabrum, et inclusorem de Jerusalem, et adduxit eos in Babylonem. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis: et calathus unus ficus habebat malas nimis, quae comedi non poterant, eo quod essent malae. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides, Jeremia? Et dixi: ficus bonas, bonas valde; et malas, malas valde, quae comedi non possunt, eo quod malae sint. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Haec dicit Dominus Deus Israel: Sicut ficus hae bonae, sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de loco isto in terram Chaldaeorum, in bonum. Et ponam oculos meos super eos in bonum, et reducam eos in terram hanc, et aedificabo eos, et non destruam: et plantabo eos, et non evellam. Et dabo eis cor ut sciant me, quia ego sum Dominus; et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum: quia revertentur ad me in toto corde suo. Et sicut ficus pessimae, quae comedi non possunt, eo quod sint malae: haec dicit Dominus, sic dabo* [Al. *clamabo*] (sive *tradam) Sedeciam regem Juda et principes ejus, et reliquos de Jerusalem, qui remanserunt in urbe hac, et qui habitant in terra Aegypti. Et dabo eos in vexationem, afflictionemque* (sive *dispersionem) omnibus regnis terrae in opprobrium, et in parabolam, et in proverbium, et in maledictionem in universis locis, ad quae ejeci eos. Et mittam in eos gladium, et famem, et pestem, donec consumantur de terra quam dedi eis et patribus eorum.* Duos cophinos, sive calathos bonorum et malorum [*Al.* bonarum et malarum] ficorum, quidam interpretantur in

Lege, et in Evangelio; Synagoga, et Ecclesia; et Judaeorum populo, et Christianorum; gehenna, et regno coelorum, quorum alterum ad supplicium pertinet peccatorum, alterum ad Sanctorum **1011** habitaculum. Sed nos scientes juxta Apostolum Paulum **(Rom. VII)** legem bonam et sanctam, et mandatum bonum et sanctum, et unum esse utriusque Testamenti Deum, vel ad eos magis referamus, qui in adventu Domini Salvatoris crediderunt, et non crediderunt: ut qui a Scribis et sacerdotibus concitati clamaverunt, dicentes: *Crucifige, crucifige talem* **(Luc. XXIII, 21)**, sint calathus ficorum malorum; qui vero post ascensionem ejus de populo crediderunt, ad bonas ficus, et ad calathum cophinumque optimum referantur. Simplicem autem et veram sequamur historiam, quod bonorum ficorum calathum dixerit Jechoniam, qui se Jeremiae consilio, et imperio Dei, tradiderat regi Babylonio: cui et prospera Dominus pollicetur: Malarum autem Sedeciam, qui contradicens sententiae Dei captus sit, caecatusque oculis ductus est in Babylonem, ibique mortuus est **(IV Reg. XXV)**. In tantum autem Deus posuit oculos suos in bonum his qui imperio ejus acquieverunt **(Infra. XLII)**, et reduxit illos in terram suam, et aedificavit et non destruxit, et plantavit et non evulsit, deditque eis cor ut scirent eum, quod ipse esset Dominus, et fierent illi in populum, et ipse eis esset in Deum: ut etiam in captivitate posuerit oculos suos super illos, et exercere terram, aedificare domos, plantare pomaria [*Al.* pomeria] in Babylonia regione permiserit: Daniel signorum miraculis, de captivo subito princeps factus sit **(Dan. V)**, et tres pueri gloriose de fornacis incendio liberati sint **(Dan. III)**: et expletis annis septuaginta sub Zorobabel et Jesu sacerdote magno et Ezra ac Neemia, plurima pars reversa sit Jerusalem:

quorum numerus in ejusdem Ezrae volumine continetur **(I Esdrae II)**. Notandum quoque [*Al.* quippe] quod haec Visio Sedeciae temporibus facta sit ad Prophetam, postquam Jechonias ductus est in transmigrationem: Non enim dixit captivitatem, quia se ultro tradiderat. Fabros autem et inclusores, vel legis interpretes atque doctores debemus accipere, vel artifices inclusoresque [*Al.* clusoresque] auri atque gemmarum, quae ars apud Barbaras nationes pretiosissima est. Pro inclusoribus Septuaginta *vinctos* interpretati sunt, ut captivitatis significarent malum; et de suo addidere, *divites,* quod in Hebraico non habetur. Comparat autem calathum qui bonas ficus habebat et bonas nimis, ficis primi temporis, quae Graece appellantur πρώϊμα, Abrahae videlicet, Isaac, et Jacob, et Moysi, et Aaron, et Job, et caeteris sanctis viris, de quibus unus de duodecim **1012** loquitur Prophetarum: *Sicut uvam in deserto inveni Israel, et sicut ficus in ficulnea inveni patres eorum* **(Ose. IX, 10)**. Unde et nos appellamur filii Abraham. Et econtrario dicitur ad Judaeos: *Si pater vester esset Abraham, faceretis opera ejus* **(Joan. VIII, 39)**. Hi autem calathi, qui bonas habebant et malas ficus, non erant foris et extra Ecclesiam, sed ante templum Domini, eo quod cuncta illius scientiae pateant: nec tantam habent amaritudinem hae ficus quae foris sunt, quantam illae quae post confessionem fidei praevaricatione mutatae sunt. Nec tantam suavitatem bonae ficus, quae non sunt in conpectu templi Dei: quales fuerunt mundi philosophi, qui naturali bono et intelligentia Creatoris, non tam visi sunt sequi, quam laudare virtutes: quantam habent suavitatem ficus, quae sunt in templo Dei, quarum fuerunt Prophetae et Apostoli, de quibus una ficus loquebatur: *Lac vobis dedi, non*

solidum cibum **(I Cor. III, 2)**. Et: *Filioli mei, quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis* **(Galat. IV, 19)**. Unde dicitur, quod in conspectu templi Dei, ficus bonae fuerint bonae valde; et ficus malae, fuerint malae valde. Ac ne putemur nostrum sensum ponere, ipsa Scriptura se pandit. *Sicut,* inquit, *ficus hae bonae: sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de loco isto in terram Chaldaeorum in bonum:* Jechoniam et principes, qui cum eo capti sunt, significans. Et econtrario de calatho, qui malas habebat ficus; *et sicut ficus,* ait, *pessimae* [Al. *pessimas] quae comedi non possunt, eo quod sint malae: sic dabo Sedeciam regem Juda et principes ejus, et eos qui in Aegyptum transfugerunt, et qui remanserunt in urbe hac in vexationem afflictionemque omnibus regnis terrae* **(Infra XLII)**, quando in Aegypto quoque capti sunt, et Nabuchodonosor posuit in Taphnis solium suum, misitque super eos Dominus gladium, famem, et pestem, donec consumerentur de terra quam dedit patribus eorum. Quod autem dixit de ficis bonis: *Dabo eis cor ut sciant me, quia ego sum Dominus,* illi simile est Apostolico: *Deus est qui operatur in vobis et velle, et perficere* **(Philipp. II, 13)**: quod non solum opera, sed et voluntas nostra Dei nitatur auxilio. Delirat in hoc loco allegoricus semper interpres, et vim cupiens historicae facere veritati, de coelesti Jerusalem captos refert, atque translatos in terram Chaldaeorum: rursumque ad locum pristinum reversuros, ut Jeremiam et caeteros sanctos prophetas; alios vero qui peccatores fuerint, in terra hac et in valle lacrymarum esse morituros. Totam visionis hujus simul posui περικοπὴν, **1013** ne sensum in expositione dividerem.

(Cap. XXV.---Vers. 1.) *Verbum quod factum est ad Jeremiam de omni populo Juda* (sive *super omnem populum Juda) in anno quarto Joacim filii Josiae regis Juda.* Haec priora sunt praeterita visione: illa enim sub Sedecia facta est, postquam Jechonias translatus est Babylonem; haec autem sub Joacim filio Josiae, et patre Jechoniae. Non enim curae erat (ut ante jam dixi) Prophetis [*Al.* prophetiae] tempora conservare, quae historiae leges desiderant; sed scribere utcumque audientibus atque lecturis utile noverant. Unde et in Psalterio male quidam juxta textum historiae psalmorum requirunt ordinem, quod in lyrico carmine non observatur.

(Vers. 2.) *Ipse est annus primus Nabuchodonosor regis Babylonis* (quod in LXX non habetur. Et sequitur): *Quod locutus est Jeremias Propheta ad omnem populum Juda, et ad universos habitatores Jerusalem dicens.* Quarto anno regis Joacim, filii Josiae patris Jechoniae, Nabuchodonosor in Babylone suscepit imperium, atque ita factum est, ut annus qui primus erat Nabuchodosonor in Babylone, quartus esset in Jerusalem regis Joacim. Denique octavo anno regni sui, Jechoniam cum matre et principibus duxit in captivitatem, qui tribus tantum post interfectionem patris Joacim regnarat mensibus. Interfectus est autem Joacim undecimo anno regni sui in Jerusalem **(IV Reg. XXIV)**.

(Vers. 3.) *A tertio decimo anno Josiae filii Ammon regis Juda usque ad diem hanc, iste est tertius et vicesimus annus, factum est verbum Domini ad me, et locutus sum ad vos de nocte consurgens et loquens, et non audistis.* Tertio decimo anno regis [*Al.* regni] Josiae qui regnavit in Jerusalem annis triginta et uno, Jeremias prophetare exorsus est, et prophetavit sub eo annis decem et novem, cui successit in

regnum filius ejus Joachaz: quo statim ducto in captivitatem a Nechao rege Aegyptiorum, regnum obtinuit Joacim frater ejus **(IV Reg. XXIII)**. In cujus regni quarto anno, iste ad Jeremiam fit [*Al.* fuit] sermo Domini, ac per hoc vigesimus tertius annus erat Jeremiae prophetae, ex quo loqui ad populum coepit; et numquam praedicare cessavit, sed singulis diebus diluculo et de nocte consurgens, loquebatur ad populum. *Et non,* inquit, *audistis*. Sin autem, ut novi ex veteribus **1014** haeretici volunt, lex semel in adjutorium data est, et constituta praecepta quae nostri arbitrii voluntate vel facimus, vel non facimus; quomodo Propheta se semper ingerit, et quotidie replicat mandata Dei, quae utique semel accepta, suffecerant eis quibus data fuerant; nisi ut hoc ostendat, Dei nos semper indigere auxilio; et numquam posse sufficere, quod semel datum est, nisi quotidie Domini admonitione renovetur?

Et misit Dominus ad vos omnes servos suos Prophetas, consurgens diluculo, mittensque: et non audistis. Non per unum Prophetam, sed per omnes populum suum Deus semper admonuit, et quasi ipse in vigiliis, atque excubiis constitutus surrexit diluculo, ut suum populum commoneret. *Et non,* inquit, *audistis;* ut quanto crebrior admonitio, tanto contemnentium fuerint peccata majora?

(Vers. 4, 5.) *Neque inclinastis aures vestras, ut audiretis, cum dicerem* [Vulg. *diceret]: Revertimini ad me unusquisque a via sua mala, et a pessimis cogitationibus vestris: et habitabitis in terra, quam dedit Dominus vobis et patribus vestris a saeculo usque in saeculum.* Tanta fuit duritia populi, ut ne habitum quidem audientis assumeret, et inclinaret aurem suam, praecipue Domino commonente, ut reverteretur

unusquisque a via sua mala et a pessimis cogitationibus suis. Et, o infinita clementia, non supplicium inferre pro scelere, sed ad poenitentiam provocare, tam malorum operum, quae significat via mala, quam pessimarum cogitationum, quae et ipse absque opere reputentur in peccatum. Et promittit praemium, si fecerint quod praeceptum est, ut habitent in terra, quae data sit patribus, et propter filiorum vitia sublata. Quodque ait: *A saeculo et usque in saeculum,* sive, *ab aeterno et usque in aeternum,* ostendit Dei dona perpetua, si digni exstiterint hi quibus data sunt.

(Vers. 6, 7.) *Et nolite ire post deos alienos, ut serviatis eis, adoretisque eos; neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum vestrarum, et non affligam vos. Et non audistis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum in malum vestrum.* Et haec, inquit, monebam cum superioribus, ne diis alienis serviretis, et adoraretis eos, et ne ista faciendo me provocaretis ad iracundiam propter opera manuum vestrarum, ut facerem quod nolebam, et affligerem **1015** vos, et non audistis me. Quodque sequitur, *Dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum in malum vestrum,* in Septuaginta non habetur.

(Vers. 8.) *Propterea haec dicit Dominus exercituum: pro eo quod non audistis verba mea, ecce ego mittam et assumam universas cognationes Aquilonis, ait Dominus; et Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum.* Quia me ad iracundiam provocastis, et fecistis malum in interitum vestrum, et provocantem ad poenitentiam, superbo calcastis pede, mittam, inquit, ad universas cognationes, sive nationes Aquilonis, et adducam principem earum Nabuchodonosor

regem Babylonis servum meum. Mittit autem Dominus vel Angelos, ut concitent gentes, vel certe hujusmodi movet cognationes, ut faciant Domini voluntatem. Quodque vocat servum suum Nabuchodonosor, non sic servus vocatur ut Prophetae et omnes sancti, qui vere serviunt Domino; sed quo in eversione Jerusalem, Domini serviat voluntati: secundum quod et Apostolus loquitur: *Quos tradidi Satanae, ut discant non blasphemare* **(I Tim. I, 20)**. In Aquilonis autem parte esse Chaldaeos, juxta situm Jerusalem nulli dubium est.

(Vers. 9.) *Et adducam eos super terram istam, et super habitatores ejus, et super nationes omnes quae in circuitu illius sunt; et interficiam eos, et ponam eos in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas*. Ista sunt praemia contemptorum, et Dei verba audire nolentium. Quidquid igitur mali super nos adducitur, nostra peccata fecerunt. Omnesque gentes ut tunc adductae sunt contra Jerusalem: sic hodie adducuntur contra Ecclesiam negligentem, ut interficiat eos, et ponat in stuporem, et in sibilum, et in solitudines sempiternas, ut in exemplo sint omnium atque miraculo. Sibilus autem miraculi et stuporis indicium est; et solitudo sempiterna in his deprehenditur, qui praesidem non habent Deum.

(Vers. 10.) *Perdamque ex eis vocem gaudii, et vocem laetitiae; vocem sponsi, et vocem sponsae; vocem molae, et lumen lucernae. Et erit universa terra ejus* [Vulg. *haec] in solitudinem et in stuporem.* Hoc in conciliabulo malignantium et hodie comprobatur; ut magistri eorum non doceant verbum Dei, sed instar colubri sibilent. Peritque in eis vox gaudii, voxque laetitiae, ut numquam audiant illud Apostoli: *Gaudete, iterum dico gaudete* **(Philipp. IV, 4)**. Vox

quoque sponsae, Ecclesiasticae fidei; et vox sponsi, Domini Salvatoris: *Qui enim habet sponsam, sponsus est* **(Joan. III, 29)**. **1016** Vox molae, ut non conterantur in ea frumenta, et populis vescenda tribuantur: et lumen lucernae, doctrina videlicet et scientia [*Al.* doctrinam *et* scientiam] Prophetarum. Denique et de Joanne Baptista dicitur: *Ille erat lucerna lucens* **(Joan. V, 35)**. Et alius Propheta: *Lucerna,* inquit, *pedibus meis verbum tuum, Domine, et lux semitis meis* **(Psal. CXVIII, 105)**. Universa, inquit, terra haereticorum erit in solitudinem, et in stuporem, cum novissimum ejus insipiens fuerit demonstratum.

(Vers. 11 seqq.) *Et servient omnes gentes istae regi Babylonis septuaginta annis. Cumque impleti fuerint anni septuaginta, visitabo super regem Babylonis, et super gentem illam, dicit Dominus, iniquitates eorum, et super terram Chaldaeorum, et ponam illam in solitudines sempiternas. Et adducam super terram illam omnia verba mea quae locutus sum contra eam: omne quod scriptum est in libro isto, quaecumque prophetavit Jeremias adversum omnes gentes.* Sicut Jerusalem post septuaginta annos recipit [*Al.* recepit] pristinos habitatores, et expletis suppliciis, quia obedivit sententiae Dei, felicitate pristina perfruitur; sic rex Babylonis qui elatus est in superbiam, et suarum arbitratus est virium, quod regnavit in gentibus, et non Domini voluntatis, Medis Persisque venientibus destruetur. Denique usque hodie urbis Babylonis reliquiae tantum manent. Et posuit illam Dominus in solitudinem sempiternam, et implevit omnia verba, quae in istius ipsius Prophetae volumine continentur. Nam in consequentibus, quae mala passura sit Babylon, Jeremiae sermo describit.

(Vers. 14.) *Quia servierunt eis cum essent gentes multae, et reges magni; et reddam eis secundum opera eorum, et secundum facta manuum suarum.* Hoc in Septuaginta non habetur. Significat autem quod non solum contra Babylonem prophetaverit Jeremias, sed contra caeteras gentes, quae in Babylonio fuerant exercitu, et contra Domini populum dimicarunt. Denique in sequentibus dicitur contra Aegyptum, et Philisthiim, et Moab, et Ammon, et Idumaeam, et Damascum, et Cedar, et regna Asor, et Elam, et ad extremum contra Babylonem terramque Chaldaeam.

(Vers. 15 seqq.) *Quia sic ait Dominus Deus Israel ad me* [Vulg. addit *exercituum,* et silet *ad me]: sume calicem vini furoris* (sive *meri) hujus de manu mea, et propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te, et bibent, et inebriabuntur* [Vulg. *turbabuntur*] (sive *voment); et insanient a facie gladii, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini, et propinavi cunctis gentibus ad quas misit me Dominus.* Propinatio calicis, et **1017** calicis meri, sive non mixti [*Al.* commixti], quae Graece dicitur ἀκράτου, Dominici furoris indicium est, ut omnes gentes, quae contra Dei populum militarunt, bibant de calice furoris Domini, de quo scribit Isaias contra Jerusalem: *Scyphum furoris, calicem ruinae ebibisti et evacuasti, propterea consurge* **(Isa. LI, 17)**. Iste autem calix idcirco bibitur a cunctis gentibus, ut vomant et insaniant. Quod quidam pravus interpres in bonam partem accipit: ut instar catharticae potionis quidquid cholerae et pituitae et noxii humoris in pectore est, foras exire compellat, et restituat pristinam sanitatem. Pro Jeremia quoque Salvatorem accipit, quod ipse cunctis gentibus propinarit ad quas et missus sit, ut abjecta idololatria, Dei se cultui

dedicarent. Quod contrarium esse Scripturae sanctae, monstrabunt sequentia. Non enim pro remedio, ut ille vult, sed pro poena meraco calice propinantur.

(Vers. 18.) *Jerusalem et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus ejus, ut darem eos in solitudinem, et in stuporem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut est dies ista.* Putabam, inquit, quod solis gentibus propinarem, et ideo me huic ministerio laetus obtuleram; sed inter caeteras gentes, immo ante caeteras, propinavi Jerusalem et civitatibus Juda, et regibus ejus, et principibus, ut darem eos in stuporem, et in solitudinem, et in sibilum, et in maledictionem, sicut et praesenti probatur exemplo. Unde dicit et supra: *Seduxisti me, Domine, et seductus sum: invaluisti et potuisti* **(Supra XX, 7)**.

(Vers. 19.) *Pharaoni regi Aegypti et servis ejus, et principibus ejus, et omni populo ejus, et universis generaliter.* Post Jerusalem bibit Pharao rex Aegypti et socii ejus: biberunt principes et universus populus, cunctusque, qui non quidem est Aegyptius, sed in ejus regionibus commoratur: quos Septuaginta vertere συμμίκτους, id est, *mixtitios,* vulgus non Aegyptiae regionis, sed peregrinum et adventitium.

Et cunctis regibus terrae Ausitidis. Quae Hebraice appellatur US (), de qua et Job fuisse narrat historia: *Homo quidam erat in regione Ausitidi, nomine Job* **(Job. I)**. Et tamen sciendum hunc versiculum in LXX non haberi, Theodotionemque pro *Us,* interpretatum esse *insulam.*

(Vers. 20.) *Et cunctis regibus terrae Philisthiim et Ascalonis, Gazae, Accaronis, et reliquiis Azoti.* **1018** Generaliter posuit

Philisthiim, hoc est, terram Palaestinorum, et specialiter urbes eorum Ascalonem, Gazam, Accaron, Azotum; solam tacuit Geth, quae continetur in reliquiis. Hoc est enim quod scriptum est: *Et reliquiis Azoti:* vicina enim atque confinis est Azoto, quae Hebraice dicitur ESDOD (), regio urbis Geth. Palaestinos autem a Babyloniis captos atque vastatos, scribit Isaias.

(Vers. 21.) *Idumaeae, et Moab, et filiis Ammon, et cunctis regibus Tyri, et universis regibus Sidonis.* Idumaea in qua sunt montes Seir, et quae Hebraice appellatur EDOM (): Moab, et Ammon, ipsi sunt filii Lot, proximi maris Mortui. Tyrus et Sidon in Phoenicis littore principes civitates, quae et ipsae Babylonio veniente superatae sunt, quarum Carthago colonia. Unde et Poeni sermone corrupto quasi Phoeni appellantur: quorum lingua Hebraeae linguae magna ex parte confinis est.

(Vers. 22.) *Et regibus insularum, quae sunt transmare.* Trans [*Al.* transit] Cyprum, et Rhodum, et insulas, quae appellantur Κυκλάδες. Et hae enim a Babyloniis occupatae sunt.

(Vers. 23.) *Et Dedan, et Theman, et Buz, et universis qui attonsi sunt in comam.* Hae gentes in solitudine sunt, vicinae et mixtae regionibus Ismaelitarum, quos nunc Saracenos vocant, et de quibus dicitur: *qui attonsi sunt in comam.*

(Vers. 24.) *Et cunctis regibus Arabiae: et cunctis regibus Occidentis, qui habitant in deserto.* Hoc in LXX non habetur. Post [*Al.* Propter] Dedan igitur, et Theman, et Buz, et Ismaelitas, regionum ordinem sequitur.

Et cunctis regibus Zamri. Hoc quoque in LXX non habetur.

(Vers. 25.) *Et cunctis regibus Elam, cunctisque regibus Medorum.* Ex eo quod Zamri sequitur Elam regesque Medorum, arbitramur et Zamri regionem esse Persidis, nisi forte ex eo quod praecessit Arabia, et hi reges solitudinis accipiendi sunt. Elam autem regio Persidis trans Babylonem, unde et Elamitae. Medi quoque, atque Persae, a quibus capta et destructa est Babylon. Et ipsi enim meracum calicem, Alexandro rege Macedonum propinante potarunt.

Et cunctis regibus Aquilonis [Al. *Babylonis] de prope et de longe.* Quia Persidis et Babylonis, Elam atque Medorum enumeraverat regiones: nunc generaliter ponit omnes reges Aquilonis, qui prope sunt, et **1019** qui longe. Pro Aquilone, qui Hebraice dicitur SAPHON (), LXX vertere ἀφηλιώτην, quem nos *Subsolanum* possumus dicere.

(Vers. 26.) *Unicuique contra fratrem suum, et omnibus regnis terrae qaae super faciem ejus sunt* . Ne cunctas Orientalis provinciae regiones enumerare per partes longum fieret, generaliter posuit omnia regna terrae, quae memorantur in terra. Quod autem dixit contra fratrem suum, subauditur, *dedi meracam potionem,* ut omnes furerent, vomerent, insanirent, et mutuis inter se praeliis dimicarent. Quodque intulit:

Et rex Sesach bibet post eos: et in LXX non habetur, hunc habet sensum: Omnes, inquit, in circuitu nationes Babylonio imperio subjacebunt, et cuncta suae subjiciet potestati, ita ut universae, quas praeteritus sermo narravit gentes, ipsi serviant et bibant de calice ejus. Unde et in visione contra Babylonem scribitur: *Calix aureus Babylon, inebrians omnem*

terram **(Infra LI, 7)**. Novissimus autem rex Babylonis bibet hanc potionem, propinante sibi ascensore bigae, cameli, et asini, Cyro rege Medorum, atque Persarum. Quomodo autem Babylon, quae Hebraice dicitur BABEL (), intelligatur SESACH (), non magnopere laborabit, qui Hebraeae linguae parvam saltem habuerit scientiam. Sicut apud nos Graecum alphabetum usque ad novissimam litteram per ordinem legitur, hoc est, *Alpha, Betha,* et caetera usque ad ω: rursumque propter memoriam parvulorum solemus lectionis ordinem invertere, et primis extrema miscere, ut dicamus *Alpha, O, Betha, Psi:* sic et apud Hebraeos primum est ALEPH , secundum BETH , tertium GHIMEL , usque ad vigesimam secundam, et extremam litteram THAU , cui penultima est SIN . Legimus itaque ALEPH, THAU, BETH, SIN . Cumque venerimus ad medium, LAMED , litterae occurrit CHAPH : et ut, si [*Al.* sic] recte legamus, legimus BABEL (): ita ordine commutato, legimus SESACH (). Vocales autem litterae inter BETH et BETH, et LAMED , juxta idioma linguae Hebraeae in hoc nomine non ponuntur. Arbitrorque a sancto Propheta prudenter fuisse celatum, ne aperte eorum contra se insaniam commoveret, qui obsidebant Jerusalem, et jam jamque ejus potituri erant **1020.** Quod et Apostolum contra imperium Romanum fecisse legimus, scribentem de Antichristo: *Non meministis quod cum apud vos essem adhuc, haec dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, ut reveletur in suo tempore,* subauditur Antichristus. *Jam enim mysterium iniquitatis operatur: tantum qui* [Al. *ut qui] tenet modo, teneat donec de medio fiat, et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illuminatione adventus sui* **(II Thess. II, 3 seqq.)**. Eum qui tenet, Romanum

imperium ostendit: nisi enim hoc destructum fuerit, sublatumque de medio, juxta prophetiam Danielis, Antichristus ante non veniet. Quod si aperte dicere voluisset, stulte persecutionis adversum Christianos et tunc nascentem Ecclesiam rabiem concitasset. Longius quam Commentariorum brevitas patitur, de hoc capitulo diximus, quod Graeci forsitan Latinique fastidient, quia in suis codicibus non habetur. Sed quid proderit cum in consequentibus hic ipse Propheta dicat: *Quomodo capta est Sesach, et comprehensa est inclyta universae terrae? quomodo facta est in stuporem Babylon inter gentes?* Allegorici interpretes istum omnem locum ad cunctas referunt nationes, quas inebriaverit diabolus calice peccatorum meracissimo. Et novissimum etiam ipsum bibiturum supplicia atque cruciatus, de quo scribit Apostolus: *Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui* **(II Thess. II, 8)**. Et [Al. *Unde et*] in alio loco dicit: *Novissimus autem inimicus destruetur mors* **(I Cor. XV, 26)**. Quod magnarum virium est posse diversarum vocabula nationum transferre sub etymologiis suis, et singula vitia, singulis nominibus coaptare.

(Vers. 27.) *Et dices ad eos; haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Bibite et inebriamini, et vomite, et cadite, et nolite consurgere* [Vulg. *neque surgatis] a facie gladii, quem ego mittam in* [Al. *inter] vos.* Postquam, inquit, cunctis gentibus propinaveris, et impleveris praeceptum Domini, rursum haec verbis Domini imperabis, et dices: *Bibite et inebriamini, et vomite, et cadite, et nolite consurgere.* Si bibere et inebriari, vomere, et cadere salutis indicium est, ut instar catharticae potionis noxia quaeque pellantur: quomodo

sequitur, *et nolite consurgere?* Quae sit autem potio, quae eos cadere faciat in aeternum, ponit manifestius, id est, **1021** *a facie gladii quem ego mittam inter vos.*

(Vers. 28.) *Cumque noluerint accipere calicem de manu tua ut bibant, dices ad eos: Haec dicit Dominus exercituum: Bibentes bibetis: quia ecce in civitate, in qua invocatum est nomen meum, ego incipio* [Vulg. *incipiam] affligere, et vos quasi innocentes immunes eritis* (sive *et vos munditia mundi eritis)? non eritis immunes* (sive *non eritis mundi*). Latenter ostendit, praeceptum Dei, qui voluntate facere noluerint, suscepturos necessitate, et audituros: *Bibentes, bibetis.* Velitis, inquit, nolitis, Dei sententia complenda est. Si enim civitas Jerusalem, in qua notum fuit nomen Dei, dicente Propheta: *Notus in Judaea Deus: in Israel nomen magnum ejus* **(Psal. LXXV, 1)**, bibit meracum calicem furoris: quanto magis vos non eritis mundi, qui pro Dei nomine idola colitis!

(Vers. 29.) *Gladium enim ego voco super omnes habitatores terrae, dicit Dominus exercituum.* Ista est potio meracissima, iste calix furoris Domini, qui non super solam Jerusalem, sed super omnem vocatur terram, et cunctas in circuitu nationes. De quo supra dixerat: *Et mittam ad Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum, et adducam eum super terram istam, et super habitatores ejus, et super omnes nationes quae in circuitu illius sunt.*

(Vers. 30, 31.) *Et tu prophetabis ad eos omnia verba haec, et dices ad illos: Dominus de excelso rugiet* (sive *responsum dabit), et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam. Rugiens rugit super decorem suum* (sive *respondebit super locum suum), celeuma quasi calcantium concinetur adversum omnes*

habitatores terrae. Pervenit sonitus (sive *interitus) usque ad extrema* (sive *super partem) terrae: quia judicium Domino cum gentibus: judicatur ipse cum omni carne: impios tradidi* [Al. *tradidit] gladio, dicit Dominus.* Primum dicamus ut se interpretationis veritas habet. Cunctis, inquit, gentibus prophetabis, et dices quod Dominus de excelso rugiat, hoc est, det sui furoris indicium; juxta illud quod scriptum est: *Leo rugiet, et* **1022** *quis non timebit? Dominus locutus est, et quis non prophetabit* **(Amos III, 8)**? Et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam, ut cunctos terreat audientes. Rugiet autem super decorem suum, hoc est, super Templum. Cumque ille rugierit instar calcantium in torcularibus celeuma cantabitur, et in effusione sanguinis mutui [*Al,* mutuo], carmen lugubre concinetur: quod Symmachus, κατάληγμα; Aquila, ἰασμὸν vocat. Cujus celeumatis et carminis sonitus usque ad terrae extrema perveniet, quia judicium Domini cum gentibus. Si autem judicium Domini cum gentibus est, sunt et gentium merita diversa **(Ose. IV)**. Ad exponendum illum locum, ut quidam volunt: *Qui non credit, jam judicatus est* **(Joan. III, 18)**. Judicatus quidem est in eo quod non credidit; sed ipsi qui non credunt inter se, diversis afficientur suppliciis. Judicatur ipse cum omni carne, ut nullus injudicatus abeat. Impios autem, hoc est, qui Domino [*Al.* in Deum] non credunt, tradit gladio sempiterno. Allegorici interpretes juxta LXX hunc locum sic edisserunt, ut ad bonam partem referant apertam Domini comminationem. Dominus, inquiunt, de excelso responsum dabit, his videlicet quos salvaturus est. Et de loco sancto suo dabit vocem suam, respondebitque sermonem in loco suo. Illi autem quasi vindemiantes pleni fructibus, illius sententiae respondebunt: Super omnes habitatores terrae veniet interitus:

non super universam terram, sed super partem terrae, eorum videlicet qui non credunt. Judicium erit in gentibus, et ipse judicabitur cum omni carne. Impii autem tradentur gladio.

(Vers. 32, 33.) *Haec dicit Dominus exercituum: Ecce afflictio* (sive *malum) egredietur de gente in gentem, et turbo magnus* (sive *tempestas) egredietur a summitatibus* (sive *extremis) terrae. Et erunt interfecti Domini* (sive *vulnerati a Domino) in die illa a summo terrae usque ad summum ejus. Non plangentur: et non colligentur, neque sepelientur: in sterquilinium super faciem terrae jacebunt.* **1023** Erubescant qui vim Scripturae sanctae facere conantur, in bonam partem ea quae comminationis plena sunt, disserentes. De hoc autem loco puto dixisse et Dominum: *Consurget gens adversus gentem, et regnum contra regnum* **(Luc. XXI, 10)**; et caetera quae in ipsius Evangelii sententia continentur. Intelligamus autem haec [*Al.* ipsa] facta juxta historiam, quando a rege Babylonio cunctae nationes in circuitu subjugatae sunt: et imperium ejus sensere crudele. Vel juxta prophetiam longo post tempore in consummatione mundi futura. Dicunturque interfecti a Domino, non quod Dominus ipse percutiat; sed quo in interitu pessimorum, voluntas et imperium Domini compleatur.

(Vers. 34, 35.) *Ululate* (sive *jubilate) pastores, et clamate, et aspergite vos cinere optimates gregis* (sive *plangite arietes ovium): quia completi sunt dies vestri ut interficiamini, et dissipationes vestrae, et cadetis quasi vasa pretiosa* (sive *quasi arietes electi). Et peribit fuga a pastoribus, et salvatio ab optimatibus* (sive *arietibus) gregis.* Notandum quod in hoc tantum loco LXX *jubilum* in malam partem posuerint: pro quo alii interpretes *ululatum* (ut

in Hebraeo scriptum est) transtulere. Inter pastores et arietes, sive optimates gregis, ista distantia est, quod pastores rationalium sunt; arietes autem et optimates referuntur ad divites, qui et ipsi pars gregis appellantur. Quodque infert: *Completi sunt dies vestri, ut interficiamini:* tunc complebuntur dies eorum, quando fuerint peccata completa; et dispergentur et cadent, sicut vasa pretiosa, ut confracta non valeant instaurari: et quanto ante fuere pretiosiora [*Al.* pretiosa], tanto majus eorum in confractione sit damnum: sive quasi arietes electi, ut pinguis hostia sit devorare cupientium. *Peribit,* inquit, *fuga a pastoribus,* quando non egerint poenitentiam. Denique dicitur ad Pharisaeos: *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* **(Luc. V, 7)**? Et in psalmis legimus: *Periit fuga a me* **(Psal. CXLI, 5)**. *Et salvatio,* inquit, *ab optimatibus gregis,* sive *arietibus:* ἀπὸ κοινοῦ, subauditur *peribit.*

(Vers. 36.) *Vox clamoris pastorum, et ululatus optimatum gregis* (sive *jubilum arietum): quia vastavit Dominus pascua eorum. Et conticuerunt arva* (sive *speciosa) pacis a facie irae furoris Domini.* Et hic notandum quod apud LXX *jubilum* pro *ululatu* positum sit. Inter pastores autem et arietes ista diversitas est, quod pastores putentur in Ecclesia, qui praesunt gregi cum sapientia et eruditione atque doctrina. Arietes vero **1024** qui principes quidem videntur in populo, sed nihil habent in se doctrinae atque sapientiae, et per nimiam simplicitatem propemodum stultitiae vicini sunt. Quando autem habuerimus pacem, et non intellexerimus vel bona, vel speciosa pacis, sed luxuriae nos et otio, et voluptatibus dederimus: tunc conquiescent, sive conticescent bona pacis, et auferentur a nobis propter iram furoris Domini,

et implebitur illud quod scriptum est: *Cum dixerint, pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus* **(I Thess. V, 3)**, quo veniente, omnia conticescent.

(Vers. 37, 38.) *Dereliquit quasi leo umbraculum* (sive *cubile) suum.* (Et ut verius est, *tabernaculum:* hoc enim SUCCHO () Hebraicum sonat.) *Quia facta est terra eorum in desolationem* (vel *invia) a facie irae columbae* (sive *a facie gladii magni) et a facie irae furoris Domini.* Dominus de quo supra dixerat: *de excelso rugiet, et de habitaculo sancto suo dabit vocem suam. Rugiens rugiet super decorem suum, ipse relinquet tabernaculum suum,* de quo scriptum est: *Factus est in pace,* sive *in Salem, locus ejus: et habitatio ejus in Sion* **(Psal. LXXV, 2)**: ipse relinquet sedem suam, et complebit quod per eumdem hunc Prophetam locutus est: *Dimisi domum meam, dereliqui haereditatem meam* **(Jerem. XII, 7)**. Reliquit autem quasi leo cubile suum, ut omnes bestiae, vastandi terram ejus habeant potestatem. Leone enim custode et praeside, nullus ad eamdem audet accedere. *Facta est,* inquit, *terra eorum,* haud dubium quin vel populi Judaeorum, vel certe universarum gentium, *in desolationem,* et *in invium a faciae irae columbae.* Non mirabitur columbam Domini intelligi Nabuchodonosor, qui supra eum vocari servum Domini legerit. Pro quo Septuaginta transtulerunt, *gladium magnum.* Licet columbam et in persona Jerusalem possimus accipere, quod irascatur et tristis sit, se leonis sui perdidisse custodiam, et terram suam venisse in desolationem.

(Cap. XXVI.---Vers. 1 seqq.) *In principio regni* [Vulg. *regis] Joacim, filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud a Domino dicens: Haec dicit Dominus: Sta in*

atrio domus Domini, et loqueris ad omnes civitates Juda, de quibus veniunt ut adorent in domo Domini, universos sermones, quos ego mandavi tibi, ut loquaris ad eos: Noli subtrahere verbum, si forte audiant, et convertantur unusquisque a via sua mala: et poeniteat me mali (sive *quiescam a malo), quod cogito facere eis propter malitias* [Vulg. *malitiam] studiorum eorum.* Haec prophetia superior est priore: **1025** licet sub eodem rege sit facta. Illa enim facta est in anno quarto Joacim filii Josiae regis Juda: haec autem in principio ejusdem regis, Scriptura dicente: *In principio regis Joacim filii Josiae rogis Juda, factum est verbum istud a Domino.* Non igitur (ut saepe jam diximus) in Prophetis historiae ordo texendus est, cum in praesentiarum sub eodem rege priora postea, et posteriora ante dicantur. Qui autem verbum dicturus est Domini, debet stare cum Moyse **(Deut. V)**, et audire cum Psalmista: *Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri* **(Psal. CXXXIV, 2)**. Et praecipitur illi ut loquatur ad omnes civitates Juda: licet *civitates* LXX non transtulerint, ne indecorum forte videretur, in atrio domus Domini loqui ad urbes quae coram non erant: sed quando ad populum, et ad cives loquitur, ipsis civitatibus loquitur. Pulchre autem stat in atrio atque vestibulo Templi Domini: ut per occasionem orationis Domini, et adorandi [*Al.* orandi] eum, sermones Prophetae audire cogantur. *Noli,* inquit, *subtrahere verbum:* licet triste sit, licet adversum te audientium rabies concitetur, tamen dicito quod tibi imperatum est: non formidans persecutiones eorum, qui adversum te concitandi sunt, sed Domini jubentis imperium. *Si forsitan,* inquit, *audiant, et convertantur.* Verbum ambiguum, *forsitan,* majestati Domini non potest convenire, sed nostro loquitur affectu: ut liberum

homini servetur arbitrium, ne ex praescientia ejus, quasi necessitate vel facere quid, vel non facere cogatur. Non enim ex eo, quod Deus scit futurum aliquid, idcirco futurum est: sed quia futurum est, Deus novit, quasi praescius futurorum. Et tamen sciendum juxta hunc eumdem Jeremiam: et si mala praedixerit Dominus, et egerit populus poenitentiam, quod et ipse acturus sit poenitentiam super his, quae facere comminatus est. Et si prospera pollicitus fuerit, et egerit populus negligenter, mutet Deus sententiam, et pro bonis mala inferat. Tale quid et illud in Evangelio est: *Mittam filium meum, forsitan verebuntur eum* **(Luc. XX, 13)**. Quod utique ex persona Dei omnipotentis dicitur. Denique et in praesenti ait: *Si forte audiant, et convertantur unusquisque a via sua mala:* ut cum illi conversi fuerint, et meae sententiae me poeniteat, et non faciam, quod eis facere cogito. Cogito autem facere propter malitias studiorum illorum, quae si fuerint immutatae, et mea sententia commutabitur. Legamus historiam Jonae et Ninive.

(Vers. 4 seqq.) *Et dices ad eos: Haec dicit Dominus: Si* **1026** *non audieritis me, et* [Al. *ut] ambuletis in lege mea, quam dedi vobis, ut audiatis sermones servorum meorum Prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens, et dirigens, et non audistis: dabo domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terrae.* In nostra ergo positum est potestate vel facere quid, vel non facere: ita dumtaxat ut quidquid boni operis volumus, appetimus, explemus, ad Dei gratiam referamus, qui juxta Apostolum dedit nobis et velle, et perficere **(Phil. II)**. Sin autem sufficit semel ambulare in lege, quae nobis data est per Moysen, ut stulta haeresis suspicatur, quomodo addidit: *Ut*

audiatis sermones servorum meorum Prophetarum. Qui utique post legem missi sunt, et non semel, sed frequenter: nec otiose et a securo, sed semper et a sollicito. *Misi,* inquit, *ad vos servos meos Prophetas quotidie, et de nocte consurgens:* quos si audire nolueritis, dabo domum istam, hoc est, templum Dei sicut Silo, ubi fuit tabernaculum. Cumque templum destructum fuerit, consequenter et civitas erit in maledictionem cunctis gentibus terrae. Sicut autem exstructo templo in area Ornae, et in monte *Moria,* hoc est, *visionis,* in quo Abraham filium suum Isaac obtulisse narratur, cessavit religio Silo, nec postea ibi sunt celebrata sacrificia: sic exstructa Ecclesia, et spiritualibus in ea victimis immolatis, cessarunt Legis caeremoniae **(II Par. III)**; et data est urbs Judaeorum in maledictionem cunctis gentibus [*Al.* regibus] terrae: de qua nos Dominus liberavit, dicente Apostolo: *Christus redemit nos de maledictione Legis, factus pro nobis maledictio* **(Gal. III, 15)**.

(Vers. 7-9.) *Et audierunt sacerdotes, et prophetae* (sive *pseudoprophetae), et omnis populus Jeremiam loquentem verba haec in domo Domini. Cumque complesset Jeremias loquens omnia quae praeceperat ei Dominus ut loqueretur ad universum populum, apprehenderunt eum sacerdotes et prophetae* (sive *pseudoprophetae), et omnis populus, dicens: Morte moriatur: quia* [Vulg. *quare] prophetavit nomine Domini, dicens: Sicut Silo erit domus haec et urbs ista desolabitur, eo quod non sit habitator.* Sacerdotes, et prophetae, quos pseudoprophetas manifestius LXX transtulerunt, irascuntur Jeremiae, quod vera praedicat, et subverso Templo, et civitate deserta, sit peritura religio, et

lucra ex religione venientia; idcirco apprehendunt eum, et consentiente sibi populo, morti destinant: quare dixerit in nomine Domini, *sicut Silo erit domus haec, et urbs desolabitur, eo quod non sit habitator.* Si quando igitur propter mandata **1027** Domini, et fidei veritatem, vel sacerdotes nobis, vel pseudoprophetae, vel deceptus populus irascitur, non magnopere curemus; sed exsequamur sententiam Dei, nequaquam praesentia mala, sed futura bona animo cogitantes.

(Vers. 10.) *Et congregatus est omnis populus adversus Jeremiam in domum Domini, et audierunt principes Juda verba haec, et ascenderunt de domo regis in domum Domini, et sederunt in introitu portae Domini* [Vulg. *domus Domini] novae.* Jeremias in templo Domini verba prophetabat, et dixerat: *Dabo domum istam, sicut Silo, et urbem hanc in maledictionem dabo cunctis gentibus terrae;* statimque a sacerdotibus et prophetis et populo seditione commota, omne vulgus adversus Prophetam congregatur in Templum, ubi erat Propheta, et sacerdotum, ac prophetarum vulgique manibus tenebatur. Quod cum audissent principes civitatis, qui in domo regia versabantur, transierunt, sive *ascenderunt de domo regis in domum Domini.* Notandumque, quod ire ad domum Domini, semper ascensus sit. *Sederuntque in introitu portae Domini novae.* Principum enim erat officium sedere in porta domus Domini, et ibi negotii et seditionis cognoscere veritatem. Nova autem porta dicitur, quia qui sedebant in ea et judicio praeerant, sacerdotum et pseudoprophetarum calumniae resistebant.

(Vers. 11.) *Et locuti sunt sacerdotes et prophetae ad principes, et ad omnem populum dicentes: Judicium mortis est*

viro huic: quia prophetavit adversus civitatem istam, sicut audistis auribus vestris. Sedentibus urbis principibus in porta templi et in porta nova, qui de regis palatio ad templum cucurrerant, ut seditio populi sedaretur, et concione populi congregata, accusant sacerdotes et pseudoprophetae Jeremiam: perieratque Propheta, quantum fuit in sacerdotibus et prophetis, si accusatores ipsi habuissent judicii potestatem. Ex quo intelligimus crudeliores fuisse in Prophetam per invidiam sanctitatis, qui religioni videbantur dediti, quam qui necessitatibus publicis praeerant.

(Vers. 12 seqq.) *Et ait Jeremias ad omnes principes, et ad universum populum, dicens: Dominus misit me, ut prophetarem ad domum* (sive *super domum) istam, et ad civitatem* (sive *super civitatem) hanc omnia verba quae audistis. Nunc ergo bonas facite vias vestras et studia vestra, et audite vocem Domini Dei vestri, et poenitebit Dominum mali quod locutus est adversum vos* (sive **1028** *et quiescet Dominus a malis quae locutus est contra vos). Ego autem ecce in manibus vestris sum: facite mihi ut bonum et rectum est in oculis vestris* (sive *ut expedit vobis). Verumtamen scitote et cognoscite, quod si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, et contra civitatem istam, et habitatores ejus. In veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba haec.* Cum praesente populo, sederent in porta civitatis principes, et accusarent sacerdotes et prophetae Jeremiam prophetam, et mortis crimen intenderent, Jeremias ad principes loquitur, et ad universum populum, quos sacerdotum et pseudoprophetarum factio concitaverat, prudenter pariter et humiliter atque constanter. Prudenter, quod a Domino missum

esse se diceret, ut contra templum et civitatem loqueretur, daretque consilium, quod si ejus vellent audire consilium, et agere poenitentiam, Dominus quoque suam sententiam commutaret. Humiliter autem in eo quod ait: *Ecce in manibus vestris sum: facite mihi ut bonum et rectum est in oculis vestris.* Porro constanter: *In veritate misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba haec.* Aliisque sermonibus loquitur: Si irascimini quod [*Al.* cur] contra templum et urbem Domini sim locutus, et curae vobis est salus urbis et templi: cur augetis peccata peccatis, et sanguinis mei tam urbem quam habitatores ejus reos facitis? Si quando igitur et nobis pro necessitatis angustiis, humilitate opus est: sic eam assumamus, ne veritatem et constantiam deseramus. Aliud est enim superbe contumeliam facere judicanti, quod signum stultitiae est: aliud sic impendens vitare discrimen, ut de veritate nihil subtrahas.

(Vers. 16.) *Et dixerunt principes, et omnis populus ad sacerdotes et prophetas: Non est viro huic judicium mortis, quia in nomine Domini Dei nostri locutus est ad nos.* Populus qui prius a sacerdotibus et pseudoprophetis fuerat supplantatus, jungitur principibus civitatis; et pro Jeremia loquitur, quod nequaquam reus mortis sit, sed in nomine Domini et ex ore illius prophetavit. Cito enim vulgus indoctum accepta ratione mutat sententiam. Dolor autem accusantium, praecipue sacerdotum, et pseudoprophetarum non potest immutari. Et ideo illis accusantibus, et in accusatione perseverantibus, populus commutatur: quod spem eis dederat indulgentiae Dominus, si bonas facerent **1029** vias suas, et audirent vocem Domini Dei sui, ut et Dominus suam sententiam flecteret.

(Vers. 17. seqq.) *Surrexeruntque viri de senioribus terrae, et dixerunt ad omnem coetum populi loquentes: Michaeas de Morasthi fuit Propheta in diebus Ezechiae regis Juda, et ait ad omnem populum Juda, dicens: Haec dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus in excelsa silvarum. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Judae, et omnis Juda? Numquid non timuerunt Dominum, et deprecati sunt faciem Domini? Et poenituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos. Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras.* Principes civitatis et populus intelligunt judicii veritatem. Senes autem, quorum proprie erat nosse vetera, replicant historiam - et prophetiam Michaeae de Morasthi, qui prophetavit sub rege Ezechia, comparant prophetiae Jeremiae, pro qua ei mortis discrimen intenditur; ostenduntque illum dixisse graviora, et tamen a justo rege Ezechia nihil esse perpessum: sed conversos ad poenitentiam, Domini in bonam partem vertisse sententiam. Michaeas enim dixit: *Sion quasi ager arabitur, et Jerusalem in acervum lapidum erit, et mons domus in excelsa silvarum* **(Mich. III, 12)**. Porro Jeremias: *Dabo,* inquit, *domum istam sicut Silo, et urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terrae* **(Supra XXIV, 9)**. Dantque consilium, putantes nequaquam futurum quod Michaeas praedixerat, quia multo tempore non sit factum propter populi poenitentiam. Et hoc quoque quod Jeremias locutus est, nequaquam fore, si juxta consilium ejus bonas faciunt vias suas, et studia sua, et audiant vocem Domini Dei sui, ut Dominus non inferat malum quod eis fuerat comminatus. Simulque frangunt accusatorum rabiem, et se miscent cum eis dicentes: *Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras:* non quo facere

debeant, sed quia si fecerint, nequaquam noceant accusato, sed animabus suis, quas mutatione sententiae potuerint liberare.

(Vers. 20 seqq.) *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini Urias, filius Semei de Cariath-Jarim, et prophetavit adversus civitatem istam, et adversum terram hanc, juxta universa verba Jeremiae. Et audivit rex Joacim et omnes potentes, et principes ejus verba haec, et quaesivit rex interficere eum, et audivit Urias, et timuit, fugitque et* **1030** *ingressus est Aegyptum.* Quodque sequitur: *Et misit rex Joacim viros in Aegyptum, Elnathan filium Achabor, et viros cum eo in Aegyptum,* in LXX non habetur. Dein jungitur: *Et eduxerunt Uriam de Aegypto, et adduxerunt eum ad regem Joacim, et percussit eum gladio, et projecit cadaver ejus in sepulcris vulgi ignobilis. Verumtamen magnus Ahicam filii Saphan erat* [Vulg. *fuit] cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, et interficerent eum.* Quaeritur cur, cum Urias filius Semei de oppido Cariath-Jarim, eadem quae Jeremias prophetarit, timore perterritus, fugerit in Aegyptum, et inde retractus, occisus sit: Jeremias potuerit evadere, qui certe non fugerat, sed audacter in priori sententia perseverans, liberatus sit, tam vulgi principumque judicio, quam consilio seniorum adversum accusatores, sacerdotes, et pseudoprophetas. Ad quod breviter respondendum: nequaquam Dei sciri posse judicium, dum eadem causa, eademque sententia alius punitur, et alius liberatur. Nisi forte hoc respondere possumus, quod Urias in condemnationem accusatorum, et populi trucidatus sit: Jeremias autem reservatus judicio Dei, ut reliquiis infelicis populi praedicaret, et eos retraheret ad poenitudinem. Quod quidem et in

Apostolorum Actibus legimus, Jacobum Apostolum **(Act. XII)** statim Herodis pertulisse sententiam, et martyrio coronatum; beatum autem Petrum et caeteros Apostolos doctrinae Domini reservatos. Et animadvertenda constantia prophetalis, quod ne de Aegypto quidem retractus Urias mutaverit sententiam: sed videns sibi intentari mortem, nihilominus sit locutus quae praeceperat Dominus. Quodque timuit, et fugit, et ingressus est Aegyptum, non infidelitatis, sed prudentiae indicium est: ne frustra nos offeramus periculis. Alioquin et Dominum Salvatorem de manibus persequentium lapsum legimus **(Luc. IV, Joan. VIII)**; et praecipientem Apostolis: *Cum vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite ad aliam* **(Matth. X, 23)**. Quaeritur quoque quomodo Joacim rex Juda, parvi imperii, et debilitati, et jam jamque perituri, mittendi in Aegyptum habuerit potestatem, et inde Uriam educendi. Quod facile solvitur, si consideremus eum a rege Aegypti Nechao principem constitutum, et hanc prophetiam factam esse in principio regni ejus. Quamquam autem Jeremias Domini adjutorio liberatus sit, tamen et illi reputatur **1031** in mercedem, per quem Prophetam suum Dominus liberavit: Ahicam videlicet filio Sephan, quod in posterioribus lecturi sumus, quando de cisterna luti, Abdemelech spadonis consilio, atque praesidio Jeremias de mortis periculo liberatur **(Infra XXXVIII)**.

(Cap. XXVII.---Vers. 1.) *In principio regni Joacim, filii Josiae regis Juda, factum est verbum hoc ad Jeremiam a Domino, dicens.* Hoc in editione LXX non habetur. Et multi putant sequentis capituli esse principium, quod nequaquam ita est, sed jungendum superiori, ut quidquid dictum refertur et factum in principio regni Joacim factum esse credamus. Unde

et mittendi in Aegyptum, quasi ad amicum regem habuit potestatem. Videntur autem mihi LXX titulum istum hac ratione siluisse, ne secundo dicere viderentur. Jam enim in principio posuerant: *In principio regis Joacim filii Josiae regis Juda, factum est verbum istud ad Jeremiam a Domino dicens.*

(Vers 2.) *Haec dicit Dominus ad me: Fac tibi vincula et catenas.* Sive κλοιοὺς, qui Hebraice appellantur MUTOTH (), et sermone vulgari *Boias* vocant.

(Vers. 3, 4.) *Ponesque eas in collo tuo, et mittes eas ad regem Edom, et ad regem Moab, et ad regem filiorum Ammon, et ad regem Tyri, et ad regem Sidonis per manum* [Vulg. *in manu] nuntiorum qui venerunt Jerusalem ad Sedeciam regem Juda. Et praecipies eis, ut ad dominos suos loquantur: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel. Haec dicetis ad dominos vestros.* Praeterita visio in principio facta est ad Prophetam regni Joacim, filii Josiae regis Juda. Haec autem sub Sedecia, qui extremus regnavit in Jerusalem, et sub quo urbs capta est atque subversa. Praecipiturque Jeremiae, ut catenas, sive furcas ligneas, quae Hebraice, ut diximus, appellantur MUTOTH, imponat collo suo, et mittat eas ad reges Edom, Moab, filiorum Ammon, Tyri, Sidonis, per legatos, qui venerant ad Sedeciam: et praecipiat suis dominis nuntiare, quod regi Nabuchodonosor servire debeant; et audire quae sequens Prophetae sermo prosequitur. Ac ne forsitan legati et reges istarum gentium responderent, cur hoc tuo populo non praecipis? Sedeciae quoque regi similia loquitur, et sacerdotibus ac prophetis. Hunc locum allegoricus semper interpres (*Origenes*), et historiae fugiens veritatem interpretatur de coelesti Jerusalem, **1032** quod debeant

habitatores ejus sponte assumere corpora, et descendere in Babylonem, id est, confusionem mundi istius qui in maligno positus est, et servire regi Babylonio, haud dubium quin diabolo. Quod si hoc facere noluerint, nequaquam eos gravia corpora portaturos; sed perituros gladio, et fame, et peste; et nequaquam homines futuros, sed daemones. Hoc ille dixerit, ne defensores ejus nobis calumniam faciant. Caeterum nos simplicem et veram sequamur historiam, ne quibusdam nubibus atque praestigiis involvamur.

(Vers. 5.) *Ego feci terram, et hominem, et jumenta, quae sunt super faciem terrae in fortitudine mea magna, et in brachio meo extento, et dedi eam ei, cui* [Al. *qui] placuit in oculis meis.* Licet ἀνθρωποπάθως haec Scriptura loquatur, quomodo nos homines loqui possumus et intelligere: tamen fortitudo Dei et brachium ejus ille est, de quo et Apostolus loquitur: *Christus Dei virtus et Dei sapientia* **(I Cor. I, 14)**. Et Isaias: *Domine, quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est* **(Isai. LIII, 1)**? Scribit et Joannes Evangelista: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* **(Joan. I, 3)**. David quoque in suo carmine loquitur: *Verbo Domini coeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* **(Psal. XXXII, 6)**. Quod autem ait: *Dedi eam ei, cui* [Al. *qui] placuit in oculis meis,* hoc significat, quod omnia humano generi per Dei gratiam sint tributa. *Ego,* inquit, *feci terram, et hominem, et jumenta* **(Psal. XXXV)**. Ordo contrarius. In Genesi enim primum fiunt animantia, et extremus homo **(Genes. I)**, sed hic prius hominem nominat, et postea quae subjecta sunt homini.

(Vers. 6, 7.) *Nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor regis Babylonis servi mei: insuper et bestias*

agri dedi ei ut serviant illi. Et servient ei omnes gentes, et filio ejus et filio filii ejus. Cujus infelicitatis est Israel, quando comparatione ejus Nabuchodonosor servus Dei appellatur? Scriptum est in Evangelio: *Mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt* **(Joan. I, 10)**. Recte itaque conditor creaturam suam tradit cui voluerit. Denique et diabolus, in cujus typum praecessit Nabuchodonosor, confitetur: *haec omnia mihi tradita sunt.* Quod autem intulit: *Insuper et bestias agri dedi ei ut serviant illi,* vel simpliciter omne genus animalium intelligere debemus; cum homine enim et ea traduntur, **1033** quae ei subdita sunt; aut certe bestias, feras gentes accipiamus, quod etiam illae serviant, quae prius servire non noverant. Filium autem ejus, et filium filii, juxta Hebraicum Balthasar vocat, et Evilmerodach, de quibus scribit Daniel.

Donec veniat tempus terrae ejus et ipsius. Pulchre ne perpetuum Nabuchodonosor putaretur imperium, et ipsum dicit a Medis Persisque capiendum. Hoc est enim quod significat: *Donec veniat tempus terrae ejus et ipsius:* sed nec hoc habetur in Septuaginta.

Et servient ei gentes multae, et reges magni. Non dixit, *omnes:* hoc enim proprie Christi debetur imperio, quamquam juxta Symmachum non legatur: *Servient ei gentes multae, et reges magni;* sed *subjicient eum servituti gentes multae, et reges magni,* ut ipse quoque serviat Medis et Persis, cui ante omnes gentes servierant. Hoc quod ex Hebraico posuimus: *Dedi ei ut serviant illi, et servient ei omnes gentes, et filio ejus, et filio filii ejus, donec veniat tempus terrae ejus et ipsius: et servituti cum subjicient gentes*

multae et reges magni, in Septuaginta (ut jam diximus) editione non legitur.

(Vers. 8.) *Gens autem et regnum, quod non servierit Nabuchodonosor regi Babylonis, et quicumque non curvaverit collum suum sub jugo regis Babylonis, et in gladio, et fame, et peste visitabo super gentem illam, ait Dominus, donec consumam eos in manu ejus.* Non solum Dominus peccatrices gentes subjicit Nabuchodonosor, sed Apostolus de peccatoribus loquitur: *Quos tradidi Satanae, ut discant non blasphemare* **(I Tim. I, 20)**. Et in alio loco: *Tradidi hujusmodi Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat* **(I Cor. V, 5)**. Potestatibus quoque obediendum monet, non solum propter iram, sed et propter conscientiam, ne condemnemur ab eis.

(Vers. 9 seqq.) *Vos ergo nolite audire prophetas vestros, et divinos, et somniatores, et augures, et maleficos, qui dicunt vobis: Non servietis regi Babylonis, quia mendacium prophetant vobis, ut longe faciant vos de terra vestra, et ejiciant vos, et pereatis. Gens autem quae subjecerit cervicem suam sub jugo regis Babylonis, et servierit ei, dimittam eam in terra sua, dicit Dominus: et colet eam, et habitabit in ea.* Delirat et in hoc loco allegoricus interpres, et hortatur in coelesti positos Jerusalem, ne audiant prophetas suos, atque divinos, et somniatores, et augures, et maleficos: sed ut potius serviant Nabuchodonosor, et corpus humilitatis assumant, infantium **1034** vagitus, et incunabula parvulorum. Si enim haec fecerint, expleto famulatu, et conditione mortalitatis humanae, reversuros eos ad terram suam, et habitaturos in ea, et operaturos, quae prius operati sunt. Dicitque se suspicari eos, qui Dei praecepta contempserint, humanis corporibus

praegravari futuros daemones, et immundos spiritus, et sedem pristinam nequaquam recepturos. Nos autem simpliciter exponamus, et prophetas esse in gentibus, qui simulent se divino spiritu futura praedicere: et divinos, de quibus et vulgare proverbium est: Aiunt divinare sapientes: et somniatores qui imitantur Joseph et Daniel: et augures, qui volatu avium et oscinum vocibus, faciendum quid, vel non faciendum denuntiant: et maleficos, quos vel veneficos possumus appellare, vel daemonum phantasmatibus servientes, qui Hebraice dicuntur CASSAPHE (). Omnes isti, inquit, decipiunt vos, atque supplantant, ne serviatis regi Babylonis. Multo enim melius est servitutem sponte suscipere, et amicum habere cui serviatis, et genitalem terram colere, quam vi et necessitate servire captivos.

(Vers. 12, 13.) *Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum secundum omnia verba haec, dicens: Subjicite colla vestra sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus, et vivetis. Quare moriemini tu, et populus tuus gladio, et fame, et peste: sicut locutus est Dominus ad gentem, quae servire noluerit regi Babylonis. Nolite audire verba Prophetarum, dicentium vobis: Nolite servire* [Vulg. *Non servietis] regi Babylonis, quia mendacium ipsi loquuntur vobis, quia non misi eos, ait Dominus: et ipsi prophetant in nomine meo mendaciter, ut ejiciant vos, et pereatis tam vos, quam Prophetae qui vaticinantur vobis.* Post universas gentes transit ad Sedeciam regem Juda; et iisdem quibus gentibus comminatus est, sermonibus loquitur: neque enim meretur privilegium gentis Israeliticae, qui caeteris gentibus, aut similia, aut majora peccavit. Denique quia audire contempsit populus perduellis, gladio, fame, et peste consumptus est.

Observandum autem in Scriptura sancta, quod pro pseudoprophetis appellet prophetas, qui vaticinentur in nomine Domini mendaciter. Hoc autem, inquit, faciunt, ut ejiciant vos, et pereatis tam vos, quam prophetae, qui vaticinantur vobis. Et eorum igitur qui decipiuntur, et eorum qui decipiunt, similis interitus est. Hoc quod de Hebraico posuimus: *Sub jugo regis Babylonis, et servite ei, et populo ejus, et vivetis. Quare* **1035** *moriemini tu et populus tuus gladio, et fame, et peste: sicut locutus est Dominus ad gentem, quae servire noluerit regi Babylonis? Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis,* in LXX non habetur. Et idcirco admoneo, ut prudens lector intelligat quantum desit per singula Graecis codicibus et Latinis.

(Vers. 16, 17.) *Et ad Sacerdotes, et ad populum istum locutus sum, dicens: haec dicit Dominus: Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vobis, dicentes: Ecce vasa Domini revertentur de Babylone nunc cito: mendacium enim prophetant vobis.* Hoc quod posuimus, *nunc cito,* in LXX non habetur: et illud quod sequitur, *Nolite audire eos, sed servite regi Babylonis, ut vivatis. Quare datur haec civitas in solitudinem?* Post gentes autem et regem, sacerdotibus loquitur et populo, qui jam prophetis supra interitum nuntiaverat, dicens: *ut ejiciam vos, et pereatis,* tam vos, quam prophetae, qui vaticinantur vobis. Loquitur autem eadem quae locutus fuerat regi et gentibus, ne audiant verba Prophetarum suorum, et dicant vasa templi Domini reportanda jam, quae cum Jechonia principibusque et matre ejus fuerant asportata: monetque ut deserviant regi Babylonis, et vivant, et civitas sponte subjecta, nequaquam tradatur

incendio. Et in hoc clementia Domini, leviori poenae tradere [*Al.* vult tradere], ne sustineant graviorem.

(Vers. 18.) *Et si prophetae sunt, et est verbum Domini in eis, occurrant.* Quodque sequitur, et subdituri sumus usque ad finem hujus capituli, in LXX non habetur.

(Vers. 19 seqq.) *Domino exercituum, ut non veniant vasa quae derelicta fuerant in domo Domini* [Vulg. *in domo Domini* non habet], *et in domo regis Juda, et in Jerusalem, et in Babylonem. Quia haec dicit Dominus exercituum ad columnas, et ad mare, et ad bases* (pro quibus in Hebraico scriptum est MECHONOTH) *et ad reliqua vasorum, quae remanserunt in civitate hac, quae non tulit Nabuchodonosor rex Babylonis, cum transferret Jechoniam filium Joacim regem Juda a Jerusalem in Babylonem, et omnes optimates Juda et Jerusalem. Quia haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel, ad vasa quae derelicta sunt in domo Domini; et in domo regis Juda et Jerusalem. In Babylonem transferentur, et ibi erunt usque ad diem visitationis suae, dicit Dominus; et afferri faciam ea, et restitui in loco isto.* Haec, ut diximus, in Septuaginta non habentur, sed de Hebraica veritate **1036** translata sunt: pro quo aliud quod scriptum non erat, posuere dicentes: *Mihi quia sic dixit Dominus: Et reliqua vasa quae non tulit rex Babylonis, quando transtulit Jechoniam de Jerusalem in Babylonem, intrabunt, dicit Dominus,* sensum magis quam verba ponentes: forsitan irrationale arbitrati, ut Deus loqueretur ad columnas, et ad mare, et ad bases, et ad reliqua vasa quae remanserant in Jerusalem, quasi non legamus, et vermi matutino increpuisse Dominum, et mari locutum: *Tace, et obmutesce* **(Jonae IV)**. Quodque ait: *Occurrant mihi,* sive *Domino*

exercituum **(Marc. IV, 39)**, illud ostendit, verum Prophetam posse Domino precibus resistere, secundum quod et Moyses stetit in percussione contra Dominum, ut averteret iram furoris ejus. Samuel quoque idem fecit **(I Reg. VIII)**. Et Dominus ad Moysen: *Dimitte me,* ait, *ut percutiam populum istum* **(Exod. XXXII, 10)**. Quando autem dicit, *Dimitte me,* ostendit se precibus sanctorum posse retineri. Occurrant, inquit, Prophetae, et quaecumque praedicunt, opere completa demonstrent: et tunc veritate vaticinium comprobabitur. Columnas autem, et mare, et bases, et reliqua vasorum, in Malachim et in extremo hujus prophetae volumine legimus **(IV Reg. ult.)**. Et enumerantur vasa quae translata sint in Babylonem, quando captus est Sedecias, et incensa civitas, templumque subversum.

(Cap. XXVIII.---Vers. 1 seqq.) *Et factum est in anno illo, in principio regni Sedeciae regis Juda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me Ananias filius Azur, propheta de Gabaon in domo Domini, coram sacerdotibus et omni populo, dicens: Haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contrivi jugum regis Babylonis, adhuc duo anni dierum, et ego referri* [Al. *inferri] faciam ad locum istum omnia vasa Domini* [Vulg. *domus Domini*]. Quos Hebraicum *prophetas,* hoc est, NEBEIM LXX *pseudoprophetas* interpretati sunt, ut manifestiorem facerent intelligentiam. Denique et in praesenti loco *propheta* dicitur, hoc est, NEBIA (), et non *pseudopropheta.* Fit autem sermo Domini sub rege Sedecia, in quarto anno regni ejus, et in mense quinto (necdum propheta Ezechiel vaticinante in Babylone ad eos qui cum Jechonia fuerant transmigrati); habetque fiduciam in

templo Domini loqui contra Prophetam, quia prospera populo pollicetur, et libenter audiuntur mendacia, praesertim quae laeta promittunt. Jeremias dixerat etiam caetera vasa, **1037** vel templi, vel domus regiae, et universi populi, quae Nabuchodonosor dimiserat, transferenda Babylonem. Hic autem e contrario, etiam ea quae translata fuerant, referenda promittit.

(Vers. 3, 4.) *Quae transtulit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, et transtulit ea in Babylonem. Et Jechoniam filium Joacim, regem Juda, et omnem transmigrationem Judae, qui ingressi sunt Babylonem, ego convertam in locum istum, ait Dominus. Conteram enim jugum regis Babylonis.* Pro quibus LXX transtulerunt: *Jechoniam, et transmigrationem Judae; quia conteram jugum regis Babylonis,* breviter Hebraicae veritatis sensum, magis quam verba ponentes. Pollicetur autem Ananias, qui prophetes tunc populo videbatur, non solum vasa, sed et regem Jechoniam reducendum esse Jerusalem; et jugum regis Babylonis conterendum, hoc est, destruendum ejus imperium, et hoc necdum completo futurum biennio, ut gaudii magnitudinem, vicinum tempus repromissionis augeret.

(Vers. 5, 6.) *Et dixit Jeremias propheta ad Ananiam prophetam, in oculis sacerdotum et in oculis omnis populi qui stabat in domo Domini. Et ait Jeremias propheta: Amen, sic faciat Dominus. Suscitet Dominus verba tua quae* [Al. additur *tu] prophetasti; ut referantur vasa in domum Domini, et omnis transmigratio Babylonis* [Al. *de Babylone] ad locum istum.* Optat fieri quod pseudopropheta mentitur, hoc enim significat *Amen:* quo verbo saepe Dominus utitur in Evangelio: *Amen, amen dico vobis* **(Joan. V, 19)**. Et cupit pro

rerum prosperitate, magis illum quam se vera dicere. Unde et alius propheta testatur, dicens: *Utinam non essem vir habens spiritum, et mendacium potius loquerer* **(Mich. II, 11)**. E contrario Jonas contristatur quare mentitus sit, et arguitur a Domino, utilius prophetae esse mendacium, quam tantae ruinae multitudinem **(Jon. III)**. Ac ne videretur pseudoprophetae comprobare vaticinium, sub aliorum exemplo absque injuria mentientis asserit veritatem.

(Vers. 7 seqq.) *Verumtamen audi verbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis, et in auribus universi populi: Prophetae qui fuerunt ante me et te ab initio, et prophetaverunt super terras multas, et super regna magna de praelio, et de afflictione, et de fame. Propheta qui vaticinatus est pacem, cum venerit verbum ejus, scietur propheta quem miserit* **1038** *Dominus in veritate.* Poterat Jeremias Ananiae dicere: Falsum loqueris, decipis populum, non es propheta, sed pseudopropheta. Quod si dixisset, poterat et pseudopropheta in Jeremiam eadem retorquere, ergo non facit injuriam. Et quasi ad prophetam loquitur. Non solum, inquit, ego sum propheta et tu, sed fuerunt ante te et me multi alii, quorum fuit Isaias, Osee, Joel, et Amos, et caeteri. Prophetaverunt, inquit, contra terras multas, et regna non parva, sed magna, bellum illis et adversa, et rerum omnium penuriam nuntiantes. Et e contrario fuerunt alii, qui pacem pollicerentur et prospera. Utrorumque sententia, non adulatione mendacii, sed rerum exitu comprobata est. Sub aliorum ergo exemplo de se loquitur et Anania, quod cum rerum finis advenerit, tunc Prophetarum veritas ostendatur. Hoc idem et Dominus locutus est per Moysen **(Deut. XXIII)**, quod propheta vaticinii fine monstretur. Et hoc

animadvertendum, quod non minaciter, non truculenter, sed fiducia veritatis increpet mentientem, et differat in futurum, ut qui audiunt, rerum exitum praestolentur.

(Vers. 10, 11.) *Et tulit Ananias propheta catenam* (vel *furcam,* quae Hebraice dicitur MUTOTH (), *de collo Jeremiae prophetae, et confregit eam. Et ait Ananias in conspectu omnis populi, dicens: Haec dicit Dominus: sic confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis duobus annis dierum de collo omnium gentium. Et abiit Jeremias in viam suam* [Vulg. addit *propheta]. Duos annos* non transtulerunt Septuaginta. *Prophetam* quoque non dixere Ananiam; ne scilicet prophetam viderentur dicere, qui propheta non erat: quasi non multa in Scripturis sanctis dicantur, juxta opinionem illius temporis, quo gesta referuntur, et non juxta quod rei veritas continebat. Denique et Joseph in Evangelio pater Domini vocatur: et ipsa Maria, quae sciebat se de Spiritu sancto concepisse, et responderat Angelo: *Quomodo erit istud, quoniam virum non cognosco* [Al. *cognovi*] **(Luc. I, 34)**? loquitur ad Filium: *Fili, quid fecisti nobis sic? ecce ego et pater tuus dolentes quaerebamus te* **(Luc. II, 48)**. Simulque consideranda prudentia Jeremiae, et humilitas, atque patientia. Pseudopropheta rebus facit injuriam, et arreptam furcam de cervice ejus conterit, quod utique in ferrea **1039** facere non poterat. Iste tacet, doloremque dissimulat: necdum enim ei a Domino quid loqueretur fuerat revelatum: ut facite sancta Scriptura demonstret, nequaquam prophetas suo tantum arbitrio loqui, sed ex Domini voluntate: maxime de futuris, quorum solius Dei notitia est. Abiit, inquit, et recessit in viam suam, quasi victus, et illud implens propheticum: *Factus sum*

quasi homo non audiens, et non habens in ore suo increpationes.

(Vers. 2 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, postquam confregit Ananias propheta catenam* (vel *furcam) de collo Jeremiae prophetae dicens: Vade, et dices Ananiae, haec dicit Dominus: Catenas* (vel *furcas) ligneas contrivisti, et facies* (sive *faciam), pro eis furcas ferreas. Quia haec dicit Dominus exercituum Deus Israel: Jugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut serviant Nabuchodonosor regi Babylonis.* Quodque sequitur: *Et servient ei, insuper et bestias terrae dedi illi,* in Septuaginta non habetur. Et in praesenti loco, juxta LXX, Ananias propheta non scribitur, et in consequentibus, ne scilicet (ut prius dixi) pseudoprophetam appellare viderentur prophetam. Sed quid ad Hebraicam veritatem? postquam abiit Jeremias prophetes in viam, et injuriam silentio devoravit, factus est sermo Domini ad eum, ut non suis verbis propheta loqueretur ad pseudoprophetam mendacio gloriantem; sed diceret: *haec dicit Dominus:* quamquam et Ananias confringens furcam ligneam eadem auctoritate in conspectu Domini sit locutus: *haec dicit Dominus.* Imitatur enim semper mendacium veritatem. Quodque intulit: *Furcas ligneas contrivisti, et facies* (sive *faciam*) [Al. *fecisti], pro eis catenas ferreas,* hoc ostendit, quod minorem renuens poenam, majoris supplicii causa fuerit in populo. Delirat et in hoc loco allegoricus interpres, furcas et catenas ligneas aetherea appellans et aerea corpora, daemonum videlicet, et adversariarum potestatum. Furcas autem, sive catenas ferreas, nostra corpora crassiora, quae nervis et ossibus carnibus venisque contexta sint, ut qui noluerint de coelesti Jerusalem

pro qualitate peccati, minores subire cruciatus, in catenas nostrorum corporum condemnentur; et infantiae vagitus, pannorum **1040** vincula sordesque sustineant; et serviant diabolo, regi Babylonis, id est, mundi hujus, dicente Scriptura: *Mundus in maligno positus est* **(I Joan. V, 19)**, cum bestiis terrae, quae in brutorum animantium corpora sint religatae [*Al.* religata]. Compulit me tractator indoctus, et sectator calumniae Grunnianae, aperte ponere aliena vitia, quae prius cum dissimulatione dicebam, lectoris prudentiae derelinquens.

(Vers. 5 seqq.) *Et dixit Jeremias propheta ad Ananiam prophetam: Audi, Anania: Non misit te Dominus, et tu confidere fecisti populum istum* [Vulg. *illum] in mendacio. Idcirco haec dicit Dominus: Ecce mittam* (sive *ejiciam) te a facie terrae, hoc anno morieris.* Quodque sequitur: *Quia adversum Dominum locutus es. Et mortuus est Ananias propheta in anno illo, in mense septimo,* in Septuaginta non habetur. Pro quo tantum posuerunt: *Et mortuus est mense septimo.* Et hic in LXX Ananias propheta non dicitur, cum secundum Hebraicum Scriptura sancta prophetam vocet, licet in eo quod arguit eum Jeremias dicens: *Audi, Anania, non misit te Dominus,* prophetam tacuerit. Quomodo enim prophetam poterat appellare, quem missum a Domino denegabat? Sed historiae veritas et ordo servatur, sicut praediximus, non juxta id quod erat, sed juxta id quod illo tempore putabatur. Decepisti, inquit, populum mendacio, ne Dei sententiae acquiesceret. Unde scias te hoc anno esse moriturum. Si quando morimur, de carceribus corporum liberamur, secundum illud testimonium, quod male interpretantur haeretici: *Educ de carcere animam meam* **(Ps.**

CXLI, 8): quomodo nunc pseudoprophetae pro supplicio mors irrogatur? Sed hoc loco notandum quod Jeremias a pseudopropheta passus injuriam, necdum ad se facto sermone Domini, silet; postea vero missus a Domino audacter arguit mentientem, et mortem propinquam nuntiat. Quodque in mense septimo mortuus est, qui semper interpretari solent, requiem sub hoc numero demonstrari, forsitan eum idcirco mense septimo mortuum mentientur, ut de malis corporis liberaretur, juxta illud quod scriptum proferunt [*Al.* profertur]. *Mors viro requies.* Nos autem novimus corpora credentium templa esse Dei, si tamen Spiritus sanctus habitat in illis **(Eccli. XXII, 11)**.

(Cap. XXIX.---Vers. 1 seqq.) 1041 *Et haec sunt verba libri, quem misit Jeremias propheta de Jerusalem, ad reliquias seniorum transmigrationis, et ad sacerdotes, et ad prophetas, et ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylonem. Postquam egressus est Jechonias rex, et domina* (sive *regina) et eunuchi, et principes Judae et Jerusalem* (sive *optimates) et artifices* [Vulg. *et faber et inclusor] de Jerusalem in manu Elassa filii Saphan, et Gamariae filii Helchiae, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis, in Babylonem, dicens: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel, omni transmigrationi, quam transtulit de Jerusalem in Babylonem, aedificate domos et habitate, et plantate hortos* (sive *pomaria,) et comedite fructum eorum. Accipite uxores, et generate filios et filias; date filiis vestris uxores, et filias vestras date viris, et pariant filios et filias, et multiplicemini* [Vulg. *multiplicamini], et nolite esse pauci numero. Et quaerite pacem civitatis* (sive *terrae) ad quam*

transtuli vos [Vulg. *transmigrare vos feci], et orate pro ea ad Dominum: quia in pace illius erit pax vobis.* Haec Epistola, immo libellus Jeremiae prophetae per legatos Sedeciae Ellassam et Gamariam mittitur in Babylonem, ad eos qui cum Jechonia et matre ejus translati fuerant a Nabuchodonosor: ut per occasionem legationis regiae suum quoque opus Propheta compleret, et moneret populum transmigratum, quae sibi a Domino fuerant imperata. Pulchreque dixit: *Egressus est Jechonias rex et domina, et eunuchi, et principes Judae,* et caeteri. Et: *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel, omni transmigrationi, quam transtulit de Jerusalem in Babylonem,* ut non potentia regis Babylonis, sed Domini voluntate translati esse videantur. Et primo ad senes, deinde ad sacerdotes, tertio ad prophetas, quarto ad omnem populum Dei sermo dirigitur: ut secundum ordinem aetatis, prophetae quoque ad eos, qui monebantur, litterae pervenirent. Monet autem eos non suis verbis, sed Domini, ut aedificent domos et habitent in eis, et plantent hortos, sive pomaria, et comedant fructum eorum, accipiant uxores, et generent filios et filias, et multiplicentur in loco transmigrationis: et non sint pauci numero, quaerantque pacem civitatis, sive terrae, ad quam eos transtulerit Dominus, et orent pro eis [*Al.* ea] ad Dominum. Causasque reddens, ait, quia in pace illius terrae erit pax vobis. Jeremiae, quia post breve tempus erat Jerusalem **1042** secutura captivitas, imperatur ne accipiat uxorem, nec faciat filios. Unde et nobis per Apostolum dicitur: *Tempus breve* [Al. *breviatum] est, superest, ut qui habent uxores tamquam non habentes sint* [Al. *sic sint quasi non habeant*] **(I Cor. VII, 19)**. Quod si propter angustiam temporis habentibus usus uxorum tollitur, quanto magis non habentibus ne accipiant imperatur! Hoc autem totum praecipit

vaticinium prophetale, ne acquiescant pseudoprophetis, qui eis post breve tempus in Jerusalem reditum promittebant; sed ut sciant multo se in Babylone tempore moraturos: ita ut uxores accipere, plantare pomaria, hortosque serere, aedificare domos, et generare filios debeant. Quodque intulit: *Quaerite pacem civitatis,* sive *terrae.* Et iterum: *Quia in pace illius erit pax vobis,* illud Apostolicum comparabitur, in quo jubet: *Obsecro igitur primum omnium, fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus et cunctis qui sunt in sublimitate, ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate* **(II Tim. II, 1, 2)**. Porro secundum mysticos intellectus, postquam de Jerusalem, id est, Ecclesia propter peccata nostra ejecti fuerimus, et traditi Nabuchodonosor, de quo dicit idem Apostolus: *Tradidi hujuscemodi Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat in die Domini* **(I Cor. V, 5)**. Et iterum: *Quos tradidi Satanae, ut discant non blasphemare* **(I Tim. I, 20)**, non debemus esse securi, nec torpentes otio, salutem penitus desperare; sed primum aedificare domos, non super arenam, sed super petram, et tales domos, quales aedificaverunt obstetrices in Exodo: quia timebant Dominum **(Exod. I)**. Deinde plantare hortos, sive pomaria, qualem et Dominus plantavit paradisum in Eden, et posuit in eo lignum vitae, de quo scriptum est: *Lignum vitae est his qui apprehenderint eam: et qui tenuerit eam, beatus* **(Prov. III, 18)**. Tertio accipere uxores, quarum una est sapientia, de qua scribit Salomon: *Ama illam, et servabit te; et circumda illam, et exaltabit te* **(Prov. IV, 6)**. Et in alio loco: *Hanc exquisivi sponsam accipere mihi, et amator factus sum decoris ejus* **(Sap. VIII, 2)**. Nec sufficit nobis una conjux sapientia,

nisi habeamus et reliqua, fortitudinem, temperantiam, atque justitiam, ut plures ex eis generemus filios. Filias quoque nostras demus viris, ut et fidei veritas, quae interpretatur in filiis, bonis operibus copuletur, quae referuntur ad filias, et opera bona jungantur **1043** fidei sanitati: talesque filios generantes et filias, multiplicemur in numero, ut destruentes ea quae parvuli sunt, et in perfectum crescentes virum, audire mereamur: *Scribo vobis, patres: quoniam agnovistis eum, qui ab initio est* **(I Joan. II, 13)**; et cum Apostolo dicamus liberis nostris: *In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui* **(I Cor. IV, 15)**. Quaeramus quoque pacem Ecclesiae, civitati, et terrae nostrae: ut ad eam redire mereamur, de qua Domini judicio translati sumus, ut habitaremus in confusionis errore. Si enim illa susceperit nos, habemus pacem. Simulque consideranda clementia Domini: orare praecepit pro inimicis nostris, et benefacere his qui persequuntur nos, ut non simus nostra tantum salute contenti, sed inimicorum quoque quaeramus salutem **(Luc. VI)**.

(Vers. 8, 9.) *Haec enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Non vos seducant prophetae vestri, qui sunt in medio vestrum et divini vestri; et ne attendatis ad somnia vestra, quae vos somniatis, quia falsa* [Vulg. *falso] isti prophetant vobis in nomine meo: et non misi eos, dicit Dominus.* Prophetas, immo pseudoprophetas, et divinos et somniatores fuisse in Babylone, inter eos quos Nabuchodonosor cum Jechonia et matre ejus adduxerat, Ezechiel propheta testatur, scribens contra eos, quibus Jeremias quoque praecipit non credendum **(Ezech. XIII)**. Necdum autem eo tempore, quo haec Epistola dirigebatur, Ezechiel in Babylone coeperat prophetare. Hic enim sermo in

principio Sedeciae regis mittitur. Exechiel autem quinto anno transmigrationis Jechoniae exorsus est prophetare, qui idem annus regni Sedeciae erat. Porro secundum tropologiam pseudoprophetas eos debemus accipere, qui aliter Scripturarum verba accipiunt quam Spiritus sanctus sonat. Et divinos eos, qui conjecturam mentis suae, et incerta futurorum quasi vera pronuntiant absque divinorum auctoritate verborum. Somniatores quoque, qui non audiunt illud scriptum: *Nec* [Al. *Ne] dederis somnum oculis tuis, neque dormitationem palpebris tuis* **(Prov. VI, 4)**; de quibus Judas apostolus loquitur: *Similiter et hi somniantes, carnem quidem maculant: dominationem autem spernunt* **(Judae 8)**: quorum mens nequaquam vigilat, sed arrogantiae et erroris sopore depressa, noctis horrore circumdatur, quibus loquitur et apostolus Paulus: *Elevare, quid dormis? et* **1044** *exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* **(Ephes. V, 14)**.

(Vers. 10 seqq.) *Quia haec dicit Dominus: Cum coeperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, et suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum. Ego enim scio cogitationes, quas cogito super vos, ait Dominus: cogitationes pacis, et non afflictionis: ut dem vobis finem* [Al. additur *bonum] et patientiam* (sive *spem). Et invocabitis me, et ibitis* (sive juxta Symmachum *invenietis), et orabitis* [Al. *adorabitis] me, et exaudiam vos. Quaeretis me, et invenietis, cum quaesieritis me in toto corde vestro, et inveniar a vobis* (sive *apparebo vobis), dicit Dominus.* Nolite, inquit, credere pseudoprophetis, divinis, et somniatoribus vestris, qui vobis vicinum in Jerusalem reditum pollicentur. Nisi enim septuaginta anni expleti fuerint, Cyro rege Persarum laxante

captivos, nequaquam in patriam revertemini; et tunc mea promissa complebo, ut reducam vos ad locum istum: *Ego enim scio cogitationes, quas cogito super vos, ait Dominus*. Se dicit nosse quid cogitet: illos autem cum suis prophetis, divinis, et somniatoribus ignorare. Futurorum igitur scientia soli Deo competit. *Ut dem vobis,* ait, *finem et patientiam:* finem captivitatis, et patientiam laborum praesentium, sive spem futurorum. Tunc invocabitis me, et ibitis Jerusalem: et orabitis, et exaudiam vos. Certe absque invocatione et oratione captivorum, poterat implere Dominus quod promiserat; sed hortatur eos ad preces, ut quod promissum est, mereantur accipere. *Quaeritis me, et invenietis, cum quaesieritis in toto corde vestro;* juxta illud Evangelicum: *Petite, et accipietis: quaerite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis* **(Matt. VII, 7)**. Secundum anagogen, tamdiu in saeculi hujus confusione versamur, quamdiu requiem septenarii numeri mereamur accipere, et accepta poenitentia, Deus impleat quod promisit, et reducamur ad locum nostrum Ecclesiam. Idcirco enim Dominus percutere visus est, ut sanaret: dabitque nobis finem laboris nostri atque patientiae: et invocabimus eum, et revertemur in Ecclesiam, et orabimus, et exaudiemur: quaeremus, et inveniemus eum, cum toto corde quaesierimus illum, et tunc apparebit nobis. Quidam septuaginta annos juxta illud interpretantur quod scriptum est: *Dies* **1045** *annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni* **(Psal. LXXXIX, 10)**, qui cum fuerint expleti, tunc ad Dominum revertamur in toto corde nostro, et exaudiamur, et finis sit laboris nostri atque patientiae: nunc enim in umbra nos omnia et in imagine possidere.

(Vers. 14 seqq.). + *Et reducam captivitatem vestram, et congregabo vos de universis gentibus, et de cunctis locis ad quae expuli vos, dicit Dominus. Et reverti vos faciam de loco, ad quem transmigrare vos feci. Quia dixistis: Suscitavit* [Al. *suscitabit] nobis Dominus prophetas in Babylone. Haec enim dicit Dominus ad regem, qui sedet super solium David, et ad omnem populum habitatorem urbis hujus, et ad fratres vestros qui non sunt egressi vobiscum in transmigrationem. Haec dicit Dominus exercituum: Ecce ego mittam in eos gladium, famem, et pestem: et ponam eos quasi ficus malas quae comedi non possunt, eo quod pessimae sint. Et persequar eos in gladio, et in fame, et in pestilentia, et dabo eos* [Al. *vos] in vexationem universis regnis terrae, in maledictionem, et in stuporem, et in sibilum, et in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego ejiciam* [Al. *ejeci] eos, eo quod non audierunt* [Vulg. *audierint] verba mea, dicit Dominus; quae misi ad eos per servos meos prophetas de nocte consurgens, et mittens: et non audistis, dicit Dominus. Vos ergo audite verbum Domini, omnis transmigratio, quam emisi de Jerusalem in Babylonem.* + Hucusque in LXX non habetur, quae asteriscis praenotavi. Caetera enim, in quibus vel singuli versus, vel pauca ab eis praetermissa sunt verba, victus taedio, annotare nolui, ne fastidium legentibus facerem. Pollicetur autem Dominus, his qui erant in transmigratione, quod post septuaginta annos captivitatis redire eos faciat de universis gentibus, et de cunctis locis, ad quae expulerit eos, et captivitate laxata, pristinum statum et patriam recipere. Et cum ego haec, inquit, mea sponte facturus sim, et certo tempore redituros vos , frustra decipimini, et putatis vos habere prophetas in Babylone, qui vobis falsa promittunt. Ita autem sciatis nequaquam vos reditum nunc sperare debere:

sed aedificare domos, plantare pomaria, accipere uxores, et generare filios, et multiplicari numero, et tempus exspectare promissum. Audite quid Dominus loquatur ad Sedeciam, qui nunc regnat in Jerusalem, et ad omnes **1046** habitatores urbis ejus, id est, ad fratres vestros, qui noluerant meae obedire sententiae, et Babylonem migrare vobiscum, quod nequaquam captivitatem possint effugere, sed gladio, et fame, et peste moriantur. *Et ponam eos quasi ficus malas;* quas Theodotio interpretatus est *sudrinas:* Secunda *pessimas:* Symmachus, *novissimas:* q uae Hebraice appellantur SUARIM (), sed scriptorum vitio pro media syllaba, sive littera *Alpha,* Graecum *Delta* inolevit: ut pro SUARIM legatur SUDRIM. Quomodo autem cophinus, sive calathus, qui habebat ficus bonas, primitivas habuisse dicitur: sic alter cophinus, qui habebat ficus malas, habuisse ficus novissimas scribitur. Et persequar, inquit, eos, qui nunc in Jerusalem urbe versantur, gladio, fame, et pestilentia: ut primum obsidione, confestim qui remanere et effugere potuerint, dispergantur in universas terras, et exemplo sint omnibus maledictionis, stuporis, et sibili et opprobii: ad quos ego ejiciam eos [*Al.* vos], quia non audierunt verba mea, dicit Dominus, quae per servos meos locutus sum ad eos de nocte consurgens, et mittens: et numquam monere cessavi, ut imitarentur vos qui nunc in transmigratione securo otio perfruimini, donec promissio Domini compleatur. Vos autem qui meae obedistis sententiae, et regi vos Babylonio tradidistis, audite quae dicturus sim. Et in hoc loco delirus Interpres somniat ruinam coelestis Jerusalem, et ad eos prophetiam dirigi suspicatur, qui in hujus mundi Babylonia regione versantur: quod benefecerint in haec corpora sponte descendere, et in terra Chaldaeorum aedificare domos,

plantare pomaria, accipere uxores, filios generare, bonisque operibus restitui post septuaginta annos in locum pristinum, et in coelestem Jerusalem. Illos autem, qui noluerint propria voluntate ad terrena descendere, haec passuros, quae Dominus Sedeciae, et ejus populo comminatur. Qui noluerint imitari fratres suos, nec venire in Babylonem, quod mittat in eos gladium, et famem et pestem, hoc est, rerum omnium penuriam, et ponat quasi ficus pessimas, quae penitus comedi non possunt; et persequatur eos gladio sempiterno, et det in vexationem universis regnis terrae: quo scilicet nequaquam **1047** homines, sed daemones fiant aeriae potestates: et sint apud cunctos Angelos, qui praesint singulis provinciis in maledictionem, et in stuporem, et in sibilum, et in opprobrium cunctis gentibus. Et hoc eos idcirco passuros, quia verba Prophetarum in coelesti Jerusalem audire noluerint, qui eos hortabantur, ut ad terrena descenderent, et corpus humilitatis assumerent; et acta poenitentia post verum sabbatismum, locum pristinum possiderent. Haec ille dixerit. Quae cum audiunt discipuli ejus, et Grunnianae familiae stercora, putant se divina audire mysteria. Nosque qui ista contemnimus, quasi pro brutis habent animantibus, et vocant πηλουσιώτας, eo quod in luto istius corporis constituti non possimus sentire coelestia.

(Vers. 21 seqq.). *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel, ad Achab filium Coliae, et ad Sedeciam filium Maasiae, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter: ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, et percutiet eos in oculis vestris. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Judae, quae est in Babylone dicentium: Ponat te Dominus sicut Sedeciam, et*

sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerunt [Vulg. *fecerint] stultitiam* (sive *iniquitatem) in Israel, et moechati sunt uxores amicorum* (sive *civium) suorum: et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis: ego sum judex et testis, dicit Dominus.* Aiunt Hebraei hos esse presbyteros, qui fecerint stultitiam in Israel, et moechati sunt uxores civium suorum, quorum uni loquitur Daniel: *Inveterate dierum malorum.* Et alteri: *Semen Channam, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia subvertit cor tuum. Sic faciebatis filiabus Israel, et illae metuentes loquebantur vobiscum; sed non filia Juda sustinuit iniquitatem vestram* **(Dan. XIII, 56, 57)**. Quodque Propheta nunc loquitur: *Et locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis,* illud significari putant, quod miseras mulierculas quae circumferuntur omni vento doctrinae, sic deceperint, quo dicerent eis, quia de tribu erant Juda, Christum de suo semine esse generandum: quae illectae cupidine praebebant corpora sua, quasi matres futurae Christi: Sed illud quod in praesentiarum dicitur: *quos frixit* **1048** *rex Babylonis in igne,* videtur Danielis historiae contraire. Ille enim asserit eos ad sententiam Danielis a populo esse lapidatos: hic vero scriptum est, quod frixerit eos rex Babylonis in igne. Unde et a plerisque ac pene omnibus Hebraeis, ipsa quasi fabula non recipitur, nec legitur in synagogis eorum. Qui enim, inquiunt, fieri poterat, ut captivi lapidandi principes et prophetas suos haberent potestatem? Et magis hoc esse verum affirmant, quod scribit Jeremias, convictos quidem esse presbyteros a Daniele, sed latam in eos sententiam a rege Babylonis, qui in captivos, ut victor et dominus, habebat imperium. Quanti et de nostro grege similes Achab et Sedeciae, prophetant in

nomine Domini mendacium, et faciunt stultitiam in Israel, et moechantur uxores civium suorum, qui in eadem Ecclesiae sunt urbe generati! quos verus Nabuchodonosor friget in igne peccati: dicente Osee propheta: *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente* **(Osee VII, 4)**. Felix qui tollit jugum ab adolescentia sua, et sedet solus, quia amaritudine repletus est **(Thren. III)**; potestque dicere cum David: *Non sedi in consilio malignantium, et cum iniqua gerentibus non introibo* **(Psal. XXV, 4.)** Quodque intulit nunc Propheta: *Ego sum judex et testis, dicit Dominus,* hunc habet sensum: Haec quae dico de duobus pseudoprophetis, qui loquuntur verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandaveram eis, nequaquam opinione cognovi: sed ipse scio vera esse, quem celare nemo potest, nec effugere mei judicii veritatem.

(Vers. 24 seqq.) *Et ad Semeiam Neelamitem dices.* Et quod sequitur: *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Pro eo quod misisti in nomine tuo libros ad omnem populum qui est in Jerusalem,* in LXX non habetur. Rursumque addidere de suo, *Non misi te in nomine meo.* Et consequenter juxta ordinem: *Et ad Sophoniam filium Maasiae sacerdotem.* Et iterum de Hebraeo: *Et ad omnes sacerdotes* [Vulg. addit *dicens*]. Ac deinde historia texitur: *Dominus dedit te sacerdotem pro Joiade sacerdote: ut sis dux* (sive *praeceptor et episcopus) in domo Domini super omnem virum arreptitium, et prophetantem, ut mittas eum in nervum et in carcerem* (sive *in custodiam) et in cataracten,* quem Symmachus μόχλον, Aquila ipsum verbum Hebraicum posuit SINAC.

1049 *Et nunc quare non increpuisti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis? Quia super hoc misit ad nos in*

Babylonem, dicens: Longum est, aedificate domos, et habitate: et plantate hortos , et comedite fructus eorum. Legit ergo Sophonias sacerdos librum istum in auribus Jeremiae prophetae. Semeias de loco *Neelami,* qui interpretatur *torrens,* cum rege Jechonia ductus fuerat in Babylonem, et prophetabat populo mendaciter, eo quod celeriter essent in Jerusalem reversuri. Fuisse autem eum pseudoprophetam, sequentia Jeremiae verba demonstrant: *Haec dicit Dominus ad Semeiam Neelamitem, pro eo quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi eum.* Quia igitur Jeremias ad eos, qui erant in Babylone, litteras miserat dicens: *Aedificate domos, et habitate: plantate hortos, et comedite fructus eorum: accipite uxores, et generate filios;* et post alia junxerat: *Non vos seducant Prophetae vestri qui sunt in medio vestri* [Al. *vestrum], et divini vestri;* ac deinde, *Quia isti falso prophetant vobis in nomine meo, et non misi eos, dicit Dominus:* intelligens Semeias sub communi nomine pseudoprophetarum contra se scriptum, mittit litteras Jerusalem ad Sophoniam filium Maasiae sacerdotem, et ad reliquos sacerdotes, contra Jeremiam, quare non increpetur a Sophonia sacerdote, cujus officium est discernendi inter prophetas, qui Spiritu sancto loquantur et qui contrario , et recludi jubeatur [*Al.* jubetur] in carcerem, ut mendacii sui poenas luat, et populum ultra supplantare desistat. Joiades sacerdos fuit, qui Joas post interfectionem Athaliae imperium tradidit, et interfecit sacerdotes Baal **(IV Reg. XI; II Paral. XXIII)**. Hoc est ergo quod scribit: Quare non imitaris Joiadem sacerdotem, et interficis Jeremiam pseudoprophetam? Dominus enim te pro Joiade constituit, ut habeas curam Templi; et praecipue discernas qui sancto Spiritu loquantur, qui daemoniaco.

Discretiones autem spirituum divinae esse gratiae, et Apostolus memorat **(I Joan. IV)**. Cur, inquit, non increpuisti Jeremiam Anathotiten? Quodque ipse merebatur quasi pseudopropheta, refert in prophetam, et praevenit mendacio veritatem. Unde et prudentiores putantur filii tenebrarum filiis lucis in generatione hac. Nobisque agentibus patienter, et exspectantibus miserorum salutem, praeveniunt haeretici, et nos suo appellant nomine, ducentes caeci caecos in foveam. **1050** *Misit,* inquit, *ad nos in Babylonem, dicens: Longe est.* Hoc est omne quod dolet: quare adversum suum mendacium Jeremias scripserit veritatem, longe esse reditum, et post septuaginta annos redituros in Jerusalem: unde debere eos aedificare domos, plantare pomaria, et comedere fructus eorum, accipere uxores, et facere filios, quae praeteritus sermo narravit. Quas litteras, cum accepisset Sophonias sacerdos, ad cujus specialiter nomen scriptae erant , legit Jeremiae quodammodo suggillans eum, et ipsa [*Al.* ipsam *et* lectionem] increpans lectione, quare auderet in Babylonem talia scribere.

(Vers. 30 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Mitte ad omnem transmigrationem, dicens: Haec dicit Dominus ad Semeiam Neelamitem: Pro eo quod prophetavit vobis Semeias, et ego non misi eum, et fecit vos confidere in mendacio: idcirco haec dicit Dominus: Ecce ego visitabo super Semeiam Neelamitem, et super semen ejus. Non erit ei vir sedens in medio populi hujus, et non videbit bonum quod ego faciam populo meo, ait Dominus, quia praevaricationem locutus est adversus Dominum.* Pseudopropheta Semeias vere Neelamites, qui de torrente alienas et turbidas aquas sumpserat, irascitur contra mendacium suum vera scripsisse

Jeremiam, et ad Sophoniam sacerdotem mittit epistolas, cur ausus sit Propheta scribere veritatem, et cupit eum recludi carcere [*Al.* in carcerem], ne loquatur. Sophonias quoque prophetam latenter accusat, dum legit epistolam mentientis, et accusationem ejus habere se jactitat. Quanto magis sceleris rei sunt, qui defendunt pseudoprophetas, et mentientes fovent, et aliorum male inventa, sua faciunt esse peccata! Audiat itaque pseudopropheta, intelligat sacerdos quid per eum et ipse audire mereatur: *Haec dicit Dominus: Ecce ego visitabo super Semeiam.* Hoc Dominus loquitur, non propheta, quod visitet super Semeiam Neelamitem, non in remedium, sed in supplicium mentientis, juxta illud quod scriptum est: *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in flagellis peccata eorum* **(Ps. LXXXVIII, 33)**. Nec solum super pseudoprophetam visitat, sed et super semen ejus, omnes discipulos quos suo errore decepit. *Non erit,* inquit, *vir sedens in medio populi hujus.* Deleatur de sanctorum conciliabulo stirps pessima, nec sedeat in medio quiescentium, qui cum stantibus stare non potuit, nec audivit illud: *Si stetisset in substantia mea* **(Jer. XXIII)**. Cumque Dominus perfectionem virtutum omnium finito septenario tempore promittat, ille non videbit bonum, quod sibi in praesenti tempore vindicabat. Hoc autem totum fiet, quia praevaricationem locutus est adversus Dominum, ut diceret jam soluta peccatorum captivitate reversuros esse in Jerusalem; quibus Apostolus comminatur: *Jam saturati estis, jam divites facti estis, sine nobis regnastis; et utinam regnaretis, ut et nos regnaremus vobiscum* **(I Cor. IV, 8)**!

LIBER SEXTUS.

1051-1052 Prolixitas voluminis Jeremiae prophetae vincit nostrum propositum, ut quamvis breviter, tamen multa dicamus. Unde et praesens sextus liber Commentariorum in Jeremiam repromissiones mysticas continebit, quas Judaei putant, et nostri judaizantes in consummatione mundi esse complendas: nec dum enim sub Zorobabel possunt expletas convincere. Nos autem sequentes auctoritatem Apostolorum et Evangelistarum, et maxime apostoli Pauli, quidquid populo Israel carnaliter repromittitur, in nobis spiritualiter completum esse monstramus, hodieque compleri: nec inter Judaeos et Christianos ullum aliud esse certamen, nisi hoc: ut cum illi nosque credamus Christum Dei Filium repromissum; et ea, quae sunt futura sub Christo a nobis expleta, ab illis explenda dicantur. Qui [*Al.* Quia] igitur Christum venisse jam credimus, necesse est ut ea, quae sub Christo futura dicuntur, expleta doceamus; nosque esse filios Abraham, de quibus scriptum est: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham* **(Matth. III, 9)**, ad quem facta est repromissio: *Et in semine tuo benedicentur omnes gentes* **(Gen. XXII, 18)**. Quam benedictionem vas electionis in Christo expletam docens: *Non dixit,* inquit, *in seminibus, sed in semine, qui est Christus* **(Gal. III, 16)**. Ora igitur, frater Eusebi, Dominum Jesum Christum, ut eodem labore et Spiritus gratia, quo aliorum prophetarum, et praecipue Isaiae repromissiones interpretati sumus, etiam hujus prophetae explanare valeamus. Qui quantum in verbis simplex videtur et facilis, tantum in majestate sensuum profundissimus est.

(Cap. XXX.---Vers. 1 seqq.) *Hoc verbum, quod factum est ad Jeremiam a Domino, dicens: Haec dicit Dominus, Deus Israel, dicens: Scribe tibi omnia verba, quae locutus sum ad te, in libro. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus, et convertam conversionem populi mei Israel et Juda, ait Dominus* , *et convertam eos* (sive *sedere faciam) in terra, quam dedi patribus eorum, et possidebunt eam.* Pro mittentibus in Babylonem pseudoprophetis **1053** cito populum, qui cum Jechonia captus fuerat, reversurum, et Anania filio Azur in Jerusalem eadem praedicante, Jeremias propheta, et illud quidem futurum asseruit, non intra biennium, ut illi mentiebantur, sed finitis septuaginta annis: et tunc jubetur in libro scribere, et memoriae tradere, quae Dominus ventura praenuntiet. Ex quo manifestum est, nequaquam vicinum tempus esse vaticinii, sed multa post tempora haec explenda, quando Israel et Juda reversuri sunt in terram suam, et implendum illud quod Ezechiel prophetavit: duas virgas sibi pariter copulandas, et imperaturum David regem, de quo scribit: *Et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit omnium eorum* **(Ezech. XXXVII, 24)**. Si quid igitur in illa prophetia diximus, etiam in praesenti loco intelligendum est, praesertim cum eadem, et eo tempore Ezechiel in Babylone, et Jeremias in Jerusalem prophetaverint.

(Vers. 4 seqq.) *Et haec verba, quae locutus est Dominus ad Israel et ad Judam, quoniam haec dicit Dominus: Vocem terroris* (sive *timoris) audivimus, formido, et non est pax. Interrogate et videte si generat masculus. Quare ergo vidi omnis viri manum super lumbos suos quasi parientis* [Vulg. *parturientis], et conversae sunt universae*

facies in auruginem? Primum tristia annuntiantur, ut post malorum magnitudinem, laeta succedant. Gratior quippe sanitas est aegrotatione depulsa; et doloris magnitudo in magnitudinem vertitur gaudiorum. Quod autem dicit, hoc est, tantus erit timor, tantaque formido, ut fugata pace, bellis et sanguine omnia compleantur, et viros quoque (quorum proprium est contra adversarios dimicare) muliebris timor obtineat: manusque nequaquam ad arma, sed ad renes tenendos conferant, quasi si mulier pariens ilia lumbosque contineat. Unde et cunctorum facies vertentur in auruginem, pavorem cordis, vultus pallore testantes. Quidam hunc locum secundum tropologiam sic interpretantur, ut putent illud testimonium: *A timore, tuo, Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus: spiritum salutis tuae fecimus super terram* **(Isai. XXVI, 17, 18)**, et illud Apostolicum in quo dicit: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis* **(Galat. IV, 19)**, huic exemplo comparari: quod manifestum est non ad terrorem, sed ad gaudium pertinere, cum praesens Scriptura vastationis Israel, et ruinae tempus significet.

(Vers. 7.) *Vae quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, et ex ipso salvabitur.* Praedicit tempus miseriae, **1054** ut inferat tempus gaudii. Cum, inquit, tanta praecesserint mala, ut dolor virorum omnium dolori parturientis feminae comparetur: tamen tempus tribulationis Jacob, hoc est, populi Dei mutabitur in prospera; et ex ipso quoque salvabitur, subauditur tempore, de quo sermo processerat. Jacob autem duodecim tribus intellige, quae nequaquam sub Zorobabel, ut nonnulli falso putant; sed de Evangelica vocatione salvatae sunt.

(Vers. 8, 9.) *Et erit in die illa, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula illius disrumpam: et non dominabuntur eis* [Vulg. *ei] amplius alieni, sed servient* (sive *operabuntur) Domino Deo suo, et David regi suo, quem suscitabo eis.* Iste est David, cujus et Evangelium meminit **(Luc. I)**, daturum se nobis, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi; in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris. Quomodo enim primus Adam, et secundus Adam scribuntur juxta corporis veritatem; sic et David Dominus atque Salvator: quia juxta carnem ex David, totum in eo sancta Maria conferente, quidquid fuit ex stirpe David, et habente originem atque conceptum de Spiritu sancto. Quodque ait: *Conteram jugum ejus de collo tuo, et vincula illius disrumpam,* non dubium, quin sub typo Nabuchodonosor de diabolo sentiendum sit.

(Vers. 10, 11.) *Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus; neque paveas, Israel. Quia ecce ego salvum te faciam de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum; et revertetur Jacob, et requiescet, et cunctis affluent bonis, et non erit quem formidet: quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut salvem te. Faciam enim consummationem in cunctis gentibus, in quibus dispersi te. Te autem non faciam in consummationem: sed castigabo* (sive *erudiam) te in judicio, ut non tibi videaris innoxius* (sive *et mundans non mundabo te*). Haec περικοπὴ in Septuaginta non habetur, et in plerisque codicibus Vulgatae editionis sub asteriscis de Theodotione addita est. Pollicetur autem sermo divinus, et familiariter [*Al.* familiarem] vocat servum suum Jacob, et Israel, sicut Abraham, Isaac, et Jacob vocantur servi Dei (Moyses quoque,

et alii prophetae, et apostolus Paulus in principio Epistolarum suarum hoc titulo gloriatur); ut duae et decem tribus, id est, duodecim sciant se de terra longinqua esse salvandas, et solvendam captivitatem, reddendamque pacem, et omni eas replendas abundantia, juxta illud quod in psalmo dicitur: *Fiat* **1055** *pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* **(Psal. CXXI, 7)**. Hoc autem erit, quia praesentia Domini perfruentur, quando et gentes adversariae, quae eos ceperant, disperibunt, et isti liberabuntur ex gentibus. Docetque eos nequaquam poenae, sed eruditioni traditos, ut judicarentur quasi proprii, et non perderentur quasi alieni. *Qui enim non credit, jam judicatus est* **(Joan. III, 18)**, hoc est, praejudicatus in interitum. Quod autem intulit: *Ut non tibi videaris innoxius,* sive juxta Symmachum, *et mundans non mundabo te;* vel juxta Aquilam, *cum te erudiero per judicium, nequaquam innocentem faciam,* illud significat, quod omnis mundus [*Al.* immundus] indigeat misericordia Dei, et nullus, quamvis sanctus sit, securus pergat ad judicem: contra novam ex veteri haeresim, quae putat in isto saeculo, et in ista carne mortali, antequam corruptivum hoc induat incorruptionem, et mortale induat immortalitatem, perfectionem esse in quoquam, et omnes simul justum posse implere virtutes.

(Vers. 12 seqq.) *Quia haec dicit Dominus, insanabilis fractura tua, pessima plaga tua. Non est qui judicet judicium tuum ad alligandum, curationum utilitas non est tibi. Omnes amatores tui obliti sunt tui, te non quaerent. Plaga enim inimici percussi te, castigatione crudeli* (sive *forti) propter multitudinem iniquitatis tuae, dura facta sunt* (sive *multiplicata sunt) peccata tua. Quid clamas super contritione tua? Insanabilis est dolor tuus, propter*

multitudinem iniquitatis tuae, et propter dura peccata tua feci haec tibi. Quasi ad speciosam mulierem loquitur, cui supra dixerat: *Castigabo te in judicio, ut non tibi videaris innoxius,* sive *innoxia;* et per metaphoram [*Al. additur* loquitur] ad Jerusalem, quod Dei judicio pessime vulnerata sit, et nequaquam alio, nisi ipso qui percusserat, possit curante sanari. *Non est, ait Dominus, qui judicet judicium tuum:* nec altissimo vulneri valeat cutem cicatricis obducere. Quocumque te converteris, utilitas non est tibi, quia offendisti eum qui verus, et solus est medicus. *Omnes amatores tui obliti sunt tui,* vel sacerdotes, vel principes, aut certe Angelorum praesidia, quibus priusquam offenderes Dominum, vallabaris. *Te non quaerent,* facientes contra Apostolum, qui quaerebant credentes, et non ea quae erant credentium **(II Cor. XII)**. *Plaga enim inimici percussi te, castigatione crudeli.* Aliter amicus, aliter inimicus percutit: aliter **1056** pater, aliter hostis. Ille caedit ut corrigat, iste percutit ut occidat **(Psal. VI)**. Unde et Propheta lacrymabiliter dicit: *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me* **(Psal. XXXVII, 1)**. Hoc autem factum est, quia propter multitudinem iniquitatis tuae, dura facta sunt peccata tua. Quodque sequitur: *Quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus propter multitudinem iniquitatis tuae,* in Septuaginta non habetur; videlicet quia secundo dicitur, *propter multitudinem iniquitatis tuae, et dura peccata tua;* et qui scribebant a principio, additum putaverunt. Et est sensus: Ut inimici te plaga percuterem, et caederem castigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuae, et dura peccata tua, quae sanari non poterant, nisi mordacissimo pulvere, et ardenti cauterio, et ferro acutissimo, quo putridas carnes, et insanabiles amputarem. Et tamen propter

multitudinem iniquitatis tuae, et dura peccata tua, feci haec tibi, non mea voluntate, sed medicinae ratione cogente.

(Vers. 16, 17.) *Propterea omnes, qui comedunt te, devorabuntur: et universi hostes tui in captivitatem ducentur: et qui te vastant, vastabuntur: cunctosque praedatores tuos dabo in praedam. Obducam enim cicatricem tibi, et a vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam* (sive *dispersam) vocaverunt te Sion. Haec est quae non habebat requirentem.* Et sub Zorobabel haec facta cognoscimus, quando Assyrios, hoc est, Niniven vastavere Babylonii atque Chaldaei, et rursum Babylonios et Chaldaeos Medi Persaeque ceperunt, et Babylon destructa est. Tunc Sion coepit habere Dominum requirentem, et obducta est cicatrix vulneribus illius, et sanata est a plagis suis, quod plenius atque perfectius completur [*Al.* complebitur] in Christo.

(Vers. 18 seqq.) *Haec dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob: et tectis* (sive *captivitati) eorum* [Vulg. *ejus] miserebor. Et aedificabitur civitas in excelso suo, et Templum juxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium. Et multiplicabo eos, et non minuentur.* (Quodque sequitur: *Et glorificabo eos, et non attenuabuntur,* in LXX non habetur). *Et erunt,* inquit, *filii ejus sicut a principio, et coetus ejus coram me permanebit, et visitabo adversum omnes qui tribulant eum. Et erit dux ejus ex eo, et princeps de medio ejus producetur. Et applicabo eum,* **1057** *et accedet ad me. Quis enim iste est qui applicet cor suum, ut appropinquet mihi, ait Dominus?* (Rursumque et hoc in LXX non habetur.) *Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum.* Quorum typus praecessit in Zorobabel et Ezra, quando reversus est populus,

et coepta est aedificari civitas in excelso suo, Templique observari religio, et caetera quae ipsius Ezrae volumine continentur. Plenius autem atque perfectius in Domino Salvatore, Apostolisque completum est, quando aedificata est civitas in excelso suo, de qua scriptum est: *Non potest abscondi civitas quae in monte sita est* **(Matth. V, 14)**: et Templum juxta ordinem suum caeremoniasque fundatum, ut quidquid in priori populo fiebat carnaliter, in Ecclesia spiritualiter compleretur. Tunc egressa est laus sive gratiarum actio. Hoc enim significat THODA (), ut omnes Apostoli dicerent: *Gratia vobis et pax* **(I Cor. I, 3)**. Voxque ludentium, non illo ludo, quo manducavit populus et bibit et surrexit ut luderet **(Exod. XXIII)**; sed eo quo coram Arca Domini lusit David **(II Reg. VI)**. Et multiplicati sunt et non imminuti, ut totus orbis crederet in Dominum Salvatorem: et glorificati sunt, ut impleretur quod scriptum est: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* **(Psal. LXXXVI, 2)**. Fueruntque filii ejus, hoc est, Apostoli sicut fuerunt a principio, Abraham, et Isaac, et Jacob, principes generis Israelitici. Tunc visitavit Dominus adversum omnes qui tribulaverunt populum Dei, adversarias videlicet potestates. Et fuit dux ejus ex eo: haud dubium quin Dominus et Salvator secundum carnem ex genere Israel, et princeps de medio ejus productus est. Applicavit eum Pater ad se, et accessit ad eum, ut diceret Filius: *Ego in Patre, et Pater in me* **(Joan. XIV, 11)**: quia nullus potest sic cor suum applicare Deo, nec ita ut Filius Patri esse conjunctus. Quodque dicit juxta Septuaginta: *Et eritis mihi in populum, et ego ero vobis in Deum,* cernimus opere completum ex parte in Israel, et ex toto in gentium multitudine.

(Vers. 23, 24.) *Ecce turbo Domini furor egrediens, et procella ruens, in capite impiorum conquiescet. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat et compleat cogitationem cordis sui,* **1058** *in novissimo dierum intelligetis ea.* Turbo furoris Domini et procella ruens atque tempestas requiescet in capite eorum, vel daemonum, vel eorum qui Dei filium blasphemaverunt: *et non avertet iram indignationis suae, donec faciat et compleat cogitationem cordis sui;* et circumdetur exercitu Jerusalem, et penitus deleatur. Quomodo autem artifex non potest intelligi nisi opere completo; nec medicinae industria, nisi postquam fuerit sanitas consecuta: ita cum eversio fuerit Jerusalem, et prioris populi abjectio, tunc intelligent credentes, quod repulsio Judaeorum, nostrae salutis occasio sit.

(Cap. XXXI.---Vers. 1.) *In tempore illo dicit Dominus, ero Deus universis cognationibus Israel* (sive *generi Israel) et ipsi erunt mihi in populum.* Nisi cogitatio Domini fuerit impleta, et furor ejus requieverit super impiorum caput, universitatis Dominus cognationibus Israel Deus esse non poterit. Hoc autem dicit reliquiis, quae salvae factae sunt. Quod si opponitur nobis id, quod dictum est: *Ero Deus generi Israel,* sive *universis cognationibus Israel,* assumamus exemplum: *Si filii essetis Abrahae, faceretis opera patris vestri* **(Joan. VIII, 39)**. Et Apostolus scribit: *Videte Israel secundum carnem* **(I Cor. X, 8)**. Ex quo docet esse alium Israel secundum spiritum. Ille igitur Israel est, qui mente cernit Deum, sive rectissimus Domini est, et hujuscemodi Israel erit populus Dei.

(Vers. 2.) *Haec dicit Dominus: Invenit gratiam in deserto populus qui remanserat gladio, vadat ad requiem suam*

Israel. LXX: *Sic dicit Dominus: Inveni calidum in deserto cum his, qui perierant gladio. Ite et nolite interficere Israel.* Ridicule Latini codices in hoc loco ambiguitate verbi Graeci, pro *calido, lupinos* interpretati sunt: Graecum enim θερμὸν utrumque significat, quod et ipsum non habetur in Hebraeo. Est enim scriptum HEN , quod Aquila, Symmachus, et Theodotio χάριν, hoc est *gratiam* interpretati sunt. Soli Septuaginta posuerunt *calidum,* putantes ultimam litteram MEM esse. Si enim legamus HEN per litteram NUN, *gratia* dicitur, si per MEM, *calor* interpretatur. Est autem sensus juxta Hebraicum: Populus Judaeorum, **1059** qui Romano remanserat gladio; vel certe iram furoris Domini potuerat evitare [*Al.* evadere], invenit gratiam in deserto gentium; ut intra turbam nationum in Ecclesia salvetur, unde et vadet et inveniet requiem suam Israel, quam semper speraverat, quam ei Prophetarum promiserant vaticinia. Porro juxta LXX haec intelligentia est: Dominus invenit calidos, atque viventes Apostolos, et socios eorum in deserto gentium, inter eos qui infidelitate sua interfecti fuerant, nec habebant calorem vitae. Unde praecipitur Angelis, et his qui in ministerio Dei sunt, ne omnes interficiant, ne Israel penitus deleatur, diciturque eis: *Ite, et nolite interficere Israel;* sint alioqui [*Al.* aliqui] qui vivant, sint qui caleant ardore fidei, sint qui frigus infidelitatis et mortis effugiant, quos Dominus inveniat in deserto.

(Vers. 3 seqq.) *Longe Dominus apparuit mihi* (sive *ei): et in charitate perpetua dilexi te: ideo attraxi te miserans. Rursumque aedificabo te, et aedificaberis, virgo Israel: adhuc ornaberis* [Al. *coronaberis] tympanis tuis* (sive *assumes tympana tua) et egredieris in choro ludentium: adhuc*

plantabis vineas in montibus Samariae: plantate plantaria, et vindemiate: erit enim dies, in qua clamabunt custodes in monte Ephraim: Surgite et ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum. Quia offenderat Israel Dominum, et dixerat: *Non habemus regem nisi Caesarem* **(Joan. XIX, 15)**. Et: *Venite et interficiamus eum, et nostra erit haereditas* **(Marc. XII, 7)**; et longe recesserat a Deo: propterea Dominus post multum tempus apparuit ei, non tempore Zorobabel et Ezrae, postquam rursum capti sunt, sed in charitate perpetua dilexit eum quae nullo fine delebitur. Et attraxit eum miserans. Nequaquam enim merito, sed clementia salvatus est. Rursumque ait: *Aedificabo te, et aedificaberis, virgo Israel.* Hoc proprie intelligamus in Ecclesia. Delirant enim qui auream atque gemmatam suspirant Jerusalem, suam avaritiam in mysterio urbis Domini consecrantes. Adhuc ornaberis tympanis tuis, ut canas Domino in Ecclesiis, omni in te malorum operum carne consumpta. Et egredieris in choro ludentium cum gentium turbis, plantabis vineas in montibus Samariae. Nequaquam in vallibus et humilibus locis; sed in montibus Samariae, qui post captivitatem populi Israel ab alienigenis possessi sunt, quibus dicitur: *Plantate plantaria, et vindemiate.* Tunc fuit **1060** dies Domini, in qua clamaverunt custodes Apostoli videlicet, et apostolici viri in monte Samariae, et in monte Ephraim, quorum alterum *custodiam,* alterum *ubertatem* sonat. Quid vero dicunt custodes Samariae, immo quid clamant in monte Ephraim? Surgite qui jacetis, humilia relinquite, victimarum hostias spernite. *Sacrificium Domino spiritus contribulatus* **(Psal. L)**. Ascendamus in Sion, hoc est, in Ecclesiam, ubi est speculatio et intuitus Dei. Cumque

fuerimus in Sion, immo ascenderimus ad eam, ascendamus pariter ad Dominum Deum nostrum.

(Vers. 7.) *Quia haec dicit Dominus: Exsultate in laetitia Jacob, et hinnite contra caput gentium: personate, canite* , *et dicite: Salvum fac, Domine, populum tuum, reliquias Israel.* Significanter non totus salvatur Israel, sed reliquiae Israel, praecipiente Domino atque dicente: *Exsultate in laetitia, qui estis de Jacob, et hinnite,* ad caput gentium referentes cuncta, quia cauda quondam versa est in caput. *Personate, canite, et dicite.* Quid est illud quod jubentur dicere? *Salvum fac, Domine, populum tuum.* Quem populum? Utique *reliquias Israel,* quae secundum electionem salvae factae sunt. De quibus et Paulus assumens testimonium Isaiae loquitur: *Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissemus* **(Isa. I, 9; Rom. IX, 29)**.

(Vers. 8.) *Ecce ego adducam eos de terra Aquilonis, et congregabo eos ab extremis terrae.* Quod sequitur: *In solemnitate Phase, et generabit filios multos,* in Hebraico non habetur, sed in Septuaginta tantum legitur, pro quo apud Hebraeos scriptum est:

Inter quos erunt caecus, et claudus, et praegnans, et pariens simul: Ecclesia magna revertentium huc. Congregantur reliquiae populi Israel per Apostolos, et apostolicos viros, de quibus supra legimus: *Clamabunt custodes in monte,* et quibus praecipitur: *Personate, canite, et dicite,* ut salvae fiant reliquiae Israel. Ipse quoque Dominus pollicetur se reducturum eos de terra Aquilonis, qui est ventus durissimus, nomine autem *dexter* vocatur, de incredulitate,

de frigore Dominicae charitatis; et congregare eos ab extremis terrae, non in alio tempore, sed in solemnitate Phase, hoc est, feriis Dominicae passionis: quando crucifixus Dominus est, impletumque illud quod ipse in Evangelio repromisit. **1061** *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me* **(Joan. XII, 23)**. Tunc generavit multum populum, ut illud impleretur Isaiae: *Quia nata est genus semel* **(Isai. LXVI, sec. LXX)**. Uno enim die tria millia, altero quinque millia hominum crediderunt **(Act. II et IV)**. Quodque in Hebraico scribitur: *Inter quos erunt caecus et claudus, et praegnans, et pariens simul, ecclesia magna revertentium huc:* quamquam et juxta litteram impletum sit, quod caeci viderint, claudi ambulaverint: tamen melius juxta anagogen intelligi potest, quod qui prius erant caeci perfidia, postea crediderint Salvatori; et qui claudi, quibus quondam loquebatur Elias: *Usquequo claudicatis utroque pede* **(III Reg. XVIII, 21)**? postea ambulaverint [*Al.* viderint]. Et: *Populus qui sedebat in tenebris et umbra mortis, magnum lumen aspexerit* **(Isai. IX, 2)**; claudique cucurrerint, et praegnans pepererit filios, Ecclesiam magnam revertentium ad fidem. Judaei putant hoc esse completum, quando sub Ezra post diem Phase egressi sunt de Babylone ut reverterentur Jerusalem, in quo typus fuit, et non veritas. Neque enim in illo tempore universa, quae legimus et lecturi sumus, fuisse completa poterunt [*Al.* poterant] approbare.

(Vers. 9.) *In fletu venient* (sive *egredientur): et in misericordia reducam eos, et adducam eos per torrentes aquarum in via recta, et non impingent* (sive *non errabunt) in ea. Quia factus sum Israel pater, et Ephraim primogenitus meus est.* Si juxta Hebraicum legerimus, *in fletu venient:* hoc

enim indicat JABU (); dicemus quod interdum, et nimii gaudii fletus indicium sit, juxta illud: Lacrymor gaudio. Sin autem juxta Septuaginta qui dixerunt: *In fletu egredietur, et in misericordia,* sive *in consolationem reducam eos,* illum sensu ponemus, qui et in psalmis dicitur: *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos* **(Psal. CXXV, 7, 8)**. Fleverunt enim, quando captivi ducti sunt: et consolationem maximam receperunt, quando misericordia Domini sunt reducti. Et adduxit eos Dominus per apostolos, et apostolicos viros, plenos aquarum et largissimi fluminis, in via recta [*Al.* rectae], videlicet fidei, non in perfidia Judaeorum. *Et non,* inquit, *impingent in ea,* quia caeci esse cessarunt, quibus quondam dictum est: *Si caeci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero quia dicitis: videmus, peccatum vestrum manet* **(Joan. IX, 41)**. Possumus viam **1062** rectam, et Christum intelligere, in qua quicumque ambulaverit, non impinget **(Rom. V)**. *Factus sum,* ait, *Israel pater,* qui reductus est, *et Ephraim primogenitus meus est.* Ubi enim quondam abundavit peccatum, superabundavit gratia. Ephraim autem in typo esse populi de gentibus congregati, Scriptura testatur. Fuit enim posterior filius Joseph, et surripuit primogenita Manasse, qui natura primitivus erat **(Genes. XLVIII)**; sed in mysterio crucis decussatis manibus, qui stabat ad sinistram Jacob, dextrae manus ejus suscepit benedictionem. Et qui steterat ad dexteram, sinistra benedictus, in secundum redactus est gradum. Et quomodo Jacob Esau, sic Ephraim Manasse rapuit primogenita. Omnisque populus decem tribuum vocatus est Ephraim, quia Jeroboam filius Nabath, ex hac tribu regnum primus obtinuit in Samaria **(Ibid., 27)**.

(Vers. 10 seqq.) *Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis quae procul sunt, et dicite: Qui dispersit Israel, congregabit eum, et custodiet eum sicut pastor gregem suum, quia redemit Dominus Jacob, et liberavit* [Vulg. *redimet* et *liberabit] eum de manu potentioris* (sive *de manu fortioris). Et venient, et laudabunt in monte Sion, et confluent ad bona Domini super frumento, et vino, et oleo, et fetu pecorum, et armentorum. Eritque anima eorum quasi hortus irriguus* (sive *quasi lignum fructiferum), et ultra non esurient. Tunc laetabitur virgo in choro* (sive *virgines) et juvenes et senes simul, et convertam luctum eorum in gaudium, et consolabor eos, et laetificabo a dolore suo. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine* (sive *filiorum Levi) et populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus.* Perspicue vocatio gentium demonstratur, Scriptura dicente: *Audite verbum Domini, gentes, et annuntiate in insulis quae procul sunt, et dicite.* Quid annuntiant insulis quae procul sitae sunt? Quod Dominus, qui dispersit Israel, ipse congregabit eum. Nequaquam ergo ut dispergerentur, potentiae fuit adversariorum, sed Domini voluntatis. *Et custodiet eum sicut pastor gregem suum.* Pastor enim bonus ponit animam suam pro ovibus suis **(Joan. X)**. *Quia redemit Dominus Jacob,* pretio sanguinis sui, *et liberavit eum de manu potentioris,* sive *fortioris.* Per quae ostenduntur fortiores adversariae potestates natura fragilitatis humanae. Et quantum in utrisque virium est, illas fortiores esse natura, sed **1063** nos fortiores fide, si tamen mereamur liberari ab eo, qui potest alligare fortem, et domum ejus diripere. *Et venient,* inquit, haud dubium quin liberati de manu potentium, *et laudabunt* liberatorem suum *in monte Sion,* hoc

est, in Ecclesia, *et confluent ad bona Domini,* rerum omnium abundantiam, quae non in frugibus, et cibis carnis istius, sed in virtutum varietate sentitur. *Super frumento,* inquit, *et vino, et oleo,* de quo conficitur panis Domini, et sanguinis ejus impletur typus, et benedictio sanctificationis ostenditur, dicente Scriptura: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis* **(Psal. XLIV, 8)**. *Et fetu pecorum,* qui in Ecclesiasimplices sunt, *et armentorum,* quae cornuta sunt, et adversarios ventilant. Ut autem sciamus benedictiones has nequaquam ad corpus, sed ad animam pertinere, sequitur: *Eritque anima eorum quasi hortus irriguus,* sive quasi lignum fructiferum, quod plantatum est secus decursus aquarum, et paradisus Domini in deliciis **(Psal. I)**. *Et ultra,* ait, *non esurient.* Nequaquam ea esurie, de qua scriptum est: *Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam* **(Matth. V, 6)**; sed ea quae saturitate mutatur, et rerum omnium excludit penuriam. Tunc laetabitur virgo in choro, de qua scribit Apostolus: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* **(II Cor. XI, 2)**. Et juvenes, ad quos loquitur Joannes: *Scribo vobis, juvenes, quoniam vicistis malignum:* Et senes, ad quos idem mystico sermone testatur: *Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est* **(I Joan. II, 14)**. *Et convertam,* inquit, *luctum eorum in gaudium,* ut quos terruerat crux, laetificet resurrectio. *Et consolabor eos, et laetificabo a dolore suo,* juxta illud quod Dominus loquitur: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.* Et inebriabo animam Sacerdotum, qui habent scientiam Dei, de quorum ore interrogant legem Domini, qui credunt in eum, ad quem Propheta canit: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech* **(Psal. CIX, 4)**. Quod autem sequitur

juxta Septuaginta: *Filiorum Levi,* in Hebraico non habetur. Et perspicuum est, nequaquam id dici de his sacerdotibus qui sunt filii Levi, sed de his, in quorum typum praecessit Melchisedech. Ebrietas autem sacerdotum et in Apostolis comprobatur, quando fervebant fide, et musto pleni dicebantur **(Act. II)**. Unde et locus, in quo comprehensus **1064** Dominus est, vocatur *Gethsemani* **(Matth. XXVI, 36)**, quod in lingua nostra *vallem pinguedinis* sonat. Cumque sacerdotes pingues fuerint doctrina Domini, et inebriati in convivio Joseph dixerint: *Calix tuus inebrians quam praeclarus est* **(Genes. XLIII et XLIV)**! tunc erit et hoc quod nunc Dominus pollicetur: *Et populus meus bonis meis adimplebitur* **(Psal. XXII, 5)**. Quae omnia nunc ex parte tribuuntur: tunc autem dabuntur in pleno, quando viderimus facie ad faciem, et corpus humilitatis nostrae fuerit resurrectionis gloria commutatum.

(Vers. 15.) *Haec dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, fletus et luctus, Rachel plorantis filios suos, et noluit* [Vulg. *nolentis] consolari super filiis suis* [Vulg. *eis], quia non sunt.* LXX: *Sic dicit Dominus: Vox in Rama audita est, lamentatio et fletus, et luctus, Rachel plorantis filios suos, et noluit conquiescere, quia non sunt.* Nec juxta Hebraicum, nec juxta Septuaginta, Matthaeus sumpsit testimonium. Legimus enim in eo post descriptionem infantium necis: *Tunc impletum est, quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem: Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus multus: Rachel, flentis* [Al. *plorans] filios suos, et noluit consolari, quia non sunt* **(Matth. II, 17, 18)**. Ex quo perspicuum est, Evangelistas et Apostolos, nequaquam ex Hebraeo

interpretationem alicujus secutos; sed quasi Hebraeos ex Hebraeis, quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse. Rachel mater Joseph, cum veniret Bethleem, subito partus dolore correpta, peperit filium, quem obstetrix, quia moriebatur pariens, vocavit *Benoni,* hoc est, *filius doloris mei.* Pater autem Jacob mutavit vocabulum, et appellavit eum *Benjamin,* hoc est, *filius dextrae* **(Gen. XXXV, 18)**. Quaeritur itaque, quomodo Matthaeus evangelista testimonium Prophetae ad interfectionem transtulerit parvulorum: cum perspicue de decem tribubus scriptum sit, quarum princeps non fuit Ephratha, et nequaquam sit in tribu Ephraim, sed in tribu Juda: ipsa est enim, et Bethleem δυωνύμως. Unde et nomina utriusque concordant. *Bethleem* vocatur *domus panis. Ephrata,* καρποφορία, quam nos *ubertatem* possumus dicere. Quia igitur Rachel in Ephrata, hoc est, in Bethleem condita est, sicut et Scriptura sancta, et titulus sepulcri ejus hodieque testantur, flere dicitur pueros, qui juxta se, et in suis regionibus interfecti sunt. Quidam Judaeorum **1065** hunc locum sic interpretantur, quod capta Jerusalem sub Vespasiano, per hanc viam Gazam, et Alexandriam infinita millia captivorum Romam directa sint. Alii vero, quod ultima captivitate sub Adriano, quando et urbs Jerusalem subversa est, innumerabilis populus diversae aetatis, et utriusque sexus in mercato Terebinthi venumdatus sit. Et idcirco exsecrabile esse Judaeis mercatum celeberrimum visere. Dicant illi quod volunt, nos recte testimonium sumpsisse dicemus Evangelistam Matthaeum, pro loco in quo Rachel condita est, ut vicinarum in circuitu villarum filios quasi suos fleverit.

(Vers. 16, 17.) *Haec dicit Dominus: Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis: quia est merces operi tuo, ait Dominus. Et revertentur de terra inimici* (sive *inimicorum) et erit* [Vulg. *est] spes novissimis tuis, ait Dominus: et revertentur filii ad terminos suos.* Hoc juxta litteram necdum factum est, neque enim decem tribus, quae in civitatibus Medorum exsulant, atque Persarum, reversas in terram Judaeam legimus: sed juxta spiritum, et in passione Domini completum est, et hucusque completur: quando de toto orbe salvatur Israel, et Rachel dicitur: *Quiescat vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis.* Et est sensus: Plorare desiste, priora enim opera tua respexit Dominus: *Et revertentur filii tui de terra inimici,* ne praesenti dolore tenearis. *Est enim spes novissimis tuis, ait Dominus. Et revertentur filii tui ad terminos suos,* quos habuerunt patres eorum Abraham, Isaac, et Jacob. Melius autem de parvulis intelligimus, quod mercedem habeant effusi sanguinis pro Christo: et pro terra Herodis inimici, teneant regna coelorum: et reversuri sint in sedem pristinam, quando pro corpore humilitatis, corpus receperint gloriosum. Ista est spes novissima, quando justi fulgebunt sicut sol **(Sap. III)**, et infantes quondam parvuli, atque lactentes, absque aetatum incremento, et injuriis ac labore corporeo resurgent in virum perfectum, in mensuram plenitudinis Christi **(Ephes. IV)**.

(Vers. 18, 19.) *Audiens audivi Ephraim transmigrantem* (sive *lamentantem); castigasti me, et eruditus sum sicut juvencus indomitus* (sive **1066** *sicut vitulus, et non didici); converte me, et convertar; quia tu Dominus Deus meus. Postquam enim convertisti me* (sive *captus sum) egi poenitentiam. Et*

postquam cognovi (sive *ostendisti mihi), percussi femur meum* (sive *ingemui), confusus sum, et erubui* (sive *ex die confusionis, et ostendi te), quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae.* Loquitur Deus, quod Ephraim dicentem audierit, et lamentantem. Nulli autem dubium, quin decem tribus significet, quibus primus imperavit Jeroboam filius Nabath, qui et vitulos aureos fecit in Dan et Bethel, ut hoc populus errore seductus, Deum Israel colere et adorare desisteret. *Castigasti me,* inquit, *et castigatus sum.* Omnis correptio proficit in salutem, quae ad praesens videtur esse tristitiae; et postea fructus affert pacificos. Quodque ait: *Quasi juvencus indomitus,* sive *sicut vitulus, et non didici,* hoc significat, quod multo labore atque verberibus eruditus sit, ut ad poenitentiam converteretur, et non profecerit. *Converte,* inquit, *me, et convertar.* Ergo idipsum quod agimus poenitentiam, nisi Dei nitamur auxilio, implere non possumus. Postquam enim converteris me, et ad te conversus fuero, tunc cognoscam, quia tu Dominus Deus meus es, et nequaquam errores mei atque peccata interficient me. Et postquam convertisti me, egi poenitentiam. Vide quantum sit auxilium Dei, et quam fragilis humana conditio: ut hoc ipsum, quod agimus poenitentiam, nisi nos Dominus ante converterit, nequaquam implere valeamus. *Et postquam,* inquit, *ostendisti mihi,* vel ipsam poenitentiam, vel tui notitiam, sive cognovi te, *percussi femur meum.* Quod dolentis et plangentis, et super errore pristino plorantis indicium est, ut femur manu percutiat, et stultum se ante fuisse fateatur. *Confusus,* inquit, *sum, et erubui,* sive *ex die confusionis.* Quod enim tempus non est confusionis nostrae, si recordemur antiqua peccata, et omnium, quae male egimus capiamus memoriam? Quodque dixere LXX, *et*

ostendi te, significat, quod postquam ingemuit, et sua delicta cognovit, tunc in tantum profectum venerit, ut etiam aliis ignorantibus Deum ostenderit, juxta id quod David poenitens **1067** loquitur: *Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur* **(Psal. L, 15)**. Et quod dicit: *Quoniam sustinui opprobrium adolescentiae meae,* per aetatis ignorantiam peccasse se dicit, ut facilius veniam consequatur, juxta illud quod David canit: *Delicta juventutis meae, et ignorantias meas ne memineris* **(Psal. XXIV, 7)**. Unde et in consequentibus Deus parvulum eum vocat et deliciis affluentem. Hoc autem dicit propter divitiarum magnitudinem et terrae fertilitatem, qua Ephraim tribus usque hodie luxuriat.

(Vers. 20.) *Si filius honorabilis* (sive *dilectus) mihi Ephraim: si puer delicatus, quia ex quo locutus sum de eo* (sive *verba mea in eo), recordans* [A Vulg. abest *recordans] recordabor ejus adhuc: idcirco conturbata sunt viscera mea super eo: miserans miserebor ejus, ait Dominus.* Poenitentiam agente Ephraim, et dicente: In principio erudisti me, et eruditus sum quasi juvencus indomitus; et in fine: Quoniam sustinuisti opprobrium adolescentiae meae; respondit Dominus, et plena ad se mente conversum, tali sustentat oraculo: *Filius dilectus mihi Ephraim* **(Genes. XLVIII)**, quem in tantum dilexi ab initio, ut fratri praeferrem Manasse. *Filius honorabilis,* qui contra naturae ordinem, honorem primogeniti Domini dignatione suscepit. *Puer delicatus,* de quo scribitur: *Filii Ephraim intendentes et mittentes arcum, conversi sunt in die belli* **(Psal. LXXVII, 9)**. Contra quem et ad quem, totus Osee liber est prophetae, cui benedixit Jacob. Delicias autem in hoc loco juxta illud accipiamus, quod in psalmo dicitur: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui* **(Psal. XXXVI,**

4). Pro quo in Graeco, et in Hebraico habetur, *deliciis afflue.* Unde et paradisus in Eden, deliciarum paradisus appellatur. Quia, inquit, fuerunt verba mea in eo, recordatione memor ero ejus adhuc. Ne putaretur gratuita benedictio, et ex indulgentia potius largitoris, quam merito ejus, in quem conferebatur, esse collata, ideo ait: *Recordabor ejus,* quia verba mea fuerunt in eo. Non in ore ejus, non in labiis, sed in imo cordis affectu. Propter quam causam et conturbata sunt viscera mea super eo. Cui loquitur et per Osee: *Quid tibi faciam, Ephraim? quid tibi faciam, Israel? quasi Adamam ponam te, et quasi Seboim* **(Ose. VI, 4; XI, 8)**. Conversum est in me cor meum: conturbata sunt viscera mea. Non faciam furorem irae meae, et non disperdam Ephraim. *Miserans miserebor* **1068** *ejus, ait Dominus.* Fuerunt quidem sermones mei in eo, et omnia mandata mea avido suscepit animo, et in suo corde servavit: sed tamen *miserans miserebor ejus, ait Dominus,* ut ostenderet omnem hominum justitiam indigere misericordia Dei.

(Vers. 21, 22.) *Statue tibi speculas, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam directam in qua ambulasti. Revertere, virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas. Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram: femina circumdabit virum.* LXX: *Statue tibi speculatores: fac poenam: da cor tuum in humeros tuos: viam in qua ambulasti. Revertere, virgo Israel, revertere in civitates tuas lugens. Usquequo converteris, filia despecta? quoniam creavit te Dominus salute in plantationem novam: in salute tua circuibunt homines.* Ubi nos diximus, *usquequo deliciis dissolveris,* Symmachus posuit, *Usquequo demergeris in profundum?* Utramque autem editionem ex toto

posui, ut caput obscurissimum, et Ecclesiae continens sacramenta, a Septuaginta (sive quis alius hunc prophetam interpretatus est) aut ignoratum, aut omissum ostenderem. Verbum Hebraicum SIONIM (), vel in *speculatores,* vel in *speculas* vertitur; ut Aquila, et Symmachus interpretati sunt. Unde miror, quid sibi voluerit Vulgata editio, ut pro SIONIM, hoc est, pro *speculatoribus, Sion* poneret, turbaretque lectoris intelligentiam, quo putaret post Ephraim ad Sion, et ad tribum Juda repente Dei factum esse sermonem, cum perpetua oratio sit Ephraim, cui supra locutus est: *Audiens audivi Ephraim.* Et: *Filius honorabilis mihi Ephraim,* sive *puer delicatus,* cui et nunc loquitur: *Statue tibi speculas,* sive *speculatores,* qui tibi praenuntient advenire tantam rerum omnium felicitatem. Quodque sequitur, *amaritudines,* quae Hebraice dicuntur THEMRURIM (), pro quibus Symmachus interpretatus est, *transmutationes,* hoc indicat, quod flere debeat vel antiqua peccata, vel gaudii magnitudine, et tota ad Dominum mente converti, et ponere, sive dirigere cor suum in viam, per quam profecta est, inde enim illam esse redituram. Quodque pro hoc dixere Septuaginta: *Da cor tuum in humeros,* illud significat, quod cogitationes debeat operibus jungere, sive humeros contemplari portantium se, de captivitate **1069** reducentium. Quod Isaias plenius exsequitur in camelis, et curribus ac basternis eos asserens reducendos **(Isai. LX)**. *Revertere,* inquit, *virgo Israel, revertere ad civitates tuas,* quas captivus deseruisti: usquequo negligentia dissolveris, et profundo errore vagaberis? Respice quid dicturus sum, et unde tibi tanta beatitudo exspectanda [*Al.* speranda] sit, diligenter attende. Audi quod numquam ante cognoveras. Novam rem creavit Dominus

super terram. Absque viri semine, absque ullo coitu atque conceptu, femina circumdabit virum gremio uteri sui, qui juxta incrementa quidem aetatis per vagitus, et infantiam proficere videbitur sapientia et aetate; sed perfectus vir in ventre femineo solitis mensibus continebitur. Unde Symmachus et Aquila juxta nostram editionem interpretati sunt. Quid sibi autem in loco hoc voluerit editio Vulgata, possem dicere, et sensum aliquem reperire, nisi de verbis Dei humano sensu argumentari esset sacrilegum; Theodotio autem, et ipse Vulgatae editioni consentiens, interpretatus est: *Creavit Dominus salutem novam, in salute circuibit homo,* singulare ponens pro plurali. Simulque et hoc notandum, quod nativitas Salvatoris, atque conceptus Dei, creatio nuncupetur.

(Vers. 23, 24.) *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, et in urbibus ejus, cum convertero captivitatem eorum: benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiae, mons sanctus. Et habitabunt in eo Judas, et omnes civitates ejus simul, agricolae et minantes greges.* LXX: *Sic dixit Dominus virtutum, Deus Israel: Adhuc dicent sermonem istum in terra Juda, et in urbibus ejus, quando reduxero transmigrationem ejus: benedictus Dominus super justum montem sanctum ejus, et qui habitant in terra Judaea, et in omni civitate ejus, cum agricola, et elevabitur in grege.* Juxta Hebraicum manifestum est, quod in reditu Israel, et in terram suam captivitate conversa, habitent urbes Juda, et dicatur eis per singula: Benedicat tibi Dominus, qui est vere pulchritudo justitiae, et mons sanctus, in quo qui habitaverit, nullas timebit insidias. Et habitabit absque iniquitate Judas in civitatibus suis: eruntque agricolae, et

pecorum multitudo, quod ex parte videtur sub Zorobabel et Ezra esse completum. Plenitudo autem vaticinii ad Christi tempora referatur: vel in primo adventu, quando spiritualiter **1070** haec facta sunt; vel in secundo universa complentur, juxta nos spiritualiter, juxta Judaeos et nostros judaizantes carnaliter. Porro juxta Septuaginta hic sensus est: Adhuc sermo iste dicetur in terra Juda, et in civitatibus ejus, quando convertero captivitatem ejus. Quid dicetur? *Benedictus Dominus super justum montem sanctum ejus.* Mons qui justitiae, et sanctitatis mereatur significationem accipere, nullus est alius, nisi Salvator. Caeterum stultum est, irrationalem et insensibilem montem errore Judaico justum et sanctum credere. Ipse est, de quo et in consequentibus scribitur: *Et in omni civitate ejus,* subauditur Salvatoris: *cum agricola,* non dubium quin Dominum significet, de quo in Evangelio scriptum est: *Ego sum vitis, vos palmites: Pater meus agricola* **(Joan. XV, 1)**. Unde et Apostolus loquitur: *Dei agricultura estis: Dei aedificatio estis* **(I Cor. III, 9)**. Quodque sequitur: *Et elevabitur in grege,* hoc ostendit, quod in singulis gregibus justus, et sanctus, et agricola ipse Dominus elevetur, et in servis suis atque credentibus ad excelsa conscendat.

(Vers. 25, 26.) *Quia inebriavi animam lassam* (sive *quia inebriavi omnem animam sitientem) et omnem animam esurientem saturavi* (sive *replevi): ideo expergefactus sum, et vidi: et somnus meus dulcis fuit mihi.* Mutatio personarum facit obscuram intelligentiam Prophetarum. Dixerat Dominus, *Adhuc dicent verbum istud in terra Juda et in urbibus ejus, cum convertero captivitatem eorum.* Quid autem dicent? haud dubium quin hoc quod sequitur: *Benedicat tibi*

Dominus, pulchritudo justitiae, mons sanctus, etc. Rursumque illis ista dicentibus respondit Dominus: *Quia inebriavi animam lassam,* sive *sitientem, et omnem animam esurientem saturavi.* Illoque ista dicente, respondit populus, qui de captivitate venerat: *Ideo expergefactus sum, et vidi, et somnus meus dulcis fuit mihi.* Quia Dominus inebriat animam lassam, sive sitientem, et dicit in Evangelio: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat* **(Joan. VII, 37)**. Et: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae* **(Ibid., 38)**. Et omnem animam esurientem satiat, atque sitientem. De qua siti et esurie idem in Evangelio testatur: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur* **(Matth. V, 6)**. Notandumque, quod ebrietas in hoc loco in bonam partem ponatur, de qua in Cantico dicitur: *Comedite, amici, bibite, et inebriamini, charissimi* **(Cant. V, 1)**. Qua ebrietate et Joseph **1071** inebriatus est cum fratribus suis in meridie **(Gen. XLIII)**. Inebriati autem, atque saturati hi, qui lassi fuerant, atque esurierant, agunt gratias, respondentes: *Expergefactus sum, et vidi Dominum,* scilicet suscitantem atque dicentem: *Surge, qui dormis, et elevare a mortuis, et illuminabit te Christus* **(Ephes. V, 14)**. *Et somnus,* inquit, *meus dulcis fuit mihi,* ut imitarer Domini mei verba dicentis: *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi, quoniam Dominus suscepit* [Al. *suscipiet me*] **(Psal. III, 6)**.

(Vers. 27 seqq.) *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et seminabo domum Israel, et domum Juda semine hominum* [Vulg. *hominis], et semine jumentorum. Et sicut vigilavi super eos, ut evellerem, et demolirer, et dissiparem, et disperderem, et affligerem: sic vigilabo super eos, ut*

aedificem et plantem, ait Dominus. In diebus illis non dicent ultra, Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescent, sed unusquisque in iniquitate sua morietur. Omnis homo qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus. Domum et domum, id est, *domum Israel, et domum Juda,* in Septuaginta non habetur: sed tantum Israel et Judam, ut sit: *et seminabo Israel et Judam.* Quodque intulit: *Semine hominum et jumentorum,* ad rationales et simplices referre debemus. Et sicut in principio Jeremiae dictum est ad eum: *Ecce constitui te hodie super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, et dissipes, et aedifices, et plantes;* et vigilavi super eos ut facerem quod minatus sum: sic, inquit, vigilabo nunc super eos, ut aedificem et plantem. Dei enim agricultura, Dei aedificatio estis **(I Cor. III, 9)**. Omnes hujuscemodi repromissiones juxta Judaeos et nostros Judaizantes, in mille annorum regno putantur esse complendae. Nos autem, dicente Apostolo: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit* **(Ibid., 6)**: et Isaia propheta, quod Salvator aedificator sepium, et domorum esse memoretur **(Isai. LVIII)**, in primo adventu Christi spiritualiter impleta defendimus, et impleta ex parte, non ex toto: quia nunc in speculo videmus, et in aenigmate, et nescimus sicut oportet nos scire **(I Cor. XIII)**. Cum autem quod perfectum est venerit, tunc quod ex parte est destruetur. Aut certe in secundo complenda credimus, quando in sua majestate Dominus apparebit, et subintraverit plenitudo gentium, ut omnis Israel salvus fiat, et nequaquam ex parte per singulos, sed sit Deus omnia in omnibus **(Rom. XI, et I Cor. XV)**. Quodque infertur: *In diebus illis non dicent ultra, patres* **1072** *comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum*

obstupescent, et reliqua, in explanationibus Ezechielis plenius disseruimus, quando interpretati sumus illum locum: *Fili hominis, quid vobis et parabolae istae inter filios Israel dicentium: Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt. Vivo ego, dicit Dominus, si fuerit ultra haec parabola in Israel, quia omnes animae meae sunt, sicut anima patris, sic et anima filii. Anima quae peccaverit, ipsa morietur* **(Ezech. XVIII, 1 seqq)**. Per quae discimus, mortem non facere Dominum, sed peccatum. Anima enim quae peccaverit, ipsa morietur. Hocque in praesenti loco dicitur, quod nequaquam peccatis patrum in aeternum offenderit Israel; sed propriis meritis, et fide in Christum post tempora multa salvetur. Et observandum quod vitia atque peccata uva acerba dicantur, ut comedentium dentes obstupescant, et non possint ejus suavitatem sentire, de quo dicitur: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* **(Psal. XXXIII, 9)**. Quicumque Scripturas non ita intelligit ut rei veritas habet, uvam acerbam comedit. Unde omnes haeretici perversa credentes, panem de coelo descendentem comedere non possunt, sed obstupescunt dentes eorum, non ciborum austeritate, sed vitio dentium.

(Vers. 31, 32.) *Ecce dies veniunt* [Vulg. *venient], dicit Dominus, et feriam* (sive *disponam) domui Israel, et domui Juda, pactum* (sive *testamentum) novum, non secundum pactum* (sive *testamentum) quod pepigi cum patribus vestris in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti. Pactum* (sive *testamentum) quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum* (sive *ego neglexi eos) dicit Dominus. Et* [Vulg. *sed] hoc erit pactum* (sive *testamentum) quod feriam cum domo Israel post*

dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus (sive *in mente) eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebunt ultra unusquisque* [Vulg. *vir* et *vir] proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognoscite Dominum, quia omnes scient me a minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia propiliabor iniquitati eorum, et peccati eorum non ero memor amplius*. Hoc testimonio apostolus Paulus, sive quis alius scripsit Epistolam, usus est ad Hebraeos, omnesque deinceps Ecclesiastici viri in primo Salvatoris adventu dicunt universa completa, et novum Testamentum, hoc est Evangelium, successisse veteri Testamento, a quo legem litterae, lege **1073** spiritus commutatam, ut omnia quoque sacrificia, et circumcisio, et sabbatum spiritualiter complerentur. Quod autem pactum pro Testamento ponimus, Hebraicae veritatis est, licet Testamentum recte pactum appelletur; quia voluntas in eo atque testatio eorum, qui pactum ineunt, continetur. Quando eductus est Israel de terra Aegypti, tanta Dei in illo populo familiaritas fuit, ut manum eorum apprehendisse dicatur, et dedisse pactum, quod illi fecerunt irritum, et propterea Dominus neglexit eos. Nunc autem in Evangelio post crucem, resurrectionem, et ascensionem, dare se pactum, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus pollicetur. Cumque scriptum fuerit Domini Testamentum in mente credentium, ipsum esse eis in Deum, et illos esse in populum, ut nequaquam Judaicos quaerant magistros, et traditiones, et mandata hominum, sed doceantur a Spiritu sancto, si tamen audire mereantur: *Templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis* **(I Cor. III, 19)**. Spiritus autem spirat ubi vult, et diversas habet gratias. Notitiaque unius Dei, omnium virtutum

possessio est. *Et hoc,* inquit, *fiet, quia propitius ero iniquitati eorum; et peccati eorum non recordabor amplius.* Ex quo perspicuum est secundum hujus περικοπῆς intelligentiam, superiora in primo intelligenda Salvatoris adventu, quando uterque populus sibi Israel et Juda copulatus est. Si cui autem scrupulum facit, quare dixerit: *Disponam domui Israel et domui Juda pactum,* sive *Testamentum novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris,* intelligat primum Ecclesiam Christi ex Judaeis, et ad illos venisse Dominum Salvatorem atque dixisse: *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel* **(Matth. XV, 24)**; et id ipsum Apostolos confirmasse: *Vobis quidem primum oportebat loqui verbum Dei; quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes* **(Act. XIII, 46)**. Non enim oportebat panem filiorum dare canibus, sed quia filii patrem in sua venientem suscipere noluerunt, dedit omnibus potestatem, ut qui receperint eum, fiant filii Dei **(Matth. XV; Joan. I)**.

(Vers. 35, 36.) *Haec dicit Dominus, qui dat solem in lumine diei, ordinem lunae et stellarum in lumine noctis, qui turbat mare et sonant fluctus ejus: Dominus exercituum nomen illi. Si cessaverint leges istae* (sive *statuta haec) coram me, dicit Dominus, tunc et semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus.* Et in Genesis principio legimus solem in coelo positum in lumine diei, **1074** lunam quoque et stellas in lumine noctis **(Gen. I)**. Et in psalmo: *Dies diei annuntiat verbum, et nox nocti indicat scientiam* **(Psal. XVIII, 2)**, quod invicem sibi nox diesque succedant. Quomodo, inquit, rerum et maxime coelestium astrorum non potest ordo mutari, et sonantis maris fluctus volvuntur ad littora, fragorque

gurgitum et undarum intumescentium terribilis auditur, nec potest ultra procedere, quam Dei jussione praeceptum est, juxta illud: *Terminum posuisti quem non transibunt, neque convertentur operire terram* **(Psal. CIII, 9)**: sic, inquit, semen et genus Israel, Domini erit voluntate perpetuum, nec aliquando deficiet. Leges autem hic, Mosaicae non sunt intelligendae, sed constitutio et ordo naturae. Interrogemus Judaeos, si coeli peribunt, et omnes quasi vestimentum veterascent; et ad Dominum dicitur: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* **(Psal. CI, 28)**, quomodo semen Israel potest esse perpetuum? Aut enim pereuntibus coelis, peribit et semen Israel; aut si fuerit perpetuum, ergo nec coeli peribunt. Quod si Scriptura mentiri non potest, et perituri sunt coeli, peribit igitur et semen Israel, maxime cum et Jacob loquatur ad filios: *Venite, et annuntiabo vobis quid futurum sit in novissimis diebus* **(Gen. XLIX, 1)**. Quando autem dicitur, *in novissimis diebus,* ergo mundus esse cessabit, et alia fiet rerum dispositio [*Al.* dispensatio]. Hoc adversum illos. Caeterum nostris mundum istum non esse perpetuum, etiam Evangelium demonstrat, dicens: *Coelum et terra transibunt* **(Matth. XXIV, 35)**. Et: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi* **(Matth. XXVIII, 20)**. Dicamus et aliter: Quamdiu mundus iste fuerit, semen Israel et gentem Judaicam permansuram, non in his qui nunc increduli sunt, sed in his qui cum Apostolis et per Apostolos crediderunt, ut reliquiae salvae fierent.

(Vers. 37). *Haec dicit Dominus: Si mensurari potuerint coeli sursum, et investigari fundamenta terrae deorsum, et ego abjiciam universum semen Israel, propter omnia quae fecerunt, dicit Dominus.* LXX: *Haec dicit Dominus: Si*

elevatum fuerit coelum sublimius, et si humiliatum pavimentum terrae deorsum, et ego non reprobabo genus Israel, dicit Dominus, pro omnibus quae fecerunt. Multum in hoc loco distat Hebraicum ab editione Vulgata. Dicamus primum juxta Hebraicum: *Si mensurari potuerint coeli sursum,* et eorum altitudo cognosci, *vel investigari fundamenta terrae,* et extrema eorum ratione comprehendi, *et ego,* inquit, *abjiciam universum semen Israel, propter omnia quae fecerunt, dicit Dominus.* Quomodo **1075** autem illud impossibile est, ut coelorum summitatem et terrae fundamenta noscamus, sic et hoc impossibile erit, ut abjiciam universum semen Israel. Sin autem abjecero universum semen Israel, ergo mensurabitur coelorum summitas, et extrema terrarum. Hic syllogismus et in Evangelio texitur: quando impossibile impossibili comparatur: Facilius camelus intrabit per foramen acus, quam dives intrare possit in regna coelorum **(Matth. XIX)**. Quomodo enim illud [*Al.* impossibile] fieri non potest, sic nec hoc fieri poterit; quod si hoc factum fuerit, ergo fiet illud, quod impossibile putabatur. Errant ergo qui hunc locum aliter edisserunt, ponentes et illud testimonium, quod potuerit petere Patrem Filius, et duodecim legiones Angelorum adducere in suum auxilium. Huic sensui Septuaginta contrarium transtulerunt, dicentes: *Si exaltatum fuerit coelum sublimius, et humiliatum pavimentum terrae deorsum; et ego,* inquit, *non reprobabo semen Israel, dicit Dominus, propter omnia quae fecerunt.* Quod si ita est, reprobabitur genus Israel. Quomodo enim coelum non potest eo quod est, esse sublimius, nec terra humilior esse eo quod est: sic et genus Israel nequaquam poterit reprobari. Si viderimus Judaeos juxta Hebraicum hoc testimonio gloriari, assentiamur

eis quod non sit abjectum universum semen Israel. Non enim omnes abjecti sunt, sed hi tantum, qui fuerunt increduli.

(Vers. 38). *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et aedificabitur civitas Domino, a turre Ananeel* [Al. *Anamehel] usque ad portam anguli, et exibit ultra norma* (sive juxta Symmachum) *funiculus mensurae ejus contra eam super collem Gareb, et circuibit Goatha* (sive juxta Septuaginta, *de electis lapidibus). Et omnem vallem ruinarum* (pro quibus Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit PHAGARIM (), *et cineres et omnem Asaremoth* (quod melius legimus ASADEMOTH (), pro quo Aquila *suburbana* interpretatus est) *usque ad torrentem Cedron, usque ad angulum portae equorum Orientalis, sanctum Domini non evelletur et non destruetur usque in perpetuum.* Qui mille annorum in terra Judaea regnum Christi recipiunt, Judaei videlicet et nostri judaizantes, conantur ostendere turrem Ananeel et portam anguli, et collem Gareb, et Goatha, et vallem Phagarim, et omnem Asademoth, et torrentem Cedron, et locum **1076** anguli portae equorum orientalis: et ibi dicunt sanctuarium Domini, id est, templum esse condendum, mansurumque in perpetuum. Quod quia post captivitatem temporibus Zorobabel et Ezrae non possunt monstrare completum, transeunt ad Christi tempora, quem in consummatione mundi dicunt esse venturum, ut aurea atque gemmata juxta Apocalypsim Joannis descendat Jerusalem, et hoc terrae spatio, id est, ab illo loco usque ad illum locum aedificetur per circuitum **(Apoc. XXI)**. Suspicionisque suae hanc aurulam capiunt, quod a turre Anathoth, quae hodie appellatur Jeremiae, tribus a Jerusalem millibus separata, usque ad torrentem Cedron, qui scribitur in

Evangelio **(Joan. XVIII)**, et est in valle Josaphat, ubi hortus erat, in quo et Judas proditor tradidit Salvatorem, civitatis fundamenta jaciantur. Lecturi, inquiunt, sumus in consequentibus Anameel filium Sallum patruelem fuisse Jeremiae, cujus emit agrum, et haec est turris Ananeel, ignorantes Hebraicam veritatem. Hic enim juxta Hebraicum scribitur, a turre ANANEEL () per NUN videlicet mediam litteram; ibi autem: *Ecce* ANAMEEL () *filius Sallum patruelis tuus veniet ad te,* per mediam MEM litteram. Invocantes igitur Dominum Salvatorem, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; qui claudit, et nemo aperit; qui signatum quoque Isaiae librum et omnium Prophetarum aperuit **(Isai. XXII)**; et adoraverunt viginti quatuor seniores tenentes citharas **(Apoc. III)**, quod solus potuerit divina reserare mysteria, aggrediamur aedificium civitatis ad quam propheticus sermo dirigitur: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* **(Psal. LXXXV, 2)**; et: *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei* **(Psal. XLV, 4)**. Aedificatur itaque Ecclesia a turre *obedientiae,* sive *gratiae,* et *donorum Dei* (hoc enim interpretatur *Ananeel*), usque ad portam anguli, quae licet videatur initium habere sublime, quamdiu in ista carne subsistimus, rectam veritatis lineam non possumus possidere: sed in angulo stamus et fractis [*Al.* facti] lineis, exitque ultra funiculus mensurae contra eam, id est, portam anguli, super collem *Gareb,* qui in lingua nostra vertitur aut *incolatus,* aut *scabies:* ut doceat nos advenas esse atque peregrinos, et non auribus prurientes, et ad novitatem dogmatum pessimorum facile non praebere consensum. *Et circuibit,* inquit, *Goatha,* pro quo interpretati sunt LXX *per gyrum,* electis lapidibus, qui volvuntur **1077** super faciem terrae, et angulari lapide constringuntur, dicente apostolo

Petro: *Et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias et acceptabiles Deo per Jesum Christum* **(I Petr. II, 5)**. Et omnem, inquit, vallem *Phagarim,* quod interpretatur *ruinarum;* et cineres, subauditur circuibit, ut quamquam nobis videamur in collibus: tamen semper timeamus ruinas et consideremus cineres; et poenitentes dicamus cum David: *Quia cinerem quasi panem manducavi, et poculum meum cum fletu miscebam* **(Psal. CI, 10)**. Unde et jacentibus dicitur: *Numquid qui cadit non resurgit? dicit Dominus* **(Jerem. VIII, 4)**. Et universam, inquit, *sademoth,* quod nos vertimus in *regionem mortis:* unum nomen in duo verba dividentes; SADE (), quod dicitur *regio,* et MOTH (), quod interpretatur *mortis:* pro quo Aquila vertit *suburbana,* sive *arva,* et *rura.* Regio autem mortis regio peccatorum est; et suburbana regio voluptatum, quae pergit usque ad torrentem *Cedron,* ubi traditus est Dominus, qui interpretatur *tenebrae* **(Joan. XVIII)**. Vide quanta habeat loca Ecclesia, et quomodo illud Apostolicum: *Ut sit sine macula et ruga* **(Ephes. V, 27)**, in futuro et in coelestibus servetur. Audis angulos, audis scabiem, audis ruinas et cineres, et regionem mortis, et tenebras, et de tua virtute et impeccantia gloriaris. Denique sequitur: *et usque ad angulum portae.* Et hic angulus, ne ulla vera justitia, ne certa victoria in isto saeculo demonstretur. Ipse quoque angulus portae quamquam sit Orientalis, unde lumen egreditur; tamen equorum appellatur: ut indigere nos doceat cursu atque certamine, et tandem cum Domino audire mereamur: *Ascendisti equos tuos, et equitatio tua salus* **(Abac. III, 8)**. In porta Orientali, in porta quadrigarum, sanctificatio Domini est. Et [*Al.* Ut] tunc nos perfectos

arbitremur, quando dixerimus ad Dominum: *Currus Dei decem millium multiplex millia laetantium: Dominus in eis in Sina in sancto* **(Psal. LXVII, 18)**. Istiusmodi aedificatio, quae super fundamentum Christi posita est, de qua loquitur et Apostolus: *Ut sapiens architectus fundamentum posui* **(I Cor. III, 10)**, numquam destruetur, sed permanebit in perpetuum. Obscura et difficilia latius disserenda sunt, ut manifesta brevius percurramus.

1078 (Cap. XXXII.---Vers. 1 seqq.) *Verbum quod dictum est ad Jeremiam a Domino in anno decimo Sedeciae regis Juda, ipse est annus octavus decimus Nabuchodonosor. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias Propheta clausus erat in atrio carceris, qui erat in domo regis Juda. Clauserat enim eum Sedecias rex Juda, dicens: Quare vaticinaris, dicens: Haec dicit Dominus.* Non solum verba et opera Prophetarum nobis exemplo sunt ad virtutem. Poterat Jeremias prospera nuntiare, et regis Sedeciae frui amicitia; sed malebat Deo magis obedire quam hominibus **(Act. V)**, et ei qui potest et animam et corpus perdere in gehennam, quam illi qui tantum in corpus habere poterat potestatem **(Matth. X)**. Et hoc considerandum, quod decimus annus erat regni Sedeciae, obsessa jam Jerusalem, et gladio, fame et peste consumpta, et captivitate vicina, et tamen Sedecias perstat in sententia, et ex parte aliqua illius clementia demonstratur, quod nequaquam eum in carcere, sed in vestibulo recludi jusserit carceris: libera videlicet custodia, ne posset effugere, quasi non omnis Jerusalem clausa munitionibus communis carcer fuerit habitantium. Ipse annus est duodevigesimus regni Nabuchodonosor, qui quarto anno regis Joacim cepit

imperium. Omnis autem causa irae regis ista est, cur loquatur ex Dei nomine, quae ei fuerant imperata:

(Vers. 4, 5.) *Ecce ego dabo civitatem istam in manu regis Babylonis, et capiet eam. Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldaeorum, sed tradetur in manu regis Babylonis, et loquetur os ejus cum ore illius, et oculi ejus oculos illius videbunt. Et in Babylonem ducet Sedeciam, et ibi erit donec visitem eum, dicit Dominus. Quod si pugnaveritis contra Chaldaeos, nihil prosperum habebitis.* Haec erat causa irae regiae, quare praeferret mendacio veritatem, et tam urbem Jerusalem, quam Sedeciam regem diceret esse capiendum: quodque gravius est, visurum eum ora regis Babylonii, et locuturum humilem atque captivum cum potentissimi regis insania. Gravior enim terror est, videre quem timeas, et ante increpationem verborum, quam poenarum sustinere cruciatum. *Et in Babylonem,* inquit, *ducet Sedeciam, et ibi erit.* Pro quo LXX transtulerunt, *et Babylonem ingredietur;* quorum alterum invitum **1079** trahi, alterum voluntate pergere significat. *Et ibi,* inquit, *erit.* Verbum ponit ambiguum, ne videatur cruciatus et miserias prophetare. Quodque sequitur: *Donec visitem eum, ait Dominus: et si pugnaveritis adversum Chaldaeos, nihil prosperum habebitis,* in LXX non habetur. Prudenterque sententiam temperavit, quae ad bonam et ad malam partem referri potest. Visitatio enim, ut saepe dixi, et consolationem significat, et supplicium.

(Vers. 6, 7.) *Et dixit Jeremias: factum est verbum Domini ad me dicens: Ecce Anameel* [Vulg. *Anemeel] filius Sellum* (sive *Sallom) patruelis tuus* (quod Hebraice dicitur DODACH () *venit* [Vulg. *veniet] ad te dicens: Eme tibi*

agrum meum, qui est in Anathoth, tibi enim competit ex propinquitate emptio [Vulg. *ut emas*]. Occultum ad Jeremiam Dei factum esse sermonem, nemo scire poterat, nisi ipso indicante, ad quem factus fuerat: et praedicitur ei quod venturus sit ad eum Anameel patruelis suus, et possessionem agri qui suus fuerat delaturus; esse autem ipsum locum in Anathoth, de suburbanis quae sacerdotibus per singulas tribus et civitates dabantur ex lege: nec licitum erat possessionem de tribu transire ad tribum, nec de familia ad aliam familiam (unde et filiae Salphaad accipiunt sortem inter fratres suos), praecipueque suburbana sacerdotum nulli alii poterant venundari usque ad annum remissionis **(Num. XXVII)**, nisi ei quem propinquitas sanguinis expetebat **(Levit. XXV)**. Venit ergo ad eum patruelis frater [*Al.* fratruelis *et* pater] suus, et offert emptionem, quae illi ex propinquitate debetur. Helcias et Sellum fratres fuere germani. Helciae filius, Jeremias: Sellum, Anameel. *Helcias* interpretatur, *pars Domini: Jeremias, sublimitas Domini.* Recteque altitudo Domini de parte Domini nascitur. *Sellum* vero in linguam nostram vertitur *pax,* sive *pacificus. Anameel, donum,* vel gratia Dei. Nec mirabimur, quod sibi pax jungatur et gratia, cum etiam Epistolarum Apostolicarum hoc principium sit: *Gratia vobis et pax* **(Rom. I, 7)**. Primum ergo pacem mereamur Dei, et post pacem nobis gratia nascitur, quae non in possidentis, sed in arbitrio donantis est. Defert autem emptionem gratia Dei illi, qui in sublimibus collocatus est, ut quamvis videatur excelsus, tamen gratia Dei indigeat. Illud quod in Cantico saepe cantatur a sponsa: *Fratruelis meus,* id est, ὅ ἀδελφιδοῦς μου, in Hebraico DODI () dicitur; ergo non *fratruelis,* sed πατράδελφος, id est, *patruelis* dicendus est. Fuisse **1080** autem Jeremiam filium Helciae de

Sacerdotibus, qui erant in Anathoth in terra Benjamin, et voluminis hujus testatur exordium.

(Vers. 8.) *Et venit ad me Anameel filius patrui mei, secundum Verbum Domini, ad vestibulum* (sive *atrium) carceris, et ait ad me: Posside* (sive *eme) agrum meum, qui est in Anathoth in terra Benjamin, quia tibi competit haereditas, et tu es propinquus ut possideas* (sive *emas*). Quod futurum Prophetae verbum Domini nuntiarat, statim opere completum est. *Venit,* inquit, *ad me Anameel,* gratia Dei, *filius patrui mei* , hoc est, *filius pacis.* Venit autem in vestibulo carceris, dixitque ad me ea, quae Dominus ab eo dicenda praedixerat. Ager autem iste sacerdotalis, cujus emptio atque possessio Jeremiae deferebatur, in *Anathoth* est, in terra *Benjamin,* quorum prius *obedientiam,* secundum *filium dexterae* sonat. Et consequenter ejus appetit emptionem, in quo obedientia et virtus Domini versabantur. Pro quo LXX πρεσβύτερον, id est, *seniorem* interpretati sunt, quod loco huic non convenit.

(Vers. 9 seqq.) *Intellexi autem, quod verbum Domini esset, et emi agrum ab Anameel filio patrui mei, qui est in Anathoth, et appendi ei argentum, stateres septem, et decem argenteos. Et scripsi in libro, et signavi, et adhibui testes, et appendi argentum in statera. Et accepi librum possessionis signatum, stipulationes, et rata* [Al. *stipulatione rata], et signa forinsecus.* Durum quidem erat et prope inconsequens, risuque dignum, eum qui jam jamque capiendam prophetabat Jerusalem, et omnes ducendos esse captivos, vel gladio, fame et peste perituros, agrum in Anathoth emere, quem non erat possessurus. Sed *intellexi,* inquit, *verbum Domini esse,* et emptionem meam argumento et vaticinio Domini

coaptandam: et ideo acquievi praecepto ejus ut emerem; nec frustra ad me super hujuscemodi re Dei factum esse sermonem: et appendi argenti decem et septem siclos, quos nos in stateres vertimus. Siclus autem viginti habet obolos, ut in Ezechielis extremo volumine scribitur **(Ezech. XLV)**. Emitque Propheta decem et septem siclis, in quo numero cantavit puer Domini David, in die qua eruit eum Dominus de manu omnium inimicorum ejus, et de manu Saul, et dixit: *Diligam te, Domine fortitudo mea; Dominus firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus. Deus meus, adjutor meus, et sperabo in eum: protector meus, et cornu salutis meae* **(Psal. XVII, 1)**. Denarium **1081** esse mysticum numerum, ostendit Decalogus qui scriptus fuit in tabulis lapideis digito Dei, et dies jejunii et propitiationis mensis septimi **(Exod. XIII)**. Septem quoque, in quo verus est sabbatismus et requies, esse sanctum, multis Scripturarum testimoniis comprobamus, de quibus saltem pauca posuissem, nisi otiosum esset docere quae nota sunt. In hoc igitur numero a propheta et sacerdote emitur possessio, scribiturque in libro atque signatur, et adhibentur testes, argentumque diligenter appenditur, ut omnia venditionis et emptionis jura serventur, et sit certa possessio, stipulationibus et sponsionibus roborata. Vel hoc audiant, qui falsa testamenta, et interdum ne testamenta quidem sibi adhibitis testibus vindicare conantur.

(Vers. 12.) *Et dedi librum possessionis Baruch filio Neriae* [Vulg. *Neri] filii Maasiae in oculis Anameel patruelis mei, et in oculis testium, qui erant scripti in libro emptionis; in oculis omnium Judaeorum, qui sedebant in atrio carceris.* Quamquam statim esset possessio reliquenda, immo emenda posteris, et ab eo emenda qui filios non habebat

(neque enim uxorem acceperat) tamen obediens imperio Domini, omnia rite celebrat: signatumque librum possessionis dat Baruch filio Neri filii Maasiae. *Baruch* in lingua nostra *benedictus* dicitur; qui erat filius *Neri,* qui interpretatur *lucerna mea,* dicente Propheta: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis ardens* **(Psal. CXVIII, 105)**. Neri quoque pater Baruch filius *Maasiae,* id est, *facturae* et *operis Domini.* Animadvertamus ergo, quantis virtutum privilegiis discipulus Baruch Jeremiae ministraverit, dicente David: *Ambulans in via immaculata hic mihi ministrabat* **(Psal. CVIII, 6)**. Unde et Elisaeus minister Eliae in tantum placuit Deo, ut post translationem magistri etiam duplicem spiritum mereretur accipere **(IV Reg. II)**. Hoc dico ad commonitionem eorum, qui malorum hominum abutuntur ministeriis, et non audent abjicere eos, quos malae conscientiae norunt sibi glutino copulatos. Traditur autem liber Baruch tanto et tali viro, vidente Anameel, qui vendiderat, et testibus qui subscripserant, et quorum nomina in emptionis volumine tenebantur. Et, *In conspectu,* inquit, *omnium Judaeorum, qui sedebant in atrio carceris:* qui videlicet vel ad Prophetam venerant consolandum, vel **1082** studio timoris Dei, Domini verba audire cupiebant.

(Vers. 13 seqq.) *Et praecepi Baruch coram eis, dicens: Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum, et librum hunc qui apertus est, et pone illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis. Haec enim dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus et agri et vineae in terra hac.* Cunctis quos praeteritus sermo narravit praesentibus et

videntibus, Baruch ministro praecipitur et discipulo, non sermonibus praeceptoris, sed Dei jubentis imperio, ut assumat libros, unum signatum, alterum apertum, quae emptionum consuetudo huc usque servatur, ut quod intrinsecus clausum signacula continent, hoc legere cupientibus apertum volumen exhibeat: utrumque in vase fictili, ut permanere possint diebus multis. Firma igitur erat et longo post tempore futura possessio, quae tanta custodia servabatur, ne vel foris emptionis libri positi, paterent rapinae, vel humo conditi, humore terrae solverentur. Hoc autem totum fit ut intelligant qui videbant, rursum habitandam Jerusalem, et possidendos agros, quod licet absque sermone Jeremiae debuerant per se intelligere, tamen Domini sermonibus commonentur, et dicitur ad eos: *Haec dicit Dominus exercituum, Deus Israel: adhuc possidebuntur domus et agri et vineae in terra ista.* Hoc est illud quod Jeremias dudum dixerat: *Intellexi verbum esse Domini;* et idcirco emit agrum, quem possessurus non erat.

(Vers. 16 seqq.) *Et oravi ad Dominum postquam tradidi librum possessionis Baruch filio Neriae, dicens: Heu, heu, heu, Domine Deus* (sive *qui es, Domine Deus). Ecce tu fecisti coelum et terram in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento* (sive *excelso) non erit tibi difficile* (sive *impossibile) omne verbum* (vel juxta LXX, *Nihil apud te est absconditum). Qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos, fortissime, magne, potens* (quod Hebraice dicitur) GIBBOR (): *Dominus exercituum* (sive *virtutum) nomen tibi. Magnus consilio et incomprehensibilis cogitatu. Cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam* (sive *hominum) ut reddas*

unicuique secundum vias suas, et secundum fructum adinventionum suarum [Vulg. *ejus*]. Post emptionem agri jure celebratam, et **1083** post sententiam Domini, qua pollicitus est domos, agros, et vineas deinceps possidendas, orat Propheta ad Dominum, et dolorem cordis gemitibus exprimit, dicens: *Heu, heu, heu, Domine Deus:* pro quo LXX transtulerunt, ὁ ὤν, id est, *qui es,* Domine Deus, juxta illud quod Moysi dicitur: *Vade, dic populo Israel: Qui est, misit me ad vos* **(Exod. III, 14)**. Non quo non sint alii; sed aliud est Creatoris esse beneficio, quod subsistat; aliud, aeternitate naturae. Laudat Dominum, et ex creaturis praedicat Creatorem. Primumque potentiam ejus et misericordiam, atque justitiam in omne hominum genus elevat vocibus: deinde transit ad Israel, et quanta ei praestiterit, celebri [*Al.* celeri] sermone describit. Et post tanta beneficia dicit eos immemores bonorum illius, clementiam in amaritudinem provocasse, ita ut obsideatur civitas, et antequam hostium in eam fiat irruptio, fame, et gladio, et peste consumpta sit. Haec autem universa praemisit, ut consequenter illud inferret, quod in reprehensionem divinae sententiae facere videbatur. Et tu dicis mihi, Domine Deus, eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus Chaldaeorum? Haec interim tota loci istius continet pericope. Nunc ad singula revertamur. Tu fecisti coelum et terram in fortitudine tua magna. Et Joannes dicit de Filio: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est* **(Joan. I, 3)**. Haec est enim Domini fortitudo, Apostolo comprobante: *Christus Dei virtus et Dei sapientia* **(I Cor. I, 24)**. Et in brachio tuo extento, sive excelso, quorum utrumque percutientis indicium est. Hoc est autem brachium, de quo Isaias loquitur: *Et brachium Domini cui revelatum est* **(Isai. LIII, 1)**? Non erit tibi difficile omne

verbum. Quae enim apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt; sive cui nihil est absconditum **(Mich. XIX)**, juxta illud Psalmographi, dicentis: *Quia tenebrae non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur* **(Psal. CXXXVIII, 12)**. Qui facis misericordiam in millibus; et reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. Grandis clementia Creatoris, misericordiam suam in mille generationes extendere, et justitiam statim in altera generatione monstrare, quae tamen et ipsa est mixta misericordiae. Non enim statim punit delinquentem, sed exspectat poenitudinem, ut si liberi imitati fuerint parentum vitia, diu dilata **1084** poena reddatur. *Fortissime, magne, potens, Dominus exercituum,* sive *virtutum, nomen tibi.* Ista nomina potentiam indicant Creatoris. Caeterum proprie nomen Dei Pater est, quod in Evangelio per Dominum revelatur dicentem: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus* **(Joan. XVII, 6)**. *Magnus consilio.* Et audet se quisquam Domini inserere secreto, et de illius judiciis judicare. *Et incomprehensibilis cogitatu.* Quem non comprehendit cogitatio, quomodo potest sermo comprehendere? *Cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam.* Frustra ergo homo se putat Dei celare notitiam. Quodque infert: *Ut reddas unicuique secundum vias suas, et secundum fructum adinventionum suarum,* hoc indicat quod interdum pro nimia patientia, judicia ejus videantur injusta. Quem locum Apostolus plenius explicat ad Romanos: *Ignoras quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te hortatur? secundum duritiam autem tuam et cor impoenitens, thesaurizas tibi iram in die irae, et revelationis justi judicii Dei* **(Rom. II, 4, 5)**. Quanto igitur serior vindicta peccantium est, tanto justior: in similitudinem Pharaonis, qui

decem plagis admonitus, non punitus, et in duritia perseverans, ad extremum Rubri maris fluctibus obrutus est **(Exod. XIV)**.

(Vers. 20 seqq.) *Qui posuisti signa et portenta in terra Aegypti usque ad diem hanc, et in Israel et in hominibus* (sive *terrigenis) et fecisti tibi nomen sicut est dies haec, et eduxisti populum tuum Israel de terra Aegypti, in signis et in portentis, et in manu robusta, et brachio extento, et in terrore magno. Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum, ut dares eis terram fluertem lacte et melle. Et ingressi sunt, et possederunt eam, et non obedierunt voci tuae, et in lege tua non ambulaverunt; omnia quae mandasti eis ut facerent, non fecerunt, et evenerunt eis universa mala haec*. De generali transit ad speciale, et quid proprie praestiterit Israeli, brevi sermone percurrit. *Qui posuisti,* ait, *signa et portenta in terra Aegypti,* quibus afflicta est Aegyptus usque ad diem hanc, et in Israel et in hominibus sive terrigenis. Hoc quod dicitur, *usque ad diem hanc,* posterioribus copulandum est, ut legamus, et in Israel, et in cunctis mortalibus quotidie tua signa complentur. Sive aliter, signa atque portenta non solum in Aegypto perpetrasti, sed usque hodie eadem tuae misericordiae fortitudo salvavit populum tuum, et universo **1085** generi humano Creatoris subvenis potestate. Et hoc notandum, quod Israel ab hominibus separat atque terrigenis, juxta illud: *Filius meus primogenitus Israel. Et fecisti tibi nomen sicut dies haec* **(Exod. IV, 22)**. Laudes, inquit, tuae totius orbis sermone celebrantur. *Et eduxisti populum tuum Israel de terra Aegypti.* Pulchre dixit, populum tuum, eo enim tempore quo eductus est, Domini imperio serviebat. Eduxisti autem *in*

signis et portentis, quibus percutiebatur Aegyptus, *et in manu robusta, et in brachio extento, et in terrore magno:* quando mare Rubrum transeunti populo Israel viam praebuit [*Al.* praebuisti], et Aegyptium oppressit [*Al.* oppressisti] exercitum: *Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum ut dares eis:* Abraham videlicet, Isaac et Jacob. Ergo non suo merito terram repromissionis, sed patrum accepere virtutibus, *terram fluentem lacte et melle.* Necdum enim solidum poterant cibum capere, sed melle et lacte nutriebantur infantiae. Vel certe lacte et melle, rerum omnium ubertate et abundantia. *Et ingressi sunt, et possederunt eam.* Statimque inter possessionem et inobedientiam nihil fuit medium. Ubertas enim securitatem, securitas negligentiam, negligentia contemptum parit. *Et non obedierunt,* inquit, *voci tuae, et in lege tua non ambulaverunt.* Frustra ergo promisere in eremo dicentes: *Omnia quaecumque Dominus praecepit* [Al. *praeceperit], faciemus* **(Exod. XIX, 8)**. Non enim in sponsione, sed in opere praemium est: ad retundendam eorum impudentiam, qui putant hominem omnia posse complere, quae se facturum esse pollicitus est. Omnia quae mandasti eis ut facerent, non fecerunt, et certe facturos se promiserant. *Et evenerunt eis universa mala haec.* Mala patientibus, caeterum juxta Domini sententiam bona, quae [*Al.* qui] reddit unicuique secundum vias suas.

(Vers. 24, 25.) *Ecce munitiones exstructae sunt adversus civitatem, ut capiatur: et urbs data est in manus Chaldaeorum, qui praeliantur adversus eam a facie gladii, et famis, et pestilentiae. Et quaecumque locutus es, acciderunt, ut ipse tu cernis: et tu dicis mihi, Domine Deus, eme agrum argento, et adhibe testes, cum urbs data sit in manus*

Chaldaeorum? Decimus annus erat regis **1086** Sedeciae, ita enim scriptum est: *Verbum quod factum est ad Jeremiam a Domino anno decimo Sedeciae regis Juda: tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem, et Jeremias propheta clausus erat in atrio carceris.* Recteque nunc dicitur: *Ecce munitiones sunt exstructae adversus civitatem, ut capiatur: et urbs tradita est in manus Chaldaeorum;* nec habent quos vincant, aut [*Al.* sed] quos capiant. Jam enim gladio, fame, peste consumpti sunt: et quaecumque dixisti, videmus esse completa; quomodo ergo mihi dicis, Domine: *Eme agrum argento, et adhibe testes; cum urbs data sit in manu Chaldaeorum?* Igitur non reprehendit, sed interrogat: nec tam sibi, quam aliis vult discere, qui sedebant in atrio carceris; et forsan taciti reprehendebant, quomodo idem propheta, quem verum nuntiare credebant, et urbem dicat esse capiendam et agrum emat quasi possessurus.

(Vers. 26 seqq.) *Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens: Ecce ego Dominus Deus universae carnis. Numquid mihi difficile* (sive *impossibile) erit: aut abscondetur a me omne verbum? Propterea haec dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem istam in manum Chaldaeorum, et in manu regis Babylonis, et capiet eam. Et venient Chaldaei* (sive *ingredientur) praeliantes: venient Chaldaei adversus urbem hanc, et succendent eam igni, et comburent eam, et domos, in quarum domatibus sacrificabant Baal, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me.* Tristibus laeta subjungit, et post eversionem Jerusalem, captivo populo reditum pollicetur. Primumque causas exponit offensae et justi furoris Dei, ut quanto major culpa peccantium, tanto amplior in peccatores clementia

Creatoris. *Ego,* inquit, *Dominus Deus universae carnis.* Nequaquam cunctarum gentium, nec populi Israel, aut certe, ut de sanctis crebro dicere solet, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob: sed Deus dixit universae carnis, ut et rationalia et bruta animantia ipse fecisse credatur. Sunt enim qui providentiam Creatoris usque ad rationalia confiteantur: bruta autem fortuitis casibus asserant vel perire, vel vivere. Propheticusque sermo declarat, nihil esse quod fugiat providentiam et scientiam **1087** Dei; quia alia propter se, alia in usum hominum sunt creata. *Numquid mihi difficile aut impossibile: aut certe abscondetur a me omne verbum?* et supra diximus: Quae apud homines impossibilia, apud Deum possibilia sunt. Verbum autem hic et in multis aliis locis pro rebus debemus accipere. *Quid est,* ait, *quod factum est verbum? Propterea haec dicit Dominus.* Quid enim praecesserat, ut causalem conjunctionem poneret, dicens: *Propterea haec dicit Dominus.* Quia, inquit, curae meae est omnia regere, universa disponere, et reddere singulis juxta vias suas: *idcirco ego tradam civitatem istam in manu Chaldaeorum, et in manu regis Babylonis, et capient eam.* Primum enim vallatur exercitu, et absente capitur Nabuchodonosor, Sedeciasque ducitur in Reblatha, et ibi regi traditur. *Et venient,* inquit, *Chaldaei praeliantes adversum urbem hanc.* Melius Aquila qui pro eo quod scriptum est, *venient,* transtulit εἰσελεύσονται, hoc
est, *ingredientur* civitatem. Neque enim absentes erant ut venirent, quippe qui circumdederant Jerusalem, sicut Scriptura testatur. *Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem.* Ac deinde: *Ecce munitiones exstructae sunt adversum civitatem ut capiatur: et urbs data est in manus Chaldaeorum.* Quomodo igitur venient qui praesentes erant?

Sed hi qui obsidebant urbem, *ingredientur,* inquit, *et capient eam,* et succedent, et ad a solum usque comburent (verbum enim Hebraicum BAU (), ambiguitate sui, et *venient,* et *ingredientur* sonat). Et domos in quarum domatibus sacrificabant Baal idolo Sidoniorum, et libabant diis alienis libamina ad irritandum me, ut non errore religionis, sed contentione quadam et in Creatorem contumelia facere viderentur. Quomodo autem periturus scribitur mundus, juxta illud quod scriptum est: *Coelum et terra pertransibunt* **(Matth. XXIV, 35)**, eo quod in maligno positus sit: sic et domus ipsae et loca in quibus flagitia perpetrata sunt, irae Dei subjacent. Sunt qui contentiose illud quod scriptum est: *Locus in quo crucifixus est Dominus atque Salvator, spiritualiter Gomorrha et Aegyptus vocatur* **(Apoc. XI, 8)**, ad ipsa loca referant. Alii vero universum mundum sub nomine Aegypti et Gomorrhae significare putant. Ut enim Gomorrha divino igne deleta est; ita et mundum judicio Dei concremandum.

(Vers. 30.) *Erant enim filii Juda, et filii Israel jugiter* (sive *soli) facientes mala in oculis meis ab adolescentia sua.* Verbum Hebraicum ACH (), Aquila interpretatus est πλὴν, **1088** quod conjunctionem significat, *verumtamen.* Symmachi prima editio, et Septuaginta, et Theodotio, *solos* interpretati sunt. Secunda quippe Symmachi vertit διόλον, quem et nos in praesentiarum secuti sumus, ut diceremus *jugiter.* Dicamus igitur primum juxta Hebraicum, filii Israel, et filii Juda facientes jugiter malum. Et decem, inquit, et duae tribus malum sine cessatione fecerunt, et jugis fuit eis in pessimis operibus perseverantia. Si autem jugis et semper in toto

populo, ubi est justitia sempiterna? Porro juxta LXX, qui dixerunt: *Soli facientes malum,* oritur quaestio: Num et aliae gentes eo tempore quo Israel Judasque peccabant, malum non fecerunt? Quod sic solvitur: Qui habet notitiam Dei et recedit ab eo, solus peccat in oculis Dei; qui vero increduli permanserint, quasi illo non vidente et negligente, delinquunt. Unde et David vir sanctus, quia corruerat in peccatum uxoris Uriae, Bethsabee, agens postea poenitentiam **(II Reg. XII)**, loquitur: *Tibi soli peccavi, et malum coram te feci* **(Ps. L, 6)**, id est in conspectu tuo. Denique jungitur: *Soli facientes malum in oculis* [Al. addit *meis], in conspectu meo ab adolescentia sua.* Quodque sequitur: *Filii Israel qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus,* in LXX non habetur, et de Hebraico additum est. Quia autem ab adolescentia sua usque ad praesentem diem jugiter deliquerunt, ideo justa sententia Dei est, et merito Scriptura contexit:

(Vers. 31.) *In furore et in indignatione mea facta est mihi civitas haec a die qua aedificaverunt eam usque ad diem istam, qua aufertur de conspectu meo.* Si ex eo tempore quo civitatis jacta sunt fundamenta, usque ad hanc diem, quando capta est, atque succensa, et sublata de conspectu Domini, fuit semper in vitio, et indignationem contra se Domini provocavit: ubi est (ut saepe jam diximus) peccatorum quies?

(Vers. 32.) *Propter malitiam,* inquit, *filiorum Israel, et filiorum Judae, quam fecerunt, ad iracundiam me provocantes, ipsi et reges eorum, et principes eorum, sacerdotes eorum, et prophetae eorum, viri Juda et habitatores Jerusalem.* Quia supra dixerat: *In furore et in indignatione mea facta est mihi civitas haec, a die qua*

aedificaverunt eam usque ad diem istam, qua aufertur de conspectu meo; et nullum generaliter absque peccato fuisse monstraverat, nunc per partes enumerat, et reges, et principes, et sacerdotes, et prophetas eorum, et cuncta uno sermone comprehendens: *Viri,* inquit, *Juda, et habitatores Jerusalem.* Pulchreque non dixit: **1089** Reges mei, et principes mei, et sacerdotes mei, et prophetae mei: sed quia peccaverunt reges eorum, et principes eorum, et sacerdotes eorum, et prophetae eorum.

Et verterunt ad me terga, et non facies. Juxta illud quod alibi scriptum est: *Et verterunt contra me scapulam recedentem* **(Zach. VII, 11)**. Qui enim precatur, inclinata cervice in terram pronus funditur: qui vero tergum vertit, ipso gestu corporis indicat negligere se comminantem. Et hoc, ait, faciebant.

(Vers. 33.) *Cum docerem eos diluculo, et erudirem, et nollent audire, ut acciperent disciplinam.* Fugatis erroris tenebris, et omni idolorum cultu, mea sententia confutata, quotidie corda eorum illuminare cupiebam, et docere quae recta sunt. Et ut liberum servaret arbitrium, jungit et dicit: *Et nollent audire ut acciperent disciplinam.* Sequitur:

(Vers. 34.) *Et posuerunt idola sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam.* Non solum eo tempore Judas posuit in Templo Dei statuam idoli, quam in Ezechielis principio legimus **(Ezech. VIII)**: sed usque hodie in domo Dei, quae interpretatur Ecclesia, sive in corde animaque credentium ponitur idolum, quando novum dogma constituitur, et juxta Deuteronomium adoratur in

abscondito **(Deut. IV)**: *Nescitis,* inquit, *quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* **(I Cor. III, 16)**.

(Vers. 35.) *Et aedificaverunt excelsa* (sive *aras) Baal: quae sunt in valle filii Ennom: ut initiarent filios suos, et filias suas idolo Moloch.* Pro *initiarent,* in Hebraico scriptum est EBIR (), quod Aquila et Symmachus, *transducerent;* Septuaginta et Theodotio interpretati sunt, *offerrent.* De valle filiorum Ennom, quae Hebraice dicitur GEENNOM (), supra plenius diximus: quod subjaceat Siloe fontibus, et amoenitate sui, quia locus irriguus est, populum [*Al. addit* Israel] provocaverit ad luxuriam, quam idolorum cultus sequitur. Notandum quoque quod arae et excelsa, Hebraico sermone appellantur BAMOTH (), propter eos qui in Samuelis et Regum volumine quid significet hoc verbum dubitant. Moloch idolum Ammonitarum est, quod in regem vertitur. Significat autem Scriptura divina, quod non solum Baal idolo, sed et Moloch cunctisque daemonibus in ipso loco populus servierit.

Quod non mandavi eis: nec ascendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc, et in peccatum deducerent Judam. Proprie tribus Juda et Benjamin in fano Baalis et Moloch, daemonum simulacra veneratae **1090** sunt **(III Reg. XII)**. Vitulos autem aureos in Bethel et Dan, et decem tribus, quae appellantur Samaria, Joseph et Ephraim, incoluisse [*Al.* voluisse] perspicuum est. Tantumque mali fuit quod a populo factum est, ut testetur Deus se numquam cogitasse, nec ascendisse in cor suum, quae illi facturi fuerint. Omnia autem haec ἀνθρωποπάθως.

Et nunc propter ista, haec dicit Dominus, Deus Israel, ad civitatem hanc, de qua vos dicitis, quod tradatur in manu regis Babylonis in gladio, et in fame, et in peste. Sicut sperantibus auxilium, et in murorum firmitate fidentibus, prophetatur quod subvertenda sit Jerusalem, et populus jam jamque capiendus, et ante captivitatem gladio, fame et peste periturus: sic desperantibus, et post subversionem urbis nullam salutem exspectantibus, suum auxilium pollicetur, ut et confidentia atque superbia, justam sententiam; et desperatio, atque humilitas Dei mereatur auxilium.

(Vers. 37 seqq.) *Ecce ego congregabo eos de universis terris ad quas ejeci in furore meo, et in ira mea, et in indignatione grandi, et reducam eos ad locum istum, et habitare eos faciam confidenter. Et erunt mihi in populum, et ego ero eis in Deum. Et dabo eis cor unum, et viam unam, ut timeant me universis diebus, et bene sit eis et filiis eorum post eos. Et feriam eis pactum sempiternum* (sive *disponam testamentum aeternum), et non desinam eis benefacere, et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me. Et laetabor super eis, cum eis benefecero* (sive *et visitabo eos, ut eis benefaciam). Et plantabo eos in terra ista in veritate* (sive *in fide), in toto corde meo, et in tota anima mea.* Multi hoc putant tempore Zorobabel filii Salathiel, et Jesu filii Josedec sacerdotis magni, quando Aggaeus et Zacharias prophetaverunt sub Ezra sacerdote completum, quando aedificatum est Templum, et sub Neemia exstructi muri per circuitum: ut quos ante dejecerat in furore, et in ira, et in indignatione grandi de Jerusalem, et in toto orbe disperserat; postea reductos habitare fecerit confidenter, et fuisse eos in populum Dei; et Dominum fuisse in Deum eorum, et caetera quae Scriptura contexit. Sed

quomodo hoc possit illi tempori coaptari: *Habitare eos faciam confidenter, et feriam eis pactum sempiternum,* sive *disponam illis testamentum aeternum,* penitus non potest approbari: quippe quos legerimus, et sacra narrat historia, non solum a vicinis gentibus, sed a Persis quoque et Macedonibus, et Aegyptiis Romanisque saepe captos, et hucusque servire. **1091** Omnia igitur ad adventum referenda sunt Salvatoris: quae nostro et fidei tempore videmus expleta, et electio juxta Apostolum reliquiarum salva facta est **(Rom. IX)**. Et qui in Christo habitant confidenter, datum est illis cor unum juxta illud quod scriptum est: *Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una* **(Act. IV, 32)**. Et viam, inquit, unam illum qui dicit: *Ego sum via, veritas, et vita* **(Joan. XIV, 6)**. Et timeant me universis diebus. Principium enim sapientiae timor Domini **(Prov. IX)**. Universis ait diebus: quod si Judaeis non competit, de nostro populo accipiendum est: cui et bene fuit, et est, et erit, non solum ipsis, sed et filiis eorum post eos. Nobiscum enim pactum pepigit sempiternum: nec desinet nobis ultra benefacere. Quodque sequitur: *Et timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me,* sic liberum donat arbitrium, ut tamen ipse timor qui tribuitur, gratia permaneat largitoris. Cumque, inquit, eis benefecero, laetabor. Gaudet quippe quia videt creaturam suam esse salvatam. Unde et gaudium Angelorum est in coelis super uno peccatore poenitentiam agente **(Luc. XV)**. *Et plantabo,* inquit, *eos in terra ista in veritate,* sive (ut LXX transtulerunt) *in fide,* ut proprie significet populum Christianum cujus religio fides est. *In toto corde meo, et in tota anima mea.* Si Domini verba sunt Salvatoris, recte cor et anima ejus creditur, qui dicit in Evangelio: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et*

potestatem habeo iterum sumendi illam **(Joan. X, 18)**. Sin autem ex persona Dei Patris accipimus, secundum illud intelligendum est: *Neomenias vestras et sabbata, et dies festos odit anima mea.*

(Vers. 41 seqq.) *Quid haec dicit Dominus: sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande: sic adducam super eos omne bonum quod ego loquor ad eos. Et possidebuntur agri in terra ista, de qua vos dicitis quod deserta sit eo quod non remanserit homo, et jumentum* **1092,** *et data sit in manum Chaldaeorum. Agri pecunia ementur, et scribentur in libro, et imprimetur signaculum, et testis adhibebitur in terra Benjamin, et in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda, et in civitatibus montanis, et in civitatibus campestribus* (sive *Sephela) et in civitatibus Nageb* (hoc est *quae ad austrum sunt), quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.* Haec juxta litteram, licet in typo praecesserint post reditum de Chaldaeis, quando ad Cyri regis imperium reversus est populus in Judaeam: tamen spiritualiter in Christo et Apostolis verius pleniusque complentur. Tunc et homines et jumenta reducti sunt in Ecclesiam juxta illud quod scriptum est: *homines et jumenta salvos facies, Domine,* rationales quique et simplices. Tunc agri empti sunt pecunia, ut faceremus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos reciperent in aeterna tabernacula **(Luc. XVI)**. Et scripti in libro, haud dubium quin viventium. Et impressum est signum vexilli Dominicae crucis atque victoriae; et testes adhibiti sunt Martyres, et omnis sanctorum chorus. In terra Benjamin, ubi est Domini fortitudo, et in circuitu Jerusalem, in qua est visio pacis, et aeterna securitas: in civitatibus Juda, in quibus est Christi vera confessio. Et in civitatibus montanis, de quibus

una est, de qua dicitur: *non potest civitas abscondi in monte posita* **(Matth. V)**. Et in civitatibus campestribus, quae Hebraice appellantur SEPHELA; ut de profundis atque depressis per camporum aequalitatem ad summa gradiamur. Et civitatibus quae ad austrum sunt: quod *Nageb* LXX transtulerunt, ubi est meridies et plena lux veritatis. Cum autem haec omnia facta fuerint, implebitur quod scriptum est: *Convertam captivitatem eorum, ait Dominus,* de quo scriptum est: *ascendens in altum captivam duxit captivitatem* **(Psal. LXVII, 19)**. *Accepit,* sive (ut Apostolus ait) *dedit dona hominibus* **(Ephes. IV, 8)**.